

MISKOLCI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI
DOKTORI ISKOLA

Szabó Szilárd

BOSZNIA-HERCEGOVINA KÖZJOGI VISZONYA AUSZTRIÁHOZ ÉS
MAGYARORSZÁGHOZ 1878 ÉS 1918 KÖZÖTT
(PhD értekezés)

Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Bragyova András

A doktori program címe:

A magyar állam –és jogrendszer, jogtudomány továbbfejlesztése különös tekintettel az európai jogfejlődési tendenciákra

Tudományos témavezető: Prof. Dr. Stipta István

MISKOLC
2010

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék	1
I. Fejezet. Bevezetés	
1. Az értekezés célja	2
2. Módszertan	5
3. Historiográfia	11
II. Fejezet. Ausztria és Magyarország	
1. Az Ausztria és Magyarország közötti közjogi viszony elemei	21
2. Az Ausztria és Magyarország közötti kapcsolat jogi természete	39
III. Fejezet. Bosznia-Hercegovina jogállása 1878-1918	
1. Ausztria és Magyarország Bosznia-Hercegovinára vonatkozó tervei	55
2. Bosznia-Hercegovina jogállása a Berliini Szerződés után	59
3. Bosznia-Hercegovina jogállása 1908. október 5-e után	90
IV. Fejezet. Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzete 1878-1918	
1. Tervek Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetének rendezésére	98
2. Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetének rendezésére tett előkészületek	103
3. A magyar álláspont	108
4. Az osztrák álláspont	113
5. Következtetések	118
6. Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetének megítélése a szakirodalomban	128
7. Következtetések	135
8. A tartományi illetőség problémája	142
V. Fejezet. Bosznia-Hercegovina igazgatása 1878-1918	
1. A megszállt tartományok igazgatásának kiépítése	148
2. A tartományi igazgatás irányításának megszervezésére tett első kísérlet	156
3. Az 1880. évi törvények megalkotása	160
4. Tervek az igazgatás irányításának átalakítására	166
5. A Bosznia-Hercegovina igazgatására vonatkozó normák megítélése	171
6. Következtetések	178
7. Az 1880. évi törvények alkotmányjogi következményei	181
Összefoglalás	200
Zusammenfassung	201
Irodalomjegyzék	203
Szerzőségi nyilatkozat	222

I. FEJEZET. BEVEZETÉS

1. Az értekezést célja

Jelen értekezés célja Bosznia-Hercegovina 1878 és 1918 közötti közjogi helyzetének vizsgálata. A két egykori török tartományt az 1878. július 13-án megkötött Berliini Szerződés 25. cikkelyének értelmében Ausztria és Magyarország megszállhatta és átvehette a tartományok közigazgatását. Ettől kezdve Bosznia-Hercegovina negyven évig, azaz a dualista osztrák-magyar Monarchia felbomlásáig közjogi viszonyban állt Ausztriával és Magyarországgal.

Önmagában véve már ez is indokoltá tehetné a téma beható vizsgálatát. Ha ehhez még azt is hozzá vesszük, hogy közös pénzügyminiszterként Bosznia-Hercegovina közigazgatásának legfelsőbb szintű irányítását több mint harminckét éven keresztül folyamatosan magyar politikusok látták el, akkor még inkább fontosnak tűnhet a téma alapos alkotmánytörténeti feldolgozása.¹ Sajnos, a magyar jogtörténetírás mindezülig mostohán bánt ezzel a kérdéssel és adós maradt a közjogi kapcsolat monografikus feldolgozásával.

Bosznia-Hercegovina 1878 utáni közjogi helyzete számos nemzetközi jogi és alkotmányjogi problémát vetett fel, amelyek egyrészt a Berliini Szerződés Bosznia-Hercegovinára vonatkozó 25. cikkelyének és az 1879. április 21-én megkötött osztrák-magyar-török konvenció tartalmának eltérő értelmezéséből adódtak, másrészt abból, hogy miképpen lehetett –ha lehetett egyáltalán –Bosznia-Hercegovinát beilleszteni az 1867-ben Ausztria és Magyarország között létrejött közjogi kapcsolat (a „*dualizmus*”) hosszú és fáradságos munkával kialakított szerkezetébe.

---

¹ 1880-1882 között *Szlávy József*, 1882-től 1903-ig *Kállay Béni*, 1903-1912 között pedig báró *Burián István*. 1916-1918 között szintén báró *Burián István* töltötte be a közös pénzügyminiszteri tisztséget és ezzel Bosznia-Hercegovina közigazgatásának legfelsőbb szintű vezetését. *DIÓSZEGI István, Az osztrák-magyar Monarchia külpolitikája 1867-1918*, Vince Kiadó, Budapest, 2001, 207. p.

Az első probléma a tartományok nemzetközi jogi helyzete 1878 után. Mikor szerezte meg Ausztria és Magyarország Bosznia-Hercegovinát? Már a Berlini Szerződés 25. cikkelye alapján Ausztria és Magyarország rendelkezett a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitással, vagy akkor még az Oszmán Birodalom? Elegendő volt Ausztria és Magyarország számára a tartományok megszállása és igazgatása ahhoz, hogy megszerezzék a területek feletti szuverenitást? Vajon képes volt Ausztria és Magyarország megszerezni a tartományok feletti szuverenitást a Bosznia-Hercegovina számára kibocsátott jogszabályok révén, amelyek tartalma részben megsértette az 1879. április 21-én kötött osztrák-magyar-török konvenciót? Azaz értelmezhető-e burkolt területszerzésnek Bosznia-Hercegovina 1878-as megszállása?

Azoknak a nemzetközi jogi fogalmaknak az értelmezése révén azonban, amelyek idegen terület megszerzésére, illetve idegen területen nemzetközi szerződés alapján végzett közigazgatási tevékenységre vonatkoznak, Bosznia-Hercegovina 1878-as megszállása („*okkupációja*”) nemzetközi jogi szempontból teljesen másként is értelmezhető, mint ahogy az a történeti irodalomban elterjedt. Ezt az értelmezést a vonatkozó jogszabályok, levéltári adatok és a történeti irodalom egyes megállapításai is megerősítik. Ezért nem csak azt vizsgáltam, vajon történt-e 1878-ban annexió, hanem azt is, hogy történt-e egyáltalán okkupáció 1878-ban.

A problémakörhöz tartozik az 1908. október 5-én kibocsátott annexiós nyilatkozat (proklamáció) értelmezése is. Vajon lehetséges-e egyoldalú nyilatkozattal bekebelezni egy olyan idegen területet, amelynek megszállását és igazgatását egy, az egyoldalú nyilatkozattal megsértett nemzetközi szerződés biztosította? Meg kellett tehát vizsgálni, hogy egyáltalán történt-e változás Bosznia-Hercegovina nemzetközi jogi jogállásában 1908. októbere után. Ha a proklamációval Ausztria és Magyarország nem szerezte meg a tartományok feletti szuverenitást, akkor történt-e egyáltalán 1908-ban annexió? Vagy csak az 1909. február 26-án kötött újabb osztrák-magyar-török megállapodás vitte véghez az annexiót? De vajon elegendő volt a Berlini Szerződés 25. cikkelyének hatályon kívül helyezéséhez Ausztria és

Magyarország, illetve az Oszmán Birodalom közötti megegyezés? Végbemehetett az annexió a Berliini Szerződést aláíró többi hatalom beleegyezése nélkül?

Ha az annexió nemzetközi jogi értelemben meg is valósult, felvetődik Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetének problémája. Egyáltalán miféle államhatalom annektálta Bosznia-Hercegovinát? Az egységes osztrák-magyar birodalom? Vagy az Ausztria és Magyarország, mint két önálló állam között fennálló államszövetség? Vagy a történeti jogcímre alapozva egyedül Magyarország annektálhatta Bosznia-Hercegovinát? Hol van az a törvény, amellyel kimondták Bosznia-Hercegovina annexióját? Hiszen akár az osztrák, akár a magyar felfogást nézzük, területváltozást csak törvény vihetett végbe.

Miként jellemezhető az a kapcsolat, ami az annexió után Bosznia-Hercegovina és a Monarchia két állama között létrejött? Létezett-e egyáltalán bármilyen jogszabály, amely Bosznia-Hercegovinának Ausztriához és Magyarországhoz fűződő alkotmányjogi helyzetét szabályozta? Milyen állampolgársággal rendelkezett Bosznia-Hercegovina lakossága az annexió után? Be lehetett-e vezetni 1910. február 17-én a Bosznia-Hercegovina számára megalkotott tartományi szabályzatot (az un. bosnyák alkotmányt) Ausztria és Magyarország törvényhozásainak hozzájárulása nélkül?

De nem csak Bosznia-Hercegovina hovatartozása okozott bonyolult alkotmányjogi problémákat, hanem a tartományok közigazgatása is, ami gyakorlatilag változatlan formában működött 1879 és 1910 között. A megszállt tartományok ideiglenes közigazgatásáról az osztrák és a magyar törvényhozás 1880-ban alkotott azonos tartalmú törvényt.² A törvény a megszállt tartományok igazgatásának irányításával a közös minisztériumot bízta meg, ezt a feladatot azonban a közös pénzügyminiszter látta el.³

---

² Az 1880. évi VI. törvény és az 1880. február 22-i RGBl. 18. számú törvény. *Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytar, 1879-1880. évi törvénycikkek*, szerk. MÁRKUS Dezső, Franklin, Budapest, 1896, 245-247. p. ill. *Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen*. Herausgegeben von Edmund BERNATZIK, Manz, Wien, 1911. 1027-1028. p.

³ Már az 1879. február 26-án kelt Legfelsőbb Elhatározás a közös pénzügyminisztert bízta meg ezzel a feladattal. *Die provisorische Verwaltung Bosniens und der Herzegowina seit der Occupation*, Haus-Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban HHStA) Politisches Archiv (a továbbiakban PA) XL Karton 208. (a továbbiakban Verwaltung).

Vajon mennyiben érintették ezek a rendelkezések a két állam között kialakított közjogi rendszert? Módosították-e a dualista konstrukciót? Közös ügy volt-e Bosznia-Hercegovina igazgatása? Levezethető-e Bosznia-Hercegovina igazgatása a Pragmatica Sanctióból? Hiszen a közös ügyeket – legalább is a magyar – közjog onnan származtatta. A legfontosabb nemzetközi szerződések megkötése közös ügynek számított ugyan, de vajon annak lehet-e minősíteni egy nemzetközi szerződésből eredő kötelezettség végrehajtását?

A vonatkozó osztrák és a magyar törvények is azt mondták ki, hogy a közös minisztertanács és a közös miniszterek csak az ott megállapított közös ügyekkel foglalkozhatnak.⁴ Ez alapján úgy tűnhet, hogy a közös minisztertanács és a közös pénzügyminiszter hatásköre jelentős mértékben kibővült. Vajon felelős volt-e a közös pénzügyminiszter a delegációk előtt a Bosznia-Hercegovina igazgatása kapcsán hozott döntéseiért? Változott-e a delegációk hatásköre? Vagy inkább Bosznia-Hercegovina igazgatását a közös elvek alapján kezelendő ügyek egy különleges fajtájának lehetne minősíteni?

Összefoglalva tehát az értekezés célja Bosznia-Hercegovina Berlini Szerződést követő nemzetközi jogi helyzetének, Ausztriához és Magyarországhoz való viszonyának és a dualista szerkezethez való kapcsolatának a tisztázása. Az értekezés ezekre a bonyolult nemzetközi jogi és alkotmányjogi problémákra igyekszik a feltárt források alapján kielégítő magyarázatot adni.

2. Módszertan

Mivel Bosznia-Hercegovina a Monarchia mindkét államával közjogi kapcsolatban állt, ezért elkerülhetetlen, hogy ezt a tényt a kutatás során figyelembe vegyük. Vagyis nem lehetett a kutatást csak a magyar vagy csak az osztrák forrásokra támaszkodva elvégezni, hanem a kutatás egyaránt kiterjedt

---

⁴ 1867. évi XII. törvény 27. § ill. az 1867. december 21-i RGBl. 146. számú törvény az Osztrák Monarchia valamennyi országát érintő közös ügyekről és azok kezelési módjáról 5. §. *A Kiegészítés*, szerk. CIEGER András, Osiris Kiadó Budapest, 2004, 167. p.

a magyarországi és ausztriai források feltárására is.⁵ Munkám során igyekeztem minden, a kutatás szempontjából releváns elsődleges és másodlagos forrást felkutatni, összegyűjteni és egymással összevetni. Így a kutatás kiterjedt a levéltári források feltárására, amelyek leginkább kormányzati anyagokat, kisebb részben visszaemlékezéseket, naplókat tartalmaznak, valamint a szakirodalom összegyűjtésére és feldolgozására. Utóbbi esetében a forrásanyag természetéből adódóan leginkább könyvtári kutatást végeztem.

Ami az elsődleges (primer) forrásokat illeti: a tartományok közigazgatásának végleges megszervezése (1880) után rendszeresen publikálták a Bosznia-Hercegovina számára kibocsátott jogszabályokat, a közigazgatás helyzetéről pedig 1906 után adtak ki rendszeresen jelentést.⁶ A vonatkozó magyar törvényeket legegyszerűbb, ha a Corpus Iuris Hungarici millenniumi kiadásában keressük,⁷ míg az osztrák törvényeket vagy az Edmund Bernatzik által összeállított gyűjteményben lehet megtalálni, vagy az Osztrák Nemzeti Könyvtár internetes adatbázisában.⁸

A levéltári kutatások a Magyar Országos Levéltár (MOL), a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (REZSL), a bécsi Haus-Hof und Staatsarchiv (HHStA), ill. az Allgemeines Finanz- und Verwaltungsarchiv (AFVA) anyagaira támaszkodtak.⁹ A két állam

---

⁵ A bécsi kutatásokhoz nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak a bécsi Collegium Hungaricum 2004. és 2007. évi, ill. az Osztrák-Magyar Akció Alapítvány 2007. évi két hónapos ösztöndíjai.

⁶ A legfontosabb gyűjtemények: a *Sammlung der für Bosnien und die Herzegowina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen I. Band Allgemeiner Theil Politische Verwaltung*, aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1880. (továbbiakban Sammlung) ill. *Nachträge zur Sammlung der für Bosnien und die Herzegowina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1881. (továbbiakban Nachträge), valamint *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und Hercegovina 1906*, herausgegeben von k. und k. gemeinsamen Finanzministerium, Adolf Holzhausen, Wien, 1906. (továbbiakban Bericht).

⁷ *Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytár*, 1896, 245-247. p. A törvények elérhetők CD-ROM és DVD-ROM adathordozón, ill. a www.1000ev.hu honlapon is.

⁸ BERNATZIK, 1911. 1017-1084. p. Az 1867. december 21-i törvény (Törvény az Osztrák Monarchia valamennyi országát érintő közös ügyekről és azok kezelési módjáról) magyar fordítása megtalálható: *A Kiegészítés*, 2004, 165-170. p. ill. a <http://alex.onb.ac.at> oldalon. Itt megtalálható a Reichsgesetzblatt 1849-1918 közötti összes száma.

⁹ Az AFVA külön állományába tartoztak a bosnyák ügyekkel foglalkozó részleg iratai. Ezek az anyagok, a Monarchia összeomlása után nagyon fontosnak bizonyultak az új jugoszláv hatalom számára is, egyrészt az igazgatás szervezése, másrészt annak folyamatossága szempontjából. 1925-ben a jugoszláv hatóságok –anélkül, hogy az utódállamok hatóságainak véleményét vagy hozzájárulását kikérték volna– az iratokat elszállították Belgrádba. 1942-ben, Jugoszlávia német

törvényhozásainak anyagait a parlamenti naplók, egyéb országgyűlési irományok tartalmazzák. A legfontosabbak ezek közül a törvényjavaslatok, azok indoklása, a parlamenti képviselők és a felsőházi tagok felszólalásai, a bizottsági jelentések, valamint a képviselők által benyújtott sürgősségi indítványok.¹⁰

A kormányzati forrásokat többnyire a közös, ill. a magyar minisztertanács jegyzőkönyvei alkotják.¹¹ Sajnos az osztrák minisztertanács témához kapcsolódó jegyzőkönyvei sem Bosznia-Hercegovina 1878-as megszállásának, sem az annexió 1908. október 5-i egyoldalú proklamációjának idejéből nem maradtak fenn, így az osztrák kormány Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetével kapcsolatos véleményének tisztázásához más forrásokat kellett felkutatni.¹² Az alkotmányos testületek által kibocsátott források mellett nem lehetett megfedkezni a politikailag aktív közvélemény nézeteit tükröző, ill. azt jelentősen befolyásoló sajtó áttekintésétől. Az osztrák és a magyar napilapok is bőségesen foglalkoztak Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetével, alaposan kielemezték annak a dualizmusra gyakorolt hatását és következményeit.¹³

Sajátos helyet foglalnak el a források között a döntéshozók naplóit, levelezéseit, feljegyzéseit, emlékeit tartalmazó forráskiadványok. Az 1908. év

---

megszállása alatt az akták visszakerültek Bécsbe, majd 1947-ben Szarajevóba, a bosznia-hercegovinai levéltárba. Szemtanúk beszámolója szerint az iratok itt vészelték át a harmadik Balkán-háborút, azonban pontos fellelhetőségük jelenleg nem ismert és a nyilvánosság számára nem állnak rendelkezésre. Finanz- und Hofkammerarchiv, FA provisorisches Verzeichnis (segédkönyv az FHKA anyagaihoz), K. u. k. Reichsfinanzministerium Allgemeine Akten 1868-1921. Bosnische Abteilung. *Walter Rojik* említi, hogy 1978-ban sikerült a szarajevói levéltárból 726 másolatot megszereznie. *ROJIK, Walter, Die Errichtung der öffentlichen Verwaltung in Bosnien und der Hercegovina durch Österreich-Ungarn nach der Occupation im Jahre 1878.* Diss. Wien, 1980. 35. p.

¹⁰ A magyar Országgyűlés anyagaihoz a Magyar Országgyűlési Könyvtár, ill. a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézetének Könyvtára forrásbázisában sikerült hozzáférnem, míg a Reichsrat mindkét házának (Abgeordnetenhaus, Herrenhaus) teljes eredeti anyaga hozzáférhető az Osztrák Nemzeti Könyvtár említett online adatbázisában. A magyar minisztertanács jegyzőkönyvei hozzáférhetők a MOL online adatbázisában: <http://www.digitarchiv.hu> Minisztertanácsi jegyzőkönyvek.

¹¹ A közös minisztertanács 1878-1880 ill. 1908-1910 közötti jegyzőkönyveit még nem publikálták. A témához kapcsolódó közös minisztertanácsi jegyzőkönyvek közül csak az 1896-1907 közötti jegyzőkönyvek kerültek kiadásra. *Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1896-1907.* Bearbeitet von Éva SOMOGYI unter Mitarbeit von Inge SIEGHART, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.

¹² Az osztrák minisztertanács vonatkozó jegyzőkönyvei 1927-ben a bécsi Justizpalast felgyújtásakor megsemmisültek.

¹³ A magyar sajtóanyag szinte teljes egésze megtalálható a Debreceni Református Kollégium Könyvtárában.

két főszereplőjének, az annexiót kihirdető nyilatkozat elkészítésében döntő szerepet játszó báró Burián István közös pénzügyminiszternek a naplóját, az 1906-1912 közötti közös külügyminiszter, a Monarchia közjogi reformját megvalósítani szándékozó *Alois Lexa Freiherr von Aehrenthal*nak pedig a levelezéseit és egyéb, a téma szempontjából rendkívül jelentős iratokat tartalmazó hagyatékát publikálták.¹⁴

A másodlagos (szekunder) források egyrészt a közjogi kapcsolat fennállása alatt született tudományos publikációkból, monográfiákból, a dualizmus korszakában keletkezett kézikönyvek, tankönyvek, állam-és alkotmányjogi összefoglalások Bosznia-Hercegovinára vonatkozó fejezeteiből állnak, másrészt a Monarchia felbomlása utáni korszak –többnyire osztrák szerzőktől származó- tudományos értekezéseiből. A vonatkozó osztrák közjogi irodalom feltárása és elemzése céljából nélkülözhetetlen volt a Bécsi Egyetem központi könyvtárának (Universität Wien Hauptbibliothek) intézeti könyvtárainak, ill. az Osztrák Nemzeti Könyvtár (Österreichische Nationalbibliothek) rendkívül gazdag gyűjteményének igénybevétele.¹⁵ A magyar szerzők művei megtalálhatók a hivatkozott magyarországi könyvtárakban, de a dualizmus ideje alatt született magyar feldolgozások közül jó néhány hozzáférhető az említett osztrák könyvtárakban is.

A téma -jellegéből adódóan- interdiszciplináris feldolgozást igényelt. Így együtt kellett alkalmazni a történeti kutatás és a jogtudomány módszereit. Ahol erre mód nyílt, igyekeztem a levéltári forrásokat alapul venni. Az volt a célom, hogy a közjogi viszony értelmezését a levéltári források által meghatározott keretek közé illesszem. Ez alatt azt értem, hogy a szakirodalom megállapításait igyekeztem összevetni a levéltári adatokkal. A levéltári

---

¹⁴ *Aus dem Nachlaß Aehrenthal. Briefe und Dokumente zur österreichisch-ungarischen Innen- und Außenpolitik 1885-1912*, in 2 Teilen. Herausgegeben von Solomon WANK unter Mitarbeit von Christine M. GRAFINGER und Franz ADLGASSER, Wolfgang Neugebauer Verlag, Graz, 1994. *Báró Burián István naplói 1907-1922*, szerk. HORVÁTH Erzsébet, TENKE Sándor, REZSLI, Budapest, 1999. Bár szigorú értelemben véve nem forráskiadvány, de ide sorolhatjuk *Tömöry Márta Századokban megjelent közlését Thallóczy Lajos Bosznia-Hercegovinára vonatkozó naplófeljegyzéseiről*. TÖMÖRY Márta, Bosznia-Hercegovina annektálásának történetéből (Részletek Thallóczy Lajos naplójából), *Századok*, 100. évfolyam, 4-5. szám, 1966, 878-923. p.

¹⁵ A Történelmi, a Jogtudományi és a Közgazdaságtudományi Intézet Könyvtáraiban folytattam kutatásokat.

forrásokon jól nyomon követhetők a jogszabályalkotás különböző fázisai, a döntés-előkészítés, a jogszabálytervezetek megvitatása, betekintést engednek a közös minisztérium és a két kormány javaslataiba, ill. hogy ezek a javaslatok, tervezetek milyen módosításokon estek át.

Elemezni és értékelni kellett a vonatkozó jogszabályokat, nemzetközi szerződéseket. A Berliini Szerződést, ill. annak Bosznia-Hercegovina megszállására vonatkozó 25. cikkelyét, az 1879. áprilisi osztrák-magyar-török konvenciót, a közigazgatás alapelveit szabályozó 1880. évi törvényeket és indoklásukat, a közös pénzügyminisztérium néhány, a téma kapcsán rendkívül fontos rendeletét, az 1908. októberi proklamáció után benyújtott osztrák és magyar törvényjavaslatokat és indoklásukat, az 1909. februári osztrák-magyar-török megállapodást a Berliini Szerződés 25. cikkelyének hatályon kívül helyezéséről, valamint a bosnyák alkotmány vonatkozó rendelkezéseit.

Az említett normák tartalmáról, értelmezési lehetőségeiről komoly vita alakult ki a közjogi irodalomban. Ezeket természetesen figyelembe vettem, ugyanakkor el akartam kerülni, hogy csak azokat az értelmezési lehetőségeket vegyem figyelembe, amiket a közjogi irodalom, mint lehetséges megoldásokat bemutatott. A vonatkozó jogszabályokat nem csak közvetett módon akartam vizsgálni, úgy, ahogy azokat a szakirodalom saját értelmezései után, mintegy megszürt formában elének tárta, nem csak azok optikáján keresztül, hanem önmagukban és egymáshoz való viszonyukban is. Ezért a közjogi irodalmat csak, mint a probléma értelmezéséhez és magyarázatához segítséget nyújtó forrásbázist vettem figyelembe és igyekeztem a Bosznia-Hercegovinára vonatkozó jogszabályokat önmagukban, az 1867-ben létrehozott közjogi rendszerhez viszonyítva vizsgálni.

A Bosznia-Hercegovina és Ausztria-Magyarország közötti közjogi viszonyt lehetetlen megérteni Ausztria és Magyarország bel- és külpolitikai helyzetének, a kor hatalmi viszonyainak és konfliktusainak alapos vizsgálata nélkül. Fel kellett tárnai az előzményeket, Ausztria és Magyarország terveit, elképzeléseit, a vezető politikusok szándékait és nézeteit. A probléma megértéséhez meg kellett ismerni, hogy milyen célok és törekvések

fogalmazódtak meg Ausztria és Magyarország államférfiúinak gondolataiban és ezeket össze lehetett-e egyeztetni a két állam közjogi berendezkedésével vagy sem. Mindezen tényezők együttesen befolyásolták a történéseket és alakították a folyamatokat.

A történeti megközelítés a téma jogdogmatikai feldolgozása során is érvényesül. Az egyes jogintézmények meghatározása a vizsgált kor jogtudományának eredményeit és megállapításait tükrözi. Általánosan elfogadott elv, hogy egy jogintézmény vagy egy jogviszony jelentésének megállapításakor a vizsgált korszakban érvényes jelentéstartalmat kell alkalmazni. Abban az értelemben kell tehát a közjogi fogalmakat használni, ahogyan azokat az akkori tudományos irodalom használta és elfogadta. A tudományos elemzés szempontjának nem felel meg, ha egy múltban lejátszódó esemény vizsgálatakor olyan jelentést kapcsolunk a tudományos elemzés tárgyául szolgáló jogintézményhez vagy jogviszonyhoz, amit a korban nem ismertek, nem használtak, vagy ismerték ugyan, de általános elutasítás övezte.¹⁶

Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy az egyes jogintézmények meghatározása sok esetben vitatott. A dolgozat tárgya, Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetének elemzése kapcsán szakirodalomban általában hiányzott a *communis opinio*, ritkán találkozunk azzal, hogy egy jogintézmény vagy fogalom tartalmát a tudományos irodalomban azonos módon határozták meg. Sokkal gyakrabban fordult elő az, hogy még a legalapvetőbb fogalmi meghatározások körül is éles tudományos vita bontakozott ki.¹⁷

A Bosznia-Hercegovina és a Monarchia közötti közjogi kapcsolatot csak az Ausztria és Magyarország között 1867-ben létrehozott közjogi viszony keretei között lehet értelmezni. Ez a viszony határozta meg Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetét a dualista felépítményen belül. Ahhoz tehát, hogy pontosan megállapíthassuk a balkáni tartományok közjogi helyzetét,

---

¹⁶ CLASSEN, Lothar, *Der völkerrechtliche Status von Bosnien-Herzegowina nach dem Berliner Vertrag vom 13. 7. 1878*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2004, 19. p.

¹⁷ Lásd a szuverenitás fogalmának meghatározása körül folytatott tudományos vitát. CLASSEN, 2004, 9-18. p.

először Ausztria és Magyarország közjogi kapcsolatát kell a valóságnak megfelelően megállapítani.

3. *Historiográfia*

Számos tanulmány, tudományos értekezés született a dualizmus fennállása alatt osztrák és magyar szerzők tollából egyaránt, amelyek Bosznia-Hercegovina Monarchián belüli közjogi helyzetét elemezték. Mennyiségét tekintve az osztrák munkák vannak többségben, akár az értekezések számát, akár azok terjedelmét tekintve. Miután Ausztria és Magyarország között a közjogi viszony megszűnt, a kérdés alkotmány- és nemzetközi jogi szempontból történő elemzése is lekerült a napirendről. Bár születtek kiváló diplomáciatörténeti publikációk is, Bosznia-Hercegovina kapcsán a magyar történetírás figyelme leginkább Kállay Béni életére és tevékenységére fókuszált.¹⁸ *Somogyi Éva* Aehrenthal közös külügyminiszternek a Monarchia közjogi reformjára vonatkozó nagyszabású terveit dolgozta fel. Az egykori szeptpétervári követ terveiben központi szerepet kapott volna Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetének végleges rendezése.¹⁹

Azt kell feltételeznünk, hogy Bosznia-Hercegovina Ausztriához és Magyarországhoz való közjogi viszonyának jelentőségét a magyar alkotmánytörténet a tudományos vizsgálódás szempontjából nem tartotta kutatásra méltónak vagy nem ismerte fel a probléma jelentőségét. A magyar

---

¹⁸ WERTHEIMER Ede, Kállay Béni kiadatlan emlékirata Bosznia annexiójáról, *Történeti Szemle*, III. évfolyam, 1914, 257-266. p. BALLA Antal, Az annexió válság és következményei, *Magyar Szemle*, IX. évfolyam, 1930 augusztus, 387-396. p. ANGYAL Dávid, A boszniai válság története (1908, 1909) *Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve*, I. évfolyam, Budapest, 1931, 343-354. p. ill. II. évfolyam, Budapest, 1932, 313-355. p., LUTTER János, Az annexió válság a diplomáciai okmányok tükrében, *Külügyi Szemle*, 1931 április, 157-174. p. GULYA Károly, *Az annexió válság és az Osztrák-Magyar Monarchia balkáni politikája*, József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1965. DÁN Károly, Kállay Béni és a magyar imperializmus (Egy bátortalan kísérlet maradványai), *Aetas*, 15. évfolyam, 1-2. szám, 2000, 220-249. p. Szerző tévesen Bosznia-Hercegovina kormányzójának nevezi Kállayt, holott ilyen címet sem ő, sem más közös pénzügyminiszter nem viselt. RESS Imre, Magyarok a közös pénzügyminisztériumban, ill. Kállay Béni bosnyák nemzetteremtési kísérlete, *Kapcsolatok és kereszttutak*, L'Harmattan, Budapest, 2004, 230-236. illetve 243-254. p. Kállayról német nyelven lásd REDZIC, Enver, Kállays bosnische Politik, *Österreichische Osthefte*, Jahrgang 7, Heft 5, 1965, 368-379. p.

¹⁹ SOMOGYI Éva, Aehrenthal birodalmi reformtörekvései 1906-1907, *Századok*, 1986, 4. szám, 787-801. p.

jogtörténetírás ugyanis gyakorlatilag semmilyen figyelmet sem szentelt a kérdés tanulmányozására.²⁰ Az osztrák alkotmány-és jogtörténetírás a magyarnál ugyan több, de jelentőségéhez képest szintén csekély figyelmet szentelt a témának.²¹ Többnyire összefoglaló művek vagy Bosznia-Hercegovina 1878 és 1918 közötti történetét más szempontból bemutató alkotások részeként került tárgyalásra az Ausztriához és Magyarországhoz fűződő közjogi viszony, jellemzően délszláv származású szerzők munkáiban.²² Jóval kevesebb önálló monográfia látott napvilágot Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetéről a dualizmus megszűnése után, mint előtte. Vegyük sorra a legfontosabb műveket.

Több mint egy évtizeddel a Berliini Szerződés aláírása után jelent meg *Emil Lingg* tanulmánya, amelyben a szerző azt az álláspontot képviseli, hogy Bosznia-Hercegovina és a Monarchia között nem pusztán nemzetközi szerződésen alapuló, hanem államjogi kapcsolat van.²³ Ez az első, kifejezetten Bosznia-Hercegovina státusáról írott tudományos értekezés, ami egyúttal egyfajta kritikája akart lenni *Georg Jellinek* államkapcsolatokról írott

---

²⁰ *Eckhart Ferenc* csak utal a közjogi kapcsolatra nagy hatású művében. ECKHART Ferenc, *Magyar alkotmány-és jogtörténet*, Osiris, Budapest, 2000, 358. p. Említést tesz Bosznia-Hercegovina 1878-1918 közötti közjogi helyzetéről HEKA László, *A délszláv államok alkotmánytörténete*, k. n. Szeged, 2002, 100-103. p. Szintén csak utalás található a legújabb magyar alkotmánytörténeti tankönyvben: *Magyar alkotmánytörténet*, szerk. MEZEY Barna, Osiris, Budapest, 2003, 265. p. *Kozári Monika* dualista rendszerről írott egyébként színvonalas kézikönyve sem tesz említést a kérdéstről. KOZÁRI Monika, *A dualista rendszer*, Pannonica Kiadó, h. n. 2005. 319. p. Az 1878. évi megszállás katonai vonatkozásairól lásd BENCZE László, *Bosznia és Hercegovina okkupációja 1878-ban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

²¹ A tankönyvként használt osztrák munkák valamivel bővebben szólnak Bosznia-Hercegovina Ausztriához és Magyarországhoz fűződő kapcsolatáról. WALTER, Friedrich, *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500- 1955*. Verlag Hermann Böhlau Nachf. Wien-Köln-Graz, 1972, 142-143. és 245. p. Felfogása a „*Gesamtmonarchie*” elmélete, a magyarokat hibáztatja azért, hogy Bosznia-Hercegovina birtoklása ahelyett, hogy a két „*birodalomfél*” („*Reichshälfte*”) közeledését hozta volna, még jobban elmérgesítette viszonyukat. Ernst Hellbling általánosságokra szorítkozott: HELLBLING, Ernst C. *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*, Springer, Wien-New York, 1974, 374. p. *Wilhelm Brauner* pedig csak megemlíti Bosznia-Hercegovina igazgatását. BRAUNER, Wilhelm, *Österreichische Verfassungsgeschichte*, Manz, Wien, 2005, 185. p.

²² RUTKOWSKI, Ernst R. Der Plan für eine Annexion Bosniens und der Herzegowina aus den Jahren 1882/83, *Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs*, 5. Band 1957, 112-142. p. CUPIC-AMREIN, Martha M. *Die Opposition gegen die österreichisch-ungarische Herrschaft in Bosnien-Hercegovina (1878-1914)*, Peter Lang, Bern, 1987, DZAJA, Srećko M. *Bosnien-Hercegovina in der österreichisch-ungarischen Epoche (1878-1918)*, Oldenbourg, München, 1994. VRANKIC, Petar, *Religion und Politik in Bosnien und der Herzegowina (1878-1918)*, Ferdinand Schöningh, Paderborn-Wien, 1998.

²³ LINGG, Emil, Die staatsrechtliche Stellung Bosniens und der Herzegowina, *Archiv für öffentliches Recht*, V. Band, Freiburg, 1890, 480-528. p.

munkájának.²⁴ Művében azt kívánta bebizonyítani, hogy Bosznia-Hercegovina felett nem a szultán, hanem az osztrák császár gyakorolja a szuverenitást. A megszállt tartományok ennek megfelelően a Monarchia tartományai, vagyis Bosznia-Hercegovina „*Reichsland*”.²⁵ A „*Reichsland*” elmélet később mások műveiben is feltűnik, nem állítható azonban, hogy ez egy egységes elmélet lenne. *Lingg* ugyanis nem tartozott a „*Gesamtmonarchie*” elméletét képviselők közé, művében annyit állít, hogy a két balkáni tartomány feletti szuverenitás már 1878 után Ausztriát és Magyarországot illette.²⁶

1892-ben jelent meg *Hans Schneller* monográfiája, amelyben Bosznia-Hercegovina nemzetközi jogi státusát elemzi.²⁷ A megszállt tartományok Ausztriához és Magyarországhoz való viszonyát *Lingg*től eltérően pusztán nemzetközi jogi, és nem alkotmányjogi kapcsolatnak minősítette. Alaposan vizsgálta azokat a jogszabályokat, amiket a megszállás után bocsátottak ki Bosznia-Hercegovina számára. Leszögezi: bár némely jogszabály tartalma ellentétes az 1879. április 21-én megkötött osztrák-magyar-török szerződésben megállapított rendelkezésekkel, ennek ellenére elutasítja azt a nézetet, hogy Ausztria és Magyarország pusztán a területek birtoklása és az ott megvalósuló hatalomgyakorlás által megszerezték volna a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitást.²⁸

1901-ben látott napvilágot a „*Gesamtmonarchie*” elmélet egyik legjellegzetesebb, legmarkánsabb, de egyben legellentmondásosabb képviselőjének Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetéről írt munkája.²⁹ *Theodor Ritter Dantscher von Kollesberg* meggyőződése, hogy Ausztria és Magyarország nem két külön állam, hanem egy szövetségi állam két

---

²⁴ JELLINEK, Georg, *Die Lehre von den Staatenverbindungen*, Alfred Hölder, Wien, 1882.

²⁵ LINGG, 1890, 520. p.

²⁶ Igaz, művében előfordul, hogy az *osztrák császárt* nevezi Bosznia-Hercegovina szuverénjének és a Monarchiát *Ausztriának* nevezi. LINGG, 1890, 522. és 484. p.

²⁷ SCHNELLER, Hans, *Die staatsrechtliche Stellung von Bosnien und der Herzegovina*, Wallmann, Leipzig, 1892.

²⁸ SCHNELLER, 1892, 193-194. és 208-213. p.

²⁹ DANTSCHER VON KOLLESBERG, Theodor Ritter, *Oesterreich und die bosnischen Bahnen. Eine staatsrechtliche Erörterung*, Manz, Wien, 1901.

tagállama.³⁰ Megkísérelte bebizonyítani, hogy Bosznia-Hercegovina „közös osztrák birodalmi terület” és meglehetősen zavaros okfejtéssel próbálta levezetni, hogy közös ügye csak az osztrák „Gesamtstaatnak” lehet.³¹

Nagy hatással volt a Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetével foglalkozó munkákra Georg Jellinek államkapcsolatokról írott műve és nagyszabású államelméleti monográfiája, az *Allgemeine Staatslehre*.³² Művei megkerülhetetlenek voltak, mivel olyan fogalmakat alkotott, amiket elfogadtak vagy bíráltak, de nem lehetett őket figyelmen kívül hagyni. Így a mellékország megnevezés, illetve az állami szuverenitás kapcsán a *nudum ius* fogalma.³³ Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetére 1905-ben az államtöredék („*Staatsfragment*”) meghatározást alkalmazta.³⁴

A tartományok közjogi helyzetével foglalkozó tudományos publikációk száma azután nőtt meg, miután *I. Ferenc József* osztrák császár és magyar király 1908. október 5-én proklamálta Bosznia-Hercegovina annexióját, majd 1910. február 17-én kibocsátotta Bosznia-Hercegovina számára a több jogszabályt magába foglaló tartományi szabályzatot, amit gyakran neveztek „bosnyák alkotmánynak”.³⁵ Igazából ekkor fordult a magyar közjogtudomány érdeklődése Bosznia-Hercegovina felé. Bár a magyar szerzők sem voltak mentesek attól, hogy dogmatikai és politikai érveket egyszerre használjanak véleményük alátámasztására, ez a megállapítás azonban inkább a sajtóban megjelent írásokra vonatkozik, kevésbé a tudományos publicisztikákra.³⁶

---

³⁰ DANTSCHER VON KOLLESBERG, Theodor Ritter, *Der monarchische Bundesstaat Oesterreich-Ungarn und der Berliner Vertrag nebst der Bosnischen Vorlage*, Alfred Hölder, Wien, 1880.

³¹ DANTSCHER, 1901, 9-12. p. Dantscher meglehetősen érdekes megközelítést alkalmaz műveiben, már ami a tudományos vizsgálat tárgyát illeti. Az általam olvasott szerzők közül talán egynél sem olyan nyilvánvaló, hogy nem a tényeket igyekszik egy elméleti konstrukcióba elhelyezni, hanem egy hipotézisnek akarja megfeleltetni a tényeket.

³² JELLINEK, Georg, *Allgemeine Staatslehre*, O. Häring, Berlin, 1905. Az államkapcsolatokról szóló művéhez lásd a korábbi hivatkozást.

³³ A mellékország fogalma: JELLINEK, 1882, 63. p. A *nudum ius* meghatározása 116. p. ill. JELLINEK, 1905, 635. p.

³⁴ JELLINEK, 1905, 635. p.

³⁵ BERNATZIK, 1911, 1037-1084. p.

³⁶ Pl. *Kmety Károly* Egyetértésben megjelent cikke 1908. október 8-án, ill. bizonyos tekintetben *Királyfi Árpád* értekezései. KIRÁLYFI Árpád, *Az állampolgári jogviszonyok Boszniában és Hercegovinában*, Különnyomat a *Jogállam* VIII. évfolyam 6. füzetéből, Franklin, Budapest, 1909, A választói jog és a tartományi illetőség Boszniában és Hercegovinában, *Jogállam*, 1910, IX. évfolyam, 4. füzet, 241-262. p. 5. füzet 327-343. p. és 6. füzet 422-443. p., A bosnyák-hercegovinai

A magyar közjogi irodalom Magyarország és Bosznia-Hercegovina kapcsolatát illetően érvényesnek tekintette a Boszniára vonatkozó évszázados magyar történeti jogcímet, ugyanakkor a tényeknek megfelelően elfogadta és hangoztatta, hogy Bosznia-Hercegovina továbbra is Ausztria és Magyarország közös igazgatása alatt álló terület maradt és nem vált a Szent Korona területének szerves részévé.³⁷ A magyar szerzők elutasították a „Reichsland” elméletet, azzal érvelve, hogy Ausztria és Magyarország alkotmányjogilag nem alkot semmilyen birodalmat. Ugyancsak elutasították a horvát közjogi álláspontot is.³⁸ Le kell szögezni azonban, hogy amennyire nem beszélhetünk Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetének megítélése kapcsán egységes osztrák közjogi álláspontról, úgy nem lehet egységes magyar közjogi véleményről sem beszélni. Nem volt egységes álláspont például abban sem, hogy vajon Bosznia-Hercegovina Ausztria és Magyarország mellékországa,³⁹ kondomíniuma,⁴⁰ vagy koimpériuma.⁴¹

Osztrák részről is jelentős tanulmányok születtek ekkoriban *Gustav Steinbach, Friedrich Kleinwaechter, Leo Geller, Karl Lamp, Ferdinand Schmid* és *Norbert Wurmbbrand* révén.⁴² Az osztrák szerzők is eltérően

---

tartományi illetőség és következményei, *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, III. évfolyam 21. füzet, 1911. július, 12-102. p.

³⁷ TIHANYI Lajos, Bosznia-Hercegovinát érintő viszonyaink jogi természete, *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, III. évfolyam 23. füzet, 1911. szeptember 3-21. p. BUZA László, Bosznia és Hercegovina államjogi helyzete, *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, III. évfolyam 24. füzet, 1911. október, 3-26. p. PÁL Alfréd, *Bosznia-Hercegovina politikai szervezete*, Eggenberger, Budapest, 1913. RÉZ Mihály, Bosznia közjogi helyzete, *Közjogi tanulmányok*, Pallas, Budapest, 1914, 161-208. p. KIRÁLYFI Árpád, A nemzetközi szerződések hatálya Boszniában, *Jogállam*, XIII. évfolyam, 1914, 372-387. 468-482. és 689-714. p.

³⁸ A horvát álláspont az volt, hogy Bosznia-Hercegovina Horvátországhoz kerüljön. BUZA, 1911, 7. p. PÁL, 1913, 12-21. ill. 31-32. p. A magyar-horvát közjogi viszonyról lásd PLIVERIC, Josef, *Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte*, Hartman, Agram, 1886, PETRINJENSIS, *Bosnien und das kroatische Staatsrecht*, Scholz, Agram, 1898, magyar nyelven: JÁSZI Viktor, *Tanulmányok a magyar-horvát közjogi viszony köréből*, Eggenberger, Budapest, 1897, újabban HEKA László, A horvát-magyar kiegyezésről. Az 1868: I. tc. illetve az 1868: XXX. tc. elemzése, *Jogtudományi Közlöny*, 1997. 3. szám, 131-141. p. ill. *A magyar-horvát államközösség alkotmány –és jogtörténete*, Bába Kiadó, Szeged, 2004, 121-172. p.

³⁹ BUZA, 1911, 14. p.

⁴⁰ TIHANYI, 1911, 21. p. és PÁL, 1913, 33. p.

⁴¹ KIRÁLYFI, 1911, 26. p.

⁴² STEINBACH, Gustav, Die bosnische Verfassung, *Jahrbuch des öffentlichen Rechts*, Band IV. Tübingen, 1910, 479-495. p. KLEINWAECHTER, Friedrich, Die Annexion Bosniens und der Herzegowina, *Zeitschrift für Politik*, Dritter Band, Berlin, 1910, 138-158. p. GELLER, Leo, *Bosnisch-Hercegovinische Verfassungs- und politische Grundgesetze*, Moritz Perles, Wien, 1910, 1-12. p. LAMP, Karl, Die Verfassung von Bosnien und der Herzegowina vom 17. Februar 1910. *Jahrbuch des öffentlichen Rechts*, Band V. Tübingen, 1911, 136-229. p. SCHMID, Ferdinand, *Bosnien und die*

minősítették Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetét. Steinbach bár elfogadta a „Reichsland” elnevezést, de elutasította, hogy Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetét Elzász-Lotharingia Németországhoz fűződő kapcsolatához hasonlítsa. Szerinte Bosznia-Hercegovina a Monarchia mellékországa.⁴³ Ezzel szemben Kleinwaechter úgy vélte, hogy Bosznia-Hercegovina annexiója már 1878-ban megtörtént.⁴⁴ Geller minden más osztrák vagy magyar szerzőtől eltérően a tartományokat a Monarchia harmadik, Ausztriával és Magyarországgal egyenrangú államának tekintette,⁴⁵ Lamp viszont éppen ellenkezőleg, Ausztria és Magyarország gyarmatának („Kolonie”).⁴⁶ Schmid szerint Bosznia-Hercegovina a Monarchiának alárendelt objektum („Gemeinwesen”), jogállása azonos Elzász-Lotharingia közjogi helyzetével.⁴⁷ Wurmbrand a kondomínium státus mellett foglalt állást.⁴⁸ Meg kell említeni Robert Redslob 1914-ben megjelent államelméleti művét, amelyben részletesen elemzi egyrészt az osztrák-magyar közjogi viszonyt, másrészt Bosznia-Hercegovina Ausztriához és Magyarországhoz fűződő viszonyát. Elutasítja Jellinek Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetére vonatkozó nézetét, inkább Steinbach véleményéhez áll közelebb, bár Redslob is egy új meghatározással („Landgut”) gyarapítja a Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetére vonatkozó megnevezések amúgy is tekintélyes számát.⁴⁹

A Monarchia felbomlása után Bosznia-Hercegovina dualista szerkezetben elfoglalt közjogi helyzetének vizsgálata háttérbe szorult. A két világháború között többnyire diplomácia- és köztörténeti munkák, visszaemlékezések, valamint a kor főszereplőiről készült életrajzok, életírások jelentek meg.⁵⁰ Bosznia-Hercegovina 1878 és 1918 közötti történetének

---

Hercegovina unter der Verwaltung Österreich-Ungarns, Veit, Leipzig, 1914. WURMBRAND, Norbert, *Die rechtliche Stellung Bosniens und der Herzegowina*, Deuticke, Wien und Leipzig, 1915.

⁴³ STEINBACH, 1910, 481-483. p.

⁴⁴ KLEINWAECHTER, 1910, 141-142. p.

⁴⁵ GELLER, 1910, 9. p.

⁴⁶ LAMP, 1911, 211. p.

⁴⁷ SCHMID, 1914, 19. p.

⁴⁸ WURMBRAND, 1915, 88-89. p.

⁴⁹ REDSLOB, Robert, *Abhängige Länder*, Veit, Leipzig, 1914, 230. p.

⁵⁰ A magyar művekre lásd a korábbi hivatkozást, ill. BRAUNER, Josef, *Bosnien und Herzegowina. Politik, Verwaltung und leitende Personen vor Kriegsausbruch*, *Berliner Monatshefte*, Jahrgang VII. Berlin, NW/6 1929, 313-344. p. PLENER, Ernst von, *Erinnerungen*, Deutsche Verlags-Anstalt,

feldolgozása majd csak a harmincas évek közepétől kezdődik meg, de az ekkor született munkák is egyrészt inkább politikatörténeti és kevésbé alkotmánytörténeti jellegűek, másrészt egyetemi disszertációk. Az egyik a törvényhozó szervek 1878-as és 1908-as szerepéről, a másik az 1908-as proklamáció után a bécsi sajtóban megjelent, általában a Monarchia külpolitikai helyzetét boncolgató cikkek és írások alapján a politizáló közvélemény hangulatáról tudósít. *Doris Ströher* második világháború utáni írása pedig az 1878-as megszállás sajtóvisszhangját mutatja be.⁵¹

A második világháború után már intézmény- és közigazgatás-történeti disszertációk is születtek, ezek színvonala azonban változó. Leginkább az 1878 után berendezkedő osztrák-magyar közigazgatás kiépülését, a létrehozott szervek, hivatalok működését és hatáskörét vizsgálták. Említik ugyan, hogy a boszniai közigazgatás felett nem érvényesült a Monarchia két állama parlamentjének ellenőrző tevékenysége, mégis általánosságban pozitívnak minősítik a negyven évig tartó osztrák-magyar közigazgatást, az eredményeket helyezik előtérbe a negatívumokkal szemben. Hangsúlyozták az osztrák-magyar közigazgatás modernizációt elősegítő szerepét, aminek révén Bosznia-Hercegovina bekerült az európai kultúra vérkeringésébe.

Nem érintették viszont a boszniai közigazgatás kapcsán felmerült közjogi problémákat. Nem vizsgálták érdemben azt, hogy milyen közjogi problémákat okozott, hogy Bosznia-Hercegovina legfelső szintű irányítása a közös minisztérium, illetve azon belül a közös pénzügyminiszter hatáskörébe került. Szintén elhanyagolták a közigazgatással, illetve Bosznia-Hercegovina

---

Stuttgart und Leipzig, 1921. BAERNREITHER, Joseph M. *Fragmente eines politischen Tagebuches*. Herausgegeben von Joseph REDLICH, Verlag für Kulturpolitik, Berlin, 1928. HEGEDÜS Lóránt, *Két Andrássy és két Tisza*, Athenaeum, Budapest, 1941. ill. SÁRKÁNY SÁNDORNÉ HALÁSZ Terézia, *Széll Kálmán életrajza*, k. n. Budapest, 1943. Még az I. világháború előtt jelent meg, de bízva ide sorolhatjuk Wertheimer Ede Andrássy életrajzát is, amely primer források (gróf Andrássy Gyula közös külügyminiszter és Tisza Kálmán magyar miniszterelnök levelezése) révén betekintést nyújt Andrássy Bosznia-Hercegovinával kapcsolatos terveinek és elképzeléseinek alakulásába. WERTHEIMER, Ede, *Gróf Andrássy Gyula élete és kora*, I-III. kötet, MTA, Budapest, 1910. (német nyelven: *Graf Julius Andrássy, sein Leben und seine Zeit*, Band 1-3. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1913.)

⁵¹ ODÖRFER, Sieglinde Georgine, *Die Okkupation und Annexion Bosniens und der Herzegowina im Spiegel der österreichisch-ungarischen Volksvertretungen*, Mößl, München, 1939. FRÄNKEL, Arié, *Die Annexion Bosniens und der Herzegowina im Lichte der Wiener Presse*, Diss. Wien, 1935. STRÖHER, Doris, *Die Okkupation Bosniens und der Herzegovina und die öffentliche Meinung Österreich-Ungarns*, Diss. Wien, 1949.

költségvetésének megállapításával kapcsolatban a két kormány, a parlamentek és a delegációk szerepének vizsgálatát.⁵²

A disszertációk mellett születtek olyan művek is, amelyek a negyven éves osztrák-magyar közigazgatás átfogó bemutatására törekedtek. Ilyen *Ernest Bauer* munkája.⁵³ A mű elsődleges forrásokra támaszkodva a Monarchia bel-és külpolitikai helyzetébe ágyazva elemzi a bosnyák közigazgatás helyzetét, részletesen ismertette a problémákat és a megoldásukra született terveket és elképzeléseket, de kevesebb figyelmet szentelve az alkotmányjogi anomáliákra. Azokra a kérdésekre, amelyekre a disszertációk kapcsán utaltam, Bauer sem ad választ.

A „*Habsburgermonarchie*” utolsó 70 évéről készült hatalmas nemzetközi tudományos vállalkozás hetedik fejezetének második része foglalkozik Bosznia-Hercegovina és a Monarchia közjogi viszonyával. *Valeria Heuberger* bemutatja a döntéshozók Bosznia-Hercegovinára vonatkozó szándékait, tárgyilagosan és részletesen ismerteti a boszniai közigazgatás megszervezését. Viszont ő is megválaszolatlanul hagyta a közigazgatás kapcsán felmerülő vitatott kérdéseket, bizonytalan a közjogi helyzet elemzésében és nem foglalt állás a legfontosabb kérdésekben.⁵⁴

Dzevad Juzbasic azt vizsgálta, hogy milyen tervek születtek és milyen tárgyalások zajlottak 1908 után a közös minisztertanács felügyelete mellett Bosznia-Hercegovina legfelsőbb szintű közigazgatásának átalakítására. Ennek kapcsán vizsgálta a közös minisztertanács alkotmányos helyzetét Bosznia-Hercegovina közigazgatása vonatkozásában. Tanulmányából kiderül, hogy a magyar kormány semmilyen közigazgatási reformban nem volt érdekelt és

---

⁵² Rojik művéhez lásd a korábbi hivatkozást. GABRIEL, Karl, *Der Aufbau der Verwaltung in Bosnien-Herzegowina 1878*. Diss. Wien, 2002. NEUMAYER, Brunhilde, *Bosnien-Herzegowina unter der Verwaltung Österreich-Ungarns 1878-1918*. Diss. Wien, 2002.

⁵³ BAUER, Ernest, *Zwischen Halbmond und Doppeladler. 40 Jahre österreichische Verwaltung in Bosnien-Herzegowina*, Herold, Wien-München, 1971.

⁵⁴ HEUBERGER, Valeria, *Politische Institutionen und Verwaltung in Bosnien und der Hercegovina 1878-1918. Die Habsburgermonarchie 1848-1918 Band VII. Verfassung und Parlamentarismus, 2. Teilband, Die regionalen Repräsentativkörperschaften*. Herausgegeben von Helmut RUMPLER und Peter URBANITSCH, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2000, 2383-2425. p. Említi, hogy a közös pénzügyminiszter 1879-től „a Bosznia-Hercegovina ügyeivel megbízott közös miniszter” is volt. Ilyen címe azonban nem volt. Bosznia-Hercegovina 1878 és 1908 közötti helyzetéről csak annyit ír, hogy bizonytalan volt. HEUBERGER, 2000, 2389. és 2392. p.

minden eszközzel annak megakadályozására törekedett. A magyarok ugyanis attól tartottak, hogy a boszniai közigazgatás bármilyen átalakítása veszélyeztetné a fennálló közjogi rendszert.⁵⁵

Jóval magasabb színvonalat képviselnek Bosznia-Hercegovina 1878 és 1908 utáni nemzetközi jogi helyzetével foglalkozó írások. *Heinz-Georg Kamler* a Berlieni Szerződés megalkotásának körülményeit és a megszállás után kibocsátott jogszabályokat vizsgálta és elfogadta Schneller ezzel kapcsolatos megállapításait. Hangsúlyozta, hogy a Monarchia 1908-ban az annexió egyoldalú proklamálásával megszegte a Berlieni Szerződés 25. cikkelyét.⁵⁶ *Peter M. Krämmer* az okkupáció, a cession és az annexió fogalmait, illetve az 1908-as proklamáció kapcsán a *clausula rebus sic stantibus* elvének alkalmazhatóságát elemezte.⁵⁷ Mindkét mű a vonatkozó nemzetközi jogi irodalom alapos ismeretéről tesz tanúbizonyságot.⁵⁸

Legújabbban *Lothar Classen* elemezte nagyszabású monográfiájában Bosznia-Hercegovina 1878 és 1908 utáni nemzetközi jogi helyzetét.⁵⁹ Classen többek között azt is bizonyítani kívánta, hogy a jog, azon belül is a klasszikus nemzetközi jog a 19. század hatalmi viszonyai közepette is mindig elsődlegességet élvezett a pusztán hatalomgyakorláson alapuló uralomfelfogással szemben. Ennek kapcsán bemutatta a szuverenitás fogalmának történetét a felvilágosodástól kezdve egészen a 19. század végi klasszikus nemzetközi jogtudományban uralkodó nézetekig.

Elutasította, hogy Ausztria és Magyarország már 1878 után rendelkezett volna a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitással, mivel szerinte a szuverenitás nem azonos az abból fakadó jogok gyakorlásával. A Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitás megszerzéséhez nem tartotta

---

⁵⁵ JUZBASIC, Dzevad, Das österreichisch-ungarische „gemeinsame Ministerium“ und die Verwaltung von Bosnien-Hercegovina, *Österreichische Osthefte*, Jahrgang 41, Heft 2, 1999, 265-285. p.

⁵⁶ KAMLER, Heinz-Georg, *Annexion und Erwerb Bosniens und der Herzegovina durch Österreich-Ungarn im Jahre 1908*, Diss. Wien, 1967.

⁵⁷ KRÄMMER, Peter M. *Okkupation und Annexion Bosniens und der Herzegovina in historischer und völkerrechtlicher Sicht*, Diss. Wien, 1971.

⁵⁸ Kamler többek között *Rudolf Bindschedler*, *Georg Dahm*, *Eberhard Menzel* és *Alfred Verdross* munkáira támaszkodott. KAMLER, 1967, 69-74. p. Krämmer pedig *Lassa Francis Lawrence Oppenheim*, *Walter Schätzel* és *Karl Strupp* munkáira. KRÄMMER, 1971, 216. és 262. p.

⁵⁹ Classen művéhez lásd a korábbi hivatkozást.

elegendőnek azokat a jogszabályokat, amiket a megszállás után a közös hatóságok Bosznia-Hercegovina részére kibocsátottak.⁶⁰ Elvetette azt is, hogy önmagában az annexió 1908. október 5-i egyoldalú kinyilvánítása elegendő lett volna a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitás megszerzéséhez. Szerinte Bosznia-Hercegovina csak az 1909. február 26-án megkötött osztrák-magyar-török egyezmény után vált a Monarchia területévé.⁶¹

Ez az álláspont viszont nem tud mit kezdeni azzal a felvetéssel, hogy ha Ausztria és Magyarország csak akkor szerezte meg a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitást amikor hatályon kívül helyezték a Berliini Szerződés 25. cikkelyét, akkor az annexió jogszerűségéhez nem volt elegendő Ausztria Magyarország és az Oszmán Birodalom megállapodása, hanem kellett a Berliini Szerződést aláíró hatalmak beleegyezése is. Így valójában csak azután lehet szó nemzetközi jogilag érvényes annexióról, miután a Berliini Szerződést aláíró hatalmak ahhoz hozzájárultak.

---

⁶⁰ CLASSEN, 2004, 178. p.

⁶¹ CLASSEN, 2004, 241-243. p.

II. FEJEZET. AUSZTRIA ÉS MAGYARORSZÁG

1. Az Ausztria és Magyarország közötti közjogi viszony elemei

Az Ausztria és Magyarország között 1867 és 1918 között fennálló közjogi kapcsolatot a dualizmus fennállása alatt sokan elemezték, számos kiváló tudományos publikáció született a témában mind osztrák, mind magyar részről.⁶² Megszűnése után azonban a közjogi viszony elemzése háttérbe szorult, bár napjainkig a magyar és az osztrák jogi felsőoktatás részét képezi az alkotmánytörténeti stúdiumok révén.⁶³ Tanulmányomban az osztrák-magyar közjogi viszony kizárólag azon elemeit kívánom vizsgálni, amelyek érintik Bosznia-Hercegovinának Ausztriához és Magyarország fűződő kapcsolatát.

Meg kell állapítanunk, hogy a magyar jogtörténetírás nem csak Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetének átfogó elemzésével maradt adós, hanem –bár egyes intézményekről születtek kitűnő tanulmányok- adós maradt

---

⁶² A teljesség igénye nélkül az egykorú magyar közjogi irodalomból: POLNER Ödön, *Magyarország és Ausztria közjogi viszonya*, Singer és Wolfner, Budapest, 1891, BEKSICS Gusztáv, *A dualizmus*, Athenaeum, Budapest, 1892, FERDINANDY Gejza, *Magyarország közjogi viszony Ausztriához és annak történelmi fejlődése*, Pallas, Budapest, 1892, HORVÁTH János, *Az 1867. évi kiegyezés. Történelmi, közjogi és politikai tanulmány*, Dobrowsky és Franke, Budapest, 1895, POLNER Ödön, *Közös ügyek, különlenyomat a Jogi lexikon IV. kötetéből*, Singer és Wolfner, Budapest, 1901, RÉZ Mihály, *Magyarország és Ausztria közjogi viszonya*, Pallas, Budapest, 1910, BALOGH Arthur, *Az 1867: XII. t. –cz. felfogásának kérdéséhez*, *Athenaeum*, 1913, 1. szám, 34-57. p. EÖTTEVÉNYI NAGY Olivér, *Osztrák közjog*, Hornyánszky Viktor kiadása, Budapest, 1913, BUZA László, *Az 1867: XII. t.-c. jogi természete*, *Magyar Figyelő*, 1917, 7. évfolyam, 1. kötet, 32-37. p.

Az egykorú osztrák közjogi irodalomból: ULBRICH, Joseph, *Die rechtliche Natur der oesterreichisch-ungarischen Monarchie*, Dominicus, Prag, 1879, TEZNER, Friedrich, *Der österreichische Kaisertitel, das ungarische Staatsrecht und die ungarische Publizistik*, Alfred Hölder, Wien, 1899, OFFERMANN, Alfred Freiherr von, *Das Verhältnis Ungarns zu „Österreich“*, Braumüller, Wien, 1902, DANTSCHER VON KOLLESBERG, Theodor Ritter, *Der staatsrechtliche Charakter der Delegationen*, Manz, Wien, 1903, ZOLGER, Ivan, *Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Oesterreich und Ungarn*, Duncker –Humboldt, Leipzig, 1911.

A Monarchia felbomlása után német nyelven: HELLBLING, Ernst C. *Das österreichische Gesetz vom Jahre 1867 über die gemeinsamen Angelegenheiten der Monarchie*, Herold, Wien München, 1967, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band VII. 1. Teilband, Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, herausgegeben von Helmut RUMPLER und Peter URBANITSCH, Wien, 2000, ill. OLECHOWSKI-HRDLIČKA, Karin, *Die gemeinsamen Angelegenheiten der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2001.

⁶³ „1918 után a tudományos érdeklődés hirtelen megcsappant az 1867-es kiegyezés és a magyar alkotmány iránt. (...) Tárgyalanná vált ekkor az évtizedekre nyúló közjogi vita.” PÉTER László, Ország és királya a hatvanhetes kiegyezésben, *A Kiegyezés*, 2004, 546. p.

az 1867-ben megalkotott közjogi rendszer monografikus feldolgozásával is.⁶⁴ „De az újabb irodalomban még hírmondóként sem akad magáról a 67-es kiegyezésről mélyebb, részletesebb alkotmánytörténeti elemzés. Megírtak arról már mindent régen-régen –gondolhatják sokan.”- fogalmazta meg véleményét Péter László.⁶⁵ Ennek következtében, ha a dualista berendezkedést szeretnénk vizsgálni vagy a korabeli értekezésekhez, ha pedig modern monográfiát szeretnénk tanulmányozni, akkor osztrák szerző művéhez kell fordulnunk.⁶⁶

Mindenesetre tanulságos, hogy a *Nemzet és emlékezet* sorozatban a kiegyezésről megjelent hatalmas kötetben alig találunk magyar szerzőtől származó monográfiát, amely az Ausztria és Magyarország közötti közjogi kapcsolat elemzésével foglalkozna.⁶⁷ Magyar nyelven egyetlen mostanában megjelent kézikönyv foglalkozik a dualizmussal: Kozári Monika munkája.⁶⁸ Hasonló lesz a helyzet, ha a magyar jogi felsőoktatásban jelenleg használt alkotmánytörténeti tankönyvet vesszük elő és a dualista berendezkedésről szóló részhez tartozó irodalomjegyzékben próbálnánk Ausztria és Magyarország közjogi viszonyát tárgyaló modern monográfiára vagy kézikönyvre bukanni. Hiába tesszük, keresésünk kudarcba fullad.⁶⁹

---

⁶⁴ A Monarchia felbomlása utáni intézménytörténeti irodalomból magyar nyelven lásd SOMOGYI Éva műveit: A közös minisztertanács működése (1896-1907), *Századok*, 138. évfolyam, 5-6. szám, 1985, 1105-1150. p., A delegáció, *Századok*, 147. évfolyam, 3-4. szám, 1994, 465-517. p. A „közös ügyek” 1867-1914. História MTA TTI, Budapest, 1995, munkájában nem tesz említést Bosznia-Hercegovináról. *Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában (A közös minisztertanács 1867-1906)*, História Alapítvány, MTA TTI, Budapest, 1996. Itt sem tesz említést Bosznia-Hercegovina igazgatásáról. *Hagyomány és átalakulás: állam és bürokrácia a dualista Habsburg Monarchiában*, L'Harmattan, Budapest, 2006, DIÓSZEGI István, Az Osztrák –Magyar Monarchia közös minisztertanácsa 1883-1895, *Jogtörténeti Szemle*, 3. évfolyam, 4. szám, 1992, 15-29. p. WELLER Mónika, Az Osztrák-Magyar Monarchia kialakulásával és fennállásával kapcsolatos egyes nemzetközi jogi kérdésekről, *Állam- és Jogtudomány*, XXXVIII/1-2. 1996-1997. 97-102. p. KAJTÁR István, *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, Dialóg Campus, Budapest –Pécs, 2003, 189-190. p. MÁTHÉ Gábor, Közjogi argumentáció. Gondolatok a Lustkandl –Deák vitához, *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 3. szám, 58-63. p.

Az 1867-1918 közötti időszak historiográfiájáról RUSZOLY József, A kiegyezés újabb historiográfiája és a jogtörténet, *Jogtudományi Közöny*, 42. évfolyam, 1987, 10. szám, 559-565. p. ill. STIPTA, István, Die verfassungsrechtlichen Grundlagen der öffentlichen Verwaltung, *Die vertikale Gewaltentrennung (Verfassungs –und rechtsgeschichtliche Studien)*, Gondolat, Budapest, 2005, 69-94. p.

⁶⁵ PÉTER, 2004, 547. p.

⁶⁶ OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001. 183-203. p.

⁶⁷ HANÁK Péter, Deák és a kiegyezés közjogi megalapozása és Péter László hivatkozott munkája. *A Kiegyezés*, 2004, 486-509. ill. 546-584. p.

⁶⁸ KOZÁRI, 2005, 7-81. p. A mű irodalomjegyzéke sem említ az Ausztria és Magyarország közötti közjogi kapcsolat elemzésével foglalkozó alkotást.

⁶⁹ *Magyar alkotmánytörténet*, 2003, 307. p.

A Habsburg-dinasztia országai közötti közjogi viszony nem 1867-ben jött létre és nem is a Pragmatica Sanctio teremtette meg 1723-ban.⁷⁰ Magyarország azóta állt közjogi kapcsolatban Ausztriával (ill. az osztrák örökös tartományokkal), amióta a két ország ugyanazon uralkodó dinasztia uralma alatt állt. A közjogi kapcsolat tulajdonképpen a több országot és tartományt birtokló Habsburg (ill. Habsburg-Lotharingiai) dinasztia és Magyarország közötti kapcsolatból alakult ki.⁷¹ Így a közös ügyek sem a Pragmatica Sanctióból származtak, hanem már a dinasztia és Magyarország közötti kapcsolat fennállása óta léteztek.⁷²

Logikus és érthető volt a Habsburgok azon szándéka, hogy a dinasztia által megszerzett és birtokolt területeket ne engedjék szétesni, vagyis lehetőleg egy fizikai személy töltse be az összes, a dinasztia uralma alatt álló ország trónját.⁷³ Ez a törekvés a török megszállás alól éppen felszabadult Magyarország érdekeivel is találkozott. Így a magyar országgyűlés törvénybe iktatta a Habsburg-dinasztiára vonatkozó elsőszülöttségi elvet (primogenitúra) (1687. évi II. és III. törvény).⁷⁴ Az 1723. évi I. törvény 3-4. és az 1723. évi II. törvény 5-7. §§-a ezt az elvet a dinasztia más országaiban hatályos trónöröklési rend előírásai szerint kiterjesztette *I. Lipót* nőági maradékaira,

---

⁷⁰ Az 1723. évi I. és II. törvény nem használja a „*pragmatica sanctio*” kifejezést. Csak az 1744. évi erdélyi III. törvény említi így: „*benigne statuerit, ut Divorum Maiorum Suorum Solidis Institutis insistendo, ea quae de Primogeniturae ratione, in vim Legis perpetus valiturae, et Sanctionis Pragmaticae constituere, tum vero inter alia singillatim decrevere*”. A kifejezés használatát a szokásjog honosította meg. HORVÁTH JÁNOS, Az 1722/23: I. II. III. törvénycikkek által elfogadott *pragmatica sanctio* lényege és annak helyzete a magyar közjogban, a *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 146. XVI. kötet, 4. füzetének különnyomata, Budapest, Franklin, 1898, 38. p.

⁷¹ DEÁK Ferenc, *Adalék a magyar közjoghoz*, Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1865, 22. p. „*Ez a törvény (az 1687. évi II.) újból egyértelműen tanúsítja, hogy Magyarország nem valamiféle Habsburg-birodalommal, hanem kifejezetten és kizárólag a Habsburg-házzal, még pontosabban saját Habsburg-házbéli királyával és annak családjával, mint dinasztiával állt közjogi viszonyban*”. KOVÁCS István Deák „*Adalék*”-a és a magyar közjog. Utószó és jegyzetek Deák Ferenc „*Adalék a magyar közjoghoz*” című könyvéhez, KJK, Budapest, 1987, oldalszám nélkül.

⁷² POLNER, 1901, 30. p. BEKSICS, 1892, 81. p. Hasonlóan Horváth János, ellentétes álláspontot képvisel MÁRFFY-MANTUANO Rezső, *Külfüggelék közössége Ausztriával*, Benkő Gyula Könyvkereskedése, Budapest, 1908, 10. és 64. p.

⁷³ *II. Ferdinánd* 1621. május 10-i végrendeletében többek között azt is elrendelte, hogy országai örök időkre együttesen a legidősebb örökösre szálljanak, azokat sem végrendelet, sem házasság, sem szerződés révén szét ne darabolják. Ezt a rendelkezését az 1635. augusztus 8-i pótvégrendelete is megerősítette. RÉZ Mihály, A királyi ház törvényei, *Közjogi tanulmányok*, Pallas, Budapest, 1914, 94-100. p.

⁷⁴ *Corpus Iuris Hungarici-Magyar Törvénytár, 1657-1740. évi törvénycikkek*, szerk. MÁRKUS Dezső, Franklin, Budapest, 1900, 334-337. p.

vagyis III. Károly, I. József és I. Lipót leányai ágára.⁷⁵ Tehát a *magyar Pragmatica Sanctio* (1723. évi I. II. és III. törvények) által biztosított leányági trónöröklési jog nem terjedt ki a Habsburg-dinasztia valamennyi leszármazójára.⁷⁶ Az 1723. évi II. törvény 7. §-a mondta ki, hogy a Habsburg-dinasztia által birtokolt országokat ugyanazon fizikai személy feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul, kölcsönösen és együttesen birtokolja. Ezt az 1790/91. évi X. törvény is megerősítette.⁷⁷ De kimondta azt is, hogy Magyarország nincs alávetve semmilyen más államnak, nem része semmilyen birodalomnak, hanem szabad és független, saját alkotmánnyal rendelkező ország.

A magyar közjog által jogforrásként el nem ismert 1860. október 20-án kibocsátott Októberi Diploma és az 1861. február 26-án kibocsátott Februári Pátens a trónöröklési rendet egységesnek ismerte el az „*osztrák birodalom*” minden országában.⁷⁸ Közvetett módon tehát a magyar trónöröklési törvényeket is elismerte, csak nem tett különbséget az uralkodó VI. Károly német-római császárként 1713. április 19-én nyilvánosságra hozott ünnepélyes nyilatkozata és III. Károly magyar királyként szentesített 1723. évi I. II. és III. törvénye között.⁷⁹ Viszont Ferenc József 1865. december 14-i trónbeszéde már kifejezetten úgy hivatkozott a Pragmatica Sanctióra, mint Magyarország

---

⁷⁵ *Corpus Iuris Hungarici-Magyar Törvénytár*, 1900, 566-569. p. *Magyar Jogi Lexikon*, VI. kötet, szerk. MÁRKUS Dezső, Pallas, Budapest, 1907, 691-692. p. Az 1723. évi I. törvény 3. §-a azt az elsőszülöttségi elvet kívánta átvenni, amit III. Károly egyéb országaiban megállapított. Ez a rendelkezés pontatlan és félreérthető, mivel III. Károly csak a II. Ferdinánd 1621. évi végrendeletében megállapított öröklési rendet tartotta fenn.

⁷⁶ Az osztrák Pragmatica Sanctio az 1703. szeptember 12-i I. Lipót és fiai, József és Károly közötti „*pactum mutuae successionis*”, ill. III. Károly 1713. április 12-én kelt ünnepélyes nyilatkozata, amit 19-én a Geheimer Rat ülésén nyilvánosságra hozott. Ezeket az osztrák örökös tartományok becikkelyezték. BRAUNEDER, 2005, 73. és 75. p. Az 1703. évi szerződés szövegét lásd POLNER Ödön, A pragmática sanctio és a házi törvények, különnyomat a *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, XXV. Kötet, 3. füzetéből, 1902, 50-51. p. Az 1713. évi nyilatkozat szövege: *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung*, Band 5 *Zeitalter des Absolutismus 1648-1789* herausgegeben von Helmut NEUHAUS, Reclam, Stuttgart, 1997, 172-174. p. Az örökös tartományokban becikkelyezett trónöröklési rendet 1719-től, Mária Jozefa renúnciaciójától (trónról való lemondásától) nevezték Pragmatica Sanctiónak. OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 34. p. *Stricti iuris* a magyar királyi ház így csak e három uralkodó leszármazottaira terjed ki, ilyen értelemben tehát az uralkodó dinasztia sem azonos az osztrák örökös tartományok uralkodó házával.

⁷⁷ „*az 1723: I. tc. és II. cikkelyek által a magyar királyságban és a hozzá kapcsolt részekben megállapított örökösödése ugyanazt a fejedelmet illeti, a kit a megállapított trónöröklési rend szerint a Németországban és azon kívül fekvő, elválaszthatatlanul és föloszthatatlanul birtoklandó többi ország és tartományokban illet*”.

⁷⁸ Az 1861. február 26-i RGBl. 20. számú törvény. <http://alex.onb.ac.at>

⁷⁹ OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 30. p.

közjogi önállóságát biztosító alaptörvényre.⁸⁰ Magyar részről a Pragmatica Sanctio az 1790/91.évi X. törvénnyel együtt a magyar alkotmány biztosítója volt, a dinasztia részéről pedig egy olyan alaptörvény, amely biztosította Magyarország kapcsolatát a dinasztia többi országához.⁸¹

Akárhogy is vélekedtek tehát a Pragmatica Sanctio egységes vagy önálló jellegéről, Magyarország és az örökös tartományok kölcsönös védelmi kötelezettsége levezethető volt belőle.⁸² Ezért megfelelő alapnak bizonyult a közjogi viszony rendezéséhez.⁸³ Az 1867. évi XII. törvény hangsúlyozottan a magyar Pragmatica Sanctiót tekintette a kiegyezés alapjának, míg a vonatkozó 1867. december 21-i R. G. B. L. 146. számú osztrák törvény egyáltalán nem hivatkozott a trónöröklési rendre, mint a közjogi viszonyt meghatározó jogintézményre.⁸⁴ Jellinek szerint a Kiegyezéssel az osztrák örökös tartományok elismerték azt, hogy a magyar korona országaival való kapcsolatuk kizárólagos alapja a Pragmatica Sanctio.⁸⁵

Tehát amíg Magyarországon az 1867. évi XII. törvény a közös ügyek tekintetében deklaratív hatályú, mivel azt állapította meg, hogy a közös ügyek az 1723. évi I. és II. törvényekből származnak, mintegy elismerve a már létező közös ügyeket, addig Ausztriában a közös ügyeket az 1867. december 21-i R. G. B. L. 146. számú törvény állapította meg. A két törvény között a tartalmi eltérések mellett ez a lényeges különbség.⁸⁶ *Expressis verbis* az 1723. évi I. II. és III. törvények sem tartalmaztak a dinasztia által birtokolt országok közötti

---

⁸⁰ *A Kiegyezés*, 2004, 37. p.

⁸¹ A trónöröklési rendre vonatkozó osztrák irodalomból lásd: TURBA, Gustav, *Die Pragmatische Sanktion. Authentische Texte samt Erläuterungen und Übersetzungen*, Schulbücher-Verlag, Wien, 1913. BRAUNEDER, Wilhelm, *Die Pragmatische Sanktion als Grundgesetz der Monarchia Austriaca von 1713 bis 1918, Recht und Geschichte*, herausgegeben von Hellfried VALENTINITSCH, Leykam, Graz, 1988, 51-84. p.

⁸² „a Pragmatica Sanctiót valamennyi fél, a dinasztia, az örökös tartományok és a magyar korona országai egyaránt elfogadták, valamennyiüket közös szállal kötötte össze”. HANÁK, 2004, 489. p.

⁸³ Deák Ferenc húsvéti cikke, 1865. április 6. ill. májusi programja 1865. május 7-9. *A Kiegyezés*, 27-29. és 32-34. p.

⁸⁴ 1867. évi XII. törvény bevezetése, 1-3. §§, 6-7. §§. *A Kiegyezés*, 2004, 133. p.

⁸⁵ JELLINEK, 1882, 251. p.

⁸⁶ „Az 1867: XII. t. cz. szerint a Pragmatica Sanctio kimondja az elválaszthatatlan és feloszthatatlan együttes birtoklást. Ebből az együttes birtoklásból folyik ugyancsak az 1867: XII. t. cz. szerint (2. §) a közös és viszonyos védelmi kötelezettség.” POLNER, 1901, 4-5. p.

közös ügyekre vonatkozó rendelkezéseket.⁸⁷ Nem találunk semmilyen felsorolást vagy a közös ügyek megállapítására vonatkozó kifejezett rendelkezést.⁸⁸

Annyira nem, hogy maga az 1867. évi XII. törvény is feladatának tartotta a „közös érdekű viszonyok” pontos és határozott megállapítását.⁸⁹ Az 1867. évi XII. törvény bevezető része és az említett rendelkezései (1-3. §§, 6-7. §§) értelmezték úgy a Pragmatica Sanctio egyes határozatait (tartalmilag az 1723. évi I. törvény bevezető részét, ill. a II. törvény 7. §-át, bár pontos szakaszmegjelölés nincs), hogy abból levezethetők voltak a közös ügyek. Ilyen értelemben az 1867. évi XII. törvényt az 1723. évi trónöröklési törvények magyarázatának, értelmezésének lehet tekinteni.⁹⁰

Az osztrák törvény a közös ügyek tekintetében konstitutív hatályú, nem hivatkozik semmilyen más jogforrásra, vagyis nem származtatja a közös ügyeket valamely más jogszabályból. Így az osztrák közjog, amikor az Ausztria és Magyarország közötti viszony alapját kívánta meghatározni, legfeljebb az 1867. december 21-i RGBL. 146. számú törvényre hivatkozhatott.⁹¹ Az osztrák törvény elsősorban a közös ügyek pontos, jól

---

⁸⁷ KMETY Károly, *A magyar közjogi tankönyve*, Grill, Budapest, 1911, 490. p. „Volt tehát a magyar közjognak egy sarkalatos törvénye, amelynek egyes kifejezéseit és fogalmazását is, érdemi rendelkezését és érvényességét is többféleképpen lehetett magyarázni”. HANÁK, 2004, 489. p.

⁸⁸ „Még nehezebb e törvényeket egyértelműen interpretálni, és belőlük a Habsburg Birodalom többi részéhez, az örökös tartományokhoz való viszony közjogi rendezését kiolvasni. Annál kevésbé lehetséges ez, mert ilyen rendezésre 1722-1723-ban nem is került sor”. HANÁK, 2004, 488. p. A 18. századi magyar rendi országgyűlésekről és a törvényhozásról SZIJÁRTÓ M. István *A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708-1792*, Osiris, Budapest, 2005, 92-97. p.

⁸⁹ 1867. évi XII. törvény bevezetése. *A Kiegészés*, 2004, 133. p. Elvileg nem lenne akadálya olyan értelmezésnek, miszerint ez a kitétel nem a közös ügyekre, hanem a közös érdekű, vagy közös elvek alapján kezelendő ügyekre vonatkozik. A Pragmatica Sanctiót azonban nem hozták összefüggésbe a közös érdekű, közös elvek alapján kezelendő ügyekkel. A közös elvek szerint intézendő ügyeket kifejezetten az 1867. évi XII. törvény teremtette meg, a közös elvek szerint kezelendő ügyek esetén tehát nem lehet a Pragmatica Sanctióra, mint jogforrásra hivatkozni. Másrészt az említett kifejezés megtalálható az 1867. évi XII. törvényben, tehát egyértelmű, hogy a kifejezés a közös ügyek pontosabb meghatározásának az igényére vonatkozik.

⁹⁰ FERDINANDY, 1892, 116-117. p. PÉTER, 2004, 570. p.

⁹¹ POLNER, 1901, 47. p. A közös ügyek forrását keresve általában az osztrák trónöröklési rendre (HELLBLING, 1974, 396. p.), vagy azt figyelmen kívül hagyva közvetlenül az 1867. évi törvényekre hivatkoztak. ULBRICH, Josef, *Das österreichische Staatsrecht*, Mohr, Tübingen, 1909, 101. p. A magyar trónöröklési törvényekre is hivatkozik STARCZYNSKI, Stanislaus Ritter von, *Gemeinsame Angelegenheiten, Österreichisches Staatswörterbuch*, II. Band, herausgegeben von Ernst MISCHLER – Josef ULBRICH, Hölder, Wien, 1905, 352. p. HERRNRITT, Rudolf von, *Handbuch des österreichischen Verfassungsrechtes*, Mohr, Tübingen, 1909, 61. és 225. p. OLECHOWSKI-HRDLICKA, 2001, 29-30. p.

körülírt meghatározására, a magyar viszont a *tractatus diaetalis* hagyományait követve, a király és az ország jogainak elhatárolására törekedett.⁹²

Az 1867. évi XII. törvény 2. §-a szerint a közös ügyek alapja a Pragmatica Sanctióból folyó közös és együttes védelem. A magyar közjog szerint ezért csak olyan ügy tekinthető közösnek, ami „*a két állam közös biztosságának együttes erővel való fenntartását*” szolgálja.⁹³ A magyar közjog tehát szűken értelmezte a közös ügyeket: csak azokat az ügyeket sorolták közéjük, amelyek Ausztriát és Magyarországot közösen érintették. A magyar törvény tehát a közös ügyeket kizárólagosan, azaz taxatívén állapította meg.⁹⁴ A Pragmatica Sanctióból folyó közös védelem egyik eszközének a törvény a közös külügyet tekintette.⁹⁵ A törvény a külügyek azon részét tekintette közösnek, „*melyek az Ő Felsége uralkodása alatt álló összes országokat együtt illetik*” (1867. XII törvény 8.§). Az osztrák törvény viszont a külpolitika egészét közös ügynek minősítette: „*Die auswärtigen Angelegenheiten mit Einschluß der diplomatischen und commerziellen Vertretung dem Auslande gegenüber, sowie die in Betreff der internationalen Verträge etwa nothwendigen Verfügungen*” (21. 12. 1867. RGBl. 146. §. 1.)

A magyar törvény tehát a külügyek közösségét csak a közös védelemhez szükséges mértékben ismerte el („*védelmi külügy*”).⁹⁶ Az így meghatározott közös külügyek tartalmát azonban nem állapította meg, helyette megszabta a közös külügyminiszter teendőit: „*a birodalom diplomaticai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében fölmerülhető intézkedések*”. Vagyis, amit az osztrák törvény a külügyekhez, mint közös ügghöz sorolt, azt a magyar törvény a közös külügyminiszter teendőiként határozta meg.

---

⁹² PÉTER, 2004, 570-571. p.

⁹³ POLNER, 1901, 5-6. p. KMETY 1911, 497-498. és 502-503. p.

⁹⁴ DANTSCHER, 1901, 8. p.

⁹⁵ „*Die gemeinsamen Angelegenheiten beziehen sich sammt und sonders auf das Auftreten beider Staaten nach Aussen hin*”. JELLINEK, 1882, 241. p.

⁹⁶ BEKSICS, 1892, 113. p. POLNER, 1901, 53-54. p. NAGY Ernő, *Magyarország közjoga (Államjog)*, Athenaeum, Budapest, 1907, 426. p. MÁRFFY-MANTUANO, 1908, 97. p. APPONYI, Albert Graf, *Die rechtliche Natur der Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn*, Carl Fromme, Wien und Leipzig, 1911, 48. p. KMETY, 1911, 503. p. Eöttevényi Nagy szerint a magyar törvény csak a külügyek vitelét, a külügyi képviseléstette közössé. EÖTTEVÉNYI NAGY, 1913, 221. p. Nézete azonban a magyar törvény alapján nem igazolható.

A 8. § a kereskedelmi képviselőket is a közös külügyminiszter feladatai közé sorolta, bár az egyáltalán nem vezethető le a Pragmatica Sanctióból. A magyar közjog úgy értelmezte a 8. § vonatkozó rendelkezését, hogy az különbséget tett a közös külügy tartalma és a közös külügyminiszter hatásköre között. E szerint a közös külügyminiszter hatáskörébe nem csak a közös külügy intézése tartozik, hanem a külön magyar és osztrák külügy intézése is, mivel a két államnak nincs külön külügyi szervezete.⁹⁷ Ez az értelmezés azonban ellentétben állt a magyar törvény 27. és az osztrák törvény 5. §-val, nevezetesen, hogy a közös miniszterek nem avatkozhatnak be a két ország kormányzati ügyeibe.⁹⁸ Ráadásul az osztrák törvény minden külügyet közösnek minősített, tehát külön osztrák külügyeket nem is ismert.

Az osztrák törvény a külügyek tekintetében semmilyen befolyásolást vagy beleszólást nem tett lehetővé az osztrák kormány számára, ellenben a magyar törvény 8. §-a biztosította a magyar és az osztrák kormány befolyását is a közös külügyek intézésére, mivel előírta, hogy a közös külügyminiszter a közös külpolitikát a két fél kormányával egyetértésben és beleegyezése mellett folytassa. Ez lehetővé tette, hogy a miniszterelnökök a két törvényhozás előtt felelősséget vállaljanak a külpolitikáért. *„A mindenkori miniszterelnökök felelősséget vállaltak és vállalhattak a külpolitikából azért, amit a külügyminiszter minisztertanácsi és delegációs expozéjában a kormány vagy a teljes nyilvánosság elé tárt.”*⁹⁹ Semmilyen jogszabály nem zárta ki ugyanis azt, hogy Ausztria és Magyarország külön intézményei ne foglalkozhatnának közös ügyekkel. A képviselők felszólalhattak és interpellálhattak a közös külügyeket érintő kérdésekben.¹⁰⁰

Mivel az 1867. évi XII. törvény csak a Pragmatica Sanctióból folyó közös és együttes védelemhez szükséges külpolitikát tette közössé, ezért a magyar közjogi felfogás szerint a közös külgyhöz nem tartozó külügyekben Magyarország teljesen önállóan léphetett fel, vagyis Magyarország

---

⁹⁷ FERDINANDY, 1892, 119. p. POLNER, 1901, 56. p. MÁRFFY-MANTUANO, 1908, 81. p. Az osztrák szerzők közül ugyanígy STARCZYNSKI, 1905, 354. p.

⁹⁸ POLNER, 1901, 57. p. Kmety szerint a 27. § a gyakorlatban nem érvényesült. KMETY, 1911, 514. p.

⁹⁹ SOMOGYI, 1985, 1131. p.

¹⁰⁰ OLECHOWSKI-HRDLICKA, 2001, 225. p.

rendelkezett nemzetközi jogalanyisággal.¹⁰¹ Ezt nem befolyásolta, hogy ilyen esetekben is a közös külügyminiszter képviselte Magyarországot a nemzetközi kapcsolatokban.¹⁰² Ilyenkor ugyanis a nemzetközi szerződés tartalmának meghatározása nem a közös külügyminiszter, hanem a két kormány hatásköre volt. *Plósz Sándor* szerint „A nemzetközi szerződések körüli intézkedésekben nem különböztet a törvény szerződések között, de ha oly ügyet illet ez a szerződés, mely nem közös, ott az akaratelhatározás az iránt, hogy szerződés köttesség-é s hogyan, a mienk”.¹⁰³ A nem közös ügyekben tehát akár az is előfordulhatott, hogy adott ügyről Ausztria és Magyarország eltérően rendelkezett.¹⁰⁴

Az 1867. évi XII. törvény a közös ügyeket az 1723. évi I. és II. törvényekből származtatta. De a közös ügyek kezelési módját nem lehetett levezetni a Pragmatica Sanctio alapján. Azt az 1867. évi XII. törvénynek kellett meghatározni.¹⁰⁵ Ezt maga a törvény is elismerte a 23. §-ban.¹⁰⁶ A törvény megalkotásának éppen az volt a célja, hogy megoldást találjon a közös ügyek kezelésére.¹⁰⁷ A magyar törvény sem a közös miniszterek számát, sem pontos hatáskörüket nem állapította meg szabatosan.¹⁰⁸ Hogy végül három közös miniszter intézte a közös ügyeket, azt nem a törvény szabta meg, hanem a közös ügyek számából következett.¹⁰⁹ Részletesebben kizárólag a közös külügyminiszter hatásköréről szólt.¹¹⁰ Közös hadügyminiszterről például említést sem tesz, a közös hadügyekkel kapcsolatos kormányzati teendőket az

---

¹⁰¹ POLNER, 1901, 61. p. FERDINANDY Gejza, *Magyarország közbjoga*, Politzer Zsigmond és fia, Budapest, 1902, 570-571. p. KMETY, 1911, 504. p. Mivel Tezner szerint a két államnak csak a közös ügyek terén nincs önálló intézkedési joga, így ezt az elvet közvetve ő is elismerte. BALOGH, 1913, 39. p. Ellentétesen JELLINEK, 1882, 241. p. KRÄMMER, 1971, 87. p.

¹⁰² „A magyar állam külön nemzetközi jogi alanyiságát a szerv közössége nem alterálja”. MÁRFFY-MANTUANO, 1908, 102. p. Hasonlóan WELLER, 1996-1997, 99. p.

¹⁰³ MÁRFFY-MANTUANO, 1908, 98. p.

¹⁰⁴ OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 221. p.

¹⁰⁵ POLNER, 1901, 7. p. KMETY, 1911, 513. p.

¹⁰⁶ „A mi a fenebb körülírt tárgyak kezelését illet; az e részben ezelőtt törvényesen fenállott módnak megváltoztatása szorosan véve nem a *pragmatica sanctio*ban meghatározott kötelezettségből foly”.
¹⁰⁷ Ezt fejezi ki a törvény címe is: „a magyar korona országai és az Ő Felseje uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról és ezek elintézésének módjáról”.

¹⁰⁸ POLNER, 1901, 101. p.

¹⁰⁹ OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 445. p.

¹¹⁰ Ugyanakkor sem a magyar, sem az osztrák törvény nem tett említést a közös külügyminiszterről, mint a császári és királyi ház miniszteréről.

uralkodóhoz telepítette.¹¹¹ A 41. § is pusztán annak kapcsán említi a közös pénzügyminisztert, hogy a magyar hatóságok által beszedett pénzüsszegekből a közös célokra fordítandó részt neki kell havonta átutalni.¹¹² Az osztrák törvény egyetlen közös miniszterről sem tesz említést, így hatáskörükre vonatkozóan sem tartalmazhatott rendelkezéseket.

A közös miniszterek jogállására vonatkozóan, törvényi szabályozás hiányában, a magyar közjog azt az álláspontot képviselte, hogy ők „*a két állam organumai, kik a két állam akaratának végrehajtására, illetve a két állam által a hatáskörükbe áttett kormányzati teendők végzésére hivatottak*”.¹¹³ A külügyminiszterrel kapcsolatban Thallóczy Lajos kifejtette: „*ami viszont a külpolitika irányát illeti, azt sem a közös miniszterek határozták meg, hiszen arra mindkét ország miniszterelnöke befolyást gyakorolt*”.¹¹⁴ Apponyi Albert szerint a közös szervek csupán a cselekvés eszközei. Az akaratképzés helye, vagyis ahol az állami akarat elhatározódik, az a két állam.¹¹⁵ Vagyis a magyar közjog a közös minisztereket pusztán a két állam akarata végrehajtó szerveinek tekintette.¹¹⁶

Osztrák részről Dantscher von Kollesberg elutasította ezt az álláspontot. Szerinte a „*közös birodalmi szervek*” semmilyen jogviszonyban sincsenek az „*Einzelstaaten*” szerveivel, Ausztriának és Magyarországnak nem szervei és azok jogszabályainak nincsenek alárendelve.¹¹⁷ Bernatzik szerint a közös

---

¹¹¹ 11. § „*Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének, egységes vezérletére, vezényletére és belsejére vonatkozik, Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el*”.

¹¹² „*A közös pénzügyminister felelős lesz az általtett összegnek a kitűzött célokra leendő fordításáért*”. Ezért téved Polner Ödön, amikor arról ír, hogy a magyar törvény nem említi a közös pénzügyminisztert. POLNER, 1901, 97. p.

¹¹³ POLNER, 1901, 101. p. NAGY, 1907, 467. p. Hasonlóan Jellinek: „*Durch Vertrag können nun staatliche Einrichtungen derart zu gemeinsamen gemacht werden, dass ein und dieselben physischen Subjecte und Objecte einen rechtlich mehrfachen Charakter erhalten. Daher haben die gemeinsamen Organe und Institute staatsrechtlich einen doppelten Charakter, sie gehören sowohl dem Staatsorganismus Ungarns, als dem Oesterreichs an*”. JELLINEK, 1882, 242. p.

¹¹⁴ SOMOGYI, 1985, 1105. p.

¹¹⁵ APPONYI, 1911, 56. p. Hasonlóan REDSLOB, 1914, 213-215. p.

¹¹⁶ FERDINANDY, 1892, 228. p. ANDRÁSSY Gyula, *Az 1867-iki Kiegyezésről*, Franklin, Budapest, 1896, 166. p.

¹¹⁷ DANTSCHER, 1901, 25. p. Hasonlóan Hermann Bidermann. Idézi OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 479. p.

miniszterek két szövetkezett hatalom meghatalmazottai voltak.¹¹⁸ A magyar álláspontot fogadta el *Franz von Juraschek*, aki szerint a közös miniszterek egyszerre miniszterei Ausztriának és Magyarországnak, vagyis jogilag a két állam végrehajtó szerveinek tekinthetők.¹¹⁹ *Olechowski-Hrdlicka Konstanty Grzybowski* nézetét elfogadva azt hangsúlyozza, hogy a közös miniszterek egy olyan, a két országtól különálló, harmadik jogalany szervei voltak, amely azonban nem állt Ausztria és Magyarország felett.¹²⁰ *Wilhelm Brauner* szerint a közös minisztertanács a „*Gesamtmonarchie*” kormánya volt.¹²¹

A közös miniszterek hatáskörére vonatkozó egyértelmű törvényi rendelkezés híján nem lehet kijelenteni, hogy a közös kül- és védelmi politika tartalmát a két ország kormánya vagy a közös miniszterek állapították meg. Ezt a gyakorlat, a közös és országos miniszterelnökök politikai súlya és a konkrét politikai helyzet alapján lehet megállapítani. *Horváth Jenő* szerint a magyar kormány szerepe a külügyekben másodlagos volt: „*A magyar kormány kezdeményezésének külpolitikai kérdésekben a dualizmus ideje alatt semmi nyomát nem találjuk*”.¹²² Hasonlóan vélekedik *Somogyi Éva* is: „*A külpolitikát a Habsburg Monarchiában a külügyminiszter csinálta, s koncepcióját rendszerint a minisztertanácstól távol, ballhausplatzi magányában, vagy informális tanácskozásokon, katonai konferenciákon alakította ki, Bécsben, stájer fürdőhelyen, alpesi vadászaton*”.¹²³ A történettudomány álláspontja tehát ellentmondani látszik a közös miniszterekkel kapcsolatos magyar felfogásnak.¹²⁴

---

¹¹⁸ „*identische Bevollmächtigte zweier verbündeter Mächte*”. *BERNATZIK*, 1911, 451. p. *OLECHOWSKI-HRDLIČKA*, 2001, 478. p.

¹¹⁹ Hasonlóan *ULBRICH*, 1879, 60. p. *JELLINEK*, 1882, 242. p. *OFFERMANN*, 1902, 119. p. Idézi *OLECHOWSKI-HRDLIČKA*, 2001, 479. p.

¹²⁰ *OLECHOWSKI-HRDLIČKA*, 2001, 104. és 448. p.

¹²¹ *BRAUNER*, 2005, 186. p.

¹²² *HORVÁTH JENŐ*, *Magyar diplomácia. A magyar állam külpolitikai összeköttetései a bécsi végzésektől a kettős monarchia felbomlásáig 1815-1918*. Pfeifer Ferdinánd, Budapest, 1928, 89. p.

¹²³ *SOMOGYI*, 1995, 12. p.

¹²⁴ A magyar közjog is tisztában volt azzal, hogy a gyakorlat némiképp máshogy fest. *Ferdinandy* a magyar országgyűlés befolyásáról megjegyzte „*de ezen befolyást sem lehet azért valami sokra becsülni, mert egyrésztől annak közvetett volta, másrésztől az Ausztriában érvényesülő hasonló befolyás végeredményében a magyar országgyűlés befolyását tetemesen csökkenti*”. A magyar miniszterelnök közös külügyekre gyakorolt befolyásáról pedig megjegyzi „*a közös külügyminiszternek a nemzetközi életben előkelő szerepe a magyar miniszterelnöki állás politikai súlyát könnyen háttérbe*

A magyar törvény 27. és az osztrák törvény 5. §-a rendelkezett egy közös minisztertanács felállításáról. A 27. § szerint „Egy közös ministeriumot kell felállítani azon tárgyakra nézve, melyek, mint valósággal közösek, se a magyar korona országainak, se Ő Felsege többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak. E ministerium a közös ügyek mellett se egyik, se másik résznek külön kormányzata ügyeit nem viheti, azokra befolyást nem gyakorolhat”. Az osztrák törvény 5. §-a így rendelkezett: „Die Verwaltung der gemeinsamen Angelegenheiten wird durch ein gemeinsames verantwortliches Ministerium besorgt, welchem jedoch nicht gestattet ist, nebst den gemeinsamen Angelegenheiten auch die besonderen Regierungsgeschäfte einer der beiden Reichstheile zu führen”. Itt is megfigyelhető az osztrák és a magyar törvény rendelkezései közötti különbség: a magyar törvény értelmében a közös minisztérium a két fél külön kormányzati ügyeire befolyást sem gyakorolhat, míg az osztrák törvény csak az ügyek vitelét tiltotta meg, logikailag tehát a befolyásolást nem zárta ki.¹²⁵

Egyik törvény sem rendelkezett arról, hogy kik a közös minisztertanács tagjai, hatáskörét és illetékességét mindkét törvény negatív formában határozta meg.¹²⁶ Nem volt szabályozva, hogy a közös minisztertanács adhat-e ki rendeletet. Nem történt rendelkezés arról sem, hogy van-e elnöke, vezetője a közös minisztertanácsnak.¹²⁷ A magyar törvény 39. és 40. §§ csak annyit állapítottak meg, hogy a közös minisztérium nyújtja be a közös költségvetést a delegációk elé. Ugyanezt tartalmazta az osztrák törvény 14. §. Ferdinandy szerint a közös minisztertanács szervezete nem olyan, mint egy kormányé, mivel nincs miniszterelnöke. A gyakorlat alakította ki, hogy az uralkodó

---

szoríthatja s a közös külügyminiszter politikai iránya visszahathat a magyar minisztérium politikájára a helyett, hogy ez utóbbi befolyásolná a külügyi politikát”. FERDINANDY, 1902, 702. p.

¹²⁵ EÖTTEVÉNYI NAGY, 1913, 230. p.

¹²⁶ SOMOGYI, 1996, 56. p. „Die Bestimmungen über das gemeinsame Ministerium selbst waren dürftig”. OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 445. p.

¹²⁷ „Staatsrechtlich war ein Vorsitz nicht vorgesehen”. MATSCH, Erwin *Der auswärtige Dienst von Österreich (-Ungarn) 1720-1920*, Hermann Böhlau Nachf. Wien-Köln-Graz, 1986, 23. p. Ludwig Bittner szerint a közös külügyminiszternek még arra sem volt joga, hogy tájékoztatást kérjen és kapjon a belpolitikai helyzetről. BITTNER, Ludwig, *Das österreichisch-ungarische Ministerium des Aeußern, seine Geschichte und seine Organisation, Berliner Monatshefte*, Fünftehntes Jahr, Oktober 1937, 827. p. Érdekes volt ebből a szempontból gróf Andrássy Gyula helyzete, hiszen ő nem karrierdiplomataként, hanem magyar miniszterelnökként került a Ballhausplatz élére.

távollétében a közös külügyminiszter elnökölt a közös minisztertanács ülésein. Mivel semmilyen jogszabály nem rendelkezett a közös külügyminiszter közös minisztertanácson betöltött szerepéről, legfeljebb annyit mondhatunk, hogy elnökölt rajta, de nem volt az elnöke.¹²⁸

A hiányos szabályozás következtében alakulhatott ki vita a magyar közjogban, majd később a történetírásban is, hogy kormánynak lehet-e tekinteni a közös minisztériumot, vagy sem? A „*minisztérium*” kifejezés a 19. században egyaránt jelentett kormányt és a mai értelemben vett minisztériumot is.¹²⁹ A magyar közjogi felfogás mindenestre elutasította, hogy a közös minisztertanács a két ország kormánya felett álló intézmény lett volna. „*A ministerium megalkotásával Magyarország állami főhatalmának azon illetékességi körét, mely a közös ügyeket foglalja magában, nem idegenítette el, csupán bizonytalan időre Ausztriával együtt egy közös organumra ruházta, de azok intézésére befolyását továbbra is fenntartotta*”. Így a közös minisztérium hatásköre nem jelent egy közös, a két ország főhatalmától független hatáskört, hanem Ausztria és Magyarország külön főhatalmának közös szerve.¹³⁰ Ferdinandy úgy vélte, a közös minisztertanács csak arra szolgál, hogy a magyar király és osztrák császár egy kormányzati aktussal intézhesse el azon ügyeket, melyek mindkét államra tartoznak.¹³¹

A történetírás sem volt képes egyértelműen meghatározni a közös minisztertanács szerepét és jelentőségét. Diószegi István elfogadta az osztrák közjogi álláspontot, miszerint a közös minisztertanács a Monarchia kormánya volt.¹³² Somogyi Éva és Péter László írásaiból inkább a közös kormány létének tagadása olvasható ki.¹³³ Ha megnézzük, hogy 1867 és 1906 között milyen arányban foglalkozott a közös minisztertanács a kiegyezési törvény szerinti közös ügyekkel, azt látjuk, hogy általában nem ezek az ügyek voltak a

---

¹²⁸ FERDINANDY, 1902, 700. p.

¹²⁹ Lásd az 1848. évi III. törvényt a felelős magyar *minisztérium* felállításáról. DIÓSZEGI, 1992, 15. p.

¹³⁰ FERDINANDY, 1892, 227. és 251. p.

¹³¹ FERDINANDY, 1902, 794. p.

¹³² DIÓSZEGI, 1992, 16. p.

¹³³ SOMOGYI, 1991, IX-X. p. 1996, 62-67. p. PÉTER László, Verfassungsentwicklung in Ungarn, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*. Band VII. 1. Teilband, 534. p.

napirenden.¹³⁴ Márpedig aligha lehet egy olyan szervezet kormányának tekinteni, amely alig foglalkozott a szuverenitás legfontosabb attribútumaival: a külügyekkel és a hadügyekkel.

Mivel Magyarország elutasította egy közös törvényhozó szerv felállítását, így másképp kellett megoldani a közös miniszterek tevékenységének ellenőrzését.¹³⁵ Erre a célra hozták létre a delegációk intézményét.¹³⁶ A kora újkori, így a magyar rendi országgyűlések történetében sem volt ismeretlen, hogy konkrét feladatok elvégzésére bizottságokat küldtek ki.¹³⁷ Semmiképp sem tekinthetők tehát forradalmi újdonságnak, vagy az országgyűlés intézményétől idegen, szokatlan megoldásnak.¹³⁸

A delegációk nem voltak közös szervek, hanem a Reichsrat és a magyar Országgyűlés által a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottságok.¹³⁹ Osztrák szerzők vitatták ezt a nézetet. Bidermann, Dantscher és *Harold Steinacker* véleménye szerint a delegációk az osztrák-magyar parlamentet testesítették meg.¹⁴⁰ Dantscher a delegációkat a kibővített birodalmi törvényhozás képviselőinek, közös népképviselői szerveknek tartotta.¹⁴¹ Ha a magyar és osztrák parlamentek „*birodalmi*” üggyel foglalkoznak, átalakulnak (sich verwandeln) egy kétkamarás közös népképviselő részévé és ilyen

---

¹³⁴ SOMOGYI, 1996, 70-72. p.

¹³⁵ 1867. évi XII. törvény 28. § „A közös ügyek azon részére nézve, mely nem tisztán a kormányzat köréhez tartozik, Magyarország se teljes birodalmi tanácsot, se bármilyen néven nevezhető közös vagy középponti parlamentet czélszerűnek nem tart, s ezeknek egyikét sem fogadja el;”. FERDINANDY, 1892, 145. és 223-225. p. FERDINANDY, 1902, 609. és 790. p. NAGY, 1907, 463-466. p. KMETY, 1911, 523. p. Hasonlóan HERRNRITT, 1909, 62. és 233. p. ULBRICH, 1909, 103. p. REDSLOB, 1914, 205-206. p. HELLBLING, 1974, 397. p.

¹³⁶ Az 1867. évi XII. törvény 29-51. ill. az osztrák törvény 6-17. és 19-35. §§ rendelkeztek a delegációkról. Mivel az osztrák törvény nagyrészt a delegációkra vonatkozó szabályozást tartalmazta, szokás az 1867. december 21-i RGBI. 146. számú osztrák törvényt „*delegációs*” törvénynek is nevezni. OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 176. p.

¹³⁷ SZIJÁRTÓ, 2005, 86. p.

¹³⁸ PÉTER, 2004, 563. p.

¹³⁹ ANDRÁSSY, 1896, 1664. p. KMETY, 1911, 517. p. RUSZOLY József, *Európa alkotmánytörténete*, Püski, Budapest, 2005, 395. p. Téves Ferdinandy Gejza és Balogh Arthur véleménye, akik a delegációkat közös szerveknek minősítették. FERDINANDY, 1892, 118. és 148. p. BALOGH Arthur, *Magyar közjog*, Stampfel Károly kiadása, Pozsony-Budapest, 1903, 58. p. Állításait egyébként semmivel sem támasztották alá.

¹⁴⁰ OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 423. p. *Ludwig Gumplowicz* viszont a magyar felfogásnak megegyező nézetet vallott. GUMPLOWICZ, Ludwig, *Das österreichische Staatsrecht*, Manz, Wien, 1907, 127. p.

¹⁴¹ DANTSCHER, 1880, 282. és 301. p.

esetben, mint a „*birodalom két felének*” részei működnek.¹⁴² Más osztrák szerzők –tulajdonképpen a magyar törvény rendelkezéseit elfogadva- a delegációkat a parlamenti bizottságok egy különleges fajtájaként jellemezték.¹⁴³ Jellinek szintén elutasította egy közös osztrák-magyar törvényhozás létezését.¹⁴⁴

A közös osztrák-magyar parlamentre vonatkozó elképzeléseket sem az osztrák, sem a magyar törvénnyel nem lehet alátámasztani. Semmilyen jogszabályt nem lehet felmutatni, ami alapján bizonyítható lenne, hogy a két törvényhozás a közös ügyek tárgyalásakor átalakulna birodalmi parlamentté. Ezzel szemben a magyar törvény 28. §-a kifejezetten elutasította a közös törvényhozás gondolatát. A magyar törvény 37. §-a értelmében a bizottságok hatáskörébe csak olyan ügy tartozhatott, amelyet az 1867. évi XII. törvény kifejezetten a bizottságok hatáskörébe rendelt. Így a magyar törvény által közös ügyeknek minősített tárgyakon kívül a delegációk semmilyen más üggyel nem foglalkozhattak. A 40. § külön kiemelte a közös költségvetés megállapítását, amit a bizottságok legfontosabb éves feladatának minősített. Az osztrák törvény 6. §-a elrendelte, hogy a magyar és osztrák törvényhozó szervek a közös ügyek körébe eső törvényhozó jogaikat a delegációk révén gyakorolják.¹⁴⁵ A 13. § értelmében „*minden közös ügyeket érintő kérdés*” a delegációk hatáskörébe tartozott. A magyar rendelkezéshez hasonlóan minden más ügyet kizárt a delegációk hatásköréből.¹⁴⁶

A két törvény delegációk hatáskörére vonatkozó rendelkezései mégis jelentősen eltértek egymástól. A lényeges eltérés –nézetem szerint- nem abban áll, hogy az osztrák delegáció törvényhozó jogkörrel rendelkezett, a magyar

---

¹⁴² DANTSCHER, 1901, 23. p.

¹⁴³ „*Ausschüsse höherer Ordnung*” (Juraschek) „*besonders qualifizierten Ausschüssen*” (Herrnritt). Hasonlóan Offermann, Ulbrich és Tezner. OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 424-425. p.

¹⁴⁴ „*Von einem österreichisch-ungarischen Parlamente, von einem weiteren Reichstage weiss das positive Staatsrecht nichts. Es ist ein vielleicht Seinsollendes, aber gewiss kein Seiendes*”. JELLINEK, 1882, 245-246. p.

¹⁴⁵ 21. 12. 1867. RGBI. 146. §. 6. „*Das den Vertretungskörpern beider Reichshälften (dem Reichsrathe und dem ungarischen Reichstage) zustehende Gesetzgebungsrecht wird von denselben, in soweit es sich um die gemeinsamen Angelegenheiten handelt, mittelst zu entsendender Delegationen ausgeübt*”.

¹⁴⁶ 21. 12. 1867. RGBI. 146. §. 13. „*Der Wirkungskreis der Delegationen umfaßt alle Gegenstände, welche die gemeinsamen Angelegenheiten betreffen. Andere Gegenstände sind von der Wirksamkeit der Delegationen ausgeschlossen*”.

pedig nem. A magyar törvény 43. §-a szerint is a delegáció határozatai, „*a mennyiben fejedelmi jóváhagyás alá tartoznak, Ő Felségének fölterjesztendők, s ha Ő Felsege által megerősítetnek, kötelező erővel bírandnak*”.¹⁴⁷ Sokkal jelentősebb különbség, hogy a magyar törvény csak azokat az ügyeket sorolta a delegációk hatáskörébe, amiket a Pragmatica Sanctio alapján az 1867. évi XII. törvény minősített közös ügyeknek, míg az osztrák törvény csak annyit mondott, hogy minden közös ügyet érintő kérdés a delegációk hatáskörébe tartozik. Mivel az osztrák törvény nem a Pragmatica Sanctióból vezette le a közös ügyeket és így nem zárta ki annak lehetőségét, hogy újabb közös ügyek keletkezzenek, ezért ha újabb közös ügy keletkezne, az automatikusan a delegációk hatáskörébe tartozna. Vagyis, ha bővítenék a közös ügyeket, ezzel *ipso iure* kibővülne a delegációk hatásköre is.¹⁴⁸

A közös ügyek intézési módja mellett az 1867. évi XII. törvény 52-68. §§ meghatározták a közös érdekű, közös elvek szerint kezelendő ügyeket és azok kezelési módját is. A magyar törvény szerint a közös érdekű, közös elvek szerint intézendő ügyek abban különböztek a közös ügyektől, hogy ezek közössége nem a Pragmatica Sanctióból eredt, hanem politikai célszerűségből fakadt.¹⁴⁹ A közös érdekű ügyek intézése nem tartozott a közös szervek hatáskörébe, hanem a „*két fél*” egymás közötti rendszeres megállapodásainak kellett szabályoznia azokat. A megállapodás elmaradása esetére Magyarország fenntartotta magának az önálló döntés jogát.¹⁵⁰ A magyar közjog szerint az 1867. évi XII. törvény nem taxatívén határozta meg a közös érdekű ügyeket, vagyis az ott felsorolt ügyek mellett a törvényalkotó akár más ügyeket is ilyennek minősíthetett.¹⁵¹ Erre jó példa az 1878. évi XXV. törvény az osztrák-

---

¹⁴⁷ Az 1790/91. évi XII. törvény értelmében Magyarországon törvényt csak a törvényesen megkoronázott király és az Országgyűlés alkothatott.

¹⁴⁸ LAMP, 1911, 220. p. EÖTTEVÉNYI NAGY, 1913, 227. p. OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 226. és 414. p.

¹⁴⁹ Ezek az ügyek a magyar törvény 52. §-a szerint „*részint a helyzetnél fogva, politikai tekintetből, részint a két fél érdekeinek találkozásánál fogva; célszerűbben intézethetnek el közös egyetértéssel, mint szorosan elkülönözve*”. FERDINANDY, 1892, 157. p. POLNER, 1901, 148. p.

¹⁵⁰ 1867. évi XII. törvény 58-60. §§ ill. 68. §.

¹⁵¹ FERDINANDY, 1892, 158. p. POLNER, 1901, 167. p.

magyar jegybank felállításáról (Ausztriában az 1878. június 27-i RGBl. 66. törvény hirdette ki).¹⁵²

Az osztrák törvény tartalma a közös érdekű ügyek vonatkozásában is eltért a magyar szabályozástól. A közös és közös érdekű ügyek között abban állapította meg a különbséget, hogy utóbbiakat nem a közös szervek intézték.¹⁵³ Abból adódóan, hogy az osztrák törvény nem a Pragmatica Sanctio alapján határozta meg a közös ügyeket, az osztrák közjog tulajdonképpen ezeket az ügyeket is közöseknak tekintette.¹⁵⁴ Csupán abban különböztek a valódi („*eigentliche*”) közös ügyekhez képest, hogy a „*quasi*” közös ügyek intézésére nem hoztak létre közös szerveket, hanem mindkét törvényhozás külön, de azonos tartalmú törvényekben szabályozta azokat („*paktierte Gesetze*”).¹⁵⁵

A magyar közjog a közös ügyek vizsgálata mellett legalább olyan súlyt fektetett arra is, hogy mi az, ami *nem* számít közös ügynek. Így határozottan elutasították az uralkodó közösségét, vagyis, hogy létezne egy „*osztrák-magyar uralkodó*”. Az 1867. évi XII. törvény 7. §-a szerint a Pragmatica Sanctio úgy rendelkezett, hogy Magyarország koronája ugyanazt a személyt illeti, aki a többi Habsburg országot is birtokolja.¹⁵⁶ Az uralkodó nem közös, csak személye azonos:¹⁵⁷ Deák Ferenc szerint „*a személy tehát nem kettő, hanem egy; a hatalom kétféle, vagy ha tetszik kettős ugyanazon egy személyben; és a fejedelemnek nem véletlen esetből származott, nem csak egy*

---

¹⁵² POLNER, 1901, 167-168. p.

¹⁵³ 21. 12. 1867. RGBl. 146 §. 2. „*Außerdem sollen nachfolgende Angelegenheiten zwar nicht gemeinsam verwaltet, jedoch nach gleichen von Zeit zu Zeit zu vereinbarenden Grundsätzen behandelt werden*”.

¹⁵⁴ „*dualistischen Angelegenheiten*”, „*einigermaßen oder quasi gemeinsamen Angelegenheiten*”. HERRNRITT, 1909, 238. p. HELBLING1974, 397. p. BRAUNEDER, 2005, 181. p. STARCZYNSKI, 1905, 355. p.

¹⁵⁵ 21. 12. 1867. RGBl. 146. §. 36. (részlet) „*Die Vereinbarung in Betreff jener Gegenstände, welche zwar nicht als gemeinsame behandelt, jedoch nach gemeinsamen Grundsätzen geregelt werden sollen, erfolgt entweder dadurch, daß die verantwortlichen Ministerien im gemeinschaftlichen Einvernehmen einen Gesetzentwurf ausarbeiten und den betreffenden Vertretungskörpern beider Theile zur Beschlußfassung vorlegen und die übereinstimmenden Bestimmungen beider Vertretungen dem Kaiser zur Sanction vorgelegt werden*”. STARCZYNSKI, 1905, 353. p. HELBLING1974, 397. p. Hasonlóan PÉTER, 2004, 571-572. p. A közös érdekű ügyekről legújabbán BALOGH Judit, Közös érdekű ügyek a dualizmus rendszérében, *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 3. szám, 2-7. p.

¹⁵⁶ „*A pragmatica sanctio szerint közös ugyan az uralkodó, a mennyiben Magyarország koronája is ugyanazon fejedelmet illeti, a ki a többi országokban is uralkodik*”.

¹⁵⁷ FERDINANDY, 1892, 221. és 251. p. FERDINANDY, 1902, 790. p. NAGY, 1907, 460-463. p. KMETY, 1911, 500-501. p.

esetre szorított, hanem az ország és uralkodóház közötti ünnepélyes szerződés által megállapított ugyanazonossága az a kapocs, mely a különben egymáshoz nem tartozó országokat összetartja”.¹⁵⁸

Horváth János szerint „az uralkodó személye önmagában kettős uralkodói személyiséget egyesít, ő egy személyben Ausztriában császár, Magyarországon király, de e tekintetben úgy hatalomköre, mint akaratnyilvánításának jogi módozata a két államban teljesen különböző, de a személyben azonos uralkodónak valamely közösnek elismert ügyben történő akaratnyilvánítása jogilag kettős államakaratot rejt magában, azaz az osztrák és magyar államokét, csupán ezen két akaratnyilvánítás anyagi azonosságából ered az egységes akarat látszata”.¹⁵⁹ Külön jogi aktussal kerül a trónörökös az osztrák és a magyar trónra. Magyarország esetén a koronázás elmaradhatatlan közjogi aktus, Ausztriában csak egy uralkodói manifesztum adja tudtul az uralkodó trónra lépését.¹⁶⁰

Az osztrák álláspont nem volt egyértelmű: A magyar közjogi felfogást fogadta el Stanislaus Ritter von Starczynski és Rudolf von Herrnritt.¹⁶¹ Friedrich Tezner szerint viszont a magyar királyi cím része az osztrák császári címnek.¹⁶² Állítását arra alapozta, hogy az I. Ferenc által 1804. augusztus 1-én felvett osztrák császári cím kiterjedt Magyarországra is.¹⁶³ Hasonló álláspontot képviselt Dantscher von Kollesberg,¹⁶⁴ Gustav Turba és Josef Ulbrich, a jogtörténészek közül pedig Rudolf Hoke és Wilhelm Brauneder.¹⁶⁵

A magyar közjog tényekkel igyekezett cáfolni Tezner nézeteit. Deák idézi a császári címet felvevő pátenst, amely kimondta, hogy minden

---

¹⁵⁸ DEÁK, 1865, 21. p.

¹⁵⁹ HORVÁTH, 1895, 179-180. p.

¹⁶⁰ FERDINANDY, 1892, 218-219. p.

¹⁶¹ STARCZYNSKI, 1905, 352. p. HERRNRITT, 1909, 229. p.

¹⁶² Tezner szerint „*der König von Ungarn ist ein Teil des Kaisers von Österreich*”. APPONYI, 1911, 20. p.

¹⁶³ TEZNER, Friedrich, *Österreichisches Staatsrecht in Einzeldarstellungen für den praktischen Gebrauch. Der Kaiser*. Manz, Wien, 1909, 63. p. OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 484. p.

¹⁶⁴ JELLINEK, 1882, 237. p.

¹⁶⁵ OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 484. p. BRAUNEDER, 2005, 79-80. p. BRAUNEDER, Wilhelm, Az osztrák császári cím, *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 3. szám, 9-15. p.

Habsburg uralom alatt lévő ország megtartja addigi alkotmányait.¹⁶⁶ Magyarországon egyébként sem a pátenst hirdették ki, hanem külön királyi leirat intézkedett a császári cím felvételének értesítéséről, ami szintén kinyilvánította Magyarország jogainak, törvényeinek és alkotmányának épségben tartását. Apponyi Albert pedig az 1807. évi országgyűlés császári cím felvételére vonatkozó határozatát elemezve utasította el Tezner nézetét.¹⁶⁷

A kiegyezés után az uralkodó titulaturáját az 1868. november 14-i Legfelsőbb Elhatározás („*Allerhöchste Entschliebung*”) szabályozta. E szerint az uralkodó megnevezése „*Kaiser von Österreich, König von Böhmen usw. und Apostolischer König von Ungarn*”.¹⁶⁸ Magyarul „*Ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya*”.¹⁶⁹ Az uralkodó elnevezésére vonatkozó rendelkezés 1918-ig hatályban maradt. Nincs tehát nyoma annak, hogy létezett volna osztrák-magyar császári cím vagy bármilyen más hasonló titulus.

2. Az Ausztria és Magyarország közötti kapcsolat jogi természete

„*Ausztria és Magyarország viszonyának jellemző vonása a múltban a közjogi helyzet és a tényleges helyzet közötti teljes disharmonia, mely azonban csak a rendiség lerontása által vált 1848-ban nyilvánvalóvá*”.¹⁷⁰ Az 1526-óta magyar királyként is uralkodó Habsburgok általában nem vették figyelembe a magyar rendek arra irányuló kívánságait, hogy a Magyarországot is érintő ügyeket magyarok által, vagy magyar kormányzások közreműködése révén kezeljék.¹⁷¹ A rendi dualizmus keretei között a kormányzás uralkodói felségjog volt és a Habsburg uralkodók nem óhajtották megkötni magukat

---

¹⁶⁶ „*Dass unsere sämmliche Königreiche, Fürstenthümer und Provinzen ihre bisherigen Titel, Verfassungen, Vorrechte und Verhältnisse fernerhin unverändert beibehalten sollen*”. DEÁK, 1865, 162. p. Hasonlóan JELLINEK, 1882, 237. p.

¹⁶⁷ Az országgyűlés határozata szerint „*hunc titulum nos immediate nec concernere*”, vagyis Magyarországot ez a fejlemény nem érinti. APPONYI, 1911, 21. p. Hasonlóan RUSZOLY, 2005, 379. p.

¹⁶⁸ OLECHOWSKI-HRDLICKA, 2001, 504. p.

¹⁶⁹ *A Kiegyezés*, 2004, 181. p.

¹⁷⁰ RÉZ, 1910, XI. p.

¹⁷¹ POLNER, 1901, 32-36. p. MÁRFFY-MANTUANO, 1908, 12-13. p. APPONYI, 1911, 15-20. p. KMETY, 1911, 488-489. p.

abban, hogy kihez forduljanak kormányzati ügyekben tanácsért.¹⁷² Az uralkodói jogok ily módon való gyakorlása közepette a külföld szemében nem látszott Magyarország önállósága.¹⁷³

Ahogy azonban Deák Ferenc mondta, „*a törvénysértés jogot nem alapít*”¹⁷⁴, így a ténylegesen fennálló helyzetből nem lehet arra következtetni, hogy Magyarország beolvadt volna egy egységes Habsburg-birodalomba. Semmilyen törvényről, vagy más jogszabályról nem tudunk, ami Magyarországot akár a német-római, akár egy Habsburg-birodalom részévé tette volna, már csak azért sem, mert egységes Habsburg-birodalom valójában sohasem létezett: a Habsburg birtokok saját alkotmányos szokásokkal rendelkező országok voltak. Az 1790/91. évi X. törvény is kimondta Magyarország alkotmányos önállóságát és függetlenségét. Magyarország tehát csak királyával érintkezett és csak rajta keresztül volt kapcsolata az osztrák örökös tartományokkal.¹⁷⁵

Wenzel Lustkandl,¹⁷⁶ *Dantscher von Kollesberg*,¹⁷⁷ Harold Steinacker és Friedrich Tezner nyomán az osztrák közjogban kialakult egy olyan nézet, amely szerint a Habsburg birtokok között már a Pragmatica Sanctio létrehozott egy magasabb állami egységet (uniót).¹⁷⁸ Az unió kifejezés valóban szerepel az 1723. évi I. törvény előbeszédében, de csak mint kívánság, szabatos kifejtésére nem került sor, és abban a korban alatta nem csak egyesülést, hanem egyezséget is értettek.¹⁷⁹ Amikor Deák Ferenc az osztrák-magyar közjogi viszony alapját a magyar trónöröklési törvényekből származtatta, határozottan elutasította, hogy a magyar Pragmatica Sanctio révén egységes

---

¹⁷² PÉTER, 2004, 552. p.

¹⁷³ TEZNER, Friedrich, Das österreichisch-ungarisches Staatsrecht des Grafen Theodor Zichy, *Deutsche Rundschau*, fünfunddreißigster Jahrgang. Heft 4. Januar 1909, 125. p.

¹⁷⁴ DEÁK, 1865, 101. p.

¹⁷⁵ PÉTER, 2004, 554. p.

¹⁷⁶ LUSTKANDL, Wenzel, *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht*, Wilhelm Braumüller, Wien, 1863, 297. p.

¹⁷⁷ DANTSCHER, 1880, 284. p.

¹⁷⁸ BALOGH, 1913, 36-38. p. OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 196-197. p.

¹⁷⁹ HANÁK, 2004, 489. p. A szóban forgó törvényhely latinul így szól: „*etiam contra vim externam, cum vinctis Regnis et Provinciis Haereditariis Unione*”. DEÁK, 1865, 182. p. HANÁK, 2004, 488. p. Szabó Béla 1848-ban megjelent Pragmatica Sanctióról szóló monográfiájában (*A magyar korona országainak státuszjogi és monarchiai állása a Pragmatica Sanctio szerint*) elutasította, hogy 1723-ban Magyarország és Ausztria egy birodalmat vagy uniót hozott volna létre és arra az álláspontra helyezkedett, hogy a két ország között csak perszónalunió létezett. KOVÁCS, 1987, o. n.

osztrák birodalom vagy Magyarország és Ausztria közötti reálunió keletkezett volna. „A koronát s annak jogait az uralkodóháznak adta át a nemzet, nem az ausztriai tartományoknak; s azért, hogy a *sanctio pragmatica* értelmében örökös királyának ismeri azon fejedelmet, ki az örökös tartományokban is uralkodik, nem tette magát más ország vagy tartomány sajátjává”.¹⁸⁰ A Pragmatica Sanctio alatt egyértelműen az uralkodó azonosságán alapuló közösséget, perszónáluniót értett: „Mi is, ők is, törvény szerint függünk ugyanazon örökös fejedelemtől, ki Magyarországot s a többi örökös tartományokat elválaszthatatlanul bírja: de egymástól teljesen függetlenek vagyunk”.¹⁸¹

Azonban Deák és a kiegyezés korának magyar politikusai nézetrendszerében a Magyarország és a Habsburg uralkodó többi országa közötti perszónális unió nem zárta ki azt, hogy ezek az országok egy közös birodalmat alkossanak.¹⁸² Ezt már az 1861. évi felirati javaslat is leszögezte: „Nem akarjuk mi a birodalom fönnállását veszélyeztetni s készek vagyunk azt, a mit tennünk szabad, s mit önállásunk s alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, a törvényszabta szigorú kötelezettség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetekből megtenni”. A közös ügyekről és azok intézéséről szóló vitákban Deák hangoztatta, hogy a Pragmatica Sanctio szoros, de feltételekhez kötött kapcsolatot teremtett, és az egyszerű perszónális viszonynál szorosabb kapcsolatot, azaz tulajdonképpen a birodalom elismerése, nem jelentette egyúttal a magyar önállóság feladását.¹⁸³

---

¹⁸⁰ DEÁK, 1865, 117. p.

¹⁸¹ DEÁK, 1865, 120. p. „Magyarország a *pragmatica sanctio* óta kölcsönös védelmi kötelezettség viszonyában volt ugyan azon állammal, a melyhez a fejedelem személyének közössége is csatolta, de azért azzal össze nem olvadt”. „Magyarország Ausztriával nem olvadt össze felsőbbrendű összállammá, nem vált egy önálló létű és jogú birodalom részévé”. ANDRÁSSY, 1896, 147-148. p.

¹⁸² Deák mellett ide tartozott gróf Andrássy Gyula, báró (1871-től gróf) Lónyay Menyhért, Ghyczy Kálmán. Báró Eötvös József 1867. augusztusi magánlevelében Magyarországról, mint az „osztrák” vagy „ausztriai” birodalom részéről írt. OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 192. p. PÉTER, 2004, 119. hivatkozás, 583. p. A kiegyezés korának politikusait a közjogi fogalmaknál egyébként is jobban foglalkoztatta az, hogy mennyit tudnak megvalósítani a törvényből. „Mi engem illet, én nem kérdelem, hogy a viszonyra, mely a birodalom két része között fennáll, melyik jelszó illik jobban: a *personal unio-e*, vagy a *real unio-e*? elég az, hogy tudom, hogy e viszony helyes, mert sem többet, sem kevesebbet közös ügynek nem ismer el, mint a mire mindkét résznek szüksége van, hogy az egész szövetség a céljának megfelelően, hiba volna, ha több ügyet tenne közösnek, és hiba volna, ha kevesebbet”. Gróf Andrássy Gyula 1871. november 7-én mondott beszéde. HORVÁTH, 1895, 178. p.

¹⁸³ HANÁK, 2004, 504. p.

„De csak mint önálló, független szabad ország akarunk velök, mint önálló, független szabad országokkal érintkezni; csak ezen uton fogjuk érdekeinket és az ő érdekeiket összhangzásba hozhatni, s határozottan visszautasítunk minden alárendeltséget, minden egybeolvadást akár a törvényhozás, akár a kormányzat terén, mert ez önállásunk fölláldozása volna, mit tennünk merőben lehetetlen”.¹⁸⁴ Deák a Képviselőház 1866. február 22-i felirati vitájában is hangsúlyozta, hogy „Társuk igenis vagyunk, de rendelkezésök alá magunkat sohasem bocsátottuk. Velök és mellettök készek vagyunk állani, de alattok nem”.¹⁸⁵ Ha birodalom alatt „azt értik, hogy mindenekelőtt alakítani kell egy nagy egységes birodalmat, és ami ennek autonómiájából fennmarad, azt osszák ki az egyes népek közt, kisebb nagyobb mértékben” azt a magyar közjog nem fogadhatja el.¹⁸⁶

Ez a felfogás lényegesen eltért attól az osztrák felfogástól, amely egy egységes, Magyarországra is kiterjedő központi államhatalmat feltételezett.¹⁸⁷ Hogy mit értett Deák birodalom alatt? Maga fejtette ki 1868. november 9-én a birodalmi miniszteri címről folyó képviselőházi vitában. E szerint a birodalmon „az őfelsége uralkodása alatt álló országok összegét” értette.¹⁸⁸ Ilyen értelemben használta több helyen is az 1867. évi XII. törvény.¹⁸⁹ Vagyis Deák és a kiegyezés idején érvényesülő magyar közjogi felfogás szerint a Pragmatica Sanctio által létrehozott perszónálunió alapuló közösség egy Magyarország és a Habsburg uralkodó egyéb országai és tartományai alkotta monarchikus uniót jelentett. „Magyarország tehát egyike azon országoknak,

---

¹⁸⁴ Rubicon, 2003/9-10. 66. p.

¹⁸⁵ Deák Ferenc: *Válogatott politikai írások és beszédek*, 2. kötet, szerk. DEÁK Ágnes, Osiris, Budapest, 2001, 368. p.

¹⁸⁶ DEÁK, 2001, 366. p.

¹⁸⁷ LUSTKANDL, 1863, 297. p. ill. Bidermann un. „*Staatensaat*” elmélete. OLECHOWSKI-HRDLICKA, 2001, 195. p. „*Gemäß dem österreichischen Standpunkt ist die Habsburgische Monarchie die Gesamtheit der Erbländer, demgegenüber betont die ungarische öffentlichrechtliche Auffassung, dass das ungarische Königreich eine selbstständige Entität ist und kein Kronland*”. MÁTHÉ, Gábor, *Der bürgerliche Rechtsstaat in Ungarn, Rechtsgeschichtliche Vorträge 35*. Publikation der Rechtsgeschichtlichen Forschungsgruppe der Ungarischen Akademie für Wissenschaften an dem Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte Eötvös Loránd Universität. Herausgegeben von Prof. Dr. Barna MEZEY, Budapest, 2005, 4. p.

¹⁸⁸ DEÁK, 2001, 544. p.

¹⁸⁹ A birodalom szó szerepel a törvény bevezetésében és a 8. §-ban. Szemléletes módon az osztrák törvény egyáltalán nem használja a „Reich” kifejezést, csupán a „Reichshälfte” (§§. 1. 2. 4. 6.) ill. a „Reichsteile” (§§. 3. 5.) formulát. Polner szerint a törvényben szereplő birodalom kifejezés az Ausztria és Magyarország közti államszövetségre vonatkozik. POLNER, 1901, 64. p.

melyeket a fejedelem ugyanazonossága s az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklás elve köt össze, s ily értelemben, de csak ily értelemben, képeznek a közös fejedelem uralkodása alatt álló országok és tartományok egy monarchiát; ily értelemben tartozik Magyarország a közös monarchiának birodalmához”.¹⁹⁰

„*Deák Ferenc és az országgyűlés nagy többsége 1867-ben nem államban és az állami szuverenitás attribútumaiban, hanem országban és királyban, az ország (nemzet) és a király történeti jogaiban gondolkodott*” hangsúlyozta Péter László.¹⁹¹ Az 1867. évi XII. törvény nem két szuverén állam, Ausztria és Magyarország kapcsolatát szabályozta, hanem ország és királya kölcsönösen (a szokásjog alapján) elismert jogait és kötelelességeit, „*viszonyos kapcsolatait*” rendezte, „*kiegyenlítette*” a két szerződő fél alkotmányos helyzetét.¹⁹² Vagyis a kiegyezési törvény nem Magyarország és Ausztria közjogi viszonyát, hanem a Magyarország által önállóan intézett, ill. királyával és annak egyéb országaival közös ügyeit állapította meg.¹⁹³ Az ország és királya közti megegyezés volt az előfeltétele, illetve az előkészítése az uralkodó egyéb országaival kötendő megállapodásnak.¹⁹⁴ A megállapodás nem a közös ügyekre, csak azok kezelési módjára vonatkozott.¹⁹⁵ A magyar törvény tehát csak ebben a tekintetben követelt meg azonosságot az osztrák törvénytől.¹⁹⁶

---

¹⁹⁰ DEÁK, 1865, 159. p. „*Ausztria –Magyarország mint önálló állam nem létezik*”. ANDRÁSSY, 1896, 148. p.

¹⁹¹ Ezt a megállapítást árnyalja Kecskeméthy Aurél véleménye. „*Magyarország jogáról örökre lemondani ugyan nem, hanem joggyakorlatában magát korlátozni tartozik egészen azon határig, mely ezen államszövetség fönnállhatásának életfeltétele. Mindenesetre mindaddig, míg az austriai államkötelék a szent korona sérthetetlenségének biztosítéka, addig Magyarország nem igényelheti teljes állami önállóságát, hanem csak azon mértékét, mely ezen államkötelék föntartásával, küldetésével megfér*”. HORVÁTH, 1895, 145. p.

¹⁹² BEKSICS, 1892, 106. 237. p. PÉTER, 2004, 550-551. p.

¹⁹³ RÉZ, 1910, 185. p. PÉTER, 2004, 572. p.

¹⁹⁴ 1867. évi XII. törvény 18. § „*Ha ezekre nézve (a közös ügyekre) mindkét fél egyetértésével megtörténik a megállapodás*”. PÉTER, 2004, 570. p.

¹⁹⁵ 1867. évi XII. törvény 69. § „*E törvénycikknek azon rendeletei azonban, melyek a közös ügyek kezelésének módjára vonatkoznak, tetteleg csak akkor fognak hatályba lépni, midőn azok tartalmához Ő Felségének a magyar koronához nem tartozó országai részökről is alkotmányos uton hozzájárultak*”.

¹⁹⁶ „*De a Reichsrat hozzájárulása a törvénnyé vált magyar kiegyenlítéshez nem jelentette feltétlenül annak egész terjedelmében vagy akár annak a többi országra vonatkozó rendelkező részeiben való elfogadását*.” PÉTER, 2004, 574. p.

Az osztrák törvény –ahogy elnevezése is mutatja –az egységes osztrák monarchiából indult ki.¹⁹⁷ Ily módon a közös ügyek lényegében az 1804-óta fennálló Osztrák Császárság minden országának közös ügyeit jelentették. Az osztrák-magyar viszonyt pedig, mint egy államisággal bíró birodalom két fele közti kapcsolatot fogta fel.¹⁹⁸ Meglehetősen szélsőséges formában képviselte ezt *Carl Ritter von Jaeger*, aki az 1867. évi XII. törvény figyelembe vételének lehetőségét is tagadta. Szerinte az csak történeti dokumentum, de a monarchia „közös alkotmányára” nézve szóba sem jöhet, mivel az 1867 februárjában egész terjedelmében helyreállított 1861. évi februári alkotmány tartalma miatt a magyar törvény nem intézkedhetett az egész Birodalmi Tanács hatáskörébe eső ügyekben. A kiegyezést csak az osztrák törvény hozta létre, hiszen az teremtette meg egyáltalán azon jogalanyokat, akik egymással szerződést köthettek.¹⁹⁹

A német államtan behatolása a magyar –és tegyük hozzá: az osztrák - jogtudományba 1867 után fokozatosan megtörtént és átalakította az osztrák-magyar közjogi viszonyról vallott nézeteket.²⁰⁰ Jellinek osztrák-magyar közjogi viszonyról szóló fejtegetései az államkapcsolatokról 1882-ben megjelent nagyszabású monográfiájában már a modern államelmélet felfogását tükrözte. Az osztrák-magyar közjogi viszony elemzését mind a mai napig a 19. századi német államelmélet fogalmai és szemlélete határozza meg.²⁰¹

A német államtan tanításai alapján az osztrák-magyar közjogi kapcsolatot kétféle módon lehetett kategorizálni: az egyik a perszónálunió és a

---

¹⁹⁷ 146. Gesetz vom 21. Dezember 1867, betreffend die allen Ländern der *österreichischen Monarchie* gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung. Egyáltalán nem biztos azonban, hogy szerencsés, ha e kifejezést a 19. század végi államtani felfogás értelmében használjuk. Az „*österreichische Monarchie*” ugyanis a „*Monarchia Austriaca*” német fordítása, ami az osztrák örökös tartományok 16. századtól elfogadott megjelölése és a mindenkori Habsburg uralkodó által uralt területek összességét jelölte, vagyis nem a modern alkotmányjogi értelemben vett osztrák államot jelentette. RUSZOLY, 2005, 378. p.

¹⁹⁸ Lásd az osztrák kiegyezési törvényjavaslat általános vitáját, *A Kiegyezés*, 2004, 144-165. p. POLNER, 1901, 25. és 41. p. BRAUNEDER, 2005, 183. p.

¹⁹⁹ Idézi BALOGH, 1913, 41-42. p. Balogh szerint Jaeger elmélete „*tudományos köntösbe öltöztetett politikai tendentia*”. Ferenc József 1867. február 4-én kibocsátott Legfelsőbb Elhatározásában a Reichsratot csak az örökös tartományokra kiterjedő hatállyal hívta össze. PÉTER, 2004, 573. p. BRAUNEDER, 2005, 155. p.

²⁰⁰ PÉTER, 2004, 550. p.

²⁰¹ PÉTER, 2004, 21. hivatkozás, 578-579. p.

reálunió, illetve ezek különféle altípusai, a másik a szövetségi állam és az államszövetség kategóriája. Ha az államszövetség és a szövetségi állam kategóriáit tekintjük, akkor egyértelműen megállapítható, hogy a magyar szerzők az osztrák-magyar közjogi viszonyt egyöntetűen államszövetségként határozták meg, míg az osztrák szerzők között mindkét felfogásnak akadtak hívei.²⁰² A magyar közjog nem automatikusan használta fel a perszonal- és a reálunióra vonatkozó tanokat. A reáluniót például a perszonalunió egyik fajtájának tartották. Általában elmondható, hogy az osztrák-magyar viszony jellemzésére igyekeztek elkerülni a reálunió fogalmának használatát, és mindig hangsúlyozták, hogy Magyarország az Ausztriával való viszonyában teljes szuverenitását megőrizte.²⁰³

A perszonális és a reálunió is monarchikus unió. Vagyis az uniót alkotó államok uralkodója azonos fizikai személy.²⁰⁴ Jellinek mégis élesen elhatárolta egymástól a kettőt.²⁰⁵ A perszonaluniót történeti-politikai államkapcsolatnak tartotta, amit az uralkodó véletlenszerű közössége hoz létre, ellentétben a reálunióval, amelyet alkotmányos jellegűnek minősített.²⁰⁶ A reálunió olyan monarchikus államok között létrejövő politikailag szervezett kapcsolat, ahol az államok megtartják önállóságukat, így szuverenitásuk nem sérül. Ilyen értelemben az államok közötti kapcsolat az államok akaratán nyugszik, míg perszonalunió esetén ez az akarati tényező hiányzik. Reálunió esetén a fizikai személyében azonos uralkodó annyi államhatalmat képvisel egyszerre, ahány állam a reáluniót alkotja.²⁰⁷ Jellinek értelmezésében a reálunió az államszövetség egy fajtája, amely akkor jön létre, ha két vagy több, egymástól

---

²⁰² OLECHOWSKI-HRDLIČKA, 2001, 195. p. BRAUNEDER, 2005, 183. p.

²⁰³ BEKSICS, 1892, 118-119. p. NAGY, 1907, 458-459. 469. és 473. p. MÁRFFY-MANTUANO, 1908, 103. p. APPONYI, 1911, 3. p. KMETY, 1911, 486. és 523. p.

²⁰⁴ JELLINEK, 1905, 732. p. „*A personalis unió tehát két vagy több egymástól független államnak oly összeköttetése, melyet közöttük az uralkodó személyének közössége szül*”. FERDINANDY, 1892, 211. p.

²⁰⁵ JELLINEK, 1882, 212. p.

²⁰⁶ JELLINEK, 1882, 85. és 197. p.

²⁰⁷ JELLINEK, 1882, 211-212. p. Hasonlóan BONFILS, Henry, FAUCHILLE, Paul, *Lehrbuch des Völkerrechts*, Carl Heymanns Verlag, Berlin, 1904, 87. p.

független állam közös védelem céljából ugyanazon fizikai személy uralma alatt szövetkezik.²⁰⁸

Az Allgemeine Staatslehre című művében annyiban módosította a perszónalunióra vonatkozó álláspontját, hogy azt már nem államkapcsolatként jellemezte, hanem az uralkodó személyének azonosságából következő közjogi *communio incidensnek*.²⁰⁹ A reálunió kapcsán hangsúlyozta, hogy az csak megegyezésen alapulhat. Azonos módon határozta meg az államszövetség fogalmát is.²¹⁰ A személyében azonos uralkodó mellett lehetnek egyéb közös államügyek is. Az államkapcsolatokról szóló művéhez hasonlóan itt is hangsúlyozta, hogy a reálunióban lévő államok megőrzik teljes szuverenitásukat.²¹¹ Éppen ezért a reálunió szuverén államok közötti nemzetközi jogi megegyezésen alapuló viszony. Az így szövetkezett államok nem rendelkeznek közös államterülettel és állampolgársággal, csak a nemzetközi viszonyokban lépnek fel egységesen.²¹²

---

²⁰⁸ JELLINEK, 1882, 215. p. JELLINEK, 1905, 737. p. Hasonlóan GUMFLOWICZ, Ludwig, *Allgemeines Staatsrecht*, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, Innsbruck, 1907, 257. p.

²⁰⁹ JELLINEK, 1905, 733. p.

²¹⁰ Az államkapcsolatokról szóló művében is megtalálható az a gondolata, hogy államszövetség –így reálunió is– csak nemzetközi szerződésen alapulhat. JELLINEK, 1882, 205. és 219-221. p. „Der Staatenbund ist die dauernde, auf Vereinbarung beruhende Verbindung unabhängiger Staaten zum Zweck des Schutzes des Bundesgebietes nach aussen und innere Friedensbewahrung zwischen den verbündeten Staaten, wozu auch die Verfolgung anderer Zwecke verabredet werden kann. Diese Verbindung bedarf einer dauernden Organisation zur Realisierung der Bundeszwecke”. „Der Staatenbund mindert rechtlich die Souveränität der verbündeten Staaten nicht, vielmehr verpflichten sich diese wechselseitig, zum Zwecke der Erhaltung ihrer Souveränität gewisse Functionen, entweder nur gemeinsam oder doch unter bestimmten Umständen gemeinsam auszuüben”. JELLINEK, 1905, 735. és 743. p.

²¹¹ Hasonlóan BONFILS-FAUCHILLE, 1904, 86. p.

²¹² „Es wird kein über den Bundesgliedern stehender Oberstaat geschaffen, dessen souveränem Willen die vereinigten Staaten untertan wären”. „Der primär völkerrechtliche Charakter der Realunion bei aller ihrer möglicher Einwirkung auf staatsrechtliche Institutionen der verbündeten Staaten äußert sich vornehmlich darin, dass sie kein Gemeinwesen über den verbündeten Staaten schafft, diese somit keineswegs einer gemeinsamen Bundesgewalt untergeordnet werden”. „Die Vereinsgewalt hat kein Imperium über die Staaten des Bundes, da ihr keine staatsrechtlichen Mittel zu Gebote stehen, um ihren Willen durchzusetzen”. JELLINEK, 1905, 737. 743. p. Ferdinandy szerint az államszövetség szuverén államok viszonya, akik az őket közösen érdeklő ügyek elintézésére „az egyes államok főhatalmának aláveteti” közös szerveket hoznak létre. „Az államszövetségben a szövetséget alkotó államok oly közösségbe lépnek, mely szerint mindenik állam megtartja teljes souveränitását, hanem azt saját érdekében a közösnek felismert érdekek és célok megvalósítása végett némi tekintetben a közös akaratnak veti alá, ezen közös akarat kifejezésére organumokat alkot, de az ezek által kifejezésre juttatott közös akarat mindenik állam saját szerveivel hajtja végre, mert a szövetség organumai nem közös főhatalomnak organumai, azok nem rendelkeznek állami hatalommal és végrehajtási szervekkel”. FERDINANDY, 1892, 206. p. „Der Staatenbund (Confederation d'Etats) ist eine mehr politische, als rechtliche Verbindung unabhängiger Staaten, die keine gemeinsame höhere und höchste Gewalt über sich anerkennen. Jeder der verbündeten Staaten behält seine Autonomie, seine Unabhängigkeit (...) er ist nur den geringen Beschränkungen, die dem Grundgedanken der

Ezzel szemben a szövetségi állam olyan tagállamokból áll, amelyek nem rendelkeznek szuverenitással. Az államhatalom megoszlik a szövetség és a tagállamok között. A tagállamok és a szövetség közötti kapcsolat nem nemzetközi jogi, hanem alkotmányjogi.²¹³ A szövetségi állam szuverén, azaz saját államhatalommal, területtel és állampolgársággal rendelkezik.²¹⁴ Egy szövetségi államban a tagállamok egyöntetű akarata sem elég az alkotmányváltoztatáshoz, ahhoz egy szövetségi szerv aktusa is szükséges.²¹⁵

Az osztrák-magyar közjogi viszony jellemzésére *Concha Győző*, *Ferdinandy Gejza* és *Balogh Arthur* az intézményes perszonálunió kifejezést használták, amin tulajdonképpen államszövetséget értettek.²¹⁶ *Balogh* intézményes perszonálunió államok közötti nemzetközi szerződésen alapuló kapcsolatot értett, ahol az államok önállóságuk mellett a szövetség céljaira rendelt közös szerveket is létrehozhatnak. Ez a meghatározás tulajdonképpen azonos a reálunióval.²¹⁷ Ausztria és Magyarország „*oly közös intézményeket szerveznek a melyek a két állam mindegyikének intézményei, mind a két állam souverainitásának vannak alávetve, nem pedig egy tőlük független életű, harmadik állam souverainitásának, de azért mégis egységesek*”.²¹⁸ Hasonló felfogást képviselt *Polner* is, csak ő az osztrák-magyar viszonyt „*jogi perszonálunió*nak” minősítette, bár használta a reálunió kifejezést is és elismerte a kapcsolat szorosabb jellegét.²¹⁹ *Beksics Gusztáv* „*együttbirtoklással és kölcsönös védelmi kötelezettséggel párosult*”

Verbindung selbst entspringen, unterworfen. Es gibt keine gemeinsame vollstreckende Gewalt, die berufen wäre, ihre Befehle durchzusetzen (...). Nur auf Grund des Bundesvertrages, der der Vereinigung die rechtliche Grundlage verleiht, können gewisse gemeinsame Massregeln im allgemeinen Interesse getroffen werden. (...) Der Staatenbund schafft ein neues Rechtswesen, das fähig ist, mit anderen Staaten völkerrechtlich zu verkehren, ohne den einzelnen Gliedstaaten hierdurch ihre völkerrechtliche Persönlichkeit zu entziehen”. BONFILS-FAUCHILLE, 1904, 88-90. p.

²¹³ JELLINEK, 1905, 750-754. p. Hasonlóan FERDINANDY, 1892, 207. p.

²¹⁴ JELLINEK, 1882, 278-279. p. JELLINEK, 1905, 749. p.

²¹⁵ JELLINEK, 1882, 296. p.

²¹⁶ FERDINANDY, 1892, 251-255. p. ill. 1902, 801. p. NAGY, 1907, 474. p. „*Magyarország és Ausztria kapcsolata lényegére nézve államszövetség, az államszövetségnek pedig az az alfája, amelyet intézményes perszonál unió*nak nevezhetni”. CONCHA Győző, *Politika. Alkotmánytan*, I. kötet, Eggenberger, Budapest, 1895, 607. p. Hasonlóan WELLER, 1996-1997, 97. p.

²¹⁷ BALOGH, 1903, 59. p.

²¹⁸ ANDRÁSSY, 1896, 159. p.

²¹⁹ POLNER, 1891, 211-213. és 253. p. Hasonlóan HORVÁTH, 1895, 178-181. p.

perszónálunióknak vélte Ausztria és Magyarország kapcsolatát.²²⁰ Kmety szerint az osztrák-magyar viszony olyan sui generis alakulat, amit nem lehet „az irodalmilag készült államkapcsolati chablonok alá” besorolni.²²¹

Osztrák részről Dantscher von Kollesberg szerint Ausztria és Magyarország szövetségi államot alkotott („*Bundesstaat Oesterreich-Ungarn*”), amit gyakran „*Gesammtmonarchie*” illetve „*Gesammtstaat*” kifejezésekkel illetett.²²² Ausztria és Magyarország nem állam, csupán a birodalom tartományai („*Reichsprovinzen*”).²²³ A két országra használta még a „*Sonderstaaten*”, és az „*Einzelstaaten*” fogalmakat is, bár néha szuverén államokként írt róluk.²²⁴ Dantscher elképzelésében Ausztria és Magyarország felett létezett egy harmadik jogi személyiség, a „*Gesammtstaat*”. Ennek ügyeibe –a közös ügyekbe- a két tagállamnak semmilyen beleszólása nem volt.²²⁵ Az Osztrák-Magyar Monarchia tehát nem Ausztriát és Magyarországot jelentette, hanem egy tőlük független, különálló jogi személyiséget („*Gesamtpersönlichkeit*”).²²⁶ Ausztria és Magyarország, mint az osztrák-magyar szövetségi állam tagállamai nemzetközi jogalanyisággal sem rendelkeztek.²²⁷

Dantscher megkísérelte bebizonyítani, hogy közös ügyei nem lehetnek egyszerre a két országnak, csak a felettük álló egyetlen államnak.²²⁸ Ausztria

---

²²⁰ Szerinte reálunió esetén Magyarország közös államot alkotna Ausztriával. BEKSICS, 1892, 235. p. „itt két egymástól teljesen független államról van szó, melyek az uralkodó közössége következtében bizonyos ügyeket közös, v. azonos alkotású szervek útján intéznek el”. Magyar Jogi Lexikon, VI. kötet, 738. p.

²²¹ KMETY, 1911, 487-488. p. Osztrák részről hasonlóan Gumpłowicz. „*Die heutige staatsrechtliche Gestaltung Oesterreich-Ungarns ist das Resultat seiner eigenartigen historischen Entwicklung das seinen vorläufigen codificatorischen Ausdruck in dem Ausgleichsgesetze von 1867 gefunden hat. Dieses Verhältnis kann nicht mit einem doctrinären Terminus bezeichnet; es kann nur aus der Betrachtung des in diesem Gesetze zum Ausdruck gelangten Compromisses zwischen den entscheidenden Machtfactoren Oesterreichs und Ungarns dargelegt werden*”. GUMPLOWICZ, *Das österreichische Staatsrecht*, 45. p. HORVÁTH, 1895, 176. p. Igaz, műveiben a Monarchia két államáról ír. GUMPLOWICZ, *Allgemeines Staatsrecht*, 255. p. ill. *Das österreichische Staatsrecht*, 41. p.

²²² DANTSCHER, 1880, 288. és 304. p. DANTSCHER, 1901, 7-11. és 18-19. p.

²²³ DANTSCHER, 1880, 310. p.

²²⁴ DANTSCHER, 1880, 283. 288-290. 293-294. 301. és 304. p.

²²⁵ DANTSCHER, 1880, 304-305. p.

²²⁶ DANTSCHER, 1880, 37. p. „*Der grosse Irrthum (...) den Staat Oesterreich-Ungarn gleich zu halten zwei nebeneinanderstehenden und sich berührenden anderen Staaten*”. DANTSCHER, 1880, 288-289. p.

²²⁷ DANTSCHER, 1901, 7. p.

²²⁸ „*Denn zwei Staaten können niemals eine gemeinsame Staatsangelegenheit haben; eine ungarische Staatsangelegenheit kann ja nicht gleichzeitig eine Reichsrathsländerstaatsangelegenheit sein*”. „*gemeinsame Staatsangelegenheiten aber haben diese beiden Staaten nicht und können sie niemals*

és Magyarország a „*Gesamtstaat*” részei, közigazgatási területei. Ügyeik nem a „*Gesamtstaat*” közös ügyei, intézményeik nem a „*Gesamtstaat*” közös intézményei.²²⁹ Dantscher azt feltételezte, hogy ahol közös szervek vannak, ott létezik egy harmadik, magasabb rendű (szövetségi) szint.²³⁰ Dantschernek abban valóban igaza van, hogy a kiegyezési törvények nem államok, hanem a személyében azonos uralkodó összes országát és tartományát érintő közös ügyeinek kezelési módjáról rendelkeztek. Fejtegetései azonban ettől még meglehetősen zavarosak maradnak. Ha egy miniszter egyszerre nem lehet két állam minisztere, akkor vajon hogyan lehet a magyar és osztrák törvényhozás egyszerre a két ország (Länder) parlamentje, illetve az állam (Gesamtstaat) törvényhozásának, mint birodalmi törvényhozásnak a része?²³¹ Logikai képtelenség, hogy *egyetlen* dolognak –legyen az állam vagy ország- közös ügye legyen, hiszen az a szó, hogy *közös* nem az egységességet, hanem az ellenkezőjét jelenti. Egy dolog nem lehet önmagával közös, ahhoz, hogy valami közös lehessen, legalább két birtokos kell.²³²

Átmenetet képez a közjogi viszony reálunióként való elfogadása felé Tezner és Ulbrich elmélete. Tezner szerint a két ország viszonyában államjogi és nemzetközi jogi viszonyok egyaránt megfigyelhetők. Tezner a nemzetközi jogi jelleget tartotta erősebbnek, de hangsúlyozta, hogy a viszonyban kifejezetten az egységes, illetve a szövetségi államokra jellemző jegyek is jelen vannak. Ez utóbbiak közé a hadsereg és a külügyek egységes intézését sorolta.²³³ Ulbrich abból indul ki, hogy az egységes Monarchia 1867 után két

---

haben, da eine gemeinsame Staatsangelegenheit eben eine Angelegenheit ist, und eine ungarische Staatsangelegenheit niemals eine Reichsrathsländer-Staatsangelegenheit sein kann”. DANTSCHER, 1901, 12. p.

²²⁹ „*Die Ungarn und den Reichsrathsländern gemeinsamen Staatsangelegenheiten und gemeinsame Staatsorgane (Kaiser, Delegationen, Ministerium, Armee, etc.) sind daher nicht den Staaten Reichsrathsländer und Ungarn gemeinsam, sondern den Reichsrathsländern und ungarischen Ländern als Theilen, Verwaltungsgebieten des Gesamtstaates, des Reiches Oesterreich*”. „*Denn zwei Staaten können auch nicht gemeinsame Staatsorgane, Minister, Volksvertretung etc. haben*”. DANTSCHER, 1901, 10-11. p.

²³⁰ JELLINEK, 1882, 227. p. Jellinek határozottan elutasította Dantschernek az osztrák-magyar viszonyra vonatkozó elméletét. JELLINEK, 1882, 227-234. p.

²³¹ DANTSCHER, 1901, 23. p.

²³² APPONYI, 1911, 47. p.

²³³ OLECHOWSKI-HRDLICKA, 2001, 196-197. p.

államra bomlott. A Monarchia tagállamai („*Gliedstaaten*”) között jogközösség („*Rechtsgemeinschaft*”) áll fenn, ami az osztrák törvény felfogása szerinti közös ügyekre terjed ki.²³⁴ Starczynski, Herrnritt és Redslob már gyakorlatilag a magyar közjogi felfogással teljesen megegyező nézetet képviseltek. A viszonyt mindhárman olyan reálunióknak minősítették, amelyben Magyarország teljes önállósága megmaradt. Elutasították, hogy a két állam szövetsége szövetségi államot hozott volna létre, bár Herrnritt elismerte, hogy a közös ügyek megalkotásával a viszony a szövetségi államra utaló jegyeket is mutatott.²³⁵

Redslob szerint Ausztria és Magyarország 1867-óta két külön államot alkotott. A Monarchia két állam közötti, szerződéses összefogásból létrejött államszövetség (reálunió), amely felett nem áll semmilyen más szuverén. Érvelése szerint osztrák-magyar állam azért nem állhat fenn, mert a közös intézmények, az uralkodó által a közös minisztériummal és a delegációkkal kapcsolatban gyakorolt hatalom politikailag gyengébb, mint az a partikuláris hatalom, ami az uralkodó kezében, a két kormányban és a parlamentekben van. A delegációk nem rendelkezhetnek nagyobb hatalommal, mint az őket küldő parlamentek. Egy állam a tartományi hatalmat bármikor megszüntetheti, mivel a tartományi hatalom az államtól ered. Egy szövetségi állam bármikor bővítheti saját hatáskörét a tartományi önállóság rovására. A közös szervek viszont csak a két állam közötti szerződés révén jöttek létre, hatalmuk a két állam közötti megállapodásból ered. A két állam ugyanis, hangoztatja Redslob, szuverenitásuk fenntartása mellett hatalmuk egy részét közösen kívánták gyakorolni. Vagyis saját hatalmuk gyakorlását szervezték meg ilyen

---

²³⁴ ULBRICH, 1909, 101-103. p.

²³⁵ „*Als endlich die Idee der Selbständigkeit Ungarns den endgültigen Sieg davongetragen hat, nach der Bildung des seit 1848/49 nicht mehr bestandenen selbständigen ungar. Ministeriums und nach der Königskrönung in Pest, ist der staatsrechtl. Ausgleich zwischen Ungarn und Österr. in der Form materiell übereinstimmender beiderseitiger Gesetze 1867, unter solenner Wahrung der vollkommenen Parität beider Staaten und der Unantastbarkeit der Verfassung Ungarns, zustande gekommen*”. STARCZYNSKI, 1905, 352-353. p. „*Die gegenwärtige gemeinsamen Einrichtungen erscheinen (...) als die naturgemäße Wirkung einer dauernden, historisch gerechtfertigten Verbindung zweier Staaten unter einer Dynastie zum Zwecke der besseren Sicherung der Entwicklungsbedingungen derselben. Es bildet daher die Staatenverbindung von Oesterreich und Ungarn eine Realunion, die sich allerdings durch die Statuierung gemeinsamer Angelegenheiten dem bundesstaatlichen Typus einigermaßen nähert*”. HERRNRITT, 1909, 64. p. Hasonlóan KRÄMMER, 1971, 87. p. Wurmbrand a Monarchiát nemzetközi jogon alapuló szövetségként jellemezte. WURMBRAND, 1915, 9. p.

módon. Államszövetségi formára mutat, hogy léteztek közös elvek alapján kezelendő ügyek.²³⁶

Hogyan is jellemezhető tehát végső soron az 1867 és 1918 között fennálló osztrák-magyar közjogi viszony? Ezt az 51 évig tartó viszonyt nagyon nehéz egységes módon értelmezni. A kapcsolat jellegét máshogy értelmezték 1867-ben, mint 1878-ban vagy 1908-ban. Ahogy a kiegyezés megalkotásának is van története, úgy a kiegyezés által létrehozott közjogi szerkezet értelmezésének is külön fejlődéstörténete van.²³⁷ A kiegyezés után a magyar közjog az 1867. évi XII. törvényből vezette le a magyar állam szuverenitását a *Paul Laband* és Georg Jellinek által fémjelzett német államtan fogalomkészletét segítségül véve. Tulajdonképpen az ismétlődött meg, ami az 1867. évi XII. törvény és a magyar Pragmatica Sanctio kapcsán korábban már megtörtént: a magyar közjog *újraértelmezte* a törvényt, mert –például Bosznia-Hercegovina megszállása és közigazgatása miatt is- *értelmeznie kellett*. Mivel 1867 után nem alkottak az 1867. évi XII. törvény helyett új alaptörvényt, ezért annak értelmezését a német államtan új fogalomkészletét felhasználva a századforduló magyar közjogi irodalma végezte el.

Ha a Habsburg-monarchia országai 1867-ben valóban egy monarchikus uniót alkottak is, ez sajnos nem visz bennünket közelebb ahhoz, hogy megértsük Bosznia-Hercegovina Monarchiához fűződő viszonyát. Ennek a viszonynak a megértéséhez nem elegendő pusztán annak kinyilvánítása, hogy a Habsburg birtokok monarchikus uniót alkottak. Amikor a kor politikusai a Bosznia-Hercegovina és a Monarchia közötti közjogi viszonyt próbálták meghatározni és rendezni, akkor egyrészt ők is a két kiegyezési törvényből, másrészt az akkor általánosan elfogadott német államtan tudományos eredményeiből indultak ki. Egyébként az osztrák-magyar közjogi viszony meghatározásánál Jellinek is támaszkodott Deák érvelésére.²³⁸ A perszónaluniót ő is monarchikus uniónak tekintette, Ausztria és Magyarország

---

²³⁶ Redslob szerint államszövetségre utal az is, hogy a diplomáciát csak a két állam egyetértésével lehet gyakorolni. REDSLOB, 1914, 208-215. p. Mint láttuk, az osztrák törvény ilyen rendelkezést nem tartalmazott.

²³⁷ PÉTER, 2004, 550. p.

²³⁸ JELLINEK, 1882, 237. p.

kapcsolatát ő is szerződésen alapuló viszonynak tartotta.²³⁹ A birodalom szónak semmilyen közjogi jelentést nem tulajdonított, mivel szerinte annak nincs pontos jogi tartalma.²⁴⁰ Van tehát kapcsolat, folytonosság a hagyományos és a modern interpretáció között.

Ha a tényekből indulunk ki, akkor megállapíthatjuk, hogy hiányoztak az egységes osztrák-magyar államhoz szükséges alapvető feltételek: nem létezett egységes állampolgárság, terület és uralkodó sem.²⁴¹ Nem lehetett egységes törvényhozásról sem beszélni.²⁴² A delegációk csak a közös ügyekkel foglalkozhattak, a parlamentek viszont az országos ügyek mellett a közös ügyekkel is. A két ország törvényhozása választotta a delegációkat, a közös ügyekhez szükséges pénzt a két ország teremtette elő, s hogy azokhoz milyen arányban járultak hozzá, egymás között szerződésben rögzítették.²⁴³ Jellinek szerint Ausztria és Magyarország azért sem lehetett szövetségi állam, mert szövetségi államban a tagállamok sohasem uralhatják magát a szövetséget. Ausztria és Magyarország viszonyában a szövetség a tagjaitól nyerte pénzügyi és katonai erejének egészét és nem létezett olyan fórum, amely a tagállamok vitájában legfelső fórumként dönthetett volna.²⁴⁴

A Monarchia „közös célokra korlátozott jogalanyisága” és Magyarország önálló nemzetközi jogi jogalanyisága 1867 után egyre jobban érvényesült. Ezt tükrözi az 1907. október 9-én és 13-án lefolytatott tárgyalások eredményeként létrejött megállapodás a „nemzetközi szerződések megkötésénél felmerülő közjogi kérdésekre nézve egyetértőleg megállapított alapelvek” szabályozásáról. Az 1907. október 9-i ülésen vita bontakozott ki a közös elvek szerint intézendő és az „autonóm”, vagyis a nem közös ügyekben kötött

---

²³⁹ JELLINEK, 1882, 230-231. 236. és 242. p.

²⁴⁰ JELLINEK, 1882, 250-251. p. Hasonlóan OLECHOWSKI-HRDLICKA, 2001, 200. p.

²⁴¹ „Keiner der beiden Reichsteile erkennt die Bürger und Angehörigen des anderen als seine Bürger und Angehörige an”. GUMPLOWICZ, *Das österreichische Staatsrecht*, 50. p. Hasonlóan JELLINEK, 1882, 243. p. ANDRÁSSY, 1896, 165. p. RÉZ, 1910, 190. p. KELLER, Fritz, *Österreichisches und ungarisches Staatsrecht*, Guttentag, Berlin, 1917, 100. p. WELLER, 1996-1997, 97. p. OLECHOWSKI-HRDLICKA, 2001, 200. p. VARGA Norbert, *A magyar állampolgársági jog a 19. században*, PhD értekezés, Miskolc, 2009, 108. és 145-156. p.

²⁴² Vö. 1867. évi XII. törvény 28. §.

²⁴³ JELLINEK, 1882, 249. p. REDSLOB, 1914, 213. p.

²⁴⁴ Milyen szövetségi állam az, kérde Jellinek, amely létét az egyik tagja kifejezetten tagadja. JELLINEK, 1905, 739. p.

nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárás kapcsán. Aehrenthal közös külügyminiszter nem tartotta szükségesnek a meghatalmazottak esetén külön kihangsúlyozni, hogy melyik kormány meghatalmazottai, mivel szerinte a hivatali minőségük megfelelően jelöli, hogy ők két szuverén állam küldöttei. Kifejezetten ódzkodott attól is, hogy ilyen nemzetközi szerződések esetén, Ausztria és Magyarország külön lennének feltüntetve. Aehrenthal legfeljebb annyit engedett volna, hogy az ilyen szerződéseknel fel kellett volna tüntetni a területi hatályt (pl. ha csak Magyarországra vagy Ausztriára terjed ki a szerződés).²⁴⁵

A 13-i megbeszélésen azonban Aehrenthal mindkét kérdésben kénytelen volt engedni. Így a meghatalmazottaknál feltüntették a kiküldő kormányt is és a közös elvek alapján intézett, valamint az „*autonóm*” ügyekben kötött nemzetközi szerződések esetén elég volt szerződéskötő félként Ausztriát vagy Magyarországot, ill. az osztrák vagy magyar kormányt feltüntetni. Utóbbi szerződések esetén kifejezésre kellett juttatni, hogy az uralkodó milyen minőségében (császárként és királyként, illetve császárként vagy királyként) kötötte a szerződést. A közös érdekű illetve az „*autonóm*” ügyekben kötött megállapodások esetén vagy az ilyen ügyekben tartott nemzetközi konferenciák kapcsán külön kellett feltüntetni Magyarországot és (ha volt) a magyar kormány képviselőjét.²⁴⁶

---

²⁴⁵ „*Dieser Standpunkt finde seine unerschütterliche Stütze darin, daß die beiden Staaten der Monarchie, durch die pragmatische Sanktion miteinander verbunden, nach außen hin nur als eine Einheit unter der zusammenfassenden Bezeichnung Autriche-Hongrie erscheinen können*”. Protokoll über die am 9. Oktober 1907 zu Wien unter dem Vorsitze des Ministers des kaiserl. und königl. Hauses und des Aeußern Freiherrn von Aehrenthal stattgehabten gemeinsamen Ministerberatungen. G. M. C. P. Z. 462. HHStA PA XL Interna Karton 306. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1907-1908. V. Burián István erről így ír naplójában: „*8. Aehrenthalnál. Nagy ellenzés nála a kiegyezésnél használt közjogi formulázások ellen. Ragaszkodik az eddigi terminológiához a keresk. Szerződéseket illetőleg, nehogy a külföld előtt a monarchia egysége kevésbé kidomborodjék. (...) Én igen értem Ae. álláspontját és méltánylom (...), de nem osztom teljesen, mert a terminologia kell, hogy megfeleljen a valódi helyzetnek, s ne akarja azt eltakarni, a mi nem lehetséges és nem szükséges. Megsiratott status quo ante-kat nem lehet megmenteni terminológiához való ragaszkodással.*” HORVÁTH-TENKE, 1999, 9. p. A megállapodást a magyar kormány október 20-án fogadta el, majd 1908. február 25-én az uralkodó is szentesítette. HORVÁTH, 1928, 170. p.

²⁴⁶ Protokoll über die am 13. Oktober 1907 zu Wien unter dem Vorsitze des Ministers des kaiserl. und königl. Hauses und des Aeußern Freiherrn von Aehrenthal stattgehabten gemeinsamen Ministerberatungen. G. M. C. P. Z. 463. HHStA PA XL Interna Karton 306. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1907-1908. V. MATSCH, 1986, 29-30. p. A megállapodás folytán Magyarország külön részes államként szerepel az 1912. évi leánykereskedést tiltó párizsi szerződésben

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a Monarchia nem volt állam, hanem államszövetség, ha tetszik, külön *országok* alkotta monarchikus unió. Amikor 1878-ban Bosznia-Hercegovina megszállása és kormányzásának átvétele kapcsán alkotmányjogi problémák merülnek fel, és értelmezni kellett a kiegyezés által megteremtett közjogi viszonyt, akkor azt a magyar alkotmányjog már a modern német államelmélet fogalomkészletét felhasználva végezte el. 1908-ban már nem is volt kérdés, hogy Ausztria és Magyarország külön *állam*.²⁴⁷

(becikkelyezte az 1912. évi LXII. törvény), a szerzői jogok kölcsönös védelméről pedig csak Magyarország kötött szerződést az Egyesült Államokkal (1912. évi LXI. törvény).

²⁴⁷ „Az Osztrák-Magyar Monarchia maga nem volt állam, nem rendelkezett szuverenitással, a főhatalom gyakorlásának jogosítványával, hiszen nem voltak olyan szervei, amelyek a Monarchiát alkotó két fél, Ausztria és Magyarország szerveire azok hozzájárulása nélkül kötelező döntést hozhattak volna” WELLER, 1996-1997, 97. p. Osztrák részről hasonlóan BRAUNEDER, 2005, 186. p.

III. FEJEZET. BOSZNIA-HERCEGOVINA JOGÁLLÁSA 1878-1918

1. Ausztria és Magyarország Bosznia-Hercegovinára vonatkozó tervei

*Wenzel Graf von Kaunitz-Rietberg*től származik az a gondolat, hogy egy gyenge, de egységes Törökország jobb Ausztria számára, mint sok kis balkáni nemzetállam.²⁴⁸ Ennek ellenére a 17-18. században már voltak tervek Bosznia-Hercegovina megszállására. *Lajos* bádeni örgróf 1686-ban Banja Lukáig és Zvornikig, *Savoyai Jenő* herceg 1697-ben egészen Szarajevóig nyomult. A Habsburg-birodalom az 1718. évi pozsareváci békével megszerezte és az 1739. évi belgrádi békéig birtokolta Bosznia-Hercegovina csekély részét.²⁴⁹ Konkrét tervek azonban csak azután születtek, miután a 19. század elején egyre inkább láthatóvá váltak Törökország európai állományának bomlási folyamatai. *János* főherceg a Balkánon tett utazása során már javasolta Bosznia-Hercegovina megszerzését.²⁵⁰ *Ferenc József* 1852/53 fordulóján kész lett volna bevonulni és annektálni a tartományokat.²⁵¹ Egy 70000 főből álló sereg gróf *Josip Jelacic* vezetésével készen állt a végül elmaradt bevonulásra.²⁵²

Bosznia-Hercegovina megszállását leginkább a katonai vezetés szorgalmazta stratégiai-védelmi okokból.²⁵³ *Anton Freiherr von Mollinary* kijelentette, hogy Bosznia-Hercegovinában csak akkor lesz nyugalom, ha a kétfejű sas kiterjeszti rá szárnyait.²⁵⁴ *Ferdinand Franz Freiherr von Mayerhofer* tábornok is a bevonulás szükségessége mellett érvelt a krími

---

²⁴⁸ VRANKIC, 1998, 12. p.

²⁴⁹ SOSNOSKY, Theodor von, *Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866*, Erster Band, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart und Berlin, 1913, 128. p. VRANKIC, 1998, 20. p.

²⁵⁰ BENCZE, 1987, 14. p.

²⁵¹ KOS, Franz Josef, *Die Politik Österreich-Ungarns während der Okkupationskrise 1874/75-1879*, Böhlau, Köln-Wien, 1984, 51. p.

²⁵² SOSNOSKY, 1913, 134. p.

²⁵³ *Friedrich von Beck-Rzikowsky* 1876. december 1-én kelt emlékirata szerint Bosznia-Hercegovina annexióját semmilyen gazdaságpolitikai cél nem indokolná, inkább terhet jelentene a Monarchiára. KOS, 1984, 45. p.

²⁵⁴ SOSNOSKY, 1913, 135. p.

háború alatt született emlékiratában.²⁵⁵ Itt kell megemlítenünk gróf *Josef Wenzel Radetzky* tábornoknak az irodalomban sokat emlegetett 1856-ból származó emlékiratát. *Adolf Beer* munkája nyomán ugyanis az a felfogás terjedt el, hogy Radetzky hangsúlyozottan Bosznia-Hercegovina elfoglalását szorgalmazta.²⁵⁶ *Theodor Sosnosky* könyvében teljes egészében olvasható az emlékirat, amiből kiderül, hogy Radetzky csupán mellékesen utalt Bosznia-Hercegovinára.²⁵⁷ *Albrecht* főherceg szintén egyértelműen támogatta a balkáni tartományok megszállását.²⁵⁸

A Habsburg dinasztia kiszorulása a német területekről és Itáliából a politikusok és diplomaták figyelmét is a Balkán felé fordította. 1863-ben *III. Napóleon* ajánlotta, hogy Lombardia elvesztése miatt Ausztria szerezzék meg Bosznia-Hercegovinát.²⁵⁹ 1869-ben *Friedrich von Beck-Rzikowsky*, az uralkodó katonai kabinetirodájának főnöke megpróbálta meggyőzni *Friedrich Ferdinand Beust* közös külügyminisztert Bosznia-Hercegovina bekebelezésének szükségességéről. Javaslatára készített *Thoemmel Gusztáv* százados egy tervet, amelyben Bosznia-Hercegovinát a Monarchia, Szerbia és Montenegró között osztották volna fel.²⁶⁰ *Ferenc József* 1875-ben Dalmáciában tett útja arról győzte meg, hogy Bosznia-Hercegovina elfoglalása nem tolható ki hosszú időre.²⁶¹

1871. november 14-től Gróf *Andrássy Gyula* volt magyar miniszterelnök töltötte be a közös külügyminiszter tisztségét. Még magyar miniszterelnökként sikerült elérnie, hogy bizalmasát, *Kállay Bénit* nevezzék ki belgrádi főkonzullá, bár Bosznia-Hercegovinára vonatkozó elképzeléseik nem

---

²⁵⁵ KOS, 1984, 42. p.

²⁵⁶ BEER, Adolf, *Die orientalische Politik Österreichs seit 1774*, Tempsky-Freytag, Prag-Leipzig, 1883, 578-579. p.

²⁵⁷ „Die bewußte Denkschrift befaßt sich jedoch nicht, wie man aus der Aeußerung Beers leicht glauben könnte und wie vermutlich alle geglaubt haben, die diese lasen, mit der Erwerbung Bosniens im besondern, sondern begnügt sich mit einem ganz kurzen Hinweise darauf, so daß man, da man mehr erwartet hat, eine gewisse Enttäuschung fühlt”. Radetzky a következőket írta: „Der Besitz von Istrien und Dalmatien muß es Österreich wünschenswert machen, daß es in Besitz von Bosnien gelange, so wie von Belgrad, um von da sich an den Balkan mit dem rechten Flügel anschließen zu können”. SOSNOSKY, 1913, 289-90. p.

²⁵⁸ HEISZLER Vilmos, *Az osztrák katonai vezetés és az osztrák-magyar Monarchia külpolitikája 1867-1882 között*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984, 93. p.

²⁵⁹ PÁL, 1913, 2. p. SOSNOSKY, 1913, 137. p. BENCZE, 1987, 19. p.

²⁶⁰ KOS, 1984, 47-48. p.

²⁶¹ SOSNOSKY, 1913, 139. p.

mindenben egyeztek.²⁶² 1869 elején Kállay azt javasolta, engedjék át Bosznia-Hercegovinát Szerbiának, hogy ezzel a Monarchia oldalára állítsák. Andrassy elvben egyetértett, de csak Bosznia-Hercegovina 2/3 részét kívánta felajánlani Szerbiának, a maradékot Dalmáciához kívánta csatoltatni. Andrassy ugyanis tartott egy megnövekedett területű Szerbia dél-magyarországi szerbekre gyakorolt kedvezőtlen hatásától.²⁶³ Hasonló indokból utasították el mindketten Bosznia-Hercegovina anektálását, mivel tartottak a szláv elem Magyarországon belüli növekedésétől. Előre látták azonban, hogy Bosznia-Hercegovinát Törökország el fogja veszíteni, ezért Bosznia-Hercegovina előbb vagy utóbb Szerbiához és Montenegróhoz, vagy Ausztriához és Magyarországhoz kerül.²⁶⁴

Mindenesetre Bosznia-Hercegovina ügye az 1870-es években már állandóan napirenden volt a katonai konferenciákon, ahol a katonai megszállás részleteiről tanácskoztak.²⁶⁵ Az 1875. január 29-én tartott konferencia csak úgy tartotta lehetségesnek Bosznia-Hercegovina megszállását, ha előtte a közvéleményt erre felkészítik. 1875 márciusában *Joseph Phillipovich* tábornok utasítást kapott, hogy állítson össze egy megfigyelőcsoportot, és szükség esetén vonuljanak be Bosznia-Hercegovinába. Az 1876. november 18-i katonai konferencia jegyzőkönyve szerint ekkor már hosszabb ideje folytak a részleges mozgósítás előkészületei. Döntés született arról, hogy lehetőleg már 1876 telén, de legkésőbb a mozgósítás napjától számított 25 napon belül be kell vonulni Bosznia-Hercegovinába.²⁶⁶

---

²⁶² Kállayt 1868. január 27-én nevezték ki. WERTHEIMER, 1914, 257. p.

²⁶³ WERTHEIMER, 1910, I. kötet, 558-559. p. KOS, 1984, 57-59. p.

²⁶⁴ CUPIC-AMREIN, 1987, 23. p. „*Mihelyt Bosznia nem maradhatott török birtok, a monarchia csak két lehetőség között választhatott. Vagy át kell engednie Boszniát Szerbiának, ami Horvátország jövőbeni feladásával és a horvátok feláldozásával lett volna egyenlő jelentőségű. Vagy pedig meg kellett szereznie Boszniát a monarchia részére, ha nem is azért, hogy ezzel a horvát elemet alkalmassá tegye a szerbek beolvasztására, de mindenesetre azért, hogy így megakadályozza a szerbeknek a horvátok kárára való megerősödését.*” GRATZ Gusztáv, *A dualizmus kora; Magyarország története 1867-1918*, Első kötet, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1934, 171. p.

²⁶⁵ A katonai konferencia intézménye egyik kiegészítő törvényben sem szerepelt. Leginkább a Monarchia katonai vezetői vettek rajta részt az uralkodó elnöklése alatt. Általában a külpolitikai kérdések katonai vonatkozásait beszéltek meg. SOMOGYI, 1985, 1129. p. DIÓSZEGI, 2001, 180. p.

²⁶⁶ BAUER, 1971, 45-49. p.

1877. április 10-én kelt emlékiratában Kállay már egyértelműen az annexiót javasolta.²⁶⁷ Az 1877. április 20-án tartott konferencia szintén a katonai megszállás részleteiről szólt.²⁶⁸ Beck 1878. március 24-i emlékiratában pedig először jelent meg a novibazári szandzsák elfoglalásának az ötlete. A szandzsák megszállása azt a célt szolgálta, hogy elvágja egymástól Szerbiát és Montenegrót, illetve folyosót biztosítson a Monarchia számára Törökország felé.²⁶⁹ Az 1878 áprilisában tartott két katonai konferencián is a katonai előkészületek voltak napirenden.²⁷⁰ Az 1878. április 28-i közös minisztertanácson a magyar miniszterelnök elutasította, hogy Bosznia-Hercegovinát akár az Oszmán Birodalom beleegyezése nélkül elfoglalják.²⁷¹

1875 nyarán nagyarányú törökellenes felkelés robbant ki Hercegovinában.²⁷² 1876 nyarán Szerbia és Montenegró beavatkozott a konfliktusba: hadat üzentek az Oszmán Birodalomnak. A Monarchia és Oroszország 1876-1877 folyamán több szerződést is kötöttek, hogy lehetőleg elkerüljék az egymás közötti konfliktust és a bosnyák problémát mindkettejük számára előnyösen oldják meg. Az 1876. július 8-án Reichstadtban megkötött egyezmény a szerb-montenegrói illetve a török győzelem esetére tartalmazott rendelkezéseket. Az 1877. január 15-i budapesti konvencióban a Monarchia jóindulatú semlegességet ígért egy orosz-török háború esetére. Oroszország mindkét szerződésben hozzájárult, hogy a Monarchia megszállja Bosznia-Hercegovinát. Az 1878. március 3-án San Stefanóban kötött orosz-török béke azonban teljes mértékben ellentétes volt a budapesti konvenció rendelkezéseivel.²⁷³ Ausztria és Magyarország mozgósított. Az 1878 első öt

---

²⁶⁷ WERTHEIMER, 1914, 257. p.

²⁶⁸ DIÓSZEGI István, *Bismarck és Andrássy; Magyarország a német hatalmi politikában a XIX. század második felében*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1998, 264. p.

²⁶⁹ VRANKIC, 1998, 22. p.

²⁷⁰ HEISZLER, 1984, 93. p. A szarajevói osztrák-magyar főkonzul 1878. február 15-i jelentésében óvott attól, hogy túl csekély erőkkel vágianak neki Bosznia-Hercegovina megszállásának. DEUSCH, Engelbert, Andrássy und die Okkupation Bosniens und der Hercegovina. Untersuchung mit besonderer Berücksichtigung der österreichisch-ungarischen Konsulatsberichte, *Österreichische Osthefte*, Jahrgang 12, Heft 1, 1970, 23. p.

²⁷¹ Protokoll vom 28. April 1878. K. Z. 65. R. M. R. Z. 197. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878.

²⁷² DIÓSZEGI, 2001, 62-63. p.

²⁷³ DIÓSZEGI, 1998, 214. és 295-296. p. DIÓSZEGI, 2001, 65-66. p.

hónapjában zajlott közös minisztertanácsokon szinte csak a mozgósításhoz szükséges pénz előteremtése a téma.²⁷⁴

A háború elmaradt, helyette 1878. június 13-án Berlinben összeült a nagyhatalmak konferenciája. 28-án a brit külügyminiszter javasolta, hogy a Monarchia szállja meg Bosznia-Hercegovinát. Javaslatát a török delegátuson kívül minden hatalom támogatta, és ez képezte a július 13-án elfogadott Berlieni Szerződés 25. pontját.²⁷⁵

2. Bosznia-Hercegovina jogállása a Berlieni Szerződés után

A Berlieni Szerződés 25. pontjának Bosznia-Hercegovinára vonatkozó része így szól: „*Les Provinces de Bosnie et d’Herzégovine seront occupées et administrées par l’Autriche-Hongrie.*” A szakasz többi része Ausztria és Magyarország novibazári szandzsákra vonatkozó jogairól szól.²⁷⁶ Német fordítása így hangzik: „*Die Provinzen Bosnien und Herzegowina werden von Österreich-Ungarn besetzt und verwaltet werden.*”²⁷⁷ A Berlieni Szerződést becikkelyező 1879. évi VIII. törvény szerint „*Bosznia és Hercegovina tartományokat Ausztria-Magyarország fogja megszállani és kormányozni.*”²⁷⁸ A 25. szakasz előírta, hogy Ausztria és Magyarország, valamint az Oszmán Birodalom a végrehajtás részleteiről külön szerződésben állapodjanak meg. A felek 1879. április 21-én meg is kötötték vonatkozó szerződést. A konvenció bevezetője kifejezetten azt tartalmazta, hogy az okkupáció a szultán Bosznia-

---

²⁷⁴ Protokoll vom 7. Februar 1878. K. Z. 50. R. M. R. Z. 191. Protokoll vom 24. Februar 1878. K. Z. 64. R. M. R. Z. 192. Protokoll vom 7. März 1878. K. Z. 41. R. M. R. Z. 193. Protokoll vom 28. April 1878. K. Z. 65. R. M. R. Z. 197. Protokoll vom 15. Mai 1878. K. Z. 66. R. M. R. Z. 201. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878.

²⁷⁵ DIÓSZEGI, 1998, 314. p. Bosznia-Hercegovina megszállása változatos fogadtatásra talált Ausztria és Magyarország közvéleménye körében. A Neue Freie Presse 1878. november 3-i számában jelent meg a következő elkeseredett hangvételű levél a közös külügyminiszternek címezve. „*Euer Exzellenz! Wenn Sie nicht Anstalten treffen, daß die Truppen aus Bosnien und der Herzegovina zurückberufen werden, so werde ich, einer Ihrer größten Feinde, keine Gelegenheit vergehen lassen, Sie zu vernichte.*” A lap, hasonlóan a Pester Lloydhoz, elítélte a megszállást. A Vaterland, a Wehrzeitung és a Presse támogatta. STRÖHER, 1949, 69. 104-138. és 146-217. p. A szociáldemokrata Arbeiterfreud szintén ellenezte a megszállást. REDZIC, Enver, Die österreichische Sozialdemokratie und die Frage Bosniens und der Herzegovina, *Österreichische Osthefte*, Jahrgang 9, Heft 5, 1967, 362. p.

²⁷⁶ 884 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses VIII. Session 18. p.

²⁷⁷ BERNATZIK, 1911, 1017. p.

²⁷⁸ www.1000ev.hu

Hercegovinára vonatkozó szuverén jogait nem érinti: „*le fait de l’occupation de la Bosnie et de l’Herzégovine ne portant pas atteinte aux droits de Souveraineté de Sa Majesté Imperiale le Sultan sur ces provinces*”. Hivatalos német fordítása így szól: „*die Thatsache der Occupation Bosniens und der Herzegowina den Souverainetésrechten Seiner Majestät des Sultans auf diese Provinzen keinen Eintrag thut*”.²⁷⁹

Ezen rendelkezések értelmezése a korabeli szakirodalomban vitatott volt.²⁸⁰ Az egyik álláspont szerint a 25. szakasz burkolt területátengedést jelentett.²⁸¹ Ezt a nézetet képviselte többek között, Henry Bonfils, Paul Fauchille, *Franz von Holtzendorff*, Friedrich Kleinwaechter, *Heinrich Lammasch*, Emil Lingg, *Franz von Liszt*, *Leopold Neumann*, Robert Redslob, *Alphons Rivier*, Ferdinand Schmid, Gustav Steinbach, Friedrich Tezner, *Carl Walther*, a későbbi szerzők közül Ernest Bauer, Karl Gabriel. A magyar szerzők közül ide vehető Királyfi Árpád.²⁸² Lingg a szultán Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitását már az 1878 előtti időszak tekintetében is kétségbe vonta.²⁸³ Vizsgáljuk meg, milyen érvek szólnak amellett, hogy a Berliini Szerződés 25. pontja valójában burkolt (színlelt) terület-átruházás volt.

A tartományok igazgatása e felfogás alapján azonos a Bosznia-Hercegovina feletti uralommal.²⁸⁴ Hogy a megszállás által létrejött helyzetet formálisan nem bekebelezésnek nevezték, ezt csak a Monarchia két állama

---

²⁷⁹ Wiener Zeitung Nr. 127. 1. Juni 1879. Érdekes, hogy Bernatzik a konvenció szövegének közzétételekor nem a hivatalos fordítást használta: „*die Okkupation Bosniens und der Herzegowina die Souveränitätsrechte Seiner kaiserlichen Majestät des Sultans auf diese beiden Provinzen nicht beeinträchtigt*”. BERNATZIK, 1911, 1018. p.

²⁸⁰ Vrankic szerint a konvenció nem tartalmazott pontos meghatározásokat a nemzetközi és államjogi helyzet tekintetében, sőt a tartományok egyébként is problémás nemzetközi helyzetét még inkább elmélyítette. VRANKIC, 1998, 25. p.

²⁸¹ „*verschleierte*” illetve „*verdeckte Gebietsabtretung*”. BONFILS-FAUCHILLE, 1904, 181. p. LISZT, Franz von, *Das Völkerrecht*, O. Häring, Berlin, 1906, 103. p. RIVIER, Alphons, *Lehrbuch des Völkerrechts*, Ferdinand Enke, Stuttgart, 1899, 186-187. p. SCHMID, 1914, 18. p. „*valóságos területcessio*” KIRÁLYFI, 1914, 372. p. CLASSEN, 2004, 64. p.

²⁸² 1909-ben megjelent művében Királyfi még inkább azt a nézetet képviselte, hogy a török szuverenitás 1878 után fennmaradt. „*Bosznia és Herzegovina területét az okkupáció tartama alatt jogunk külföldnek tekintette, mert az okkupáció nem a magyar szent koronának Boszniához való jogán történt, hanem a monarchia két állama által vállalt nemzetközi megbízás végrehajtásának tekintetét, mely pusztán tényleges, -a nemzetközi jog körébe tartozó -kapcsolatot teremtetett e tartományok és a két állam között*”. KIRÁLYFI, 1909, 3. p. Véleménye későbbi írásaiban megváltozott.

²⁸³ „*War es doch gerade der Mangel der vis cogendi des Sultans, welche die Signatarmächte der Berliner Congress-Acte veranlasste, diesen Wetterwinkel Europas unter die zwingende Gewalt der österreichisch-ungarischen Monarchie zu stellen*”. LINGG, 1890, 487. p.

²⁸⁴ LINGG, 1890, 494. p. KLEINWAECHTER, 1910, 141. p. KIRÁLYFI, 1911, 14. p. REDSLOB, 1914, 218. p.

közötti közjogi helyzet indokolta.²⁸⁵ Egy terület feletti uralom leglényegesebb eleme mindig az igazgatási tevékenység. Ausztria és Magyarország a Berliini Szerződés és az 1879. évi konvenció révén Bosznia-Hercegovina felett korlátlan igazgatási jogot kapott, a tartományokat teljes „*animus possidendi*” birtokában igazgatta.²⁸⁶ Az európai hatalmak a Monarchiával kötött szerződésekben ismerték el a Monarchia Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitását.²⁸⁷ Tezner szerint a Berliini Szerződés 25. pontja azt jelenti, hogy az európai hatalmak egyetértettek azzal, hogy a Monarchia elfoglalja és uralja Bosznia-Hercegovinát. Ez egy korlátlan és visszavonhatatlan elismerése a Monarchia Bosznia-Hercegovina feletti államhatalmi jogai gyakorlásának.²⁸⁸ A Monarchia Törökország helyére lépett, így ugyanolyan, ill. ugyanazon jogok illették meg, mint korábban Törökországot.²⁸⁹

A tartományok megszállása után *Ausztria császára* (Lingg) az, aki az igazságszolgáltatás, a rendőri, a pénzügyi, a katonai, az egyházi és a külügyi felségjogot gyakorolta, vagyis gyakorlatilag abszolút hatalommal rendelkezett. A hivatalnokok neki esküdtek hűséget, az 1880. október 22-i közös minisztertanácsi rendelet értelmében ő gyakorolta az idegen rendjelek adományozásához és viseléséhez való beleegyezés jogát is.²⁹⁰ A tartományok területén működő konzuli tisztviselők is a császártól kapták az exequaturt. Az európai hatalmak azzal is elismerték a Monarchia Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitását, hogy szerződésekben mondtak le a tartományokban őket addig megillető konzuli bíraskodásra vonatkozó jogaikról.²⁹¹ Egy 1880. március 5-i

---

²⁸⁵ LINGG, 1890, 510-511. p. TEZNER, 1909, 258. p.

²⁸⁶ STEINBACH, 1910, 480. p. „*Ausztria és Magyarország az államhatalom teljességének korlátlan kifejtésére nyert jogot*”. KIRÁLYFI, 1914, 372. p. Hasonlóan *Magyar Jogi Lexikon*, II. kötet, 255. p.

²⁸⁷ „*Trotzdem haben die europäischen Mächte den Berliner Vertrag über Bosnien-Herzegowina in den Rahmen der österreichisch-ungarischen Staatsverträge mit einbezogen und somit der Monarchie die volle Souveränität über diese Provinzen zuerkannt. Diese Vorgangsweise durch die europäischen Vertragspartner bedeutet eine deutliche, praktische Interpretation des Art. XXV.*”. GABRIEL, 2002, 43. p. Gabriel Franz Milobar nézetét fogadja el. MILOBAR, Franz, *Der Berliner Kongreß und die bosnische Frage, eine diplomatisch-juristische Abhandlung*, Hans Fischer, Zürich, 1902, 130. p.

²⁸⁸ TEZNER, 1909, 259. p. „*A két állam minden tényével igazolta azt, hogy az imperiumot saját nevében, cum animo domini gyakorolja*”. Az európai hatalmak elismerték, hogy Bosznia-Hercegovina „*en toute souveraineté et propriété*” került a Monarchia uralma alá. KIRÁLYFI, 1914, 373. és 375. p.

²⁸⁹ KIRÁLYFI, 1911, 14. p.

²⁹⁰ LINGG, 1890, 484. és 490. p. BAERNREITHER, Joseph M. *Bosnische Eindrücke*, Manz, Wien, 1908, 47. p. SCHMID, 1914, 20. p. STEINBACH, 1910, 480. p. VRANKIC, 1998, 26. p.

²⁹¹ LINGG, 1890, 490-495. p. SCHMID, 1914, 17. p. KAMLER, 1967, 63. p. BAUER, 1971, 91. p.

közös minisztertanácsi rendelkezés megszüntette Bosznia-Hercegovina területén az osztrák-magyar konzulátusokat is.²⁹²

Fontos érvük volt, hogy sem a Berliini Szerződés, sem az 1879. évi konvenció nem tartalmazott a közigazgatás gyakorlására vonatkozó időbeli korlátozást, bár a konvenció tartalmazott néhány korlátozó rendelkezést.²⁹³ Így az osztrák-magyar kormány hozzájárult, hogy a helyben maradt addigi hivatalnokok alkalmazásban maradjanak, ha alkalmasak a feladatok ellátására. Másrészt ígéretet tett, hogy ahol lehetséges, a hivatalokat a helyi lakosság soraiból fogja betölteni.²⁹⁴ Lingg szerint ez nem jelenti a Monarchia Bosznia-Hercegovinára vonatkozó jogainak korlátozását, hiszen az alkalmasság eldöntése kizárólag az „*osztrák kormányon*” (sic!) múltott. Szintén nem jelentette Ausztria és Magyarország jogainak korlátozását, hogy a konvenció biztosította a muzulmánok jogait, így a vallási előjáróikkal való szabad kapcsolattartást.²⁹⁵ Hiszen minden római katolikusnak is jogában áll, hogy szabadon tarthassa a kapcsolatot a pápával.²⁹⁶

Bár a konvenció bevezető része említi a szultán szuverén jogainak fennmaradását, azonban a bevezető rész csak a szerződéskötés indítékára

---

²⁹² Sammlung, II. Band, 64. p. KIRÁLYFI, 1911, 17. p. KAMLER, 1967, 62. p.

²⁹³ LINGG, 1890, 496. p. SAX, Karl, Bosnien-Herzegowina, *Österreichisches Staatswörterbuch*, I. Band, herausgegeben von Ernst MISCHLER –Josef ULBRICH, Hölder, Wien, 1905, 623. p. GELLER, 1910, 2. p. KIRÁLYFI, 1914, 372. p. SCHMID, 1914, 15. p. KAMLER, 1967, 54. p. GABRIEL, 2002, 42. p.

²⁹⁴ Részlet a konvenció I. cikkelyéből: „*toutefois, le Gouvernement austro-hongrois n'objecte pas a conserver tous ceux des fonctionnaires actuels qui posséderaient les aptitudes nécessaires pour la bonne administration de leur emploi. En cas de remplacement, le choix du Gouvernement austro-hongrois porterait de préférence sur les personnes originaires de ces provinces*”. Hivatalos fordításban: „*die österreichisch-ungarische Regierung wendet jedoch nichts dagegen ein, von den gegenwärtigen Functionären alle jene beizubehalten, welche die nöthige Eignung zur guten Verwaltung ihres Amtes besitzen. Im Falle einer Ersetzung würde die Wahl der österreichisch-ungarische Regierung vorzugsweise solche Personen treffen, welche aus diesen Provinzen stammen*”. Wiener Zeitung Nr. 127. Bernatziknál: „*Die österreichisch-ungarische Regierung hat jedoch nichts dagegen einzuwenden, daß die bisherige Beamten, insofern sie die Eignung zur gehörigen Vernehmung ihres Amtes besitzen, beibehalten werden. Sie wird im Falle des Ersatzes den Eingebornen der Provinzen womöglich den Vorzug geben*”. BERNATZIK, 1911, 1018-1019. p.

²⁹⁵ Részlet a konvenció II. cikkelyéből: „*Le nom de Sa Majesté le Sultan continuera a être prononcé dans les prières publiques des musulmans comme par le passé. En tant qu'il serait d'usage de hisser le drapeau ottoman sur les minarets, cet usage sera respecté*”. Hivatalos fordítása: „*Der Name Seiner Majestät des Sultans wird auch fernerhin, so wie zuvor, in den öffentlichen Gebeten der Muselmanen genannt werden. Insofern es gebräuchlich wäre, die türkische Flagge auf den Minareten zu hissen, wird dieser Gebrauch respectirt werden*”. Wiener Zeitung Nr. 127. Bernatziknál: „*Der Name Seiner Majestät des Sultans wird in den öffentlichen Gebeten der Mohammedaner wie bisher genannt werden. Insoweit es üblich ist, die ottomanische Flagge auf den Minareten aufzuhissen, wird dieser Brauch respektiert werden*”. BERNATZIK, 1911, 1019. p.

²⁹⁶ LINGG, 1890, 502. p.

vonatkozó fejtegetéseket tartalmaz és a konvenció 10 cikkelye közül egy sem szól a szultán jogairól.²⁹⁷ Másrészt a konvenció csak a szultánnak, mint vallási vezetőnek a szuverenitásáról szól. Hiszen a szultán nevének említése az istentiszteleteken és a török zászló felvonása a kulturális és vallási jogok körébe tartozik. A római katolikusok is említik a miséken a pápa nevét, és templomaikon ki lehet tűzni a pápa lobogóját, ez mégsem jelenti azt, hogy azokon a területeken a pápa szuverenitása érvényesül.²⁹⁸

A konvenció III. cikkelye szerint a Bosznia-Hercegovina területéről származó bevételeket csak Bosznia-Hercegovina részére lehet felhasználni.²⁹⁹ Ez a rendelkezés a Bosznia-Hercegovina feletti török szuverenitás tagadói szerint azért nem jelenti a Monarchia jogainak korlátozását, mert ezt a rendelkezést az osztrák-magyar kormány szabad belátása alapján hozta, és Törökországnak nincs beleszólása abba, hogy a Monarchia Bosznia-Hercegovinából milyen bevételeket szed.³⁰⁰ Bár a negyedik cikkely forgalomban hagyta a hivatalos török fizetőeszközöket, egy tartományi kormányzat által még az áprilisi konvenció előtt, 1879. január 19-én kelt rendelet szerint arra kellett törekedni, hogy az egyébként is csekély mértékben forgalomban lévő török fizetőeszközök kikerüljenek a forgalomból és helyére az osztrák-magyar fizetőeszköz lépjen.³⁰¹

---

²⁹⁷ LINGG, 1890, 485. p. Lammasch szerint a szultán szuverenitása olyan üres jog („*nacktes Recht*”), amely nem valóságos jog, hanem annak csak árnyéka. FRÄNKEL, 1935, 197. p. Kleinwaechter szerint a szultán jogai pusztán elméletileg léteznek, a konvencióbeli említésük csak udvariassági formula. KLEINWAECHTER, 1910, 143. p. Királyfi szerint a szultán jogainak fenntartása pusztán diplomáciai fájdalomdíj volt. KIRÁLYFI, 1914, 373. p. Baernreither szerint a szultánnak fenntartott jogok egy *nuda potestas*, egy *nudum dominium*, vagyis olyan jog, amiből minden tartalom és realitás hiányzik. BAERNREITHER, 1908, 48. p.

²⁹⁸ LINGG, 1890, 503. p. SCHNELLER, 1892, 104-105. p. BAERNREITHER, 1908, 48. p. KLEINWAECHTER, 1910, 143. p.

²⁹⁹ „*Les revenus de la Bosnie et de l’Herzégovine seront affectés exclusivement a leurs besoins, leur administration et les améliorations jugées nécessaires*”. Hivatalos fordítása: „*Die Einkünfte Bosniens und der Herzegowina werden ausschließlich für ihre Bedürfnisse, ihre Verwaltung und die für nothwendig befundenen Verbesserungen verwendet werden*”. Wiener Zeitung Nr. 127. Bernatziknál: „*Die Einnahmen Bosniens und der Herzegowina werden ausschließlich für die Bedürfnisse dieser Lande, ihre Administration und die als nothwendig erkannten Ameliorationen verwendet werden*”. BERNATZIK, 1911, 1019. p.

³⁰⁰ LINGG, 1890, 503. p. Ulbrich szerint a III. cikkelynek nincs jelentősége, mivel Bosznia-Hercegovina még nem produkált többletet. ULBRICH, 1909, 134. p. A III. cikkely alapján azonban értelmezhetetlen, hogy mit ért költségvetési többlet („*Überschuss*”) alatt, hiszen bármennyit termelt Bosznia-Hercegovina gazdasága, az abból befolyó jövedelem egészét Bosznia-Hercegovina igazgatására kellett felhasználni.

³⁰¹ CLASSEN, 2004, 123. p.

A hatodik cikkely értelmében külön kell szabályozni azon bosnyák lakosok ügyét, akik Bosznia-Hercegovina határain túlra utaznak vagy ott tartózkodnak.³⁰² Mivel ilyen megállapodás nem született, így Ausztria és Magyarország a megszállás után minden bosnyák lakos felett bel- és külföldön egyaránt ténylegesen gyakorolta a személyes felségjogot. Királyfi szerint az, hogy ilyen rendelkezés egyáltalán bekerülhetett a konvencióba, egyértelműen azt mutatja, hogy Törökország lemondott a bosnyák lakosok feletti felségjogáról.³⁰³ A bosnyák lakosokat ugyanúgy kellett kezelni, mint az 'osztrák-magyar Monarchia alattvalóit' („*als Unterthanen der österreichisch-ungarischen Monarchie*”), akár Bosznia-Hercegovina területén vagy azon kívül tartózkodtak. A bosnyák tartományi kormányzat és a neki alárendelt szervek bocsátották ki számukra az úti okmányokat.³⁰⁴

A közös minisztertanács 1879. április 7-i 801. számú rendelkezése értelmében a külföldön tartózkodó bosnyák lakosok részére az osztrák-magyar missziók is –beleértve a konstantinápolyit is –elkészíthették az útleveleket és láttamozhatták a török hatóságok által kiállítottakat.³⁰⁵ Sőt, a konstantinápolyi osztrák-magyar követség már a rendelet előtt megkapta a felhatalmazást, hogy a Törökországban lévő, de Bosznia-Hercegovinába visszatérni szándékozó bosnyák illetőségű személyeknek megfelelő okmányokat bocsásson ki, illetve részükre a török hatóságok által kibocsátott okmányokhoz a vízumot mellékelje.³⁰⁶ A török területen lévő bosnyákok magánjellegű ügyeiben is az osztrák-magyar missziók tartották a kapcsolatot a szarajevói tartományi kormányzattal pontosan úgy, ahogy a Monarchia egyéb alattvalói esetén. Az osztrák-magyar konzuli védelem a bosnyákokat még török területen is megillette, sőt, ha egy bosnyák Törökországban megbetegedett, fel kellett

---

³⁰² „*La question du traitement des habitants de la Bosnie et de l'Herzégovine séjournant ou voyageant hors de ces provinces sera réglée ultérieurement par un arrangement spécial*”. Hivatalos fordítása: „*Die Frage der Behandlung der Bosnier und Herzegowiner, welche außerhalb dieser Provinzen sich aufhalten oder reisen, wird durch ein besonderes Uebereinkommen nachträglich geregelt werden*”. Wiener Zeitung Nr. 127. Bernatzik fordítása megegyezik a hivatalossal, kivéve, hogy a „*besonderes*” kifejezés helyett az „*eigenes*” szót használta. BERNATZIK, 1911, 1020. p.

³⁰³ KIRÁLYFI, 1911, 17. p.

³⁰⁴ SCHMID, 1914, 17. p. HEUBERGER, 2000, 2393. p.

³⁰⁵ Sammlung, I. Band, 302. p. KIRÁLYFI, 1911, 18. p. KRÄMMER, 1971, 97. p.

³⁰⁶ SCHNELLER, 1892, 124. p. HEUBERGER, 2000, 2393. p.

venni a Galatában működő osztrák-magyar kórházba.³⁰⁷ A közös külügyminisztérium 1879. április 26-i rendelete már csak és kizárólag az osztrák-magyar konzulátusokat hatalmazta fel, hogy a bosnyák illetőségű személyek számára ideiglenes úti és azonosító okmányokat adjanak ki.³⁰⁸

Lingg szerint minden, az osztrák-magyar kormányzat által kibocsátott jogszabály elvi jelleggel állapította meg, hogy Bosznia-Hercegovina belföld, míg az Oszmán Birodalom a bosnyák lakosokkal szemben külföld.³⁰⁹ Ezt támasztja alá a közös külügyminiszter magyar miniszterelnökhöz intézett 1879. január 3-i 561. sz. jegyzéke. E szerint a Monarchia állampolgárai („*Angehörige der österreichisch-ungarischen Monarchie*”) számára Bosznia-Hercegovina területére való kiutazáshoz nem volt szükség útlevelekre, csak törvényes igazolványra. A tartományi kormány 1879. június 14-én kelt 9138. számú rendelkezése szerint a bosnyák lakosok részére a Monarchiába, illetve a tartományokba való utazáshoz csak belföldi igazolványt állítottak ki.³¹⁰

Még a novibazári szandzsák területén lévő bosnyákokat is a Plevljében székelő osztrák-magyar polgári megbízott joghatósága alá helyezték (a közös minisztertanács 1881. október 13-i Z. 7402. B. H. rendelete).³¹¹ Ez a rendelet általánosságban is világossá tette, hogy a bosnyák lakosok jogi és ténybeli függésbe kerültek a Monarchiával. Ezzel minden más hatalom jogszolgáltatása alól kikerültek külföldön is, vagyis „*a personalis felségjogot is egész terjedelmében igénybe vettük e tartományok népe felett és így a bosnyákok és hercegovinaiak jogállását nemcsak Bosznia területén, hanem a külföldön, sőt Törökország területén is, a török hatóságokkal szemben is, többé nem török állampolgárságuk, hanem egyedül tartományi illetőségük határozta meg. Bosznia népe felett tehát a monarchia két államát illette a souverainitás minden megnyilvánulásában*”.³¹²

---

³⁰⁷ LINGG, 1890, 505-506. p. KIRÁLYFI, 1911, 18. p. SCHMID, 1914, 17. p.

³⁰⁸ SCHNELLER, 1892, 127-128. p. KIRÁLYFI, 1911, 18. p. KAMLER, 1967, 63. p. KRÄMMER, 1971, 97. p. HEUBERGER, 2000, 2393. p.

³⁰⁹ LINGG, 1890, 504-505. p.

³¹⁰ LINGG, 1890, 505. p.

³¹¹ LINGG, 1890, 508. p. KIRÁLYFI, 1911, 19. p. CLASSEN, 2004, 131. p.

³¹² KIRÁLYFI, 1911, 21. p.

Az említett szerzők szerint a burkolt bekebelezés mellett szól az 1881. november 4-i rendelkezés, amely Bosznia-Hercegovina hadköteles lakosságát Ausztria és Magyarország területének védelmére kötelezte.³¹³ Ez a rendelet tulajdonképpen az 1881. október 24-i ideiglenes bosnyák véderőtörvényt léptette hatályba. A november 4-i rendelet szerint a haza („*Vaterland*”) minden védköteles fiának kötelessége, hogy a fegyveres erők kötelékébe lépjen és vallási különbség nélkül fegyveresen is védelmeznie kell a hazát. Nyilvánvaló, hogy hazán nem Bosznia-Hercegovinát és nem az Oszmán Birodalmat értették. Az október 24-i ideiglenes véderőtörvény 1. §-a szerint Bosznia-Hercegovina minden védköteles, katonai szolgálatra alkalmas tartományi illetőségű lakosa köteles a tartomány és a Monarchia védelméhez személyesen hozzájárulni, mivel a Monarchia is védelmet és biztonságot nyújt a tartomány számára.³¹⁴ A tartományi lakosokból kiképzett haderő használatának joga az osztrák császárt illette, neki esküdtek hűséget. Adott esetben akár a szultán ellen is kötelesek voltak harcolni.³¹⁵

Nagyon nehéznek tűnhet a török szuverenitás fennmaradását hirdető szerzők számára, hogy ezzel az elmélettel összhangba hozzák azt, hogy török alattvalók számukra idegen hadseregben voltak kötelesek katonai szolgálatot teljesíteni. A korabeli, de a modern irodalom szerint is ellentétes a nemzetközi joggal, ha egy jogszabály arra kötelez polgárokat, hogy számukra idegen állam haderejében töltsék le sorkatonai szolgálataikat. Kizárólag a szuverént megillető jog, hogy az állam lakosságát hadra fogja. A korabeli szerzők nem ismerték el, hogy egy megszálló hatalomnak jogában állna az elfoglalt terület lakosait saját véderejében letöltendő katonai szolgálatra kötelezni. *Johann-Caspar Bluntschli* szerint jogellenes, ha egy csak ideiglenesen megszállt terület lakosait saját hazájuk elleni katonai szolgálatra köteleznék.³¹⁶

---

³¹³ LINGG, 1890, 518. p. KIRÁLYFI, 1911, 19. p. SCHMID, 1914, 18. p.

³¹⁴ CLASSEN, 2004, 114-115. p.

³¹⁵ LINGG, 1890, 518. p. BAUER, 1971, 91. p.

³¹⁶ *Lorenz von Stein* szerint „*war das Heer unlöslich mit der Person des Souveräns verbunden, so dass eine Loslösung desselben von ihm, oder eine mandatarische Übertragung der dem Monarchen zustehenden Befugnisse, welche nicht auf Über- und Unterordnung beruht, staatsrechtlich eine Unding sei*”. CLASSEN, 2004, 128-131. p.

Szintén egy fontos érv a török szuverenitást tagadók szerint, hogy az uralkodó legfelsőbb elhatározása alapján 1879. június 26-án büntető törvénykönyvet bocsátottak ki Bosznia-Hercegovina számára. A korban általánosan elfogadott nézet alapján egyrészt az állampolgárok büntetőjogi felelősségre vonásának joga az állami szuverenitáshoz tartozik, másrészt egy állam sem gyakorolhatja a büntetőhatalmat egy idegen állam területén.³¹⁷ Az osztrák-magyar szuverenitás mellett hozzák fel az 1879. december 20-i RGBl. 136. számú és az 1879. évi LII. törvényt, amelyek Bosznia-Hercegovinát az osztrák-magyar közös vám- és kereskedelmi területhez kapcsolták. A törvények értelmében a Monarchia által harmadik állammal kötött vagy kötendő vám- és kereskedelmi szerződések Bosznia-Hercegovina számára is érvényesek. Harmadik állammal folytatott vám- és kereskedelmi tárgyalások és szerződéskötések esetén az 1878. június 27-i vám- és kereskedelmi szövetség és az 1878. évi XX. törvény 3. cikke alapján Bosznia-Hercegovinát a közös külügyminiszter képviselte.³¹⁸ Márpedig nemzetközi szerződést csak a szuverén köthet és nemzetközi szerződés területi hatálya idegen állam területére nem terjedhetett ki.³¹⁹

Az ellentétes álláspontot, vagyis a Bosznia-Hercegovina feletti török szuverenitás 1878 utáni fennállását hirdette *Siegfried Brie*, Theodor Ritter Dantscher von Kollesberg, Georg Jellinek, Carl Lamp, *Friedrich von Martens*, *Josef Redlich*, Hans Schneller, Szalay László, Joseph Ulbrich, Alfred Verdross, Norbert Wurmbrand, a magyarok közül Buza László, Ferdinandy Gejza, Kmety Károly és Pál Alfréd. A későbbi szerzők közül pedig Lothar Classen, Georg Kamler, Peter M. Krämmer, *Nagy Károly* és Petar Vrankic. A török szuverenitás fennállását nyelvtani, történeti, és dogmatikai érvekkel igyekeztek alátámasztani. Vizsgáljuk meg az általuk képviselt álláspontot is.

Schneller szerint a nyelvtani értelmezés alapján nem lehet szó területátengedésről, mert a Berlieni Szerződésben ilyen esetekben más szavakat

---

³¹⁷ CLASSEN, 2004, 124-125. p.

³¹⁸ 136. Gesetz vom 20. December 1879, betreffend die Herstellung eines gemeinsamen Zollverbandes mit Bosnien und der Herzegowina. <http://alex.onb.ac.at>. 1879. évi LII. törvénycikk a Bosznia és Hercegovinával való vámkapcsolat létesítéséről. www.1000ev.hu

³¹⁹ CLASSEN, 2004, 126-127. p.

használtak. Bizonyítékul felhossa a 29. a 45. az 58. és a 60. szakaszokat.³²⁰ A Ciprus brit megszállását és igazgatását lehetővé tevő brit-török szerződés hasonló kifejezéseket használt, mint a Berliini Szerződés 25. szakasza. Hogyan vonhat le mégis eltérő következtetéseket Lingg a két szerződés egybevetése után? Hogyan lehet, hogy azonos kifejezések ellenére Ciprus felett Törökország megőrizte szuverenitását, de Bosznia-Hercegovina felett nem?³²¹

Az Ausztriára és Magyarországra vonatkozó „*occupées*” szó olyan birtokbavételt jelent, amely Bosznia-Hercegovina feletti tényleges uralmat, akadálytalan hatalomgyakorlást jelent.³²² Kamler szerint megengedhetetlen, hogy a megszállni („*besetzen*”) kifejezést anektálni, („*annektieren*”), az igazgatni („*verwalten*”) kifejezést pedig bekebelezni („*inkorporieren*”) értelemben használják.³²³ Az „*administrées*” kifejezés jelentése attól függ, hogy a kifejezést szűkebb vagy tágabb értelemben használjuk. A kifejezés szűk értelemben utalhat arra, hogy Ausztria és Magyarország csak a tartományok feletti közigazgatási hatalmat nyerte el a törvényhozás és bírászkodás jogköre nélkül, tágabb értelmezés szerint azonban ez utóbbi jogköröket is bele kell érteni az „*administrées*” fogalmába.³²⁴ Classen szerint a fogalmat szűken kell értelmezni, mert a közigazgatás és a törvényhozás fogalmának egymástól való elválasztása miatt sem teleologikus, sem nyelvtani, sem rendszertani érvekkel nem lehet alátámasztani, hogy a törvényhozást a közigazgatás fogalmába bele lehetne érteni.³²⁵

Nézetük szerint a török szuverenitás 1878 utáni fennállását megalapozott történeti tények támasztják alá. Először is, meg kell vizsgálni a berlini kongresszus eseményeit. Az európai hatalmak törekvése az volt, hogy elhárítsák a háborús veszélyt és megóvják az osztrák-magyar érdekeket. Ezért olyan eszközt kívántak a Monarchia kezébe adni, amellyel e célokat el lehet

---

³²⁰ A 29. pontban az „*incorporée*” a 45.-ben a „*retrocède*” az 58. és 60. pontokban a „*cède*” kifejezések szerepelnek. SCHNELLER, 1892, 68-69. p.

³²¹ SCHNELLER, 1892, 70-77. p. Lingg érvelése LINGG, 1890, 511-512. p.

³²² SCHNELLER, 1892, 85. p.

³²³ KAMLER, 1967, 54. p. Hasonlóan WURMBRAND, 1915, 12. p.

³²⁴ SCHNELLER, 1892, 86. p.

³²⁵ CLASSEN, 2004, 98-99. p.

érni.³²⁶ A Monarchia álláspontja az volt, hogy a San Stefano-i béke-ahol Bosznia-Hercegovina számára autonómiát helyeztek kilátásba- nem alkalmas a kívánt célok elérésére. Ha azonban a Monarchia venné kézbe a tartományok igazgatását és a közös hadsereg biztosítaná a nyugalmat, akkor véget érhet a zűrzavar és a Monarchia költségvetését sem terhelné a nagyszámú menekült.³²⁷

Bosznia-Hercegovina ügye 1878. június 28-án került napirendre a kongresszuson. A brit külügyminiszter, *Robert Cecil*, Salisbury márkija azt javasolta, hogy a Monarchia szállja meg a tartományokat és vegye át az igazgatást.³²⁸ Nagy-Britannia –Bluntschli szerint- csupán átmeneti megoldásként képzelte el Bosznia-Hercegovina megszállását és fenn kívánta tartani a török szuverenitást.³²⁹ Andrassy a kül- és belpolitikai helyzetet mérlegelve egyetértett a javaslattal.³³⁰ Tisza Kálmán magyar miniszterelnök május 22-i levelében arra kérte Andrassyt, hogy Bosznia-Hercegovina esetleges annexiója vagy okkupációja csak a legvégső, elháríthatatlan esetben következzen be. Június 12-i levelében kifejtette, hogy sem a tartományok annexiója, sem okkupációja, sem egyszerű megszállása nem lenne megnyugtató megoldás. Július 8-i levelében pedig arról írt, hogy őt legfeljebb az nyugtatná meg, ha a megszállás Törökország egyetértésével zajlana le.³³¹

A július 11-i ülésnapon a török küldöttség azt kérte, hogy a megszállás részleteiről a Monarchia kössön velük szerződést. A török küldöttség aznap megkereste *Heinrich Freiherr von Haymerlé*t, a Monarchia küldöttsége egyik tagját és kijelentették, hogy addig nem írják alá a kongresszus záróokmányát, amíg a Monarchia titkos, írásos kötelezettséget nem vállal, hogy Bosznia-Hercegovina megszállása csak ideiglenes lesz és a szultán jogai érintetlenek

---

³²⁶ SCHNELLER, 1892, 80. p.

³²⁷ CLASSEN, 2004, 104. p.

³²⁸ KAMLER, 1967, 33. p.

³²⁹ CLASSEN, 2004, 104. p. Viszont az 1878. június 28-i ülésnap jegyzőkönyve egyáltalán nem tartalmaz olyan utalást, hogy bármelyik hatalom ideiglenesnek, korlátozottnak vagy feltételtől függőnek nyilvánította volna Bosznia-Hercegovina megszállását. *Dóczy Lajos* emlékirata 1882-ből („zur bosnischen Occupation”), HHSStA PA I. Allgemeines 2. Geheime Akten 459. Liasse IX. Akten betreffend Bosnien-Herzegowina 1877-79, 1882-83.

³³⁰ KAMLER, 1967, 34. p. DIÓSZEGI, 1998, 314-315. p.

³³¹ HHSStA PA XL Interna Karton 137.

maradnak. Július 13-án Andrassy előtt is megismételték kívánságukat.³³² Andrassy –Haymerle, *Joseph von Schwegel* külügyminisztériumi osztálytanácsos és gróf *Károlyi Alajos* berlini osztrák-magyar követ tanácsa ellenére³³³-végül engedett, és aláírta a következő titkos nyilatkozatot:

*„Auf Grund des von den ottomanischen Bevollmächtigten im Namen ihrer Regierung geäußerten Wunsches erklären die österreichisch-ungarischen Bevollmächtigten im Namen der Regierung Seiner k. u. k. apostolischen Majestät, daß die Souveränitätsrechte Seiner Kaiserlichen Majestät des Sultans über die Provinzen Bosniens und die Herzegowina in keiner Weise durch die Tatsache der Okkupation berührt werden sollen, von der in dem auf diese Provinzen sich beziehenden Artikel des Vertrages die Rede ist, der heute zur Unterzeichnung gelangt, daß ferner die Okkupation als eine provisorische zu betrachten sei und daß ein vorläufiges Abkommen über die Einzelheiten der Okkupation unmittelbar nach Schluß des Kongresses zwischen den beiden Regierungen zustande kommen wird“.*³³⁴

Classen szerint nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Berlini Szerződés nem kívánta érinteni és nem is érintette az 1856. évi Párizsi Szerződés 7. cikkelyét, amely kimondta az Oszmán Birodalom területi integritásának és függetlenségének fenntartását. A nyugalom biztosítása olyan eszközöket igényelt, amelyek ezt a rendelkezést figyelembe veszik.³³⁵ Oroszország külügyminisztere, a törökbarátsággal igazán nem vádolható

---

³³² Schwegel így idézi az eseményt: „*Ein kritischer Moment trat in Berlin ein kurz vor dem Schluß des Kongresses, als die türkischen Bevollmächtigten im Palais am Pariser Platz, wo wir ober der Wohnung des Grafen Károlyi unser Absteigquartier hatten, bei Andrassy erschienen und kategorisch erklärten, sie würden den Abmachungen Bosnien und die Herzegowina betreffend nicht zustimmen, wenn der Fortbestand der Souveränität des Sultans über diese Provinzen nicht ausdrücklich anerkannt werden würde. Wir, das heißt die Berater, baten Andrassy, sich durch den türkischen Bevollmächtigten Karatheodori-Pascha nicht einschüchtern zu lassen und nicht nachzugeben, weil wir überzeugt waren, die Türkei würde sich den Kongreßbeschlüssen am Ende doch fügen. Andrassy aber, vielleicht besser orientiert oder informiert als wir, wollte die erreichten, für uns äußerst günstigen Resultate nicht mehr zur Diskussion stellen und dadurch vielleicht kompromittieren –und er gab nach. Vielleicht schwebten ihm die von Rußland gemachten Konzessionen vor Augen, und er war überzeugt, daß die Okkupation unter den gegebenen Verhältnissen mit der Annexion gleichbedeutend ist“.* BAUER, 1971, 85-86. p.

³³³ BAUER, 1971, 86. p.

³³⁴ BAERNREITHER, 1928, 79. p. KAMLER, 1967, 35-37. p. Kamler NOVOTNY, Alexander, *Quellen und Studien zur Geschichte des Berliner Kongresses 1878*, Böhlau, Graz-Köln, 1957, írására támaszkodik.

³³⁵ Elképzelhető persze egy olyan scenárió is, hogy pontosan azzal lehetne az Oszmán Birodalom fennállását és a Balkán nyugalalmát biztosítani, hogy Bosznia-Hercegovina elszakad az Oszmán Birodalomtól. CLASSEN, 2004, 95. p.

Alekszander Gorcsakov herceg is úgy vélte, hogy nem lehet a brit javaslatot kiterjesztően értelmezni.³³⁶ A berlini kongresszus egész lefolyása cáfolja azt, hogy a részes államok messzemenő jogokat kívántak volna adni Ausztria és Magyarország számára.³³⁷ Classen a jegyzőkönyvek alapján szintén arra a következtetésre jutott, hogy a részes felek egyező akarata csak a tartományok megszállására és igazgatására, de semmiképpen sem burkolt területátengedésre terjedt ki.³³⁸

A Monarchia így egyáltalán nem nyert korlátlan és visszavonhatatlan jogot Bosznia-Hercegovina igazgatására, mivel ez a jog célhoz kötött volt. A megszállás és igazgatás célja a stabil, tartós viszonyok visszaállítása volt. Hogy ez mikor valósul meg, azt előre nem lehetett tudni, így időbeli megkötés értelmetlen lett volna.³³⁹ Mivel az igazgatás célhoz kötött volt, ebből adódóan ideiglenes is, hiszen ha a kitűzött célok teljesülnek, a megszállás és igazgatás jogalapja megszűnik.³⁴⁰ Kamler szerint a Monarchia egy olyan visszavonható megbízást kapott a Berliini Szerződést aláíró hatalmaktól, amelyben azok engedélyt adtak a Monarchia számára a tartományok megszállására és igazgatására. A megbízás alapján a Monarchia köteles volt a megszállt tartományokban rendezett viszonyokat kialakítani és fenntartani, amíg Bosznia-Hercegovina további sorsáról intézkedés nem történik.³⁴¹

A török szuverenitás mellett szól magának az 1879. évi osztrák-magyar-török konvenciónak a megkötése is. Hiszen ha a Monarchia Bosznia-Hercegovina felett már a Berliini Szerződés révén megszerezte volna a szuverenitást, akkor miért kötött szerződést 1879-ben Törökországgal a tartományok igazgatásának részleteiről? Ha Törökország már a Berliini Szerződésben hozzájárult volna Bosznia-Hercegovina átengedéséhez, akkor milyen joron avatkozik bele Bosznia-Hercegovina igazgatásának ügyébe? Az

---

³³⁶ CLASSEN, 2004, 105. p. Hasonlóan SCHNELLER, 1892, 78. p. és WURMBRAND, 1915, 12. p.

³³⁷ SCHNELLER, 1892, 77. p.

³³⁸ CLASSEN, 2004, 108. p. Hasonlóan WURMBRAND, 1915, 12. p.

³³⁹ „Vielmehr wurde die Verwaltung der beiden osmanischen Provinzen der k. u. k. Besetzungsmacht zur eigenständigen Ausübung im eigenen Namen nur bis zur Wiederherstellung stabiler dauerhaft befriedeter Verhältnisse”. CLASSEN, 2004, 96-97. p.

³⁴⁰ CLASSEN, 2004, 131. p.

³⁴¹ WURMBRAND, 1915, 11. p. KAMLER, 1967, 55. p. Hasonlóan SCHNELLER, 1892, 197. p.

1879. évi konvenció rendelkezései egyértelműen bizonyítják a török szuverenitás fennmaradását.³⁴² Elfogadhatatlan, hogy egy nemzetközi szerződés bevezető részében foglalt rendelkezést jogilag irrelevánsnak lehetne minősíteni. A konvenció bevezető része azt állapítja meg, hogy a szultán Bosznia-Hercegovinára vonatkozó jogai sértetlenül fennmaradnak, és pontosan emiatt van szükség a konvenció megkötésére. A konvenció bevezetésében szereplő rendelkezés ugyanúgy köti a feleket, mint a konvenció cikkelyeinek tartalma.³⁴³

Ezek a rendelkezések világosan a szultánnak, mint az Oszmán Birodalom világi vezetőjének, a török területek urának („*Landesherr*”) a jogait ismerték el.³⁴⁴ A szultán vallási vezető szerepe ugyanis nem szultáni minőségéből, hanem kalifa státusából fakad. Az 1856. évi Párizsi Szerződés 7. cikkelyében a szultán egyébként is lemondott az iszlám jogelvek követéséről a nyugati államok vonatkozásában. A vörös félholdas lobogó szintén a szultán világi hatalmát jelképezi, mivel az iszlám lobogó színe zöld. A vörös félholdas lobogó az Oszmán Birodalom lobogója, eredete pedig még az iszlám előtti időkre nyúlik vissza, mivel a bizánci jelképrendszerből származik és keresztény lovagrendek is használták.³⁴⁵

A török felségjog átruházása ellen szól a konvenció III. és IV. cikkelye is. A Berliini Szerződés nem írta elő azt, hogy a Bosznia-Hercegovina területéről származó bevételeket csak a tartományok részére lehetne felhasználni. Ez a rendelkezés egy Ausztria és Magyarország által önként vállalt lényeges korlátozás, ami jelzi, hogy Bosznia-Hercegovinát csak meghatározott okokból bízták a Monarchiára, és úgy kell kezelnie a tartományokat, mint idegen jószágot.³⁴⁶ Schneller szerint a IV. cikkely nem azt rendelte el, hogy Bosznia-Hercegovinában csak és kizárólag a török

---

³⁴² SCHNELLER, 1892, 79. p. WURMBRAND, 1915, 13. p. KAMLER, 1967, 54. p. CLASSEN, 2004, 81. p.

³⁴³ „*So ist auch in den Eingangsworten der Konvention nicht das Motiv für die folgenden Abmachungen zu erblicken, sondern eine einfache Konstatierung des bestehenden Rechtsverhältnisses, auf Grund dessen die Uebereinkunft geschlossen worden ist, und wir dürfen in denselben eine klare und unbedingte Anerkennung der Souveränität der Türkei über Bosnien und die Herzegowina erblicken*”. SCHNELLER, 100. p. WURMBRAND, 1915, 14. p.

³⁴⁴ SCHNELLER, 1892, 102. p.

³⁴⁵ CLASSEN, 2004, 84-89. p.

³⁴⁶ SCHNELLER, 1892, 107. p. CLASSEN, 2004, 89. p.

fizetőeszköz maradhatott forgalomban, hanem a török érmék, vagyis a török fémpénzek (pénzermék) szabad, zavartalan forgalmát biztosította. Ezt azonban úgy is lehet biztosítani, ha mellette törvényes fizetőeszközként bevezetik az osztrák-magyar fizetőeszközt.³⁴⁷ A Monarchia tehát még a megszállás után is kész volt szerződésben biztosítani a török fizetőeszközök forgalomban tartását, ráadásul akkor, amikor már megvolt a lehetőség arra, hogy a török fizetőeszközt teljesen az osztrák-magyar váltsa fel. Ez egyértelműen mutatja, hogy a Monarchiának nem volt szándékában a szuverenitás megszerzése, hanem éppen ellenkezőleg, figyelembe vette a török pénzügyi szuverenitást Bosznia-Hercegovina felett.³⁴⁸

A tartományok megszállása után kibocsátott jogszabályok kapcsán hangoztatták, hogy ezek a normák önmagukban nem képesek a szuverenitás megszerzésére, még akkor sem, ha tartalmuk sok esetben ellenkezett a Berlini Szerződés 25. cikkelyével és az 1879. évi konvencióval és semmibe vették az Oszmán Birodalom Bosznia-Hercegovinára vonatkozó szuverenitását. Vagyis szerintük ezek a jogszabályok nem a Bosznia-Hercegovina feletti osztrák-magyar szuverenitás, hanem a Bosznia-Hercegovina felett továbbra is fennálló török szuverenitás megsértésének a bizonyítékai.³⁴⁹

A korabeli nemzetközi jogi felfogás szerint érvényes annexió csak egyértelmű annexiós szándéknyilatkozat mellett volt lehetséges. A török szuverenitás fennmaradását hangoztató szerzők álláspontja szerint a Bosznia-

---

³⁴⁷ SCHNELLER, 1892, 112-113. p. A konvenció IV. cikkelye így hangzik: „*Les monnaies ottomanes effectives continueront a avoir libre cours en Bosnie et en Herzégovine*”. Hivatalos fordítása: „*Die effectiven ottomanischen Münzen werden nach wie vor in Bosnien und der Herzegowina circuliren*”. Wiener Zeitung Nr. 127. Bernatziknál: „*Die bestehenden ottomanischen Münzen werden in Bosnien und der Herzegowina frei verkehren*”. BERNATZIK, 1911, 1019. p.

³⁴⁸ SCHNELLER, 1892, 119. p. CLASSEN, 2004, 123-124. p.

³⁴⁹ „*Keineswegs aber war die österreichisch-ungarische Verwaltung in Bosnien und der Herzegowina allein imstande, den rechtlichen Grundcharakter der Okkupation zu verändern, und zwar dadurch nicht, daß sie die Vertreter der Bewohner des Okkupationsgebietes im Auslande in Anspruch nahm und die wehrhaften Söhne des Landes zu den Fahnen rief. Mag die Monarchie im Hinblick auf ihre völkerrechtlichen Verpflichtungen hiebei vielleicht auch etwas zu weit gegangen sein, so können hierin höchstens Übertretungen der ihr durch die völkerrechtlichen Vereinbarungen gezogenen Schranken erblickt werden*”. SCHNELLER, 1892, 208-212. p. PÁL, 1913, 6. p. WURMBRAND, 1915, 24. p. Hasonlóan (Bindschedler véleményét idézve) KAMLER, 1967, 62-63. p. ill. KRÄMMER, 1971, 95-99. p. VRANKIC, 1998, 26. p. CLASSEN, 2004, 142. p. Lamp egyenesen azt állítja, hogy 1908 előtt semmilyen nemzetközi vagy államjogi aktus nem volt, ami az 'okkupáció' ideiglenes jellegét megkérdőjelezte volna és a szultán szuverenitása helyébe a 'Monarchia uralkodójának' szuverenitását helyezte volna. LAMP, 1911, 168. p.

Hercegovinára vonatkozó jogszabályokat nem lehet kifejezett annexiós szándéknyilatkozatként értékelni, mivel egy ilyen nyilatkozatnak a külvilág felé kell irányulnia és egyértelműnek kell lennie, vagyis nem elég, ha a nyilatkozatból csak következtetni lehet az annexiós szándékra, ha csak értelmezés útján lehet belőle annexióra utaló szándékot kivenni.³⁵⁰ Ezért azokat az 1878 után kibocsátott normákat, amelyek megsértették a Berliini Szerződést és a konvenciót, az annexió előkészítéséhez szükséges intézkedéseként lehet értékelni.³⁵¹

Az 1879. évi bosnyák büntető törvénykönyv csak annyiban sértette meg a török szuverenitást, amennyiben azokat a bűncselekményeket rendelte el büntetni, amelyek a Monarchia által intézett közigazgatással és foglalással összefüggésben nem álló javakat és érdekeket sértették.³⁵² Az 1881. évi ideiglenes bosnyák véderőtörvény nem nevezte a Monarchiát a bosnyákok hazájának. Az egyébként egyértelműen a Monarchiára utaló „*Vaterland*” kifejezés csak a törvényt kihirdető 1881. november 4-i rendeletben („*Verlautbarung*”) szerepelt.³⁵³ A véderőtörvénnyel szemben egyébként a brit és francia diplomácia is elutasító magatartást tanúsított és Konstantinápoly is beavatkozást tervezett, ami végül elmaradt. Törökország tehát nem érezte szükségét, hogy jogait nyilvánosan újra megerősítse.³⁵⁴

A Berliini Szerződésben biztosított jogok Ausztria és Magyarország általi lényeges megsértéseként értékelhető, hogy a Monarchia konzulátusai gyakorolták a joghatóságot a külföldön, sőt a török területen tartózkodó bosnyákok felett is.³⁵⁵ Egyrészt erről a konvenció VI. cikkelye szerint külön megállapodást kellett volna kötni, ami nem történt meg, így a Monarchia ilyen

---

³⁵⁰ Classen idézi Schätzel okfejtését, miszerint egy állam belső ügyiratai nem tekinthetők annexiós szándékot kinyilvánító jognyilatkozatnak. Egy törvény általában nem alkalmas arra, hogy a külvilág felé annexiós szándékot dokumentáljon, mivel az csak a saját alattvaló felé irányul. Nem tagadta ugyanakkor, hogy ilyen intézkedéseknek is lehetnek kihatásai. CLASSEN, 2004, 116. 132. 135-136. és 147. p.

³⁵¹ CLASSEN, 2004, 142. p.

³⁵² CLASSEN, 2004, 124. p.

³⁵³ CLASSEN, 2004, 115. p.

³⁵⁴ CLASSEN, 2004, 129-130. és 146. p.

³⁵⁵ Királyfi leírja, hogy a török területen lévő bosnyákok felett gyakran a török hatóságok gyakorolták a joghatóságot, vagyis az osztrák-magyar hatóságok nem vették túlságosan komolyan a részükre a bosnyák honosok feletti joghatóság gyakorlására egyébként biztosított jogot. KIRÁLYFI, 1911, 20. p.

jogot sem a Berliini Szerződés, sem a konvenció alapján nem is gyakorolhatott volna, másrészt a török hatóságok már a Berliini Szerződés előtt sem gyakoroltak ilyen jogot alattvalóik felett.³⁵⁶ Éppen ezért a Berliini Szerződés és a konvenció sem adhatott át ilyen jogkört a Monarchiának, hiszen senki sem adhat át olyan jogot, amivel ő maga nem rendelkezik (nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse haberet).³⁵⁷

A nézetek különbözősége mögött a szuverenitás fogalmának eltérő értelmezése húzódik meg. Azok a szerzők, akik a Berliini Szerződés 25. cikkelyében egy burkolt területátengedést véltek felfedezni a szuverenitást az államhatalom tulajdonságának tekintették. Szerintük a szuverenitás nem jog, hanem egy olyan állapot, ami a tényleges hatalomgyakorlással azonosítható. Ilyenformán a szuverenitásból nem fakadhatnak jogok, hanem csak a szuverenitáshoz, vagyis a hatalomgyakorláshoz való jogról lehet beszélni. E felfogásból következik, hogy fel sem merülhet az a lehetőség, hogy a szuverenitást el lehetne választani a szuverenitásból eredő jogok gyakorlásától, hiszen e felfogás szerint maga a hatalomgyakorlás jelenti a szuverenitást.³⁵⁸

Mivel a szuverenitás nem jog, amit birtokolni lehet, hanem állapot, ezért azt, hogy ki rendelkezik Bosznia-Hercegovina felett szuverenitással nem a jogforrásokból lehet megtudni, hanem a tényleges állapotok vizsgálata révén. Márpedig a valós helyzet az, hangoztatta Lingg, hogy a tartományokban az osztrák császár akarata határozza meg az érvényes jogrendet. A lényeges az, hogy ő parancsol, ezért a területek feletti szuverenitással az osztrák császár rendelkezik, függetlenül attól, honnan erednek ezek a jogok. Az osztrák császár által kibocsátott uralkodói parancsok tartalmát illetően pedig a Monarchia alkotmányos tényezői akarat-elhatározása

---

³⁵⁶ BERNATZIK, 1911, 1020. p.

³⁵⁷ Emiatt Schneller az 1881. évi tartományi kormányzati rendeletet a külföldön (akár Törökországban) tartózkodó bosnyákok feletti osztrák-magyar konzuli joghatóságról érvénytelennek minősítette, mert a tartományi kormányzat egyoldalú jogi aktusa nem állhat ellentétben nemzetközi szerződésekkel. Így a külföldön tartózkodó bosnyákok konzuli védelme a török hatóságokat illetve, a török területen lévő bosnyákok pedig –mivel ők megmaradtak török állampolgárnak- saját török hatóságaik joghatósága alá tartoztak. SCHNELLER, 1892, 136-140. p.

³⁵⁸ LINGG, 1890, 486-487. és 497-498. p. SCHNELLER, 1892, 162. p. Tezner szerint a török szuverenitás azért sem létezhet, mert nem képes alattvalóit megvédeni. TEZNER, 1909, 259-260. p.

a mérvadó, ezért Bosznia-Hercegovina és a Monarchia államai között nem pusztán nemzetközi jogi, hanem államjogi kapcsolat áll fenn.³⁵⁹

Az ellentétes nézetet képviselők szerint ez a gondolatmenet a szuverenitás nemzetközi jogi gyakorlatban is érvényesülő fogalmának félreértése. A ténylegesség és a jog nem mindig tartozik össze. Háború esetén a győztes fél hiába szállja meg a legyőzött állam akár jelentős területét is, amíg az elfoglalt területek sorsát nemzetközi szerződés nem rendezi, addig annak ellenére sem lehet a területi felségjog átszállásáról beszélni, ha a megszállt területek már nincsenek a vesztes állam birtokában.³⁶⁰ A tényleges és a jogi helyzet tehát elválhat egymástól. Ez azonban nem feltétlenül jár együtt a jog megszűnésével. A jog fennállásához elég, ha elismert és megalapozott. Lehetséges tehát, hogy a szuverenitásból fakadó jogokat valaki más gyakorolja.³⁶¹ Ebből következően a szuverenitás az állam olyan tulajdonsága, amely egyszerre jelent jogi és tényleges viszonyt az állam és a neki alárendelt terület felett, és amelyben a hangsúly a jogi jelleg van.³⁶²

Jellinek szerint a szuverenitás az állam azon tulajdonsága, amely révén az államot csak saját akarata köti. Egy állam szuverenitása magába foglalja az összes felségjogot. A szuverenitás a legmagasabb, minden más államtól független, korlátlan és jogilag korlátozhatatlan tulajdonság. Mivel az államot csak saját akarata köti, ezért saját akaratából határozhat úgy, hogy a szuverenitásból fakadó jogai egy részét vagy akár egészét másra ruházza át, a szuverenitás fennállását ez nem érinti.³⁶³ Saját akaratából akár felségjogai összességének gyakorlását átengedheti.³⁶⁴ Verdross szerint is lehetséges, hogy egy terület felett egy olyan állam gyakorolja a felségjogokat, amely nem azonos a szuverénnel. Az állam meghatározott területe feletti felségjogok

---

³⁵⁹ LINGG, 1890, 490-493. p.

³⁶⁰ Schneller az 1870/71-es Észak –Német Szövetség és Franciaország között vívott háborúban a porosz hadsereg által elfoglalt francia területeket hozza fel példaként. SCHNELLER, 1892, 181. p.

³⁶¹ „Es ist ferner möglich, dass die Ausübung der angeblich die Souveränität konstituierenden Rechte von dem Inhaber einem anderen übertragen wird, ohne dass dieser nunmehr als Souverän erscheint”. JELLINEK, 1882, 20. p.

³⁶² SCHNELLER, 1892, 178. p.

³⁶³ JELLINEK, 1882, 34-36. p.

³⁶⁴ JELLINEK, 1882, 53. p.

gyakorlása akár jogügylet tárgya is lehet a szuverén és a terület felett tényleges hatalmat gyakorló állam között.³⁶⁵

Erre a helyzetre alkalmazta Jellinek a sokat vitatott *nudum ius* fogalmát. Államkapcsolatokról írott művében akként határozta meg e fogalmat, hogy Törökország e jogánál fogva képes megakadályozni, hogy a Monarchia Bosznia-Hercegovinát bekebelezze.³⁶⁶ Az Allgemeine Staatslehre a *nudum ius* tartalmát abban állapította meg, hogy annál fogva a Monarchia nem képes a Berlieni Szerződés részes államai hozzájárulása nélkül a megszállt területeket bekebelezni.³⁶⁷ Wurmbrand szerint a fennmaradó török szuverenitás azt jelenti, hogy a megszállás befejeztével, más nemzetközi szerződés hiányában Bosznia-Hercegovina újra török igazgatás alá kerül.³⁶⁸ Éppen ezért a Monarchia nem adhatta át Bosznia-Hercegovina kormányzását egy harmadik államnak sem. Önálló állammá sem tehetette, vagyis függetlenséget sem adhatott neki.³⁶⁹ Schneller szerint a török szuverenitás nem pusztán *nudum ius*, mivel a törökök nem mondtak le Bosznia-Hercegovinára vonatkozó igényükről. Ebből fakadóan bármilyen, a török szuverenitással ellentétes osztrák-magyar lépést akár fegyveresen is megtorolhattak.³⁷⁰ Richard Freiherr von Bienerth osztrák miniszterelnök 1908. december 17-én az Abgeordnetenhaus ülésén elismerte, hogy amíg a szultán névleges szuverenitása fennállott, nem lehetett alkotmányos intézményeket bevezetni Bosznia-Hercegovinában.³⁷¹

A csupán formálisan létező török szuverenitás is képes volt tehát a tényleges hatalmat gyakorló Monarchia számára korlátokat állítani. Ha a Monarchia 1878-ban valóban megszerezte volna a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitást, akkor –a szuverenitás korlátlanságának és korlátozhatatlanságának elvéből kiindulva- minden más hatalmat kizárva

---

³⁶⁵ KAMLER, 1967, 57. p.

³⁶⁶ JELLINEK, 1882, 116. p. Hasonlóan ULBRICH, 1909, 135. p. SCHMID, 1914, 18. p.

³⁶⁷ JELLINEK, 1905, 635. p. Ezt Liszt is elismerte LISZT, 1906, 103. p.

³⁶⁸ WURMBRAND, 1915, 15. p. Hasonlóan GELLER, 1910, 3. p. KAMLER, 1967, 58. p.

³⁶⁹ LAMP, 1911, 168. p. SCHMID, 1914, 18. p.

³⁷⁰ SCHNELLER, 1892, 194-195. p.

³⁷¹ Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhauses (továbbiakban SPA) IX. ülészak, 122. ülés, 1908. december 17. 8113. p.

rendelkezhetett volna Bosznia-Hercegovinával. A Monarchia azonban a Berliini Szerződésben nem nyert korlátlan jogokat Bosznia-Hercegovina felett, mert tartalmilag és időben is kötve volt a Berliini Szerződés általános céljához, vagyis az általános európai béke és biztonság megőrzéséhez, ezen belül a balkáni stabilitás fenntartásához. Ezen keretek között gyakorolhatta jogait Bosznia-Hercegovinában. Nem rendelkezett tehát azzal a korlátlansággal, ami a szuverenitásra jellemző.

Volt egy olyan nézet a szakirodalomban, miszerint a Berliini Szerződésben meghatározott célok eléréséhez szükségessé vált a pusztán nemzetközi viszonynál szorosabb kapcsolat kialakítása. Ha a Berliini Szerződés nem is ruházta át a szuverenitást a Monarchiára, a tényleges hatalom gyakorlása révén mégis megszerezte azt.³⁷² *August Wilhelm Heffter* szerint ha egy terület feletti igazgatás jogát átruházzák, akkor a szuverenitás is átkerül az igazgatást gyakorló államra. *Julius Hatschek* és *Jellinek* viszont úgy vélték, hogy az igazgatási tevékenység független az állami szuverenitástól és nem reprezentálja egy állam szuverén jogi hatalmát.³⁷³

Az 1885. évi berliini Kongó-egyezmény 35. pontja szerint egy addig uratlan terület feletti szuverenitás megszerzéséhez nem elég pusztán a felfedezés, hanem szükséges egy tényleges, működő hatalomgyakorlás. A valós hatalomgyakorlás az elengedhetetlen feltétele egy terület feletti szuverenitás megszerzéséhez. Ezt a jogelvet azonban a korabeli nemzetközi jog alapján csak Afrikára és csak az akkori nemzetközi jog szerint uratlannak minősülő területekre lehetett alkalmazni.³⁷⁴ A korabeli nemzetközi jogi gyakorlat alapján megállapítható, hogy a területi felségjog gyakorlásának ténylegessége nem volt feltétele a szuverenitás fennállásához, ezért pusztán a terület feletti folyamatos, hosszan tartó hatalomgyakorlás nem volt elegendő a szuverenitás megszerzéséhez.³⁷⁵ *Schneller* és *Wurmbrand* is egyértelműen és

---

³⁷² BAERNREITHER, 1908, 49. p. REDSLOB, 1914, 222. p. SCHMID, 1914, 16. p. KAMLER, 1967, 61. p. BAUER, 1971, 91. és 117. p. VRANKIC, 1998, 26. p. HEUBERGER, 2000, 2392. p. CLASSEN, 2004, 149. p.

³⁷³ „nicht die souveräne Rechtsmacht eines Staates repräsentierende Tätigkeit”. CLASSEN, 2004, 74. p.

³⁷⁴ CLASSEN, 2004, 164. p.

³⁷⁵ „Trotz der tatsächlichen Ausübung der Gebietshoheit durch einen fremden Staat verblieb danach die Souveränität bei dem Völkerrechtssubjekt, dessen Herrschaftsgewalt in den fraglichen Gebieten faktisch nicht mehr bzw. nur in geringem Maße wahrgenommen konnte. (...) Die Effektivität der

élesen elutasították, hogy a megszállás után Bosznia-Hercegovina számára kibocsátott jogszabályok, és az azokon alapuló évtizedes joggyakorlat révén a Monarchia megszerezhetné volna a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitást. Wurmbrand szerint ezzel minden jogi fogalom elvesztenié jelentőségét.³⁷⁶

Az 1878. augusztus 24-i közös minisztertanácson elhangzott hozzászólások is az ellen szólnak, hogy a Berliini Szerződés 25. cikkelyét burkolt területátengedésként lehetne értelmezni. Már maga a tanácskozás napirendjének elnevezése is arra utal, hogy a Monarchia vezető körei sem annexióként fogták fel a berliini kongresszuson történeteket. Andrassy említi, hogy az osztrák közvélemény egy része, a Berliini Szerződés *ellenére*, a kiontott vérre hivatkozva, tartományok annexióját követeli és elutasítja a Portával való megegyezést. Azt követelik, hogy Ausztria és Magyarország ne úgy hajtsa végre a szerződést, ahogy azt az európai hatalmak, közte a Monarchia, Berlinben megállapították. Andrassy ezt az álláspontot nemcsak méltatlannak, hanem egyenesen utálatosnak nevezte.

A közös külügyminiszter tehát egyértelműen szembeállította egymással az annexiót követelőket és a Berliini Szerződést. Andrassy óvott attól, hogy a Monarchia eltérjen a Berliini Szerződéstől és annektálja Bosznia-Hercegovinát („*zur Annexion geschritten sei*”). Nyilvánvaló ebből, hogy Andrassy értelmezésében a 25. cikkely nem jelenthetett annexiót, burkolt területátengedést. Fel is sorolt néhány okot, amelyek kizárják az esetleges annexiót. Ha az annexió már a Berliini Szerződés révén végbement volna, miért beszélt volna ilyen okokról? Viszont felsorolta azokat az okokat, amelyek a megszállás és a kormányzás átvétele mellett szólnak. Egyértelmű

Ausübung der Gebietshoheit war folglich nach dem Verständnis des klassischen Völkerrechts keine Voraussetzung für den Fortbestand souveräner Rechtsmacht über Staatsgebiet”. CLASSEN, 2004, 177-178 p.

³⁷⁶ SCHNELLER, 1892, 212. p. „Nicht genug scharf kann daher die Behauptung verurteilt werden, es habe die österreichisch-ungarische Verwaltung mit ihrer extensiven Interpretation der völkerrechtliche Traktate von 1878 und 1879 den rechtlichen Charakter der Okkupation allmählich geändert. Ein derartiger, allmählich sich vollziehender Wandel in den rechtlichen Grundlagen staatlicher Herrschaft und in der gesamten rechtlichen Struktur eines politischen Gebildes ohne Mitwirkung, ja sogar wider Willen der kompetenten rechtsbildenden Faktoren, ist juristisch unmöglich und würde den praktisch nicht minder als theoretisch hoch anzuschlagenden Wert der Schärfe der juristischen Begriffe illusorisch machen. Niemand könnte uns sagen, wann und wie diese Metamorphose begonnen und wann und wie geendet hat”. WURMBRAND, 1915, 24-25. p.

tehát, hogy Andrassy a 25. cikkelyt nem területátengedésként, nem a Bosznia-Hercegovina feletti török szuverenitás megszűnéseként értelmezte. Hozzászólása alatt többször is nyíltan kimondta, hogy a Berliini Szerződés nem érintette a szultán szuverenitását. A közös minisztertanácson jelenlévők közül senki sem volt, aki eltérően értelmezte volna a Berliini Szerződés 25. cikkelyét, sőt *Leopold Friedrich Freiherr von Hofmann* közös pénzügyminiszter is kifejezetten azt hangsúlyozta, hogy a szerződés az annexió helyett a megszállást mondta ki.³⁷⁷ Andrassy a szeptember 12-i közös minisztertanácson is hangsúlyozta, hogy a Monarchia Bosznia-Hercegovinát csak megszállja és igazgatja, nem tesz sem többet, sem kevesebbet.³⁷⁸

A megszállt tartományok igazgatásának legfontosabb szabályait Magyarországon a „*Bosznia és Hercegovinának az 1878. évi július 13-án kelt berliini szerződés által, az osztrák-magyar monarchiára átruházott közigazgatása tekintetében szükséges intézkedésekről*” című 1880. évi VI. törvény rögzítette. A megegyező tartalmú osztrák törvény a „*18. Gesetz vom 22. Februar 1880, betreffend die durch den Berliner Vertrag vom 13. Juli 1878. an Oesterreich-Ungarn übertragene Verwaltung Bosniens und der Herzegowina*” címet viselte. A törvények 1. szakasza szerint a Monarchia igazgatási tevékenysége Bosznia-Hercegovinában csupán ideiglenes.³⁷⁹ Ha a Berliini Szerződés révén a Monarchia megszerezte volna Bosznia-Hercegovinát, akkor miért nem ezt mondták ki a törvények? Lingg szerint az ideiglenesség csak arra utal, hogy a Berliini Szerződés nem örök időkre ruházta át Bosznia-Hercegovinát a Monarchiának. Szerinte az ideiglenesség a bosnyák

---

³⁷⁷ „*Die mit der hohen Pforte abzuschließenden Vereinbarungen bezüglich der Details der Occupation Bosniens und der Herzegowina*”. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a lobogó és az ima meghagyását Andrassy is pusztán vallási jellegű engedménynek tekintette, és kijelentette, hogy a megszállás céljának meghatározása egyedül a Monarchia hatáskörébe tartozik, azok pedig sohanapján fognak teljesülni. Protokoll vom 24. August 1878. K. Z. 95. R. M. R. Z. 211. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878. HEGEDÜS, 1941, 212-224. p.

³⁷⁸ Protokoll vom 12. September 1878. K. Z. 90 R. M. R. Z. 216. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878.

³⁷⁹ 1880. évi VI. törvény 1. § „*A ministerium a monarchia közös ügyeire fennálló törvényeink szellemében felhatalmaztatik, illetőleg utasítatik, hogy Bosznia és Hercegovinának a közös ministerium által vezetendő ideiglenes közigazgatásába alkotmányos felelősség mellett befolyjon*”. §. 1. 18. Gesetz vom 22. Februar 1880, „*Das Ministerium ist im Geiste der für die gemeinsamen Angelegenheiten der Monarchie bestehenden Gesetze ermächtigt, beziehungsweise angewiesen, auf die durch das gemeinsame Ministerium zu leitende provisorische Verwaltung Bosniens und der Herzegowina unter verfassungsmäßiger Verantwortung Einfluß zu nehmen*”.

lakosság és az igazgatási jogokat gyakorló államhatalom közötti viszonyra vonatkozik. A bosnyákok ugyanis a legcsekélyebb mértékben sem vettek részt az uralom gyakorlásában, tehát nem részesei, hanem pusztán tárgyai voltak az államhatalomnak.³⁸⁰

Lingg nézeteit azonban semmi sem támasztja alá. A magyar kormány 1879. április 4-én tárgyalta először „*a megszállott tartományok ideiglenes közigazgatása tárgyában tervezett törvényjavaslatokról*”.³⁸¹ Az osztrák kormány a –sajnos hiányos- források alapján 1879. február 17-én tárgyalta először Bosznia-Hercegovina ideiglenes igazgatása ügyében benyújtandó törvényjavaslatról. Február 26-án szintén szerepelt a minisztertanács napirendjén egy hasonló témájú kérdés. Tavasszal állandóan napirenden volt a boszniai igazgatás témája. Az osztrák kormány tagjai 1879. augusztus 22-én arról kaptak tájékoztatást, hogy sikerült a törvényjavaslat szövegében egyezsége jutni a magyar kormánnyal. Szeptember 27-én és október 8-án a javaslat indokolása volt napirenden, október 3-án pedig arról tanácskoztak, hogy mikor terjesszék be a javaslatot. Az október 16-i és 23-i osztrák minisztertanács azt is megtárgyalta, vajon kétharmados többség szükséges-e a javaslat elfogadásához. A novemberi minisztertanácsokon végig a magyar és az osztrák kormány közti, a javaslatot érintő módosítások kapcsán folytatott tárgyalásokról volt szó. Majd 1879. december 23-án egy rövid napirendi bejegyzés („*Bosnisches Verwaltungsgesetz*”) tudósít arról, hogy lezárult egy több mint fél évig húzódó folyamat.³⁸²

---

³⁸⁰ LINGG, 1890, 496-497. p.

³⁸¹ MOL K 27 Miniszterelnökségi Levéltár Minisztertanácsai jegyzőkönyvek 29. csomó 1084/18 1879. április 4. 3. napirendi pont.

³⁸² AFVA Ministerrats-Protokolle 43 Abschriften (Brandakten) 1876/90 K. Z. 12. 17. Februar 1879. M. R. Z. 11 V. Wegen eines Gesetzentwurfes über die hinsichtlich der provisorischen Verwaltung Bosniens und der Herzegowina nöthigen Verfügungen. K. Z. 16. 26. Februar 1879. M. R. Z. 15 Frage der Einbringung eines Gesetzentwurfes wegen Einflussnahme der beiderseitigen Parlamente auf die provisorischen Verwaltung Bosniens und der Herzegowina. K. Z. 18. 3. März 1879. M. R. Z. 17 I. Frage der gesetzlichen Regelung der Angelegenheit der Verwaltung Bosniens und der Herzegowina. Mittheilung der hierüber in Budapest stattgefundenen gemeinsamen Berathungen. K. Z. 21. 10. 11. u. 15. März 1879. M. R. Z. 19 Gesetzentwurf betr. die Wahrnehmung und Sicherung der Rechte und Interessen beider Reichshälften bei der Verwaltung von Bosnien und der Herzegowina. K. Z. 36. 23. April 1879. M. R. Z. 29 I. Präcisirung der Haltung der Regierung für die gemeinsame Verwaltung Bosniens und der Herzegowina. K. Z. 37. 30. April 1879. M. R. Z. 30 II. Betreffend die gemeinsamen Verhandlungen in Sachen der Verwaltung und der Zolleinbeziehung Bosniens und der Herzegowina. K. Z. 39. 1. Mai 1879. M. R. Z. 39 I. Über den Gesetzentwurf betreffend die Verwaltung Bosniens

A magyar törvényjavaslatot 1879. október 15-én Tisza Kálmán terjesztette be a Képviselőház elé.³⁸³ A javaslat indokolása szerint „*Tekintettel arra, hogy Boszniának és Hercegovinának a Berliini Szerződés alapján az osztrák – magyar monarchiára ruházott igazgatása ideiglenes természettel bír ugyan, de az ideiglenesség tartama ma meg nem határozható, és ezen tartományoknak a magyar - osztrák monarchiához való viszonya véglegesen nem szabályozható*”.³⁸⁴ Mindenhol a 'Bosznia-Hercegovina igazgatásáról szóló törvényjavaslat' kifejezés szerepel. Nincs nyoma annak, hogy a magyar vagy az osztrák minisztertanács másképpen értelmezte volna az 'ideiglenes' szót, mint ahogy az a törvényekben szerepel. A megszállást és a kormányzást, vagyis az igazgatási teendők ellátását tartották ideiglenesnek, nem pedig a lakosok és az állam viszonyának szabályozását. Bosznia-Hercegovina bekebelezésére vonatkozó törvényjavaslatot csak az 1908. október 7-i proklamáció után terjesztettek az osztrák és magyar parlamentek elé. Az osztrák annexiós törvényjavaslat is azt tartalmazta, hogy Ausztria és Magyarország 1878-ban a tartományok megszállására és igazgatására kapott megbízást.³⁸⁵

---

und der Herzegowina. K. Z. 67. 22. August 1879. M. R. Z. 52 IV. Mittheilung des vereinbarten Gesetzentwurfes betr. die Verwaltung Bosniens und der Herzegowina. K. Z. 88. 27. September 1879. M. R. Z. 72 VIII. Wegen Motivenbericht für den Gesetzentwurf betr. die Administration Bosniens und der Herzegowina. K. Z. 90. 3. October 1879. M. R. Z. 74 I. Zeitpunkt des Einbringens des Gesetzentwurfes in betreff der Verwaltung von Bosnien und der Herzegowina. K. Z. 96. 8. October 1879. M. R. Z. 78 II. Frage des Motivenberichtes für die Vorlage betr. die Administration Bosniens und der Herzegowina. K. Z. 98. 16. October 1879. MR. Z. 80 VI. Vorläufige Erörterung der Frage, ob zur Annahme des Gesetzentwurfes betr. die Verwaltung von Bosnien und der Herzegowina die Zweidrittel-Majorität von der Regierung als nothwendig anerkannt werden müsse. K. Z. 115. 11. November 1879. M. R. Z. 96 II. Correspondenz mit der ungarischen Regierung wegen Aenderungen an der Vorlage betr. die Verwaltung Bosniens. K. Z. 123. 21. November 1879. M. R. Z. 103 I. Correspondenz mit der ungarischen Regierung wegen der Textirung der bosnischen Vorlagen. K. Z. 125. 23. November 1879. M. R. Z. 104 I. Neues ungarisches Amendement zu § 1 des Vorlage betr. die Verwaltung Bosniens und der Herzegowina. K. Z. 127. 27. November 1879. M. R. Z. 106 III. Ungarischer Zusatz zu § 1 der Vorlage betr. die Verwaltung von Bosnien und der Herzegowina. K. Z. 139. 23. Dezember 1879. M. R. Z. 115 V. Bosnisches Verwaltungsgesetz.

³⁸³ Az 1878. évi október 19-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója (a továbbiakban Képviselőházi Napló) VII. kötet, 151. ülés, 1879. október 15. 238. p.

³⁸⁴ Az 1878. évi október 19-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának Irományai IV. kötet, 323. p.

³⁸⁵ „*das bisherige Verhältnis Bosniens und der Herzegovina zur Monarchie beruhte auf dem Artikel 25 des Berliner Vertrages vom 13. Juli 1878, R. G. Bl. Nr. 43. ex 1879. welcher Österreich-Ungarn die Besetzung und Verwaltung der beiden Provinzen übertragen hat*”. 2 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhaus –XIX. Session 1909. Hasonlóan *Magyar Jogi Lexikon*, II. kötet, 253. p.

1878. november 30-án, már a megszállás befejezése után Andrassy beszédet mondott az osztrák delegáció költségvetési bizottságában. Beszélte arról, hogy „*e feladat Bosznia és Hercegovina megszállása és kormányása: tehát a Monarchia hatalmának két tartományra való kiterjesztése*”. Majd egyértelműen kifejtette, hogy a Monarchia „*belső alakulásánál fogva minden annexió neki bajt és nehézséget okozhat*”. Többször utal arra, hogy Bosznia-Hercegovina megszállása európai megbízás (mandátum) alapján következett be: „*Midőn a hatalmak Bosznia és Hercegovina megszállását és kormányását reánk bízták*”.³⁸⁶ Semmi nyoma tehát annak, hogy a Berliini Szerződésben a Monarchiának biztosított jogokat annexiónak tartotta volna. Az 1878. december 7-én a magyar Képviselőházban elmondott kormányprogramjában Tisza Kálmán is kijelentette, hogy a kormány a Berliini Szerződés talaján áll, az annexió kérdése fel sem merült.³⁸⁷

Szintén ellentmond a burkolt annexió elméletének, hogy a következő években, évtizedekben újra és újra felmerült Bosznia-Hercegovina bekebelezésének kérdése. Logikusnak tűnik, hogy ha a Berliini Szerződés 25. pontja annexiót, a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitás megszerzését jelentette, akkor ilyen tervek, szándékok a későbbiekben már nem merülhettek volna fel. Azonban pontosan ellenkezőleg alakultak az események. *Gustav Graf von Kálnoky*, aki 1881. november 20-tól töltötte be a közös külügyminiszteri tisztséget, már kinevezése előtt, 1880 novemberében, még szentpétervári követként a három császár szövetsége előkészítése alatt gondolt Bosznia-Hercegovina államjogi helyzetének rendezésére.³⁸⁸

Az orosz cár, a német császár és az osztrák császár és magyar király között 1881. június 18-án létrejött megállapodás kiegészítő jegyzőkönyve

---

³⁸⁶ *Gróf Andrassy Gyula Bosznia okkupációjáról 1878. november 30-án, december 6-án és 14-én tartott három beszéde*, bevezette WERTHEIMER Ede, Franklin-társulat, Budapest, 1914, 17-18. és 50. p. Ferenc József 1878. november 10-én a delegációkhoz intézett beszédében ugyanezt mondta „*a Berlinben egybegyűlt hatalmak megállapodtak abban, hogy Bosznia és Hercegovina megszállása és kormányása Ausztria-Magyarországra bízassék. Én e megbízatást elfogadtam*”. MATLEKOVITS Sándor, *Magyarország államháztartásának története 1867-1893*, II. kötet, Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1894, 190. p.

³⁸⁷ Képviselőházi Napló II. kötet, 31. ülés, 1878. december 7. 55. p.

³⁸⁸ „*alle Vorteile der Besetzung Bosniens illusorisch sind, solange nicht die staatsrechtliche Frage nach außen und vor allem nach innen geordnet ist*”. RUTKOWSKI, 1957, 116-117. p.

tartalmazott is egy olyan részt, ami lehetővé tette a Monarchia számára, hogy egy számára kedvező időpontban bekebelezhesse Bosznia-Hercegovinát.³⁸⁹ Miért került volna bele a szerződésbe egy ilyen pont, ha a Monarchia már 1878-ban bekebelezte volna a megszállt tartományokat? 1882. április közepén *Julian Ritter von Dunajewski* osztrák pénzügyminiszter egy közös minisztertanácson kívánatosnak vélte, hogy a tartományok államjogi helyzetének tisztázására vonatkozó közös kormányzati tervekről tájékoztatást kapjanak. Kálnoky azonban kitért a konkrét válasz elől, mondván ez a kérdés érzékenyen érintené a szultánt, nélküle viszont az ügyet nem lehet megoldani.³⁹⁰ Vagyis, ha az 1879. évi konvenció által a szultán számára biztosított jogok csupán gesztusok, udvarias formulák lettek volna, ha az annexió már a Berliini Szerződés révén megvalósult volna, miért kellett annyira ügyelni a szultán érzékenységére?

1882-ben Kállay Béni akkori közös külügyminiszteri osztályfőnök egy emlékiratban sürgette a tartományok annexióját.³⁹¹ Ennek apropóján hívta össze az uralkodó 1882. június 3-ra a közös minisztertanácsot. Minden résztvevő egyetértett abban, hogy minél hamarabb el kell kezdeni a tartományok bekebelezésére vonatkozó előkészületeket, ennek kapcsán ki kell dolgozni egy annexiós törvényjavaslatot. Az 1882. október 23-án és 24-én tartott közös minisztertanácsokon újra felmerült Bosznia-Hercegovina lehetséges annexiójának kérdése. A konferenciák után Kálnoky elkészített egy annexiós javaslatot, majd azt Kállayval együtt átdolgozták.³⁹² A magyar kormány az 1882. november 7-i minisztertanácson tárgyalta a dologról. A magyar kormány álláspontja szerint arra kell törekedni, hogy „*midőn Bosznia és Hercegovinának az osztrák-magyar monarchiával való állami egyesítése a nemzetközi viszonyok szerint lehetővé válik*” már legyen kész egy terv a

---

³⁸⁹ *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung* Band 8 *Kaiserreich und Erster Weltkrieg 1871-1918* Herausgegeben von Rüdiger vom BRUCH und Björn HOFMEISTER, Reclam, Stuttgart, 2002, 84. p.

³⁹⁰ RUTKOWSKI, 1957, 118. p.

³⁹¹ REDZIC, 1965, 368. p.

³⁹² Entwurf für einen, den beiden Parlamenten vorzulegenden Gesetzesvorschlag, *die eventuelle Inkorporierung* von Bosnien und der Herzegowina betreffend, Oktober 1882 Org. ill. Geheimes Memorandum des gemeinsamen Ministers des Aeußeren und des Reichsfinanzministers vertraulich in gemeinsamer Besprechung den beiden Ministerpräsidenten mitgeteilt, November 1882, Org. RUTKOWSKI, 1957, 124-125. és 129-130. p.

közjogi rendezés vonatkozásában. „*Ha azonban azon időpontig amidőn az annexió kimondásának szüksége beáll*” nem jön létre megállapodás a közjogi rendezés mikéntjéről, „*az esetben a minisztertanács nézete szerint nem maradna egyéb hátra, mint ideiglenesen esetleg bizonyos meghatározott számú évekig a jelenlegi állapotot továbbra is fenntartani*”.³⁹³ 1884-ben az orosz kormány a bécsi orosz követ útján egy Kálnokyhoz intézett jegyzékben járult hozzá az annexióhoz.³⁹⁴

Bosznia-Hercegovina esetleges annexiójának kérdése az 1896. augusztus 26-i közös minisztertanácson is felbukkant. A konferencia célja annak eldöntése volt, hogy miként képzelhető el Bosznia-Hercegovina beillesztése a Monarchia közjogi struktúrájába.³⁹⁵ Az 1896. augusztus 30-i, az 1897. január 30-i és 31-i közös minisztertanácsok egyik témája ugyanez az ügy volt.³⁹⁶ Kálnoky 1897. február 23-i Aehrenthal akkori bukaresti követnek írt levelében kifejti, hogy könnyelműség lenne, ha a Monarchia önkényesen, nem megfelelő időben proklamálná Bosznia-Hercegovina annexióját.³⁹⁷ Hengelmüller László a Monarchia washingtoni követe 1900. október 6-án Aehrenthalnak írott levelében értetlenségét fejezte ki amiatt, hogy Kálnoky a 80-as évek elején, a kedvező nemzetközi helyzetet kihasználatlanul hagyta

---

³⁹³ MOL Digitarchiv. <http://www.digitarchiv.hu> Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1882. november 7. 9. napirendi pont (a továbbiakban Digitarchiv).

³⁹⁴ Aehrenthal említette az 1908. augusztus 19-i közös minisztertanácson. Protokoll vom 19. August 1908. K. Z. 34 G. M. C. P. Z. 467. HHStA PA XL Interna Karton 307. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1908. V.-XII.

³⁹⁵ „*wie Bosnien und die Hercegovina im Falle der definitiven Annexion an die Monarchie anzugliedern wären*”. Protokoll des zu Wien am 26. August 1896 abgehaltenen Ministerrates für gemeinsame Angelegenheiten K. Z. 37 G. M. C. P. Z. 392. Gegenstand: Die Modalitäten der Angliederung Bosniens und der Hercegovina an die österreichisch-ungarische Monarchie im Falle der Annexion jener Länder. HHStA PA XL Interna Karton 297. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1895-1896. SOMOGYI, 1991, 16. p.

³⁹⁶ Ministerrat für gemeinsame Angelegenheiten K. Z. 38 G. M. C. P. Z. 394 Protokoll vom 30. August 1896. K. Z. 9 G. M. C. P. Z. 399. Protokoll vom 30. Jänner 1897. K. Z. 13 G. M. C. P. Z. 402 Protokoll vom 31. Jänner 1897. HHStA PA XL Interna Karton 298. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1896-1897. SOMOGYI, 1991, 37-40. 73-76. ill. 84-85. p.

³⁹⁷ „*daß es die gefährlichsten Folgen für unsere Position und Zukunft am Balkan haben müßte, wenn wir uns aus irgend einem Grunde verleiten ließen, arbiträr und vorzeitig die Annexion von Bosnien zu proklamieren, die uns ja nicht entgehen kann. Nur durch das peinliche Festhalten an dem Berliner Verträge ist es in den letzten 15 Jahren gelungen, das warme Mißtrauen der Balkanvölker, welche sich vorfand, halbwegs zu überwinden; ein ganz unnötiger Eingriff in den Berliner Vertrag würde unberechenbares Unteil stiften*”. WANK, 1994, 118. p.

Bosznia-Hercegovina annexiójának végrehajtására.³⁹⁸ Aehrenthal 1907. február 5-i emlékiratában is úgy írt Bosznia-Hercegovina annexiójáról, mint közeli lehetőségről.³⁹⁹ Burián közös pénzügyminiszter 1907. május 13-án adta át az uralkodónak Bosznia-Hercegovinára vonatkozó emlékiratát, amiben kifejtette, hogy a Monarchia csak akkor végezheti be misszióját, ha anektálja a tartományokat.⁴⁰⁰

Egyértelmű, hogy ha a Monarchia már 1878-ban megszerezte volna a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitást, akkor ezek a kérdések fel sem merülhettek volna.⁴⁰¹ Álláspontom ezért az, hogy a Berliini Szerződés 25. cikkelye alapján a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitás továbbra is az Oszmán Birodalmat illette, míg a szuverenitásból fakadó jogokat Ausztria és Magyarország gyakorolta. Bosznia-Hercegovina osztrák-magyar igazgatás alatt álló török terület volt.⁴⁰² Egy idegen terület megszállása és kormányzása a korabeli nemzetközi jog szerint nem volt elég a terület feletti szuverenitás megszerzéséhez. Egy idegen terület kormányzása nem azonos a terület feletti szuverenitás megszerzésével. A Berliini Szerződés és a konvenció biztosította a jogot a Monarchia számára az államhatalom teljes gyakorlásához, de nem magához az államhatalomhoz. Törökország részére pedig biztosították a szuverenitást anélkül, hogy annak működtetéséhez az osztrák-magyar megszállás alatt beleszólhatott volna.⁴⁰³ Ausztria és Magyarország tehát a Berliini Szerződés 25. cikkelye alapján nem rendelkezett ugyanolyan jogokkal Bosznia-Hercegovina felett, mint Törökország 1878 előtt.

---

³⁹⁸ „Warum Kálmok die Annexion Bosniens Anfangs der 80er Jahre nicht durchgeführt hat, habe ich nie verstehen können”. WANK, 1994, 227. p.

³⁹⁹ Memorandum über Bosnien und Hercegovina (továbbiakban Aehrenthal, Memorandum). HHStA Kabinettsarchiv –Geheimakten Karton 25 (alt 28).

⁴⁰⁰ Denkschrift über Bosnien und die Hercegovina Wien im Mai 1907. (továbbiakban Burián, Denkschrift). HHStA Kabinettsarchiv –Geheimakten Karton 25 (alt 28).

⁴⁰¹ Magában Bosznia-Hercegovinában sem gondolták úgy, hogy a Monarchia rendelkezne a tartományok feletti szuverenitással. *Konstantin Hörmann*, a tartományi kormányzat belügyi osztályának vezetője kifejtette: „Nur durch die Schaffung eines definitiven Zustandes kann hier Ordnung eintreten (...). Jetzt nennen die Serben den Kaiser nur den Verwalter. Hasonlóan vélekedett a Zivildalatus is. BAERNREITHER, 1928, 60-61. p.

⁴⁰² BRIE, Siegfried, *Theorie der Staatenverbindungen*, Ferdinand Enke, Stuttgart, 1886, 60. p. FERDINANDY, 1892, 181. p. JELLINEK, 1905, 635. p.

⁴⁰³ „Die Monarchie übte die Staatsgewalt über Bosnien und Herzegowina nur als delegiertes Recht aus”. WURMBRAND, 1915, 15-16. p.

Nyilvánvaló, hogy a Monarchiának voltak annexiós céljai, de ez nem jelenti azt, hogy 1878-ban meg is valósította azokat. Világosan különbséget kell tenni egy idegen terület igazgatásának nemzetközi szerződésben biztosított átvétele és egy idegen terület bekebelezése, a saját államterülethez való csatolása között. Ha 1878-ban annexió történt, akkor nincs értelme a különböző jogi fogalmak közötti különbségnek. Az is eléggé egyértelműnek látszik, hogy a Monarchia vezetése arra törekedett, hogy a nemzetközi viszonyt minél előbb államjogi kapcsolattá alakítsa, erre mutatnak a Bosznia-Hercegovina számára a megszállás után kibocsátott jogszabályok is.⁴⁰⁴

Nézetem szerint téves az a felfogás, hogy a Monarchia a Berliini Szerződés révén tartalmi és időbeli korlátozás nélküli jogokat kapott volna. Tartalmilag korlátozta a Berliini Szerződés célja, időben pedig a Berliini Szerződés hatálya. Tény, hogy a 25. cikkely nem tartalmazott időbeli korlátot, de ha egy újabb nemzetközi szerződés a Berliini Szerződést hatályon kívül helyezte volna, akkor a 25. cikkely hatálya, és azzal együtt a megszállt területek osztrák-magyar igazgatása is megszűnt volna.

Kérdés azonban, lehetséges-e Bosznia-Hercegovina 1878-as megszállását az *okkupáció* fogalmával meghatározni. A korabeli nemzetközi jogi irodalom egyértelmű álláspontja szerint az okkupáció uratlan terület megszerzésére vonatkozó eredeti területszerzési mód.⁴⁰⁵ Lényegtelen, hogy az uratlan állapot háború vagy más okból állt elő, csak az a fontos, hogy a

---

⁴⁰⁴ Burián így írt erről: 1907. „jul. 4. Láttam a titkos 1878. 'Protocoll'-t, mely szerint a B. H. megszállás csak 'provisoire' lesz. –De 1. azóta fegyveres erővel kellett BH-t bevenni 2. a megszállás (occupation) mindenestre csak ideiglenes lesz, mert abból annexion-nak kell majd lennie” HORVÁTH-TENKE, 1999, 8. p.

⁴⁰⁵ „Die Okkupation ist ursprüngliche Erwerbsart. Sie setzt daher voraus, daß die erworbenen Gebiete einer Staatsgewalt bisher nicht unterworfen waren”. LISZT, 1906, 100. p. „Es muß ferner keine Staatsherrschaft in einem Lande bestehen, wenn dasselbe mit Rechtswirkung soll okkupiert werden können”. Bluntschli's Staatswörterbuch in drei Bänden, bearbeitet und herausgegeben von DR. LÖNING, Dritter Band, Friedrich Schultheß, Zürich, 1872, 3-4. p. BLUNTSCHLI, Johann-Caspar, *Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staten*, C. H. Beck, Nördlingen, 1872, 167. p. RESCH, Peter, *Europäisches Völkerrecht der Gegenwart*, U. Moser, Graz–Leipzig, 1885, 73. p. HOLTZENDORFF, Franz von, *Handbuch des Völkerrechts, Zweiter Band: Die völkerrechtliche Verfassung und Grundordnung der auswärtigen Staatsbeziehungen*, Richter, Hamburg, 1887, 256. p. HEFFTER, August Wilhelm, *Das europäische Völkerrecht der Gegenwart*, Müller, Berlin, 1888, 157. p. HEIMBURGER, Karl, *Der Erwerb der Gebietshoheit*, G. Braun'schen Hofbuchdruckerei, Karlsruhe, 1888, 106. p. BULMERINCQ, August von, *Das Völkerrecht oder das internationale Recht*, Mohr, Freiburg, 1889, 286. p. ADAM, Robert, *Völkerrechtliche Okkupation und deutsche Kolonialstaatsrecht*, Mohr, Freiburg, 1891, 34. p. RIVIER, 1899, 146. p. BONFILS-FAUCHILLE, 1904, 285-286. p.

területen ne legyen államhatalom.⁴⁰⁶ Kérdés, vajon Bosznia-Hercegovina a megszállás idején uratlan terület volt-e. A korabeli nemzetközi jogi irodalom azokat a területeket tekintette uratlannak, amelyeken az akkori európai felfogás szerinti igazgatás és kormányzat nem létezett.⁴⁰⁷ Mivel Bosznia-Hercegovina évszázadok óta az Oszmán Birodalom tartománya volt, ezért nem lehetett ilyennek tekinteni. A Berlini Szerződés 25. cikkelye sem tartalmaz olyan utalást, hogy Bosznia-Hercegovina uratlan terület lenne.⁴⁰⁸

De vajon lehet-e a katonai megszállás következtében uratlanná vált területnek tekinteni Bosznia-Hercegovinát? A tartományi kormányzat vezetője („*der Chef der Landesregierung*” a továbbiakban ChL) számára kibocsátott átmeneti rendelkezések („*Uebergangsbestimmungen*”) 3. §-a többek között azt is kimondta, hogy a tartományban meglévő hivatalokat és bíróságokat egyelőre meg kell hagyni. A 4. § előírta, hogy a rendelkezésre álló hivatalnokokat szintén meg kell tartani, amennyiben alkalmazásuk megfelel a tartomány és a közigazgatás érdekeinek és megbízhatóak.⁴⁰⁹ A helyben található körzeti hivatalnokok („*Mutessarifs*”) átvétele a gyakorlatban meg is valósult.⁴¹⁰ A közös minisztérium utasítása az igazgatás szervezetének kiépítése kapcsán külön is hangsúlyozta, hogy ahol csak lehet, igénybe kell venni a helyben maradt hivatalnokokat, és arra kell törekedni, hogy a

---

⁴⁰⁶ „*Andere Erfordernisse als der Mangel staatlicher Herrschaft über ein Gebiet sind an das Okkupationsobjekt nicht zu stellen*”. ADAM, 1891, 34. p.

⁴⁰⁷ „*Der völkerrechtlichen Okkupation unterliegt alles Landgebiet, gleichviel ob unbewohnt oder bewohnt, welches nur nicht der staatlichen Herrschaft eines civilisirten Staates oder civilisirter Einzelindividuen, bezw. Gesellschaftsverbände untersteht*”. ADAM, 1891, 69. p. Hasonlóan RIVIER, 1899, 147. p. LISZT, 1906, 100. p.

⁴⁰⁸ „*Da das Territorium Bosnien-Herzegowinas im Zeitpunkt des Berliner Kongresses osmanisches Staatsgebiet war, scheidet das zumeist mit der Okkupation in Verbindung gebrachte Verständnis als Erwerb herrenlosen Gebiets durch einen Staat, der das Gebiet mit dem Willen zu dauernder Herrschaft seiner Hoheitsgewalt unterwirft, aus*”. CLASSEN, 2004, 72. p.

⁴⁰⁹ §. 3. „*Einstweilen werden die im Lande bestehenden Behörden und Gerichte beibehalten*”. §. 4. „*Die vorhandenen Functionäre werden ebenfalls beibehalten, sofern dies den Interessen des Landes und der Verwaltung entspricht und dieselben die erforderliche Vertrauenswürdigkeit und Eignung besitzen*”. Sammlung I. Band, 13. p.

⁴¹⁰ „*Die unter der ottomanischen Regierung in Verwendung gestandenen Functionäre der Mutessarifate (die Mutessarifs, sowie die denselben beigegebenen Hilfsbeamten) sind, insofern es nicht schon ohnehin geschehen, provisorisch in unsere Dienste zu übernehmen und den vorbesagten k. k. Beamten zu unterstellen*”. Circularerlass des k. k. II. Armeecommandos vom 3. December 1878, Nr. 2022 Civil A. betreffend die Organisation der Verwaltung. Sammlung I. Band, 16. p. Az utasítás további részletes szabályokat tartalmaz az átvett egykori tisztviselőkre. Leginkább az alsóbb szintű adó- és pénzügyi igazgatás területén voltak az egykori hivatalnokok nélkülözhetetlenek.

megmaradt hivatalok és bíróságok folytassák tevékenységüket.⁴¹¹ Az igazgatás alapelvei között szerepelt, hogy a fennálló és életképesnek tűnő intézményeket meg kell tartani.⁴¹²

A rendelkezésekből tehát kivehető, hogy a megszállás alatt és után is maradtak hivatalok, bíróságok és egykori hivatalnokok.⁴¹³ A megszálló csapatok támaszkodtak is ezekre, sőt az osztrák-magyar vezetés alapvető célkitűzésként határozta meg, hogy az új igazgatás kiépítése során a régi hivatalok működését ahol csak lehet, fenn kell tartani és a régi tisztviselőket, amennyiben megfelelnek, alkalmazni kell. Nem lehet tehát azt állítani, hogy Bosznia-Hercegovinában a megszállás következményeként megszűnt volna az államszervezet, nem léteztek hivatalok és nem voltak tisztviselők. Vagyis ilyen értelemben sem lehet Bosznia-Hercegovinát uratlannak minősíteni. Az 1879. évi konvenció I. cikkelye szintén tartalmaz arra vonatkozó megállapítást, hogy a helyben maradt hivatalnokokat, amennyiben alkalmazásuk nem sérti a Monarchia és a tartományok érdekeit, továbbra is alkalmazni kell.

Véleményem szerint az említett okokból kifolyólag nem lehet Bosznia-Hercegovina megszállását nemzetközi jogi értelemben okkupációnak minősíteni. A Berlini Szerződés 25. pontja Bosznia-Hercegovina megszállását és igazgatását ruházta Ausztriára és Magyarországra.⁴¹⁴ A Monarchia tehát egy idegen területen gyakorolt közigazgatási tevékenységet a Berlini

---

⁴¹¹ „Für die Zwischenzeit ist es aber dringend geboten Vorkehrungen dafür zu treffen, dass (...) alle lebensfähigen Institutionen aus der früheren Zeit, soweit sie noch bestehen, vor dem Verfall gesichert (...) werden”. „Als oberster Grundsatz für die Durchführung dieser Bestimmungen hätte sonach zu gelten, dass sowohl der betreffende Organismus der Aemter, als die bisherige Gesetzgebung beibehalten”. Auszug aus einem Erlasse des gemeinsamen Ministeriums vom 29. December 1878, Nr. 645 B. H. betreffend die Organisation der Verwaltung. Sammlung I. Band, 20. p.

⁴¹² „Die ganze Administration soll auf Grundlage der bestehenden Einrichtungen aufgebaut (...) werden”. „Keinem geringeren Werth als auf die Erhaltung der lebensfähigen bestehenden Institutionen legen wir auf die Betheiligung der Eingebornen an dieser Verwaltung und auf ihre Verwendung im öffentlichen Dienste”.

⁴¹³ SAX, 1905, 624. p. VRANKIC, 1998, 25. p. HEUBERGER, 2000, 2388. és 2401. p. GABRIEL, 2002, 54. p.

⁴¹⁴ „Bosnien und die Herzegowina sind seit der Okkupation staatsrechtlich nicht anders aufzufassen, als ein auf völkerrechtlicher Basis der Monarchie überantwortetes Verwaltungsobjekt”. Denkschrift des Reichsrats –und Landtagsabgeordneten Prof. Dr. Josef Redlich zu den Gesetzentwürfen des gemeinsamen Ministeriums, betreffend die Verleihung einer Verfassung an Bosnien und die Herzegowina, erstattet Sr. Exzellenz dem Herrn Ministerpräsidenten Dr. Richard Freiherrn von Bienenrath (továbbiakban Redlich, Denkschrift). HHStA PA XL Interna 247.

Szerződést aláíró hatalmak megbízásából. Itt tehát közigazgatási cesszióról van szó. A közigazgatási cesszió az adott terület igazgatásának és kormányzásának a jogát jelenti, „nem foglalja magában a területtel való rendelkezést, azaz a szuverenitás jogcímét”.⁴¹⁵ Összefoglalva: a Berlini Szerződés és a konvenció alapján továbbra is Törökország rendelkezett a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitással, azonban a tartományok igazgatását közigazgatási cesszió révén Ausztria és Magyarország gyakorolta.

3. Bosznia-Hercegovina jogállása 1908. október 5-e után

A hivatalos lapokban 1908. október 7-én jelentek meg Ferenc József 5-i keltezésű legfelsőbb kéziratai, amelyekben proklamálta szuverenitásának Bosznia-Hercegovinára való kiterjesztését.⁴¹⁶ Mivel Bosznia-Hercegovina az Oszmán Birodalom területe volt, ezért annexiója úgynevezett részannexió, hiszen a Monarchia nem egész Törökországot, hanem csak egy részét kívánta annektálni.⁴¹⁷ Vajon elég volt-e a korabeli nemzetközi jog szerint a megszállt tartományok feletti szuverenitás megszerzéséhez egy egyoldalú nyilatkozat?

Azok számára, akik szerint már 1878-óta érvényesült a Monarchia szuverenitása Bosznia-Hercegovina felett, a proklamáció csak az addig ténylegesen fennálló helyzet ünnepélyes kinyilvánítása volt.⁴¹⁸ Joseph Baernreither helytelennek vélte az annexió kifejezést, mivel szerinte annál több hatalmat nem lehetett megszerezni, mint amennyit a Monarchia 30 év óta gyakorolt. Szerinte csak a birtoklás jogcímének rendezéséről volt szó.⁴¹⁹ Ulrich Scheuner szerint az addigi szuverén ellenére történő annexió csak

---

⁴¹⁵ NAGY Károly, *Nemzetközi jog*, Püski, Budapest, 1999, 150. p. „Durch einseitige oder zweiseitige völkerrechtliche Akte (...) kann ein Staat dem anderen Ausübung von Herrschaftsakten auf seinem Gebiet gestatten, was grössere oder geringere Einschränkungen des solches duldenden Staates zur Folge hat”. JELLINEK, 1905, 384. p. Hasonlóan JELLINEK, 1882, 115. p. LAMP, 1911, 167. p. KRÄMMER, 1971, 91. p.

⁴¹⁶ Budapesti Közlöny, 1908. október 7. Wiener Zeitung Nr. 231. 7. Oktober 1908.

⁴¹⁷ CLASSEN, 2004, 180. p.

⁴¹⁸ Lásd az előző fejezetet. Geller szerint pedig a tartományok nemzetközi jogi helyzete egyáltalán nem változott. GELLER, 1910, 6-7. p.

⁴¹⁹ BAERNREITHER, 1908, 51. p. BAERNREITHER, 1928, 68. p. Szerinte a szultán szuverenitása a tények tükrében összezsugorodott, „zusammenschrumpft”. FRÄNKEL, 1935, 197. p.

akkor érvényes, ha az annektáló az annektálni szándékozott területet teljesen az uralma alatt tartja. Példaként említi Bosznia-Hercegovina esetét.⁴²⁰

Az osztrák kormány annexiós törvényjavaslatának indokolása szerint a proklamáció a hosszú ideje fennálló tényleges állapotot annyiban változtatta meg, hogy az uralkodó ezután nem a Berliini Szerződés alapján, hanem saját jogán gyakorolja az uralmat Bosznia-Hercegovinában.⁴²¹ Bienert osztrák miniszterelnök 1909. január 28-án az Abgeordnetenhaus annexiós bizottsága előtt úgy nyilatkozott, hogy a proklamáció a szultán tartalmatlan, üres, a továbbfejlődést és a biztonságos állapotok kialakítását akadályozó látszatjogait szüntette meg.⁴²² Az Abgeordnetenhaus annexiós bizottsága jelentésében leszögezte, hogy a közös külügyminiszterhez intézett kézirat jogilag érvényesen véghezvitte az annexiót.⁴²³

Mások szerint a proklamáció önmagában nem volt képes véghezvinni az annexiót, mivel nem vezet a területi felségjog átruházásához olyan egyoldalú nyilatkozat, amihez az addigi szuverén szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat révén nem járult hozzá. Az annexiót kinyilvánító állam csak úgy szerezhet meg egy területet nemzetközi jogilag érvényesen, ha a területről az addigi szuverén is rendelkezik. Ezek a szabályok akár háborús foglalás, akár békés annexiós szándék esetén is érvényesek voltak.⁴²⁴ A nemzetközi

---

⁴²⁰ CLASSEN, 2004, 182. p.

⁴²¹ „mit der Allerhöchsten Verfügung vom 5. Oktober 1908, wonach Seiner Majestät Seine Souveränitätsrechte auf Bosnien und die Hercegovina erstreckt haben, wurde ein schon längst bestehender tatsächlicher Zustand auch zu einem rechtlich unanfechtbaren deklariert. Die Erklärung besagt, daß Seine Majestät die Souveränität über Bosnien und die Hercegovina nicht bloß tatsächlich ausübt, sondern im Rechtsinne Souverän ist und über Bosnien und die Hercegovina nicht kraft Vertragrechtes, sondern kraft eigenen Rechtes herrscht”. Hasonlóan nyilatkozott gróf Tisza István a Főrendiházban. Főrendiházi Napló XLI. ülés, 1909. március 1.

⁴²² „in aller Form auch nach außen hin die dauernde Natur dieser Verbindung zu proklamieren und einen Besitzerwerb, über dessen dauernden Charakter von allem Anfang an kein Zweifel bestehen konnte, auch formellrechtlich als einen endgültigen und definitiven zu deklarieren”. AFVA Ministerrats-Präsidium 1908 Karton 81/b.

⁴²³ „Vielmehr muß daran festgehalten werden, daß der Annexionsakt durch die vom gemeinsamen Monarchen in den Handschreiben an den k. u. k. Minister des kaiserlichen Hauses und des Aeußeren beurkundete Allerhöchste Entschließung rechtsabschließend vollzogen wurde”. Bericht des Referenten im Ausschusse für bosnische Angelegenheiten, Reichsratsabgeordneten Professor Dr. Josef Redlich. AFVA Ministerrats-Präsidium 1908 Karton 81/b. (továbbiakban Redlich, Bericht). Hasonlóan JAEGER, Carl Ritter von, *Gesammelte Aufsätze. Einige Reichsfragen im Lichte der geschriebenen Verfassung*, Moritz Perles, Wien, 1911, 18. p. LAMP, 1911, 168. p. JUZBASIC, 1999, 265. p.

⁴²⁴ Bluntschli, Martens, *Friedrich Saalfeld* és Karl Strupp nézetei alapján. CLASSEN, 2004, 194-195. p. Hasonlóan Bulmerincq „Die unentgeltliche Abtretung eines Ländergebietes durch einen Staat an

szerződést ugyanis kikényszerítheti egy háborús vereség is.⁴²⁵ Még az sem volt kivétel, ha az elcsatolni szándékozott területen hosszabb vagy rövidebb idő óta már az annektálni szándékozó állam gyakorolta a felségjogokat.⁴²⁶ Részannexió esetén ugyanis a régi szuverén mindaddig felléphetett az annexióval szemben, amíg ahhoz kifejezetten nem járult hozzá. Ez történt 1908-ban is, amikor a proklamációra válaszul Törökország kereskedelmi embargót hirdetett az osztrák-magyar árukra.⁴²⁷

Ha a proklamáció önmagában nem vitte végbe az annexiót, megszerezhet-e Ausztria és Magyarország Bosznia-Hercegovinát elbirtoklás révén? Vajon az évtizedekig tartó, folyamatos, senki által sem vitatott hatalomgyakorlás révén megszerezhet-e Ausztria és Magyarország a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitást? Vagyis átalakulhatott-e a Berlini Szerződésben lefektetett nemzetközi jogi viszony a Monarchia és a megszállt tartományok között államjogi (alkotmányjogi) kapcsolattá? Lehetséges volt-e a korabeli nemzetközi jogban, hogy egy állam egy idegen terület felett hosszú ideig gyakorolt igazgatási tevékenység révén megszerezhesse a terület feletti szuverenitást? Bár a szakirodalom jelentős része elutasította az elbirtoklás létét a nemzetközi jogban, Bluntschli mégis elfogadta azt, ha a megszállás hosszú ideig zavartalanul folyik és a terület lakossága tudatában van annak, hogy a megszállás tartósan fenn fog állni.⁴²⁸ A Monarchia esetében azonban hiányoztak az elbirtokláshoz szükséges kellékek. Először, hiányzott az *animus*

---

einen anderen kann eine freiwillige oder durch Eroberung erzwungen sein. Im ersteren Fall wird sie erst durch die ausdrücklich erklärte Abtretung seitens des abtretenden und durch die ausdrücklich erklärte Annahme seitens desjenigen Staates, an welchen die Abtretung erfolgte, perfekt. BULMERINCQ, 1889, 287. p. „Die Eroberung ist keine Erwerbsart. Eine gewaltsame Besitzergreifung ist nicht weiteres, als ein rein tatsächlicher Zustand. Der Besitz des Siegers muss sich durch den ausdrücklichen oder stillschweigenden Verzicht des Besiegten in Recht verwandeln.” BONFILS-FAUCHILLE, 1904, 285. p. A két szerző így tulajdonképpen ellentmondásba került azon véleményükkel, hogy a Monarchia már a Berlini Szerződés révén megszerezte a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitást.

⁴²⁵ KRÄMMER, 1971, 217. p.

⁴²⁶ Friedrich Berber, Rudolf Dolzer, Siegrid Krülle és Wilhelm Wengler véleményeit idézi CLASSEN, 2004, 186. p. Wengler véleménye annyiban eltér a többiétől, hogy szerinte az addigi szuverén előzetes hozzájárulása volt szükséges az érvényes részannexióhoz.

⁴²⁷ Krämer szerint helytelen az a nézet, hogy Törökország nem az annexió ellen tiltakozott, hanem azért, hogy megfelelő kompenzációt harcoljon ki, mivel a tiltakozás annak a jele, hogy egy magatartást, igényt vagy tényt nem ismernek el jogszerűnek. KRÄMMER, 1971, 244. p.

⁴²⁸ CLASSEN, 2004, 226. p.

domini, az a tudat, hogy a Monarchia a területek tulajdonosa (szuverénje). Másrészt a 30 évig tartó birtoklás egyébként sem elég az elbirtokláshoz.⁴²⁹

Ferenc József *Armand Fallieres* francia köztársasági elnökhöz írott levelében az annexió kapcsán a *clausula rebus sic stantibus* elvére hivatkozott.⁴³⁰ Vagyis azzal indokolta az annexiót, hogy azok a körülmények, amelyek 1878-ban szükségessé tették Bosznia-Hercegovina megszállását, olyan lényeges módon megváltoztak, hogy további fennállásuk lehetetlen. A korabeli nemzetközi jog azonban nem ismerte el, hogy egy szerződést a részes felek beleegyezése nélkül, a clausurára való hivatkozással meg lehetne változtatni.⁴³¹ A clausurára való hivatkozás egyébként is egészen másképpen változtatta volna meg a Berliini Szerződés 25. cikkelyét, mint ahogyan azt a Monarchia vezetése gondolta. A Berliini Szerződés által létrehozott helyzet lényeges megváltozása esetén ugyanis visszaállt volna a szerződéskötés előtti állapot, vagyis megszűnt volna a Monarchiának biztosított jog Bosznia-Hercegovina megszállására és igazgatására. Hiszen azok a körülmények nem álltak volna már fenn, amelyek miatt Törökország nem volt képes a tartományok kormányzására. A *clausula rebus sic stantibus* elvére való hivatkozással tehát semmiképpen sem volt joga a Monarchiának annektálni Bosznia-Hercegovinát, mivel önmagában a 25. cikkely megszűnése nem érintette Törökország Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitását. A *clausula* ugyanis nem területszerzési mód, tehát az elv alkalmazása révén sem lehet

---

⁴²⁹ KAMLER, 1967, 91. p. KRÄMMER, 1971, 242-243. p. CLASSEN, 2004, 230-237. p. Szerzők egyetértenek abban, hogy ha lehet is elbirtoklásról szó, annak kezdete a proklamációs nyilatkozat utáni napra tehető.

⁴³⁰ „Comme cependant il ne parais pas possible de procéder a l’octroi d’une constitution pour la Bosnie et l’Hérzégovine avant d’avoir réglé d’une manière définitive la situation politique de ces provinces, le me verrai obligé d’en prononcer l’annexion définitive”. HHStA PA XL Interna 485. Liasse XXXIX. Annexion Bosniens und der Herzegowina 1908/1909. Aehrenthal támogatásával jelent meg *Hans Delbrück* porosz történészprofesszor írása a *Fremdenblatt* 1908. október 12-i számában arról, hogy a Berliini Szerződés lehetetlenné vált azáltal, hogy a viszonyok 1908-ban már alapvetően megváltoztak. GEMEINHARDT, Heinz-Alfred, *Deutsche und österreichische Pressepolitik während der Bosnischen Krise*, Historische Studien Heft 437. Matthiesen Verlag, Husum, 1980, 138. p. A lapok közül a *Neue Freie Presse*, az *Illustrierte Extrablatt*, a *Deutsches Volksblatt* és a *Die Woche* írt általában pozitív hangnemben a proklamációról. FRÄNKEL, 1935, 57-58. 118. 135. és 157. p.

⁴³¹ Nagy-Britannia tiltakozása 1886-ban a Berliini Szerződés 59. cikkelyének egyoldalú orosz módosítása ellen. CLASSEN, 2004, 223. p.

több jogot szerezni, mint amennyit a Berliini Szerződés a Monarchiára átruházott.⁴³²

A nemzetközi jog általánosan érvényesülő szabályai értelmében tehát Ausztria és Magyarország az 1908. október 7-i proklamáció révén nem szerezte meg a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitást.

1909. február 26-án Ausztria és Magyarország szerződést kötöttek az Oszmán Birodalommal. A szerződés hatályon kívül helyezte az 1879. évi konvenciót, valamint a Porta kötelezettséget vállalt arra, hogy az „*osztrák-magyar kormány*” Bosznia-Hercegovinára vonatkozó határozata elleni ellenállását beszünteti, és kifejezetten elismeri az említett határozat révén kialakult viszonyt.⁴³³ Mind az irodalomban, mind a szerződő felek között vitatott volt, vajon a II. cikkely azt jelenti-e, hogy Törökország elismeri Bosznia-Hercegovina felett a szerződéskötés idején már létező osztrák-magyar szuverenitást, vagy csak a szerződés révén ruházta át a szuverenitást a Monarchiára? Ausztria és Magyarország az első, míg Törökország a második változatot hangoztatta.⁴³⁴ A cikkely nyelvtani értelmezése inkább a deklaratív értelmezés mellett szól mivel a „*reconnait*” és a „*constate*” kifejezések alapvetően deklaratív jelentést hordoznak, e szerint az Oszmán Birodalom egy már létező jogállapotot ismer el. A már fennálló helyzet elismerésére utal az „*état de choses*” kifejezés is.

---

⁴³² KRÄMMER, 1971, 296-297. p. CLASSEN, 2004, 225. p.

⁴³³ A konvenció II. cikkelye: „*La Convention du 21 avril 1879 ainsi que la protestation de la sublime Porte contre la décision du Gouvernement commun d'Autriche-Hongrie, concernant la Bosnie et l'Herzégovine et toutes les autres dispositions ou stipulations entre les Hautes Parties Contractantes et contraires a cette decision, sont abrogées et remplacées par le présent protocole qui constate que toute divergence au sujet de ces deux provinces est aplanie entre Elles et que le Gouvernement ottoman reconnait de facon expresse, le nouvel état de choses en Bosnie-Herzégovine créé par la dite decision*”. CLASSEN, 2004, 243. p. németül „*Die Konvention vom 21. April 1879 ebenso wie der Protest der Hohen Pforte gegen die EntschlieÙung der gemeinsamen österreichisch-ungarischen Regierung, betreffend Bosnien und die Herzegowina, ferner alle anderen dieser EntschlieÙung widersprechenden, seitens der hohen vertragschließenden Teile erfolgten Verfügungen und Abmachungen werden aufgehoben und durch das gegenwärtige Protokoll ersetzt, welches feststellt, daß zwischen den hohen vertragschließenden Teile jede Divergenz bezüglich jener beiden Provinzen beseitigt ist, und daß die ottomanische Regierung ausdrücklich den durch die oben erwähnte EntschlieÙung geschaffenen Zustand anerkennt*”. BERNATZIK, 1911, 1034. p. Hivatalos lapban nem tették közzé a megállapodást.

⁴³⁴ Az irodalomban Erich Kaufmann és Schätzel az első, Buza, Kamler és Classen a második értelmezést fogadta el. BUZA, 1911, 3. p. KAMLER, 1967, 93. p. CLASSEN, 2004, 243-245. p.

A konstitutív hatály mellett szól viszont a szerződés azon része, amely kifejezetten elrendeli az 1879. évi konvenció hatályon kívül helyezését. Ha már az 1908. évi proklamáció véghezvitte volna az annexiót, miért volt szükség az 1879. évi konvenció hatályon kívül helyezésére? Ha az 1909. évi szerződés egy már befejezett tény pusztá elismerését jelentené ki, akkor az 1879. évi konvenció hatályon kívül helyezése szükségtelen és értelmetlen lenne. Másrészt a nyelvtani értelmezés sem egyértelműen a deklaratív hatály mellett szól, mivel az „*abrogées*” kifejezés a jövőre utal. A visszamenőleges hatályú megszűnést, megszüntetést inkább a „*retrait*” szó jelöli.⁴³⁵

Meg kell azonban vizsgálni azt is, vajon a Monarchia az 1908. évi egyoldalú nyilatkozatával nem sértette-e meg a Berlini Szerződést? A közös külügyminisztérium szerint az annexió csak az 1879. évi osztrák-magyar-török konvenciót érintette. Hangoztatták, hogy az *okkupáció* jogilag be nem határolt, vagyis korlátlan volt.⁴³⁶ Azonban a vezető politikusok közül is sokan úgy vélték, hogy a proklamáció megsértette a Berlini Szerződést. Az 1908. augusztus 19-i közös minisztertanácson *Max Wladimir Freiherr von Beck* osztrák miniszterelnök kijelentette, hogy az annexió a Berlini Szerződés teljes szétverését jelentené.⁴³⁷ Az 1908. október 3-i magyar minisztertanácson gróf Apponyi Albert vallás –és közoktatásügyi miniszter súlyos aggályait hangoztatta az annexió nemzetközi jogi vonatkozásai kapcsán.⁴³⁸ Burián István közös pénzügyminiszter is elismerte, hogy a proklamáció megsértette a Berlini Szerződést.⁴³⁹ Az Abgeordnetenhaus és a magyar Képviselőház több képviselője is ezt a nézetet hangoztatta.⁴⁴⁰ Szakmai körökben is többen hangoztattak hasonló véleményt.⁴⁴¹

---

⁴³⁵ CLASSEN, 2004, 245. és 259-261. p.

⁴³⁶ „*juristisch endlos*”. GEMEINHARDT, 1980, 137. p.

⁴³⁷ Protokoll vom 19. August 1908.

⁴³⁸ MOL –Miniszterelnökségi Levéltár K 27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 85. doboz.

⁴³⁹ „*Aehrenthal azt kívánta elismertetni Sz. által, hogy az annexió a Berlini szerződést nem sérti. Ez először nem igaz*”. HORVÁTH-TENKE, 1999, 18-19. p.

⁴⁴⁰ *Antonin Nemeč* és *Vinzenz Malik* 1908. november 26-án, SPA XVIII. ülészak, 111. ülés, 8067. és 8082. p., míg *Josef Redlich*, *Karl Renner* és *Tomas Masaryk* december 17-én XVIII. ülészak, 122. ülés, 8120. 8129. és 8159. p. *Bozóky Árpád* 1908. november 27-én, Képviselőházi Napló XXI. kötet, 379. ülés, *Polónyi Géza* december 11-én. Képviselőházi Napló XXII. kötet, 390. ülés, 328-332. p. Az *Österreichische Zukunft*, az *Arbeiter Zeitung*, a *Der Freimütige*, az *Alldeutsches Tagblatt*, valamint a *Jüdische Zeitung* is a Berlini Szerződés megsértéseként értékelte a proklamációt. Hasonlóan írt Az

A Berliini Szerződés sem felmondási, sem elállási záradékkal nem rendelkezett. A proklamáció joghatása a Berliini Szerződés 25. cikkelyének egyoldalú, a részes felek beleegyezése nélküli módosítása lett volna. A többi részes állam tiltakozott a Monarchia eljárása ellen, azt a nemzetközi joggal ellentétesnek minősítette.⁴⁴² A Monarchia azonban csak 1909. februári egyezmény után kérte a Berliini Szerződés részes államait, hogy egyezzenek bele a 25. cikkely megszűnéséhez. Ha az annexió akár a proklamáció, akár a februári konvenció által végbement volna, akkor erre a lépésre nem lett volna szükség.⁴⁴³ Az annexió egyoldalú proklamálásával Ausztria és Magyarország megsértette a Berliini Szerződést.⁴⁴⁴ Egy olyan jogellenes állapot keletkezett, amit csak a részes államok megfelelő magatartása révén lehetett orvosolni.⁴⁴⁵ Ez viszont azt jelenti, hogy a Monarchia csak úgy hajthatta végre nemzetközi jogilag érvényesen az annexiót, ha ahhoz megszerzi a Berliini Szerződés részes államainak a hozzájárulását.⁴⁴⁶

A bosznia-hercegovinai osztrák-magyar kormányzás jogalapja nemzetközi szerződésben biztosított megbízáson alapult. Vagyis teljesen téves az osztrák annexió törvényjavaslat azon fordulata, hogy az annexió egy már hosszú ideje fennálló tényleges állapot végleges jogi formába öntése lenne. Éppen ellenkezőleg: az 1908. október 7-i proklamáció egy érvényes és hatályos nemzetközi szerződés megsértését jelentette, amellyel bizonytalanná vált a Monarchia jelenléte Bosznia-Hercegovinában. Csak miután az orosz és

---

Újság 1908. október 11-száma. Az *Illustrierte Extrablatt* szerint viszont a Berliini Szerződés elavult, így a Monarchia nem sértette meg. FRÄNKEL, 1935, 118. 179. 191. 215-217. és 229. p.

⁴⁴¹ JELLINEK, Georg, *Balkankrise und Völkerrecht*, *Neue Freie Presse*, 1908. december 25. 2-3. p. KLEINWAECHTER, 1910, 148. p. LAMP, 1911, 168. p. Kleinwaechter álláspontja azért figyelemreméltó, mert ő a török szuverenitás 1878 utáni fennállását tagadó szerzők közé tartozott.

⁴⁴² CLASSEN, 2004, 185. p.

⁴⁴³ A Monarchia eljárása közvetett módon tovább szaporítja a török szuverenitás 1878 utáni fennállását erősítő érvek számát. Hiszen ha a 25. cikkely burkolt annexiót jelentett volna, akkor miért kívánta a Monarchia a megszűnését?

⁴⁴⁴ KAMLER, 1967, 89. p. KRÄMMER, 1971, 249. p.

⁴⁴⁵ KRÄMMER, 1971, 237-238. 247. és 298. p.

⁴⁴⁶ SCHNELLER, 1892, 203. p. KMETY Károly, *Quid juris*, *Egyetértés*, 1908. október 8. KAMLER, 1967, 91. p.

francia hozzájáruló nyilatkozat megérkezett, vagyis 1909. április 19-e után vált az annexió nemzetközi jogilag érvényessé.⁴⁴⁷

---

⁴⁴⁷ Hasonlóan Renner az Abgeordnetenhaus 1908. december 17-i ülésén, ill. WURMBRAND, 1915, 40. p. RUTKOWSKI, 1957, 121. p.

IV. FEJEZET. BOSZNIA-HERCEGOVINA ALKOTMÁNYJOGI HELYZETE 1878-1918

1. Tervek Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetének rendezésére

Kállay Béni 1877. április 10-én készített emlékirata foglalkozott először azzal a problémával, hogy Bosznia-Hercegovina egy esetleges annexió után miként illeszkedhetne Ausztria és Magyarország közjogi rendszerébe. Erre roppant egyszerű választ ad: sehogy.⁴⁴⁸ Kállay terveiben Bosznia-Hercegovina „nem lenne a monarchia egyik feléhez sem csatolandó, hanem a monarchia közvetlen tartományát képezné, teljesen különálló kormányzással”. A tartományok egyik vagy másik országhoz csatolása ugyanis „*legyőzhetetlen viszálykodásokra*” vezetnének, ezt csak úgy lehet elkerülni, ha Bosznia-Hercegovinát „*birodalmi tartománnyá*” alakítanák. Mivel szerinte Bosznia-Hercegovina nem illeszthető egyik ország közjogi rendszerébe sem, ebből adódik, hogy a tartományok ilyen berendezkedését tartósnak tekintette.⁴⁴⁹ Nyilván nem véletlen, hogy Andrassy hasonlóan súlyosnak tartotta az annexió kapcsán felmerülő közjogi problémákat. Az 1878. augusztus 24-i közös minisztertanácson kifejtette, hogy annexió esetén új kiegyezésre lenne szükség, mivel vagy egyik sem akarná, vagy mindkét fél magának követelné a tartományokat.⁴⁵⁰

Az 1882. június 3-án tartott közös minisztertanácson Tisza Kálmán vetette fel, hogy a két kormány bevonásával hozzá kell fogni egy annexiós törvényjavaslat elkészítéséhez. Kállay határozottan támogatta, mivel úgy vélte,

---

⁴⁴⁸ „Annyi bizonyosnak látszik, hogy Bosznia nem lenne bevonható az osztrák-magyar monarchiában fennálló alkotmányos rendszerek bármelyikének keretébe is”. WERTHEIMER, 1914, 260. p.

⁴⁴⁹ WERTHEIMER, 1914, 259-260. p.

⁴⁵⁰ Protokoll vom 24. August 1878. HEGEDÜS, 1941, 214. p. RUTKOWSKI, 1957, 123. p. Thallóczy Lajos, közös pénzügyminisztériumi osztályfőnök említi naplójában, hogy Andrassy valószínűleg figyelembe vette Salamon Ferenc történész véleményét, aki a megszállt tartományok alkotmányjogi rendezése kapcsán három lehetőséget vázolt fel: az Ausztriához vagy Magyarországhoz csatolást, vagy Bosznia-Hercegovina „*mint Ausztria és Magyarország közös hódítványa megmaradnak a dualisticus birodalom hódoltságának provinciális minőségében*”. Mind Bosznia, mind Magyarország számára ezt tartotta a legmegfelelőbbnek, mivel ez nem változtatna a magyar alkotmányon. TÖMÖRY, 1966, 896. p.

nem lenne szabad a kedvező külpolitikai helyzetből adódó lehetőséget a közjogi viszony tisztázatlansága miatt elmulasztani.⁴⁵¹ Az október 24-i közös minisztertanácson Ferenc József és Kálnoky közös külügyminiszter is hangsúlyozta, hogy még az annexió végrehajtása előtt tisztázni kell a tartományok közjogi viszonyát. Minden felelős tényező egyetértett tehát abban, hogy a tartományok alkotmányjogi helyzetének megállapítása képezi az annexió sikeres végrehajtásának előfeltételét. Kálnoky be is nyújtott egy 8 pontból álló tervezetet, amit az uralkodó elfogadott. A javaslatot később Kállay bevonásával egy 6 pontból álló javaslattá dolgozta át, de alapjaiban ugyanaz maradt. Ezek a tervek még nem voltak kész törvényjavaslatok, inkább tervek, amiket később ki lehet egészíteni, ahogy a helyzet megkívánja.

A Kállay 1877-es nézeteire emlékeztető átdolgozott javaslat szerint Bosznia-Hercegovina az osztrák-magyar Monarchia integráns része lenne, bár formálisan sem Ausztria, sem Magyarország nem kebelezne be.⁴⁵² A magyar minisztertanács november 7-én foglalt állást az ügyben. A kormány szerint a dualista struktúrából adódóan a tartományok külön egységként nem kapcsolhatók a Monarchiához, mert abból „*kifogyhatatlan zavarok és nehézségek*” támadnának, ezért Bosznia-Hercegovinát, a történeti jogokat és a célszerűséget is figyelembe véve fel kell osztani Magyarország és Ausztria között.⁴⁵³ Kállay és Kálnoky javaslatát 12-én közölték a két miniszterelnökkel. Az osztrák kormány 15-én, a magyar december 6-án tárgyalta –most már a konkrét annexiós javaslatról.⁴⁵⁴

Tisza a 7-én kapott felhatalmazás alapján tájékoztatta Kálnokyt 1883 januárjában a magyar álláspontról. Kifejtette, hogy a magyar kormánynak a Monarchia közjogi berendezkedéséről vallott felfogásával nem fér össze, hogy Bosznia-Hercegovinát, mint birodalmi tartományt („*reichsunmittelbare Provinz*”) közvetlenül a birodalomhoz csatolják. Ezzel ugyanis egy harmadik, ráadásul szláv többségű terület jönne létre a Monarchián belül, ami Dalmácia

---

⁴⁵¹ RUTKOWSKI, 1957, 125. p.

⁴⁵² RUTKOWSKI, 1957, 130-131. p.

⁴⁵³ Digitarchiv 1882. november 7. 9. napirendi pont.

⁴⁵⁴ K. Z. 110 15. November 1882. M. R. Z. 89 II. Frage der Gestaltung des Verhältnisses der okkupierten Provinzen nach deren Annexion. Digitarchiv 1882. december 6. 17. pont.

és Horvátország számára az igazodási pontot jelentené. Ez előkészítheti a trializmus kialakulását. Ezért lenne jobb Bosznia-Hercegovinát felosztani, mégpedig úgy, hogy Banja Luka és Bihac körzete Magyarországhoz, Travnik, Dolnja-Tuzla, Szarajevó és Mosztár Ausztriához kerülne. Ez az arány (69:31) megfelelné a kvóta előírásainak. A tervekből végül nem lett semmi, mivel az osztrák oldal elutasította felosztást.⁴⁵⁵

Bosznia-Hercegovina annexiója az 1896. augusztus 26-án tartott közös minisztertanácson került újból szóba. Kállay három lehetőséget vázolt fel. A felosztást, amit elméletileg kivitelezhetőnek, gyakorlatilag megvalósíthatatlannak tartott. Hasonlóan vélekedett a tartományok egyik vagy másik államhoz („*an eines der Ländergebiete der Monarchie*”) való csatolásáról. Kállay szerint egyik változatról sem sikerülne megegyezést létrehozni. A harmadik lehetőség, hogy Bosznia-Hercegovina mint „*Reichsland*” kapcsolódna a Monarchiához, az államjogi szerkezet miatt lehetetlen. Kállay, *Agenor Goluchowski* gróf közös külügyminiszter, báró *Bánffy Dezső* magyar, és *Kasimir Felix Graf Badeni* osztrák miniszterelnök is egyetértett abban, hogy csak olyan lehetőséget lehet számba venni, amelyben Bosznia-Hercegovina a Monarchia mindkét részéhez kapcsolódik, és mint gyarmatot igazgatják.⁴⁵⁶ A résztvevők megegyeztek abban, hogy az annexiót egy uralkodói proklamációval hirdessék ki.

Kállay mindenképpen szükségesnek tartotta, hogy az annexiót törvény mondja ki, vagyis a két országgyűlésnek kell határozni az annexió formájáról, hogy az alapján a kormányok végrehajtsák az annexiót.⁴⁵⁷ Badeni el kívánta kerülni, hogy a foglalás jogcíme kapcsán történő változások miatt a

---

⁴⁵⁵ RUTKOWSKI, 1957, 134-137. p. Hajlamos vagyok igazat adni Rutkowskinak, aki szerint a magyar kormány valójában el akarta kerülni az annexiót és ezért javasolta Bosznia-Hercegovina felosztását. RUTKOWSKI, 1957, 136. p. Igaz, nem azért, amiért Rutkowski szerint, nevezetesen veszélyeztetve látták volna befolyásukat a birodalomban. Inkább azért, mert a közös miniszterek készítette javaslat nem felelt meg az osztrák-magyar közjogi viszonyról vallott magyar felfogásnak.

⁴⁵⁶ Goluchowski „*bemerkte (...), daß Bosnien und die Herzegowina (...) ein Gebiet bilden, welches den beiden Teilen der Monarchie angehöre und gleichsam als Colonie verwaltet werde*”. Protokoll des zu Wien am 26. August 1896 abgehaltenen Ministerrates für gemeinsame Angelegenheiten. SOMOGYI, 1991, 17-18. p.

⁴⁵⁷ „*Die Form also, in welcher die Provinzen der Monarchie angefügt werden, müsse durch die Parlamente ausgesprochen werden, damit die Regierungen dann aufgrund dieser Gesetze an die Ausführung der Angliederung schreiten können*”. Bánffy és Goluchowski is úgy vélte, hogy az annexió kapcsán a parlamentek szerepét nem lehet kiiktatni. SOMOGYI, 1991, 18. p.

parlamentek túl sokat vitázzanak. Szerinte az uralkodónak csak ki kellene jelentenie az annexiót, egyebekben hangsúlyozni a status quo fennmaradását. A parlamenteknek csak ezt kellene megerősíteniük.⁴⁵⁸ Kállay kijelentette, mivel a Monarchiában alkotmányos viszonyok uralkodnak, nem lehet mellőzni egy annexiót kinyilvánító törvényt, bár közös minisztertársaihoz hasonlóan előnyben részesítené, ha az annexióhoz nem lenne szükség törvényre.⁴⁵⁹ A magyar miniszterelnök azt hangsúlyozta, hogy Magyarországon egyfelől tiltakoznának az annexió miatt, mivel féltének tőle a dualista szerkezetet, másrészt viszont a történeti jogcímet hangoztatva követelnék Bosznia-Hercegovina Magyarországhoz csatolását.

Kállay készített egy 11 pontból álló tervezetet, de abban csak közvetett módon utalt rá, hogy Bosznia-Hercegovina egyszerre tartozna a Monarchia mindkét államához.⁴⁶⁰ Ismerve Kállay korábbi tervezetét, nem lehet kétségünk, hogy Bosznia-Hercegovinát a *Monarchiához* kívánta kapcsolni. Ezt azonban az 1896-os tervezete kifejezetten nem mondta ki, csak annyit tartalmazott, hogy Bosznia-Hercegovinát közös ügyként kell kezelni. A 26-i tanácskozáson Goluchowski javaslatára elfogadott 1. szakasz viszont ezt kifejezetten ki is mondta.⁴⁶¹

Az 1906. október 24-én közös külügyminiszterré kinevezett Alois Lexa Freiherr von Aehrenthal terveiben Bosznia-Hercegovina bekebelezése egy nagyszabású alkotmányjogi reformterv része volt. Az egyértelműen dualista elképzelés szerint Bosznia-Hercegovina Dalmáciával és Horvátországgal együtt a Szent Korona alatt egyesülne, így létrehozva a Habsburg-dinasztia uralma alatt egy délszláv központot, amely kihívást jelentene a szerb vezetésű

---

⁴⁵⁸ Bánffy az augusztus 30-i közös minisztertanácson az osztrák miniszterelnökkel egyetértve továbbra is hangsúlyozta, hogy a várható parlamenti nehézségekre tekintettel az annexiót kinyilvánító törvény csak magának az annexiónak a kimondását, az igazgatás kapcsán a status quo fenntartását és az okkupációs törvény hatályának megszüntetését kellene tartalmaznia. Protokoll des zu Wien am 30. August 1896 abgehaltenen Ministerrates für gemeinsame Angelegenheiten. SOMOGYI, 1991, 38. p.

⁴⁵⁹ „sowohl Redner als auch vermutlich seine gemeinsamen Ministerkollegen es vorziehen würden, wenn es möglich wäre, die Angliederung auch ohne Gesetz durchzuführen”. SOMOGYI, 1991, 19. p.

⁴⁶⁰ Nr. 3a. Projekt des gemeinsamen Finanzministers betreffend die Behandlung Bosniens und der Hercegovina (továbbiakban Kállay, Projekt). Punkt 1. „Bosnien und die Hercegovina bilden bis auf weiteres eine gemeinsame Angelegenheit der österreichisch-ungarischen Monarchie”. SOMOGYI, 1991, 22. p.

⁴⁶¹ „Die von Sr. Majestät mit Ah. Proklamation vom...an die österreichisch-ungarische Monarchie angetragten Provinzen Bosnien und die Hercegovina”. SOMOGYI, 1991, 20. p.

délszláv egység gondolattal szemben.⁴⁶² Az akkori közös pénzügyminiszter, báró Burián István egyetértett azzal, hogy a délszláv tartományokat Magyarországhoz kapcsolják.⁴⁶³ Ő azonban pontosan a trialista törekvések megakadályozása miatt tartotta helyesnek ezeket a terveket. Emlékiratában kifejtette, hogy Bosznia-Hercegovina megszállásának célja nem lehet más, mint a tartományok Monarchiába való teljes bekebelezése. Elismerte, hogy az annexió belső zavart okozhat, de nagyobb veszélynek tartotta az annexió elmulasztását. Azzal számolt, hogy Bosznia-Hercegovina, mint „*Reichsland*” csak átmeneti ideig működne, amíg a végleges alkotmányos helyzetét a Monarchián belül meg nem találják.⁴⁶⁴

Megállapíthatjuk tehát, hogy Bosznia-Hercegovina annexiója kapcsán mindig kiemelt figyelmet fordítottak az annexió alkotmányjogi következményeire. Hiába volt 1882-ben kedvező külpolitikai helyzet, mivel nem sikerült megnyugtató módon tisztázni Bosznia-Hercegovina annexió utáni alkotmányjogi helyzetét, azt nem is hajtották végre. Aehrenthal Bosznia-Hercegovina kérdését a dualista rendszer átalakításának tervébe illesztette, Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetének rendezését a dualista struktúra átalakításának részeként képzelte el. A magyar kormány által 1882-ben képviselt felosztási tervet kivéve minden egyes elképzelés azzal számolt, hogy Bosznia-Hercegovinát a *Monarchiához* kellene csatolni, vagyis egyszerre tartozna Magyarországhoz és Ausztriához, és mint ilyen, közös igazgatás alatt állna. A tervek azt is tartalmazták, hogy a tartományok

---

⁴⁶² „*Es ist weit eher anzunehmen, daß die im Rahmen der Stefanskronen erfolgende Bildung einer starken südslavischen Gruppen in the long run nicht zu einer Stärkung des magyarischen Gedankens führen, sondern die Monarchie auf jene Bahn leiten werde, die ihrer Entwicklung vielleicht am angemessensten ist: auf die Bahn des Trialismus*”. II. Memoire Aehrenthals vom 7. Februar 1907. WANK, 1994, 455. p. I. Memoire Aehrenthals vom 5. Februar 1907. WANK, 1994, 452. p. SOMOGYI, 1986, 791. p. Aehrenthal február 7-i emlékiratában kifejti, hogy a délszláv területek Magyarországhoz csatolása sokkal kisebb alkotmányjogi problémát okozna, mint az Ausztriához való csatolásuk. WANK, 1994, 453. p.

⁴⁶³ Burián 1907. március 9-i naplóbejegyzése. HORVÁTH-TENKE, 1999, 6. p.

⁴⁶⁴ HHStA Kabinettsarchiv –Geheimakten Karton 25 (alt 28). Thallóczy említ naplójában, hogy Burián az 1907. májusi emlékiratában Bosznia-Hercegovinát *Szent István koronájához* kívánta csatolni, mint külön testet. TÖMÖRY, 1966, 893. p. Burián emlékirata azonban kifejezetten a „*Reichsland*” kifejezést használta, és Bosznia-Hercegovina kapcsán a *Monarchiához* való csatolásról írt: „*Zur Zeit als die Okkupation von Bosnien-Hercegovina in's Werk gesetzt wurde, liess sich für die Durchführung des Zweckes dieser historischen Tat, welcher kein anderer sein konnte, als die volle Angliederung jener Länder an die Monarchie, ein bestimmtes Programm nicht einmal in allgemeinen Linien festsetzen*”. Burián, Denkschrift.

hovatarozását törvényben kell szabályozni, azonban számolva azzal, hogy Bosznia-Hercegovina *Monarchiához* csatolása és az ezt becikkelyező törvény parlamenti elfogadása Magyarországon szinte megoldhatatlan problémát jelentene, a tervek csak papíron maradtak.

2. Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetének rendezésére tett előkészületek

Bosznia-Hercegovina bekebelezésének kérdése az 1908. augusztus 19-i közös minisztertanácson került újra napirendre. Aehrenthal ekkor is hangsúlyozta, hogy a sikeres annexió előfeltétele a tartományok alkotmányjogi helyzetének tisztázása.⁴⁶⁵ Az uralkodó arra hatalmazta fel, hogy érintkezésbe lépjen a két miniszterelnökkel, hogy az alkotmányjogi problémákat megoldják, nehogy azok tisztázatlansága akadályozza az annexiót.⁴⁶⁶ Javasolta, hogy egyezzenek meg a proklamáció szövegében, valamint érdeklődött, hogy szükséges-e azt a parlamentek elé terjeszteni. Ez utóbbit azon kikötés mellett mindkét miniszterelnök elutasította, hogy a tartományok alkotmányjogi helyzetét törvényben kell szabályozni.⁴⁶⁷ Beck kijelentette, hogy hajlandó az annexiót kimondó törvényjavaslatról tárgyalást folytatni a magyar kormánnyal.⁴⁶⁸ A megbeszélés után párhuzamosan folytak a proklamáció és az annexió törvényjavaslat tervezetének munkálatai. *Wekerle Sándor* magyar miniszterelnök augusztus 22-én megkérte *Thallóczyt*, hogy írjon neki egy emlékiratot „*Bosznia közjogi dolgairól*”.⁴⁶⁹

---

⁴⁶⁵ Aehrenthal „bezeichnet es, als die wichtigste Vorbedingung für die Vornahme der Annexion, daß vorerst über die mit derselben in Zusammenhange stehenden Staatsrechtlichen Fragen zwischen den Regierungen eine interne Einigung erzielt werde”. Protokoll vom 19. August 1908.

⁴⁶⁶ „damit, wenn der Moment für die Vornahme der Annexion eintritt, sich nicht etwa die innere Frage als Hinderniss in den Weg stelle”.

⁴⁶⁷ „welche Frage seitens des kgl. ungar. Ministerpräsidenten Dr. Wekerle mit dem Bemerkten verneint wird, daß die Proklamation Seiner Majestät keiner Kritik im Parlamente ausgesetzt werden dürfe und in dem letzteren nur eine darauf bezügliche Gesetzesvorlage einzubringen sein werde”. Hasonlóan Beck: „die Proklamation in Parlamente nicht unterbreitet werden dürfe”.

⁴⁶⁸ „A két miniszterelnök megegyezett, hogy együtt fogják kidolgozni az illető törvényjavaslat tervezetét”. HORVÁTH-TENKE, 1999, 15. p.

⁴⁶⁹ TÖMÖRY, 1966, 892. p.

A két miniszterelnök erőfeszítései ellenére sem sikerült a szeptember 10-i közös minisztertanácsra egy közös törvényjavaslatot elkészíteni. A két kormányfő ezért megállapodott, hogy újra megvizsgálják az alkotmányjogi kérdést, és megpróbálnak megegyezésre jutni.⁴⁷⁰ Aehrenthal egy manifesztumot kívánt intézni a Monarchia népeihez, amelyben az uralkodó tájékoztatná őket az annexióról. Ahogy *Max von Gagern*, a minisztertanács jegyzőkönyvvezetője említi, rövid véleménycsere után letett eme szándékáról. Meggyőzték, hogy helyesebb lenne uralkodói kéziratokat intézni a két miniszterelnökhöz és a közös külügyminiszterhez. A két miniszterelnökhöz intézett kézirat tartalmazná azt az indítványt, hogy terjesszék be a törvényhozások elé az annexiós törvényjavaslatot.⁴⁷¹ Burián naplójában elégedetten írt az értekezletről.⁴⁷² Thallóczy viszont megjegyezte, hogy a proklamáció szövege miatt ideges volt.⁴⁷³ Aehrenthal levélben tájékoztatta *Ferenc Ferdinánd* trónörökösét a helyzetről.⁴⁷⁴

Thallóczy említi naplójában, hogy a proklamáció szövegét a külügyminisztériumban készítették. Burián megmutatta neki, s vele íratta le megjegyzéseit. Thallóczy nem volt elragadtatva az „*Aehrenthal konyhájából való*” szövegtől, s igyekezett rajta javítani, elsősorban a magyar közjog szempontjait figyelembe véve, hogy az „*igazán centralista*” passzusok

---

⁴⁷⁰ Thallóczy említi, hogy ő javasolta, hogy két, egybehangzó törvényt készítsenek. TÖMÖRY, 1966, 894. p.

⁴⁷¹ Aehrenthal azt is javasolta, hogy a proklamáció tartalmazza, hogy Ferenc József felveszi a bosnyák királyi címet. Burián azonban ezt azzal utasította el, hogy azt előbb a bosnyákoknak ki kell érdemelni. Elvi szinten azonban nem utasította el a „*König von Bosnien und der Herzegovina*” címet, mert úgy vélte, ezzel elejét lehet venni, hogy a horvátok a tartományokat maguknak követeljék. Protokoll vom 10. September 1908. K. Z. 42 G. M. C. P.Z. 468. HHStA PA XL Interna Karton 307. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1908. V.-XII. Érdekes Burián okfejtése, mivel nyilván ő is tudta, hogy a magyar királyi címben benne foglaltatik a „*Ráma királya*” cím, ami Boszniára utal. Lehet, hogy pusztán politikai megfontolásokból említette a „*Bosznia-Hercegovina királya*” cím felvételének lehetőségét.

⁴⁷² „*Nagy haladás az ügyben. A 2 kormányelnök nagyon közeledett. Beck akarja a dolgot, de lehetetlennek tartja Wekerle államjogi álláspontját, a magyar korona igényeinek elismerését*”. HORVÁTH-TENKE, 1999, 15. p.

⁴⁷³ A proklamáció „*löttyedt, egy-két passzus helyes, a többi lapos, semmit sem mond, egy erőltet semmi és sok baj kútforrása lesz*”. TÖMÖRY, 1966, 893. p.

⁴⁷⁴ „*Die staatsrechtliche Frage ist noch nicht endgültig geordnet, -die beiden Ministerpräsidenten unterhandeln noch, -ich kann aber die Zuversicht aussprechen, daß eine Lösung gefunden wird, welche den Interessen der Allerhöchsten Dynastie und der Monarchie vollkommen entsprechen wird*”. Aehrenthal an Franz Ferdinand, Wien, 15. September 1908. WANK, 1994, 621. p.

lehetőség szerint kimaradjanak belőle.⁴⁷⁵ Bizonyos tehát, hogy az október 7-én a hivatalos lapokban megjelent proklamáció már egy –akár többször is átdolgozott szöveg volt.⁴⁷⁶ Szeptember végén még mindig nem volt kész a közös annexiós törvényjavaslat, Beck ugyanis „*az ő törvényjavaslat – tervezetével*” utazott Budapestre. Ott 26-án Burián és Aehrenthal tárgyaltak a törvényjavaslatokról és a proklamációról, de döntés nem született, mert a két miniszterelnökkel még nem beszéltek meg.⁴⁷⁷

Ekkor már a magyar kormány tagjai, *íjf. gróf Andrássy Gyula* belügyminiszter kivételével, beleegyeztek az annexióba.⁴⁷⁸ Burián 27-én azt írta naplójába, hogy a Beckkel való megbeszélés után a „*dolog a fő vonalaiban kész*”.⁴⁷⁹ Ezt Thallóczy naplója is megerősíti.⁴⁸⁰ Ennek ellenére 30-án Thallóczy még öt variánst említ, de arról nem tesz említést, hogy a proklamációból vagy a törvényjavaslatokból, vagy esetleg mindkettőből volt még öt változat. Október 1-én Burián megmutatta Thallóczynak a proklamáció szövegét, de még ebben is sok „*régi cafrang*” szerepelt, pl. a „*népcsaládok*” és a „*közös jogar*” kifejezés.⁴⁸¹ Burián ezért azt javasolta a magyar minisztereknek, hogy szövegezzék meg ők a proklamációt.⁴⁸²

A végső megbeszélések október 1-én és 2-án zajlottak Burián, Aehrenthal, Wekerle, Beck, valamint a fél magyar és osztrák kormány részvételével.⁴⁸³ A magyar kormányfőnek minden politikusi dörzsölségére

---

⁴⁷⁵ „*Ahány mondat, annyi zavar*”. TÖMÖRY, 1966, 893. p.

⁴⁷⁶ Thallóczy említ egy részt a szövegből „*sei für einen untrennbaren Bestandteil unseres kraft der Pr. S. unteilbaren und unauflösbaren Länderbesitze denen Wir sie hiemit als autonomen Verwaltungskörper einverleiben*.” „*Ehhez, mint autonóm közigazgatási terület. De mihez, melyikhez?*” TÖMÖRY, 1966, 893. p. Ez a rész a kiadott proklamációban végül nem szerepelt.

⁴⁷⁷ TÖMÖRY, 1966, 894. p. HORVÁTH-TENKE, 1999, 16. p. „*Die Verhandlungen mit den beiden Ministerpräsidenten betreffend die Annexion sind nahezu abgeschlossen. Ich hege die Zuversicht, daß eine Formulierung getroffen werden wird, die uns das gibt, was wir brauchen, das ist die volle Souveränität Seiner Majestät über die beiden Provinzen, ohne die Zukunft zu präjudizieren*”. Aehrenthal an Franz Ferdinand, Wien, 26. September 1908. WANK, 1994, 622. p.

⁴⁷⁸ TÖMÖRY, 1966, 894. p.

⁴⁷⁹ HORVÁTH-TENKE, 1999, 16. p.

⁴⁸⁰ „*Ki vannak küszöbölve egyúttal a legvastagabb botlások, illetőleg osztrák frázisok*”. TÖMÖRY, 1966, 894. p.

⁴⁸¹ TÖMÖRY, 1966, 895-896. p.

⁴⁸² Apponyi Albert kijelentette, hogy ha az akkori (30-i) változattal állnának elő „*kiverik őket a parlamentből*”. TÖMÖRY, 1966, 898. p.

⁴⁸³ Magyar részről többek között *íjf. Andrássy Gyula* belügyminiszter, Apponyi Albert vallás –és közoktatásügyi miniszter, *Darányi Ignác* földművelésügyi miniszter, *Kossuth Ferenc* kereskedelmi

szükség volt, hogy a proklamáció szövegének legalább valamelyest olyan formát adjanak, ami megfelel a magyar közjognak.⁴⁸⁴ Az eredmény egy kompromisszumos megoldás lett.⁴⁸⁵ Az október 3-i magyar minisztertanácson ismertette Wekerle a tárgyalások eredményeit. Ezek szerint az uralkodó mindkét miniszterelnökhöz, valamint a közös külügy- és pénzügyminiszterhez is legfelsőbb kéziratot, a bosnyák néphez pedig fejedelmi szózatot intéz. A kéziratokban tudtul adja, hogy szuverén jogait és a trónöröklési rendet kiterjeszti Bosznia-Hercegovinára, és utasítja a miniszterelnököket, hogy terjesszék a törvényhozások elé az annexiót becikkelyező törvényjavaslatokat.⁴⁸⁶

A kompromisszumok miatt az eredmény alkotmányjogilag meglehetősen bizonytalanra és zavarosra sikeredett. Az október 7-i hivatalos lapokban megjelent kéziratok tudatták, hogy Ferenc József „szuverén jogait” kiterjeszti Bosznia-Hercegovinára és a „házára nézve érvényben álló” örökösödési rendet a tartományokra is hatályba lépteti. Arra vonatkozóan, hogy Bosznia-Hercegovina a Monarchia melyik országához kerül, egyáltalán milyen alkotmányjogi helyzete lesz, a proklamációban semmi sem szerepelt. A bosnyákokhoz intézett szózat utalt arra a szükségletre, „*hogy a két ország (ti. Bosznia-Hercegovina) jogállása világos és kétséget kizáró módon megállapíttassék. Ezen okból, valamint tekintettel azokra az ősi kötelékekre,*

---

miniszter, osztrák részről *Franz Klein* igazságügyi miniszter és *Witold Ritter von Korytowski* pénzügyminiszter vett részt. TÖMÖRY, 1966, 897. p. HORVÁTH-TENKE, 1999, 16. p.

⁴⁸⁴ A magyar miniszterek fél tízre, a közös és osztrák miniszterek csak negyed tizenkettőre érkeztek, így ők már a magyar szövegjavaslattal találták szembe magukat. TÖMÖRY, 1966, 898. p.

⁴⁸⁵ „*Estére szerencsésen megszövegeztük az ügydarabokat*”. HORVÁTH-TENKE, 1999, 16. p. „*A proklamációból –igen helyesen- kivették Pesten a sok közjogellenes régi flosculusokat*” (mondatokat – Sz. Sz.). „*Folyt a kapacitálás, végre megegyeztek, „Szent Istvánt” kihagyták, de a magyar trón régi igényeit –ami helyes és elengedhetetlen kellék- hangsúlyozták. Így egészen ártatlan dolog a manifesztum*”. Az uralkodót figyelmeztették a keltezésre, nehogy az aradi vértanúk kivégzésének napja (október 6.) szerepeljen a kéziratokon. Ezért azokon 5-e szerepel és a 7-i hivatalos lapokban jelent meg. TÖMÖRY, 1966, 897. p.

⁴⁸⁶ MOL K 27 Miniszterelnökségi Levéltár Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 85. doboz. Sajnos a vonatkozó osztrák minisztertanácsi jegyzőkönyvek megsemmisültek, még a napirendi pontok is hiányoznak. AFVA Ministerrats-Protokolle 45. Tagesordungen zu den Separat Protokollen 1896-1915.

amelyek dicső Elődeinket a magyar trónon ezen országokhoz fűzték” terjeszti ki az uralkodó szuverén jogait Bosznia-Hercegovinára.⁴⁸⁷

A kéziratokból tehát nem derül ki, hogy az uralkodó osztrák császári vagy magyar királyi jogait terjesztette ki Bosznia-Hercegovinára, és hogy a magyar vagy az osztrák trónöröklési rendet lépteti hatályba.⁴⁸⁸ Jaeger szerint az uralkodó azt a szuverenitást terjesztette ki, amit a fennálló alkotmány alapján a többi államban is gyakorol. Ezért ezekről nem is kell törvényben rendelkezni.⁴⁸⁹ Tezner inkább azt hangsúlyozta, hogy a kéziratokból nem derül ki, hogy ki annektálta Bosznia-Hercegovinát és melyik öröklési rend került bevezetésre.⁴⁹⁰ Az uralkodó „*szuverén jogainak kiterjesztése*” nem megfelelő fordulat, mert úgy tűnhet, hogy felségjogok, uralkodói előjogok kiterjesztéséről van szó, nem pedig annexióról. Szerencsésebb lett volna, ha a proklamáció azt tartalmazza, hogy az osztrák-magyar Monarchia Bosznia-Hercegovinát bekebelezi. A trónöröklési rend kiterjesztésének módját alkotmányellenesnek tartotta.⁴⁹¹ Helyette azt kellett volna kimondani, hogy Bosznia-Hercegovina a kifelé egységet képező Monarchia része lett a mindkét államban a Pragmatica Sanctio alapján uralkodó császár és király uralma alatt. Ez fejezte volna ki azt, hogy aki a Pragmatica Sanctio alapján uralkodik a Monarchia két államában, az uralkodik Bosznia-Hercegovinában is.⁴⁹² Mivel a két kormányfőhöz szóló kézirat maga rendelkezett úgy, hogy szükséges az annexiót törvénybe iktatni, ezért alkotmányjogi értelemben nem volt szükséges és nem is volt lehetséges, hogy Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi

---

⁴⁸⁷ A proklamációnak volt olyan változata, amelyben eredetileg ez a kitétel is szerepelt volna. HHStA PA I. Allgemeines. 485. Liasse.

⁴⁸⁸ RÉZ, 1914, 193. p.

⁴⁸⁹ JAEGER, 1911, 18. és 23. p.

⁴⁹⁰ Hasonlóan LAMP, 1911, 170. p.

⁴⁹¹ A kéziratok egészét alkotmányellenesnek minősítette Nagy György a Képviselőház 1908. december 5-i ülésén. Képviselőházi Napló XXII. kötet, 386. ülés, 232-237. p. Polónyi Géza volt igazságügyi miniszter pedig a bosnyákokhoz szóló szöveget tekintette alkotmányellenesnek, mivel azt nem ellenjegyezték. Véleményem szerint erre nem is volt szükség, hiszen az csak egy kiáltvány volt, nem lehet jogi aktusnak tekinteni. Kmety is azt hangoztatta, hogy a magyar igény a proklamációban nincs szabatosan kifejtve, nem derül ki, hogy az uralkodó melyik szuverenitását terjesztette ki Bosznia-Hercegovinára. *Egyetértés*, 1908. október 8.

⁴⁹² TEZNER, *Der Kaiser*, 1909, 266-267. p.

helyzetét a kéziratok tisztázzák.⁴⁹³ Alkotmányjogilag a kéziratok az uralkodó annexiós szándékát nyilvánították ki, ezt a szándékot kellett a két országgyűlésnek törvényben rendezni.⁴⁹⁴

3. A magyar álláspont

Az augusztus 19-i közös minisztertanácson Aehrenthal javasolt egy törvénytervezetet, amely 1. §-a így szólt: *„Bosnien und die Herzegovina werden mit den unter der Herrschaft Seiner Majestät des Kaisers und Königs stehenden beiden Staatsgebieten der österreichisch-ungarischen Monarchie vereinigt“*. A 2. § tartalmazta a trónöröklésre vonatkozó rendelkezéseket, míg a 3. kinyilvánította, hogy a tartományok alkotmányjogi helyzetének végső megállapítása a törvényhozások hatáskörébe tartozik.⁴⁹⁵ Wekerle azonban ezt a javaslatot a magyar közjog szempontjából elfogadhatatlannak minősítette.⁴⁹⁶

A HHStA anyagaiban több, eltérő szövegű magyar annexiós javaslat található.⁴⁹⁷ Feltehető, hogy ezek a javaslatok a közös minisztertanács üléseire készültek, mivel az a változat is megtalálható köztük, amit Wekerle vitt magával a szeptember 10-i ülésre. Az egyik javaslat szerint, miután Ausztria császára és Magyarország apostoli királya *„elrendelte“* Bosznia-Hercegovina bekebelezését és ezáltal alkotmányos uralkodói jogait ezen tartományokra is kiterjesztette, tekintettel a fennálló viszonyokra, Bosznia-Hercegovinát corpus separatumként kell kezelni. A tervezet 1. §-a kinyilvánította, hogy Bosznia-Hercegovinát a Monarchia Pragmatica Sanctio által létrehozott kötelékéhez kapcsolják. Bosznia-Hercegovina olyan, a császár és király által uralt területet képez, ahol hatályba lépnek az 1723. évi I. II. és III. törvények

---

⁴⁹³ Ezt a nézetet képviselte a *Lovászzy Márton* szerkesztette Magyarország c. lap is 1908. október 8-i számában.

⁴⁹⁴ Ahogy Királyfi Árpád megjegyezte: a parlamenteknek kell a kéziratoknak közjogi hatályt adni. KIRÁLYFI, 1909, 4. p. Lamp szerint a kéziratok a bekebelezési eljárás részaktusai. LAMP, 1911, 228. p.

⁴⁹⁵ A 2. § csak az *„Erbfolge“* kifejezést tartalmazta. Protokoll vom 19. August 1908.

⁴⁹⁶ Wekerle *„bezeichnet den betreffenden Entwurf als kein geeignetes Substrat zumal in demselben die zu annektierenden Provinzen implicite als ein Reichsland hingestellt werden, was vom ungarischen Standpunkte nicht akzeptiert werden könne, da es nicht angehe, Provinzen auf welche Ungarn einen historischen Anspruch erhebt, als ein Reichsland anzusehen“*.

⁴⁹⁷ HHStA PA I. Allgemeines 485. Liasse

rendelkezései.⁴⁹⁸ Volt olyan változat, amelyben szerepelt volna a történeti jogcímre való utalás is.⁴⁹⁹ Nyomon követhető annak a változatnak a keletkezése is, amit végül Wekerle szeptember 10-én bemutatott.⁵⁰⁰

A szeptember 10-i közös minisztertanácsra magával vitt magyar javaslat 1. §-a kimondta, hogy Bosznia-Hercegovinát a Szent Korona jogán ezen korona országaihoz csatolják, míg a 2. § az 1723. évi I. II. és III. törvények hatályát terjesztette ki Bosznia-Hercegovinára.⁵⁰¹ Wekerle már az augusztus 19-i közös minisztertanácson ahhoz a feltételhez kötötte a magyar kormány hozzájárulását az annexióhoz, hogy az a Szent Korona jogán fog megvalósulni.⁵⁰² A magyar álláspont tehát egyértelműen az volt, hogy az annexió *jogcíme* arra a történeti kapcsolatra való utalás, azon „*ősi kötelék*” legyen, ami egykor Bosznia-Hercegovinát Magyarországhoz fűzte. Ennek megfelelően a tartományokban a *magyar* trónöröklési törvényeket kellene hatályba léptetni, már csak azért is, mivel az kifejezésre juttatja az uralkodó osztrák tartományai és a magyar korona országai közötti kapcsolatot is, míg az osztrák Pragmatica Sanctio csak az osztrák területek összetartozását fejezi ki.⁵⁰³

Hangsúlyozni kell azonban, hogy Wekerle nem azt kívánta, hogy Bosznia-Hercegovina Magyarországhoz kapcsolódjon, vagy az annexió

---

⁴⁹⁸ „Die Einverleibung Bosniens und der Hercegovina in den durch die pragmatische Sanktion begründeten Verband der Monarchie wird hiemit im Sinne des § 5 G. A. VI: 1880 genehmigt”. „Beide Länder bilden ein vom Kaiser von Oesterreich und Apostolischen König von Ungarn beherrschtes Gebiet, auf welches die Bestimmungen der Gesetzartikel I. II. III. vom Jahre 1723 ausgedehnt werden”.

⁴⁹⁹ Az egyikben ez állt volna: „und in Anbetracht der alten Bande zwischen den Allerhöchsten Vorfahren als Trägern der heiligen Stephanskronen und diesen Ländern geruhten”. A másikban „geruhten Kraft des Rechtes der heiligen ungarischen Krone die (beszúrva verfassungsmäßigen) Herrscherrechte Seines Hauses auf Bosnien und die Herzegovina erstrecken”.

⁵⁰⁰ „Nachdem (beszúrva S. M. Kaiser und König) Bosnien und die Herzegovina (Kraft Seiner Souveränen Macht) –mit Ausnahme des Sandschaks Novibazar- (kihúzza Kraft des Rechtes) der heiligen ungarischen Krone (kihúzza an die Länder dieser Krone wieder angeschlossen worden sind, helyette diese Länder seinem auf Grund der Pragmatischen Sanktion untheilbaren und unauflösbaren Besitze einverleibt hat) wird die erfolgte (kihúzza Tatsache dieses Anschlusses unter die Gesetze des Landes inartikuliert helyette Einverleibung gesetzlich inartikuliert”.

⁵⁰¹ A törvényjavaslat tartalmát egyébként már az augusztus 19-i minisztertanácson is ismertette. Protokoll vom 10. September 1908.

⁵⁰² „Nach der unverfälschten ungarischen Auffassung welche mit dem dynastischen Interesse identisch ist, erscheint es geradezu als unzulässig, daß diese historischen Rechtsansprüche in dem Falle, als sich die internationale Stabilisierung der mandatariellen Besitzführung vollziehen sollte, möge diese auf welche Art immer geschehen, -nicht zur Geltung kommen”. Beilage zu Nr. 453 Memorandum Wekerle, Budapest 17. August 1908.

⁵⁰³ Protokoll vom 19. August 1908.

Magyarország nevében történjen, hanem csupán azt, hogy az annexió a magyar Szent Koronát megillető történeti kapcsolaton alapuló jogcím segítségével menjen végbe. Ez olyan „*erkölcsi jogosultság*”, amit a magyar közjog állandóan fenntartott, elismert, és amiről soha nem mondott le. E jog kifejezésre jut a magyar királyi címben, címerben, lobogón, a hitlevélben és a koronázási esküben is. Hivatkozott arra, hogy Dalmácia, Galícia és Lodoméria is a magyar és a cseh korona jogán kerültek a Habsburg uralkodók hatalmába. Ráadásul a történeti jogcím nagyon hatásos érv az esetleges népszavazási szándékkal szemben.

A szeptember 10-i minisztertanácson Wekerle kifejezetten azt hangoztatta, hogy a magyar történeti jogcím alapján való annexiót a külföld könnyebben elismerné. De szerinte ez egyfajta garanciát jelentene Ausztria és Magyarország összetartozása számára is.⁵⁰⁴ Döntő tényező volt a Wekerle által javasolt tervezet 3. §-a, ami azt mondta ki, hogy a tartományok igazgatása változatlan maradjon.⁵⁰⁵ Vagyis, a magyar álláspont nem óhajtotta a tartományok kormányzatának a megváltoztatását, Bosznia-Hercegovina igazgatásának átvételét. A magyar miniszterelnök hangsúlyozta, hogy a jogfenntartás pusztán kinyilvánításának nincs gyakorlati jelentősége arra nézve, hogy a tartományok alkotmányjogi helyzetét csak az osztrák törvényhozás hozzájárulásával lehet megoldani.⁵⁰⁶

Wekerle érvei egyrészt arra irányultak, hogy a történelmi jogcím jó hivatkozási alapul fog szolgálni a külfölddel szemben, másrészt cserébe Ausztria gazdasági előnyökben részesülhetne. Vegyük azonban észre a

---

⁵⁰⁴ „*Bosnien und die Herzegovina im Falle ihrer Zugehörigkeit zu Ungarn ein Interesse daran haben würden, daß zwischen den beiden Staaten der Monarchie eine wirtschaftliche Zusammengehörigkeit bestehen bleibe, welche auch ihnen zugute komme*”. Protokoll vom 10. September 1908.

⁵⁰⁵ § 3. „*In Betreff der Verwaltung dieser neuerlich angeschlossenen Teile sind unter Berücksichtigung jenes Prinzipes, daß die neuerlich angeschlossenen Provinzen mit Zustimmung ihrer Interessenskreise je früher mit einer verfassungsmäßigen Autonomie beteiligt werden mögen, bis zur weiteren einvernehmlichen Verfügung der Gesetzgebungen, die Bestimmungen des Gesetzartikels VI. vom Jahre 1880 anzuwenden*”. Wekerle „*bemerkte hiezu erläuternd, daß ungeachtet der im § 1. dieses Entwurfes ausgesprochenen Inkorporierung Bosniens und der Herzegovina in die Länder der ungarischen Krone, diese beiden Provinzen gemäß § 3. des Entwurfes Österreich gegenüber ein im gegenseitigen Einvernehmen zu verwaltes Gebiet bilden*”.

⁵⁰⁶ Übersetzung des alleruntertänigsten Vortrages des treuehorsaamsten königl. ungar. Ministerpräsidenten Dr. Alexander Wekerle. AFVA Ministerrats-Präsidium 1908 Karton 81/b. (továbbiakban Übersetzung).

magyar javaslatban rejlő kulcsmozzanatot: Magyarország el kívánta fogadtatni Ausztriával, hogy Bosznia-Hercegovinát a *magyar* történeti jogcím alapján annektálják, viszont az igazgatás terheinek viselésében továbbra is számított volna Ausztria hozzájárulására. Abban az esetben tehát, ha az osztrák kormány elfogadta volna Wekerle javaslatát, az osztrák fél a tízévente megállapított kvóta arányában egy alkotmányjogi értelemben a magyar Szent Koronához tartozó terület költségeinek fedezéséhez járult volna hozzá. Mivel az igazgatási költségek közel 70 %-át Ausztria állta, Magyarország meglehetősen jól járt volna, ha az osztrák kormány elfogadja Wekerle javaslatát.

A magyar kormány Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetére vonatkozó elképzelése meglehetősen egybecsengett Aehrenthal elképzelésével. A források sajnos nem tartalmazznak olyan adatot, ami arról tanúskodna, hogy a magyar kormány tisztában lett volna Aehrenthal szándékaival, de nem elképzelhetetlen, hogy Wekerle azok ismeretében képviselte a magyar álláspontot. A közös minisztertanácsi jegyzőkönyvekből mindenestre nem vehető ki Aehrenthal részéről valamiféle túlzott ellenállás a magyar kormánnyal szemben, inkább közvetíteni igyekezett a két kormány között. Inkább osztrák részről volt tapasztalható ellenállás.

Az október 3-i magyar minisztertanács határozta meg a parlament elé terjesztendő törvényjavaslat tartalmát. A minisztertanács által végül elfogadott szöveg eltért attól, amit Wekerle magával vitt a szeptember 10-i közös minisztertanácsra. A magyar miniszterelnök hangsúlyozta, hogy a magyar javaslat azon az ősi köteléken alapul, amit a magyar jog a királyi címben, címerben, zászlóhasználatban, a király által adományozott boszniai egyházi méltóságok adományozásában, s a királyi hitlevélben és koronázási esküben biztosított. Ezek arra is biztosítékot nyújtanak, hangoztatta Wekerle, hogy „*a megszállott tartományok viszonyának végleges rendezésénél*” Ausztriával szemben is érvényesíteni lehessen a magyar igényeket. „*Az annectálással függ össze még az a kérdés is, hogy a két ország a monarchia melyik államához csatolandó. Abban a kötelékben, a mely a két országot régebben Magyarországhoz fűzte, meg van ugyan a jogcím; Boszniának és*

Herczegovinának viszonya a magyar szent korona országaihoz azonban sem régiebb, sem újabb törvények által szabályozva nincsen; úgy hogy önmagában véve is törvényhozási szabályozást igényel.

De szabályozást igényel Ausztriával való viszonyunk szempontjából is, mégpedig annál a lekötöttségnél fogva, a melyet az 1880. évi VI. törvényczikk 5. §-a állapít meg, és melynek értelmében a szabályozás csak Magyarország és Ausztria törvényhozásainak egyetértésével történhetik. Minthogy az Ausztriával ebben a tekintetben folytatandó tárgyalások kétségkívül évekig el fognak húzódni, a Boszniával és Herczegovinával való állandó kapcsolat kimondása pedig (...) halasztást nem tűr (...) a viszony újabb szabályozásáig továbbra is az 1880. évi VI. törvényczikk rendelkezései értelmében kellend eljárni”. Az Országgyűlés elé benyújtandó tervezet ezen kívül kimondaná az uralkodó szuverén jogainak Bosznia-Hercegovinára való kiterjesztését és a magyar trónöröklési törvények hatályba lépését.

A tervezettel kapcsolatban Apponyi Albert és ifj. Andrássy Gyula hangoztatta a kételyeit. Apponyi szerint a javaslat nem rendezi a közjogi problémákat, *„hogy ti. Ő Felsege melyik souverain hatalma, az osztrák császári vagy a magyar királyi terjeszkedik ki a megszállt tartományokra, hogy Ő Felsege két államának melyikéhez csatlakoznak és milyen közjogi kötelékkel”* a tartományok. Wekerle leszögezte: *„Magyarországnak ezen tartományokra vonatkozó jogának fentartása (sic!) az indokolásban nyerne kifejezést”*. Apponyi végül beadta a derekát, *„mert a tervbe vett rendszabály a javasolt alakban, ha nem is valósítja meg a (...) teljes közjogi rendezést, de nem áll azzal ellentétben és nem prajudikál későbbi megvalósításának”*. Andrássy attól félt, hogy *„a jelenlegi provizoriumot újabb provizorium váltaná föl”*. A tervezethez azonban végül ő is hozzájárult.⁵⁰⁷

A magyar annexiós törvényjavaslatot 1908. november 11-én terjesztette a kormány a Képviselőház elé.⁵⁰⁸ A javaslat 1. §-a szerint az Országgyűlés *„tudomásul veszi, hogy ő császári és királyi felsege Boszniának és*

⁵⁰⁷ MOL K 27 Miniszterelnökségi Levéltár Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 85. doboz.

⁵⁰⁸ Képviselőházi Napló XXI. kötet, 366. ülés, 39. p.

Herczegovinának alkotmányos autonómiát adandó, -tekintettel azokra az ősi kötelékekre, melyek dicső elődeit a magyar trónon ezen országokhoz fűzték-souverain jogait ezen országokra is kiterjesztette”. Az Indokolás hozzáfűzte: „Az a régi jogállapot és kötelék, mely ezeket a tartományokat a magyar szent korona országaihoz fűzte, királyaink ott gyakorolt souverain jogában állott. (...) Ezeknek a jogviszonyoknak megfelelőleg Ő Felsége souverain jogainak Boszniára és Herczegovinára való kiterjesztését állapítja meg a javaslat 1. §-a”. Wekerle utalt rá, hogy az osztrák kormány nyomására tettek le a Bosznia-Hercegovinára vonatkozó magyar jogigény és a tartományok végleges alkotmányjogi helyzetét rendezni hivatott tárgyalásokra való utalás törvényjavaslatba történő fölvételéről.⁵⁰⁹

A 2. § a magyar trónöröklési törvények hatályba lépéséről rendelkezett, míg a 3. § -az október 3-i minisztertanács határozata szerint- fenntartotta az 1880. évi VI. törvény hatályát. A magyar javaslat tehát nem nyilvánította ki Bosznia-Hercegovina Magyarországhoz csatolását, nem mondta ki határozottan és egyértelműen, hogy Bosznia-Hercegovina Magyarország részét képezi, csupán úgy értelmezte az uralkodó szuverén jogainak Bosznia-Hercegovinára való kiterjesztését, hogy az a *magyar király* jogainak kiterjesztését jelenti.

4. Az osztrák álláspont

Beck osztrák miniszterelnök az augusztus 19-i közös minisztertanácson kifejtette, mivel Ausztria a tartományok elfoglalásáért állampolgárai javait és

---

⁵⁰⁹ „Meinerseits hätte ich in den Entwurf noch zwei Bestimmungen aufzunehmen gewünscht. Erstens, dass die ungarische Regierung im Gesetzentwurf selbst angewiesen werde, wegen der endgültigen Regelung des Verhältnisses von Bosnien und der Herzegovina die Verhandlungen mit der Regierung der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder ungesäumt aufzunehmen, -und zweitens, dass das stets aufrechterhaltene und im Inauguraldiplom gewährleistete Recht Ungarns auf diese Provinzen im ungarischen Gesetze selbst zum Ausdruck gebracht werde. Die Regierung der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder hat mit Rücksicht auf die sich bei der politischen Durchführbarkeit ergebenden Schwierigkeiten gegen die Aufnahme beider Bestimmungen in den seitens der Regierung vorzulegenden Entwurf Stellung genommen”. Übersetzung. Egy feljegyzés tanúskodik arról, hogy az osztrák kormány szükségtelennek és feleslegesnek ítélte, hogy a magyar javaslat kifejezetten tartalmazza a hitlevélre és koronázási esküre való utalást. Egy ilyen lépést egyértelműen károsnak minősített. HHStA PA I. 485. Liasse XXXIX. Annexion Bosniens und der Herzegowina 1908/09.

vérét áldozta, ezért az osztrák kormány nem engedheti meg, hogy a Magyarország és Ausztria közti erőviszonyok Bosznia-Hercegovina annexiója kapcsán Ausztria hátrányára változzanak meg. Kizárólag elméletileg tartotta elképzelhetőnek Bosznia-Hercegovina Magyarországhoz csatolását; gyakorlatilag azonban nem látott más lehetőséget, mint hogy Bosznia-Hercegovina *corpus separatum* maradjon. Más esetben könnyen konfliktus jöhet létre Ausztria és Magyarország között. A magyar történeti jogcímre való hivatkozás a külfölddel szemben könnyen azt a látszatot keltheti, hogy Magyarország egyedül, Ausztria nélkül hajtaná végre az annexiót, mialatt ténylegesen mégis csak a Monarchia, mint olyan képes az annexiót végrehajtani.⁵¹⁰

A szeptember 10-i közös minisztertanácson Beck kifejtette, hogy veszélyes lenne a Magyarország és Ausztria között a dualizmus által létrehozott erőegyensúlyra, ha Bosznia-Hercegovina az egyik vagy a másik államhoz kerülne. Felhozta, hogy a magyar és az osztrák alkotmány is tartalmaz rendelkezéseket a saját területüket érintő területváltozással kapcsolatban, de nincs semmilyen szabály arra, hogyan kell kezelni a dualista alkotmány keretében végbement területváltozást.⁵¹¹ Az annexió pont olyan ügy, amit mindkét fél egyetértésével kell kezelni. Az egyoldalú magyar igény

---

⁵¹⁰ Protokoll vom 19. August 1908.

⁵¹¹ „Für die dualistische Verfassung sei es charakteristisch, daß die Monarchie auf Basis des durch die pragmatische Sanktion bedingten Verbandes der österreichischen Erbländer und der Länder der heiligen ungarischen Krone nach aussen hin sich als eine Einheit darstellt, während im Verhältnisse zueinander die beiden Staaten, immer durch jenen Verband umschlossen, einander selbständig gegenüberstehen, eine Selbständigkeit, die aber allerdings in mannigfacher Beziehung eben durch die 1867er Verfassung auch wieder beschränkt ist. Diese dualistische Verfassung habe zur Voraussetzung einen gewissen Gleichgewichtszustand hinsichtlich der materiellen Mittel und des Einflusses dieser beiden Staaten. Eine Verschiebung dasselben wäre ohne Alterierung der Verfassung gar nicht denkbar. Was nun speziell einen Gebietszuwachs zu dem einen oder dem anderen der beiden Staaten anbelangt, so sei es klar, dass hiemit eine sehr wesentliche Verschiebung dieses Gleichgewichtes, weil der ganzen Voraussetzung, unter welcher die dualistische Verfassung zustande kommen ist, gegeben sein kann. Wie in dem Inaugural-Diplome des Jahres 1867 inartikulierte Revindicationstheorie sei österreichischerseits nicht anerkannt worden, wie denn in der österreichischen Verfassung sich hinsichtlich einer Gebietsänderung nur die Bestimmung im § 11 lit. a des Staatsgrundgesetzes über die Reichsvertretung vom 21. Dezember 1867, R. G. Bl. 141 finde, wonach eine Gebietsänderung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder der Genehmigung des Reichsrates unterliegt. Hinsichtlich der Frage aber, wie eine Gebietsänderung sei es dass diese auf österreichischer oder auf ungarischer Seite eintritt, im Rahmen der dualistischen Verfassung zu behandeln sei, enthält weder die österreichisch noch die ungarische Verfassung irgend eine Bestimmung”. Protokoll vom 10. September 1908.

megsérti a dualista alkotmányt, mivel nem veszi figyelembe a másik fél jogait és érdekeit.

Beck érvelésének alapja a Bosznia-Hercegovina igazgatását egybehangzóan rendező 1880. évi osztrák és magyar törvény 5. §-a. Az osztrák miniszterelnök értelmezésében ez a passzus arra vonatkozik, hogy a Bosznia-Hercegovinát érintő viszonyok bármilyen módosítása csak a két parlament egyetértésével lehetséges, ez pedig kizárja, hogy Bosznia-Hercegovina sorsáról bármelyik fél egyoldalúan rendelkezzen. Ennek a rendelkezésnek nem lenne értelme, ha a magyar fél egyszerűen magához csatolhatná Bosznia-Hercegovinát. Ausztriának ugyanolyan joga van Bosznia-Hercegovinához, fejtegette Beck, mivel a Berlini Szerződésben a *Monarchia* kapott megbízást a tartományok megszállására. A megszállást közös ráfordítással, közös áldozatok árán vitték véghez.

Beck hangsúlyozta, hogy Magyarország az 1879. évi konvenció révén kifejezetten elismerte a Bosznia-Hercegovina feletti török szuverenitást, emiatt a magyar történeti jogcím, főleg Ausztriával szemben, ezekre a területekre már nem érvényesíthető. Az általa javasolt törvénytervezet szerint Bosznia-Hercegovina az osztrák-magyar Monarchia kötelékébe tartozna. Bosznia-Hercegovina az osztrák császár és magyar király által uralt terület lenne. Az osztrák miniszterelnök által szeptember 10-én javasolt tervezet, amely nagyfokú hasonlóságot mutatott a korábbi magyar javaslattal, az 1880. évi igazgatási törvény 5. §-a értelmében hagyta volna jóvá Bosznia-Hercegovinának, a Pragmatica Sanctio által létrehozott osztrák-magyar Monarchia kötelékébe való bekebelezését. A tervezet 2. §-a kimondta, hogy Bosznia-Hercegovina az osztrák császár és magyar király által uralt területet alkot. Az osztrák javaslat, hasonlóan a magyarhoz, szintén hatályban tartotta volna az 1880. évi igazgatási törvényt.⁵¹²

---

⁵¹² „Die Einverleibung Bosniens und der Herzegovina in den durch die pragmatische Sanktion begründeten Verband der österr. ungar. Monarchie wird im Sinne des §. 5 des Gesetzes vom 22. Februar 1880. Nr. 18 R. G. Bl. betreffend die durch den Berliner Vertrag vom 13. Juli 1878 an Oesterreich-Ungarn übertragene Verwaltung Bosniens und der Herzegovina genehmigt”.

Az osztrák miniszterelnök szerint a tervezet 1. §-a teljesen megfelel az 1867. évi XII. törvény 1. §-nak nyelvezetével. Beck nem zárta ki, hogy a magyar javaslat olyan preambulummal rendelkezzen, amiben kifejezetten fenntartanak a tartományok Szent Koronához való csatolásának történeti jogcímen alapuló lehetőségét. Azt azonban teljesen kizárta, hogy a Reichsrat elismerje a tartományok Magyarországhoz csatolását. Utalt arra, hogy ha el is lehetne tekinteni a jogi szempontoktól, gyakorlati, politikai okokból sem lenne kivitelezhető, hogy a Reichsrat olyan törvényt fogadjon el, ami elismerné Magyarország jogait Bosznia-Hercegovina kapcsán. Beck kiemelte, hogy egyetlen párt sem támogatna ilyen javaslatot. Számolni kell azzal is, hogy a Magyarországhoz történő csatolás gondolata Bosznia-Hercegovinában egyáltalán nem népszerű, sőt, a legélesebb ellenállásra találhat.⁵¹³

1908. november 26-án már a Bienerth vezette új osztrák kormány terjesztette az Abgeordnetenhaus elé az annexiós törvényjavaslatot.⁵¹⁴ A beterjesztett javaslat eltért a szeptember 10-i közös minisztertanácson javasolt változattól. Már a címzése is más volt. A szeptember 10-i közös minisztertanácson „*Gesetz betreffend die Einverleibung Bosniens und der Herzegovina in der Verband der österr. ungar. Monarchie*” volt a címe, a beterjesztett javaslatnak viszont „*Gesetz betreffend die Erstreckung der Souveränitätsrechte Seiner k. und k. Apostolischen Majestät sowie der Bestimmungen der pragmatischen Sanktion auf Bosnien und die Herzegovina*”.

Az 1. § így szólt: „*Die von Seiner k. und k. Apostolischen Majestät getroffene Verfügung, wonach die Rechte Seiner Souveränität sowie die Bestimmungen der pragmatischen Sanktion auf Bosnien und die Herzegovina in der Absicht ausgedehnt worden sind, ihnen verfassungsmäßigen Einrichtungen zu verleihen, wird hiemit gemäß §. 5. des Gesetzes vom 22. Februar 1880. R. G. Bl. Nr. 18. genehmigt*”. Trónöröklési rend

---

⁵¹³ Protokoll vom 10. September 1908. A jegyzőkönyvvezető valószínűleg unta a megbeszélést, mert az ezt követően kialakult hosszadalmas vitáról csak ennyit jegyzett fel: „*Es entspinnt sich hierauf eine längere Diskussion über die infolge der eventuellen Annexion sich ergebende staatsrechtliche Frage*”.

⁵¹⁴ SPA XVIII. ülés, 111. ülés, 7627. p. A beterjesztés dátuma november 10- volt, még Beck aláírásával.

hatálybaléptetéséről nincs szó a javaslatban. A tervezet az 1880. évi igazgatási törvény hatályát továbbra is fenn kívánta tartani. Az Indokolás („*Erläuternde Bemerkungen*”) a tervezet céljának Bosznia-Hercegovina és a Monarchia elválaszthatatlan jogi kapcsolatának létrehozását nevezte és leszögezte, hogy a tartományok Ausztriához és Magyarországhoz való viszony nem változott, Bosznia-Hercegovinát úgy, mint eddig, őfelsége uralja és kormányozza.⁵¹⁵ Az Indokolás vitathatatlan ténynek minősítette, hogy Bosznia-Hercegovinát mindkét állam fizikai és anyagi eszközei révén szereztek meg. A már Beck által is képviselt álláspontot hangsúlyozta az 1880. évi igazgatási törvény 5. §-a kapcsán, vagyis, hogy Bosznia-Hercegovinát illetően bármilyen változás csak a két törvényhozás egyetértése révén lehetséges.

Az annexiós törvényjavaslatokat a parlamentek sohasem tárgyalták. A magyar Képviselőház 1908. november 13-án választott ugyan egy 21 tagú bizottságot *Thaly Kálmán* elnökletével, de semmilyen adatot nem találtam arra vonatkozóan, hogy a bizottság egyáltalán összeült volna. Mindenesetre jegyzőkönyvről, tárgyalási naplóról nincs tudomásom.⁵¹⁶ A Munkapárt választási győzelme után az annexiós javaslatot változatlan formában többször is beterjesztették, de tárgyalására ekkor sem került sor.⁵¹⁷ Az Abgeordnetenhaus 1908. december 18-án választott egy 52 tagú bizottságot, amely 1909. január 22-én *Bedrych Pacák* vezetésével alakult meg.⁵¹⁸ Az osztrák kormány 1909. március 10-én, október 22-én, majd 1910. július 21-én újra beterjesztette a javaslatot.⁵¹⁹ Minden egyes újbóli beterjesztés után új annexiós bizottság alakult és mindig újra a bizottság elé utalták a törvényjavaslatot. Az osztrák annexiós bizottságok érdemi munkát végeztek,

---

⁵¹⁵ „*Die Genehmigung des Reichsrates und damit zugleich dessen Mitwirkung zur Erzielung der untrennbaren gebietsrechtlichen Verbindung beider Länder mit der Monarchie auf der Grundlage der pragmatischen Sanktion herbeizuführen*”. „*In dem gebietsrechtlichen Verhältnisse der beiden Provinzen zu Österreich und Ungarn tritt eine Aenderung nicht ein. Bosnien und die Herzegovina werden nach wie vor von Seiner Majestät beherrscht und regiert*”. ULBRICH, 1909, 136. p.

⁵¹⁶ Képviselőházi Napló XXI. kötet, 368. ülés, 71. p. A bizottság elnöke 1909. december 21-től *Barabás Lajos* volt.

⁵¹⁷ A *gróf Khuen-Héderváry Károly* vezette kormány 1911. július 6-án, *Lukács László* kormánya 1912. június 19-én és 1913. június 2-án, *gróf Tisza István* kormánya 1913. június 12-én. Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója IX. kötet, 194. ülés, 364. p. XVII. kötet, 398. ülés, 7. p. XIX. kötet, 452. ülés, 30. p.

⁵¹⁸ SPA XVIII. ülészak 123. ill. 127. ülés. 8228. és 8423. p.

⁵¹⁹ SPA XIX. ülészak, 1. ülés, 22. p. XXI. ülészak, 3. ülés, 81. p.

három ülést tartottak, 1909. január 28-án április 9-én és május 6-án.⁵²⁰ Azonban hasonlóan a magyar Képviselőházhoz, az Abgeordnetenhaus sem tárgyalta soha az annexiós törvényjavaslatot.

5. Következtetések

A törvényjavaslatok a két kormány tárgyalásainak eredményeképpen jöttek létre abban a formában, ahogyan végül beterjesztették őket a parlamentek elé.⁵²¹ Az osztrákok nem fogadták el, hogy Bosznia-Hercegovina a magyar történeti jogcímre való hivatkozással legyen annektálva, a magyarok pedig a közös tartomány gondolatát utasították el. Ezért olyan formát kellett találni, amely egyszerre elégíti ki mindkét kormány álláspontját. A magyar javaslatban ezért nem szerepelhetett egyértelműen, hogy Bosznia-Hercegovinát a magyar korona jogán annektálják, az osztrák pedig ezért nem jelenthette ki, hogy a tartományokat az osztrák-magyar Monarchia kebelezi be. Ennek köszönhető, hogy a két törvényjavaslat tulajdonképpen semmilyen egyértelmű rendelkezést nem tartalmazhatott Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetéről.

A magyar álláspont az annexió kapcsán a Bosznia-Hercegovinára vonatkozó magyar történeti kapcsolatokról indult ki.⁵²² Ez összefüggött Magyarország területi integritása visszaállításának gondolatával, amit a magyar közjog is alátámasztott. A magyar sajtó elfogadta, sőt támogatta a magyar közjogi felfogást.⁵²³ A magyar álláspont érveléséhez tartozott, hogy a

---

⁵²⁰ Redlich, Bericht.

⁵²¹ „Ich erlaube mir ehrfurchtsvollst zu bemerken, dass der Text des Gesetzentwurfes im Wege der mit der Regierung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder gepflogenen Verhandlungen im gegenseitigen Verhandlungen festgesetzt wurde”. Übersetzung.

⁵²² Kossuth Ferenc így írt Aehrenthalnak 1908 tavaszán „Annektáltassék Bosznia és Hercegovina a Magyar Korona jogán, élve azzal, hogy minden békekötésben, mely Törökországgal a múlt időben kötött, e jogra nézve kisebb nagyobb fenntartás található”. DIÓSZEGI István, *A magyar ellenzéki pártok és a közös külpolitika, A magyar külpolitika útjai*, Gondolat, Budapest, 1984, 241. p.

⁵²³ Pesti Napló 1908. október 6. *Az annexió közjoga*, Az Újság 1908. október 6. *Bulgária, Bosznia, Egyetértés*, 1908. október 8. *Quid juris*, október 15. *Jogunk és érdekünk* (Kmety Károly cikkei). Budapesti Hírlap 1908. október 8. *A jogkérdés szempontjai. Interjú Timon Ákossal*, október 11. *Bosnyákország és a Szent Korona joga*. Pesti Hírlap 1908. november 13. *Vesztetgárban*. Kivételnek tekinthetjük *Mezei Ernő* 1908. október 10-én, az Egyetértésben megjelent cikkét (*Kell-e Bosznia?*), amelyben kifejti, hogy a magyar történeti igény „nem ejtheti káprázatba a közvéleményt”.

Habsburg-dinasztia a külfölddel szemben mindig hivatkozott az őket, mint magyar királyokat megillető jogokra. Tény, hogy Magyarország és Bosznia között a történelem folyamán létezett kapcsolat.⁵²⁴ A magyar közjog szerint Magyarország Bosznia-Hercegovináról sohasem mondott le, hanem igényét mindig kifejezetten fenntartotta.⁵²⁵ A magyar királyi cím tartalmazta a „*Ráma királya*” megjelölést. A Törökországgal kötött szerződések csak egy-egy hadjáratot lezáró fegyverszünetek voltak, amelyek egyike sem tartalmazott Bosznia-Hercegovináról való lemondást. Ezek a szerződések ráadásul kényszer szülte megállapodások voltak, így a szerződéskötések korának jogfelfogása szerint nem is voltak érvényesek.⁵²⁶ Magyarország igénye Bosznia-Hercegovinára közjogi természetű, mivel a magyar király a hitlevélben és a koronázási esküben ígérte meg, hogy Bosznia-Hercegovinát visszaszerzi.⁵²⁷

III. Károly 1715. évi II. törvény 7. §-ba foglalt hitlevele óta minden királyi hitlevél, így a legutolsó 1867. évi II. törvény 3. §-a is azt tartalmazta, hogy az egykor Magyarországhoz tartozó tartományok visszaszerzésük után Magyarországhoz fognak kerülni.⁵²⁸ A magyar közjog szerint a hitlevél egyrészt arra kötelezte a magyar királyt, hogy a szerzésből magát, mint osztrák császárt is kizárja, másrészt, hogy Bosznia-Hercegovinát közvetlenül a Szent Koronához kell kapcsolni.⁵²⁹ Az 1868. évi XXX. törvény (az un. horvát-magyar kiegyezés) 65. §-a azt tartalmazza, hogy Magyarország köteles

---

⁵²⁴ A témáról bővebben KOMLÓSSY Ferenc, *Bosznia-Hercegovina jogviszonya Magyarországhoz*, k. n. Budapest, 1879.

⁵²⁵ „*Unsere Könige haben von diesen Provinzen niemals endgültig abdiziert*”. Wekerle an Aehrenthal Budapest, 17. August, 1908. WANK, 1994, 532. p.

⁵²⁶ FERDINÁNDY, 1902, 159. p. PÁL, 1913, 26. p. 534. p. „*Die mit der Pforte abgeschlossenen Friedensverträge enthalten denn auch keine endgültige Abdikation*”. Wekerle an Aehrenthal Budapest, 17. August, 1908. WANK, 1994, 534. p.

⁵²⁷ FERDINÁNDY, 1902, 159. p. RÉZ, 1914, 194. p.

⁵²⁸ 1715. évi II. törvény 7. § „*Ez országnak s a hozzá kapcsolt részeknek ekkorig visszafoglalt s Isten segélyével ezentúl visszafoglalandó összes területeit s részeit, az esküforma értelmében is, a nevezett országba s kapcsolt részeibe (...) vissza fogjuk kebelezni*”. 1867. évi II. törvény 3. § „*Magyarország és társországainak mindazon részeit és tartományait, a melyek már visszaszerezettek, s azokat, a melyek Isten segedelmével ezután fognak visszaszerezetni, koronázási eskünk értelmében is, a nevezett országhoz és társországaihoz visszakapcsolandjuk*”. Az ebben a törvényben lévő királyi eskü vonatkozó része így szól: „*Magyarország és társországai határait (...) amennyire lehet, gyarapítjuk és kiterjesztjük és megteendjük mindazt, a mit ezen országaink közjavára, dicsőségére és öregbítésére igazságosan megtehetünk*”.

⁵²⁹ PÁL, 1913, 22. és 29. p.

előmozdítani Horvátország területi kiegészítését. Fel is sorolja Dalmáciát és a határőrvidéket. Ez alapján a magyar közjog elutasította, hogy Bosznia-Hercegovina Horvátország révén kerüljön vissza Magyarországhoz. Ugyanakkor a felsorolás nem taxatív, mivel a törvény Dalmácia és a határőrvidék visszacsatolása kapcsán a „*különösen sürgetni fogja*” kitételt alkalmazta. Az 1723. évi II. törvény 5. §-a pedig kimondta, hogy a magyar trónöröklési rend lesz érvényes a később visszaszerzett területekre is.

Osztrák részről a magyar történeti igény teljes elutasításba ütközött. Az Abgeordnetenhaus 1908. november 26-i ülésén *Václáv Klofác* egyenesen „*historischer Schwindel*”-nek minősítette a magyar történeti jogcímet. *Alois Prinz Liechtenstein* és *Josef Peric* is élesen támadta a magyar törvényjavaslatot.⁵³⁰ A magyar történelmi alapú érvelést nem tartották jogi érveknek.⁵³¹ A magyarok egy rég letűnt kor elsárgult pergamenlapjaiból próbálnak jogcímet formálni Bosznia-Hercegovinára.⁵³² Elismerték, hogy egykoron létezett kapcsolat Magyarország és Bosznia között, de az sohasem volt tartós, másrészt nem fogta át az akkori Bosznia-Hercegovina egészét.⁵³³ Szerintük a kapcsolat jellege is vitatott.⁵³⁴ Az osztrák álláspont szerint Magyarország több békeszerződésben is kifejezetten elismerte Törökország Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitását, legutoljára az 1879. évi konvencióban.⁵³⁵ Bernatzik felhozta, hogy ha a magyar foglalás jogot szerzett,

---

⁵³⁰ SPA XVIII. ülés, 111. ülés, 8094. p. Az osztrák sajtó is ellenszenvvel viseltetett a magyar álláspont iránt. Pl. a Reichspost 1908. november 29-i és a Die Neue Zeitung 1909. január 24-i száma. Ez utóbbi lap Wekerlét a következőképpen jellemezte: „*Intriganten, vorschriftsmässig ausgestattet mit allen seinen Tugenden: mit eisernen Stirn, gewandten Umgangsformen und Meister in der Kunst, die Dummheit anderer Leute zu eigenen Vorteil auszunutzen*”. A bosnyák-magyar kapcsolatok történetéből leginkább azt tartotta fontosnak olvasóival közölni, hogyan mérsárolta le *II. András* a bosnyák nemességet. FRÄNKEL, 1935, 94. és 102. p. Főleg a keresztény-szocialisták és Ferenc Ferdinánd köre szította az osztrák lapokban a magyarelles hangulatot. A magyar és osztrák lapokban megjelent polémia kapcsán Gemeinhardt egyenesen osztrák-magyar sajtóháborúról írt. GEMEINHARDT, 1980, 146-147. p.

⁵³¹ „*Davon abgesehen stellen sich derartige 'historische Ansprüche' überhaupt nicht als Rechtsansprüche, sondern lediglich als politischen Desiderien dar*”. Ueber die Ansprüche Ungarns auf Bosnien und die Herzegowina (továbbiakban Ansprüche Ungarns). HHStA PA I 6. Kabinet des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁵³² WURMBRAND, 1915, 29. p.

⁵³³ Ansprüche Ungarns.

⁵³⁴ BERNATZIK, 1911, 1032. p. WURMBRAND, 1915, 30. p.

⁵³⁵ „*Den ungarischen Rechtsansprüchen ist durch die auf der Anerkennung der Souveränitätsrechte des Sultans beruhende Uebernahme der Verwaltung beider Länder durch Oesterreich-Ungarn und durch die in der Convention von 21. April 1879 enthaltene ausdrückliche Anerkennung dieser*

akkor a török foglalás azt hogyhogy nem semmisítette meg?⁵³⁶ Mind a címer, mind a lobogó kapcsán felmerült érveket tévesnek minősítették. Egyrészt a bosnyák címert csak az osztrák császári címer tartalmazza, másrészt Bosznia-Hercegovinának nem volt hivatalos lobogója.⁵³⁷

Az osztrák álláspont elutasította, hogy a magyar király hitlevelében és koronázási esküjében foglaltakra az annexió kapcsán hivatkozni lehetne. Az ugyanis nem keletkeztet igényt Ausztriával vagy az osztrák császárral szemben. A hitlevélben és esküben szereplő visszaszerzési ígéret csak a magyar nemzet részéről teremt igényt a magyar királlyal szemben. Ráadásul az ígéret nem feltétlen, mivel a király a területgyarapítást „amennyire lehet” ígéri és „igazságosan” hajtja végre. Márpedig Magyarország Ausztriával szembeni egyoldalú visszaszerzési igényét az 1880. évi VI. törvény 5. §-a korlátozza. Osztrák részről a törvény 5. §-ba foglalt rendelkezést a Bosznia-Hercegovinára vonatkozó magyar igényről való lemondásként értékelték.⁵³⁸ A magyar történeti alapú jogcím az osztrák vélemények szerint ellentmondott a modern állam –és nemzetközi jog elveinek is.⁵³⁹ Ha komolyan vennék a magyar történeti alapú igényt Bosznia-Hercegovinára, akkor a szuverenitás

---

Souveränität ein Ende gesetzt worden”. AFVA Ministerrats-Präsidium 1908 Karton 83. Hasonlóan: Redlich, Bericht.

⁵³⁶ BERNATZIK, Edmund, Das Annexionsgesetz und die staatsrechtlichen Verhältnisse Bosniens und der Herzegowina, *Neue Freie Presse*, 21. September 1909. 1-2. p.

⁵³⁷ „Der Satz 'Dieses Band hat nur das Kriegerrecht gelöst' entspricht nicht den Tatsachen, weil durch die Friedensverträge von Karlowitz 1699, Passarowitz 1718, Belgrad 1739, und von Sistova 1791 das Verbleiben Bosniens und der Herzegowina unter türkischen Herrschaft auch vertragsrechtlich anerkannt werde”. „Das bosnische Wappen ist vielmehr in dem 'grossen kaiserlich-österreichischen Wappen' welches die Wappen aller einst und jetzt besessenen Länder der Allerhöchsten Dynastie vereinigt erhalten”. Bemerkungen zum Motivbericht des ungarischen Gesetzentwurfes. AFVA Ministerrats-Präsidium Karton 81/b.

⁵³⁸ „Die königlich ungarische Regierung ist nicht legitimiert, die in Rede stehenden Ansprüche (...) gegen die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder richten ohne Wissen und Zustimmung des Königs von Ungarn (...) zu erheben und zu vertreten. Es liegt keinerlei Anhaltspunkt dafür vor, dass die Krone im Widerspruch mit den von ihr sanktionierten 1880-er Gesetzen, wonach zu jeder Aenderung der gegenwärtigen staatsrechtlichen Stellung der annektierten Länder die Zustimmung der österreichischen Legislative erforderlich ist, die von der königlich ungarischen Regierung urgierten Ansprüche zu vertreten geneigt wäre”. „Das Versprechen schafft vielmehr ausschliesslich einen Anspruch der ungarischen Nation gegen den König”. „In dem Umstande, dass die ungarische Nation durch ihre Verfassungsmäßige Vertretung dem betreffenden Gesetzartikel vom Jahre 1880 (...) selbst zugestimmt hat, kann von juristischen Standpunkt nichts anderes erblickt werden, als ein Verzicht der ungarischen Nation auf das ihr nach diesem Diplom hinsichtlich der annektierten Länder etwa zustehende Recht gegen den König von Ungarn”. Ansprüche Ungarns. Hasonlóan TEZNER, 1909, 143. p. TEZNER, *Der Kaiser*, 1909, 269. p.

⁵³⁹ BERNATZIK, 1909, 2. p. WURMBRAND, 1915, 30. p.

fogalmát nem lehetne értelmezni, mert minden egykori szuverén igényt nyújthatna az általa egykor uralt területre.⁵⁴⁰

Az osztrák álláspont három pillére épült. Egyrészt, hogy a Berlini Szerződés a magyar királyt és az osztrák császárt hatalmazta fel Bosznia-Hercegovina megszállásával, vagyis a tartományok megszerzésében nem kizárólag a magyar király, hanem az osztrák császár is részt vett.⁵⁴¹ Másrészt az 1880. évi VI. törvény 5. §-a szerint az osztrák törvényhozás egyetértése nélkül nem lehet változtatni Bosznia-Hercegovina helyzetén.⁵⁴² Harmadrészt, hogy a 30 évnyi megszállás költségeinek terheit nagyrészt Ausztria állta. A megszállás 30 éve alatt Ausztria hozzávetőleg 1 milliárd koronát fordított a tartományokra.⁵⁴³ Úgy tekintettek a 30 évig tartó megszállásra, mint ami

---

⁵⁴⁰ „Solche Ansprüche würden da geradezu alle Gebiete der Erde im Laufe der Jahrhunderte den Herrn gewechselt haben, einander aufheben. Ebensogut wie Bosnien und die Herzegowina von Ungarn könnten Triest, Dalmatien, Krain, die Niederlande, die Schweiz, Elsass-Lothringen u. s. f. von Frankreich, ja könnte Ungarn selbst von Oesterreich reklamirt werden”. Ansprache Ungarns.

⁵⁴¹ „Bosnien und die Herzegowina sind Gebiete, welche mit den physischen und materiellen Mitteln beider Staaten errungen”. Az osztrák annexiós törvényjavaslat indokolása. „In der Tat wurden im Artikel XXV des Berliner Vertrages Bosnien und die Herzegowina nicht dem Königreiche Ungarn, sondern der Monarchie zur Besetzung und Verwaltung übergeben. Nur diese konnte durch den gemeinsamen Souverän ihre Rechte auf diese Gebiete erstrecken”. Ansprache Ungarns. Hasonlóan: Redlich, Bericht. Bienenrath is azt hangoztatta az osztrák annexiós bizottság előtt 1909. január 28-án tartott beszédében, hogy Bosznia-Hercegovinát mindkét állam fizikai és anyagi erejével szerezték meg. Ministerrats-Präsidium 1908 Karton 81/b. „Bosnien und die Herzegowina sind gemeinsam erworbene und gemeinsam beherrschte Gebiete, an welchen die beiden Teile sowohl kraft des völkerrechtlichen Erwerbstitels als auch kraft gemeinsam gebrachten Opfer und gemeinsam leistete Kulturarbeit mindestens die gleichen Rechte haben. Die Besetzung und die Übernahme der Verwaltung Bosniens und der Herzegowina ist durch die österreichisch-ungarische Monarchie und namens dieser durch den Kaiser von Österreich und den Apostolischen König von Ungarn erfolgt. Unter solchen Umständen ist eine Inkorporation kraft der Herrscherrechte des ungarischen Königs schlechthin ausgeschlossen”. Ministerrats-Präsidium 1908 Karton 83. FERDINANDY, 1892, 178. p. WALTER, 1972, 253. p.

⁵⁴² „Nur eine unabwiesbare Folge dieses unbestreitbaren Tatbestandes ist es daher, daß im Sinne des § 5 der in ihrer Geltungsdauer aufrechterhaltenen Gesetze vom Jahre 1880, jede Aenderung des bestehenden Verhältnisses der beider Länder zur Monarchie der übereinstimmenden Genehmigung der Legislativen beider Staaten vorbehalten bleibt. In der Fortwirkung der Gesetze vom Jahre 1880 ist somit die Bürgschaft dafür gegeben, daß auch jede künftige Aenderung des gebietsrechtlichen Verhältnisses Bosniens und der Herzegowina innerhalb des auf der pragmatischen Sanktion beruhenden Verbandes nur unter Mitwirkung der Gesetzgebung der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder erfolgen kann”. Az osztrák annexiós törvényjavaslat indokolása. „Ein Blick auf die bosnischen Verwaltungsgesetze vom Jahre 1880 zeigt, dass der König von Ungarn auch nach ungarischen Rechte nicht in der Lage ist, über die annektierten Länder nach seinem Gutdünken zu verfügen”. Ansprache Ungarns. Redlich szerint az 1880. évi törvények a Monarchia és Bosznia-Hercegovina viszonyát szabályozták. Redlich, Bericht. „Die Anerkennung Oesterreichs als einen an beiden Ländern mitberechtigten Staates ist im Gesetzartikel VI: 1880 auch von Ungarn in unanfechtbarer Weise ausgesprochen worden”. Ministerrats-Präsidium 1908 Karton 83.

⁵⁴³ „Nach der übereinstimmenden Lehre der Autoren des Völkerrechtes wäre Ungarn, wenn es sich die in Rede stehender Länder auf Grund seiner Ansprüche tatsächlich angliedern würde, verpflichtet, den im Reichsrath vertretenen Königreichen und Länder alle Aufwendungen zu ersetzen, welche diese

jogcímet nyújt számukra Bosznia-Hercegovina bekebelezéséhez. Több szerző is úgy vélekedett, hogy a jogcím kapcsán a modern, nemzetközi jog elvén alapuló osztrák felfogás állt szemben a tradicionális rendi hagyományt képviselő magyar történeti állásponttal.⁵⁴⁴ Tény, hogy a legújabb nemzetközi jogi szempontú írás is elutasító a magyar állásponttal szemben.⁵⁴⁵ Hangsúlyozni kell azonban, hogy az osztrák álláspont következetesen az *osztrák-magyar* annexiót képviselte.⁵⁴⁶ Olyan nézetet, hogy Bosznia-Hercegovina kizárólag Ausztriát illette volna, osztrák oldalon senki sem hangoztatott.⁵⁴⁷

A két álláspont áttekintése után leszögezhetjük, hogy azok nem voltak mások, mint jogi köntösbe öltöztetett politikai érvek.⁵⁴⁸ Az annexió kapcsán a Berliini Szerződésre és a 30 éves senki által nem vitatott megszállásra hivatkozni jogilag nonszensz, hiszen a Monarchia pontosan Bosznia-Hercegovina megszállására és igazgatására kapott felhatalmazást. Bosznia-Hercegovina 1878-as megszállása közigazgatási cesszió volt, vagyis a Berliini Szerződés révén Ausztria és Magyarország nem szerezte meg Bosznia-Hercegovinát, hanem a továbbra is fennálló török szuverenitás gyakorlására kaptak felhatalmazást. A közigazgatási cesszió, vagyis egy terület megszállása és igazgatása nem nyújt jogcímet a terület annektálásához.⁵⁴⁹

Más szóval a Berliini Szerződést nem lehet az annexió jogalapjának tekinteni, éppen ellenkezőleg, az annexió kinyilvánítása megsértette a Berliini

---

in der Annahme, dass Bosnien und die Herzegowina, auch ihrer Verfügung unterstehen, gemacht haben”. Ansprüche Ungarns. WALTER, 1972, 253. p.

⁵⁴⁴ BERNATZIK, 1909, 2. p. STEINBACH, 1910, 483. p. BERNATZIK, 1911, 1032. p. WURMBRAND, 1915, 31-32. p. CUPIC-AMREIN, 1987, 47. p.

⁵⁴⁵ CLASSEN, 2004, 35-36. p.

⁵⁴⁶ „Soll sich der Erwerb der beider Länder vollziehen, so kann er sich gerechterweise nur in der Form der Gemeinschaft beider Staaten vollziehen, weil sie mit gemeinsamen Opfern an Gut und Blut erworben und erhalten worden sind. Gerade diese letztere Umstand, lässt die von Ungarn vorgeschlagene Lösung, wonach die Frucht der von Österreich gebrachten Opfer Ungarn allein in den Schoss fallen und Österreich zu ihrem Mitgenusse nur in der Form einer widerruflichen Duldung Ungarns zugelassen werden soll, von Standpunkte österreichischen Empfindens unannehmbar erscheinen”. Ministerrats-Präsidium 1908 Karton 83.

⁵⁴⁷ PÁL, 1913, 21. p. Söt, az Alldeutsch –mozgalom linzi programjának 1. fejezet 2. pontja szerint Bosznia-Hercegovina Dalmáciával együtt kerüljön Magyarországhoz. SPA XVIII. ülészak 111. ülés 1908. november 26. 8083. p.

⁵⁴⁸ „pseudojuristischen Darlegungen” GEMEINHARDT, 1980, 138. p.

⁵⁴⁹ Hasonlóan vélekedett Bozókóy Árpád is. Képviselőházi Napló XXI. kötet, 379. ülés, 1908. november 27.

Szerződést. A Berliini Szerződés részes államai pontosan azért nem tiltakoztak a 30 éves osztrák-magyar megszállás ellen, mert a Monarchia nem annektálta a tartományokat, hanem nemzetközi szerződésben meghatározott jogait gyakorolta. Az, hogy Bosznia-Hercegovina közigazgatásának költségeihez 30 éven keresztül Ausztria is hozzájárult, nem teremt elég jogalapot az annexióhoz, hiszen Ausztria, Magyarországhoz hasonlóan, csak a Berliini Szerződésben kapott felhatalmazást teljesítette.⁵⁵⁰

Az osztrák álláspont tehát jogilag teljesen megalapozatlan. Mutatja ezt az is, hogy az Oszmán Birodalommal megkötött 1909. februári megállapodás után a Monarchia maga kérte a Berliini Szerződés többi részes hatalmától a Bosznia-Hercegovina megszállására vonatkozó 25. cikkely hatályon kívül helyezését. Ha az annexió a Berliini Szerződésen alapulna, akkor miért kérték a 25. cikkely hatályon kívül helyezését? Ferenc József sem ezt az érvet hangoztatta a francia köztársasági elnökhöz írt levelében. A tartományok közös megszerzése nem 1878-ban, hanem 1909. április 19-én következett be, miután a Berliini Szerződés részes államai hozzájárultak a 25. cikkely hatályon kívül helyezéséhez.

Bernatzik érvelése tetszetős, de megalapozatlan. Ilyen alapon ugyanis Magyarország is igényt támaszthatna Németalföldre, Csehországra vagy Tirolra, hiszen a Habsburg uralkodók különböző korábbi háborúiban ezeket a tartományokat magyar katonák vérével és Magyarország adójának igénybevételével szerezték vissza. Az osztrák álláspontot a hazai közvélemény meggyőzésére szánták, belső használatra készítették, a külföld irányába nem hangoztatták. A nemzetközi jogra való hivatkozással az volt a célja, hogy az annexiós válság idején a lehető legmeggyőzőbben sulykolja a közvélemény számára, hogy a Monarchia jogszerűen járt el.

A magyar álláspont sem felel meg a fennálló törvényeknek, mivel idegen terület megszerzése külügyi aktus. A Berliini Szerződés részes hatalmai Ausztria és Magyarország szuverenitását ismerték el akkor, amikor hozzájárultak a 25. cikkely hatályon kívül helyezéséhez. Az uralkodó annexiós

---

⁵⁵⁰ PÁL, 1914, 179. p.

nyilatkozatát sem lehet kizárólag a magyar király aktusaként értékelni. Ferenc József tehát Bosznia-Hercegovinát nem kizárólag a magyar királyként szerezte vissza, hanem mint osztrák császár is.⁵⁵¹ Téves Réz nézete, miszerint a proklamációval megszűnt az európai mandátum, mivel a proklamáció megsértette, de nem helyezte hatályon kívül a Berliini Szerződést.⁵⁵² Ráadásul a Bosznia-Hercegovinára vonatkozó kizárólagos magyar igény érvényesítését megakadályozta az 1880. évi VI. törvény 5. §-a.⁵⁵³ Kmety, Pál és *Timon Ákos* is vitatta, hogy ez a rendelkezés az annexióra is vonatkozna. Szerintük az 5. § csak az ideiglenes közigazgatás terén alkalmazott változtatásokhoz kívánja meg a parlamentek beleegyezését, a tartományok hovatartozását nem érinti.⁵⁵⁴

Ennek az értelmezésnek azonban ellentmond a magyar annexiós törvényjavaslat és indokolása, amely úgy értelmezte az 5. §-t, hogy az a tartományok helyzetének bármilyen jellegű megváltoztatásához írja elő a parlamentek beleegyezését. Ez nem jelentette a királyi hitlevébe és koronázási eskübe foglalt *ius postliminiiról* való lemondást, csak azt, hogy Magyarország Ausztriával szemben nem képes jogát érvényesíteni.⁵⁵⁵ A magyar annexiós törvényjavaslatban és indokolásban szereplő, így hivatalosnak tekinthető magyar álláspont szerint tehát a Bosznia-Hercegovinára vonatkozó magyar igény mintegy feléledt. Ezt jelzi, hogy a magyar Országgyűlés „*tudomásul veszi*” az uralkodó szuverén jogainak Bosznia-Hercegovinára való kiterjesztését. Vagyis, hogy az annexió nem valami új dolgot jelent, hanem egy már régen létező, de mostanáig szunnyadó állapot feléledését.

---

⁵⁵¹ TIHANYI, 1911, 9. p.

⁵⁵² RÉZ, 1914, 197. p.

⁵⁵³ Megalapozatlan Polónyi Géza véleménye (Képviselőházi Napló, XXII. kötet, 390. ülés, 1908. december 11. 328-332. p.), miszerint az annexió bekövetkeztével az 1880. évi VI. törvény hatálya megszűnt. A törvényt nem helyezték hatályon kívül, sőt a magyar annexiós javaslat kifejezetten hatályban kívánta tartani.

⁵⁵⁴ KMETY, 1908, 2. p. TIMON Ákos, *Die Annexion und das Recht der heiligen Krone, Pester Lloyd*, 1908. október 11. 2-3. p. Timon egy, a Budapesti Hírlapban 1908. október 8-án megjelent interjúban is kifejtette nézeteit. „*Azon körülmény tehát, hogy az occupált tartományokkal szemben fennállott jogviszonyok annak idején törvényileg rendezve lettek, absolute irrelevánssá vált, midőn az occupatio helyébe az annexió, tehát egy végleges jogállapot lépett. Az 5. § alkalmazásáról sem lehet szó, mert az annexió nem az occupatio név alatt ismert állapot módosítását, hanem egy egészen új viszonylat létesítését célozta*”. PÁL, 1913, 24. p.

⁵⁵⁵ TIHANYI, 1911, 7. p. PÁL, 1913, 30. p. RÉZ, 1914, 180. p.

Az 5. § nyelvtani elemzésével nem lehet eldönteni, hogy melyik felfogás felel meg a valóságnak.⁵⁵⁶ Tekintettel arra, hogy Bosznia-Hercegovina bekebelezése már 1878-ban felmerült és folyamatosan napirenden volt, inkább az a valószínű, hogy a rendelkezés nem csak a megszállás és közigazgatás formájának bármilyen megváltoztatásához, hanem a tartományok alkotmányjogi helyzetében bekövetkező változásához kívánt parlamenti jóváhagyást. Így valóban az a helyzet állt elő, hogy Bosznia-Hercegovina bekebelezéséhez mindkét törvényhozás hozzájárulása kellett. A források alapján ki lehet jelteni, hogy a jogcím körüli vita nem alkotmányjogi természetű volt, vagyis nem abból adódott, hogy a Monarchiát Ausztriában egységes birodalomnak, Magyarországon pedig két állam szövetségének tartották, hanem abból, hogy melyik ország képes nagyobb politikai és gazdasági befolyást szerezni Bosznia-Hercegovinában.

Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetét tehát törvény nem szabályozta, de ha a beterjesztett javaslatokat a két parlament végül el is fogadta volna, az alkotmányjogi helyzetet azok sem szabályozták volna egyértelműen. Ferenc József az 1908. október 5-i proklamációban ígéretet tett, hogy Bosznia-Hercegovinában alkotmányos intézményeket fognak bevezetni. A magyar kormány mindenáron el akarta kerülni, hogy a létrehozandó Tartományi Szabályzat (a továbbiakban TSz) Bosznia-Hercegovinára, mint az államiság bármilyen attribútumával rendelkező alanyára utaljon.⁵⁵⁷ Ezzel Aehrenthal és Burián is egyetértett.⁵⁵⁸ A közös külügyminiszter egy 1909. május 28-i megbeszélésen hangsúlyozta, hogy a TSz-nak ki kell mondania,

---

⁵⁵⁶ SCHNELLER, 1892, 203. p.

⁵⁵⁷ „Die königl. ungar. Regierung perhorresziere alles im Statut, was dem Anschein erwecken könnte, als ob Bosnien und die Herzegowina einen dritten, gleichgestellten Faktor in der Monarchie bilden würde”. Protokoll vom 14. September 1909. K. Z. 60 G. M. C. P. Z. 474. HHStA PA XL Interna Karton 308. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1909.

⁵⁵⁸ Az 1909. szeptember 6-i közös miniszteri megbeszélésen Burián egyetértett a magyar kormány javaslatával, hogy az „állami” kifejezés használata a tartományi szabályzatban kerülendő. Ennek megfelelően a „bosznia-hercegovinai államvasutak” kifejezést is át kellene alakítani „bosznia-hercegovinai tartományi vasutak”-ra. Moritz Ritter von Roessler külügyminisztériumi osztálytanácsos megjegyezte, hogy ez nem megfelelő, mivel az osztrák tartományi vasutakat is így nevezik. Ezért javasolta, hogy a bosnyák vasutat nevezzék egyszerűen „bosznia-hercegovinai vasutak”-nak. HHStA PA I. 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1.

hogy Bosznia-Hercegovina nem állam, csupán közigazgatási terület.⁵⁵⁹ A magyar kormánnyal egyetértésben úgy vélte, hogy Bosznia-Hercegovina, mint *corpus separatum* kezelendő.⁵⁶⁰

Vitatott volt azonban, hogy ez a kijelentés magában a TSz-ban, vagy csak az azt kihirdető uralkodói manifesztumban szerepeljen. Az osztrák kormány mindenképpen amellett volt, hogy Bosznia-Hercegovina külön közigazgatási terület jellegét a TSz tartalmazza, hiszen ez fejezi ki azt, hogy a szabályzat csak Bosznia-Hercegovina területén érvényes.⁵⁶¹ A magyar kormány az *egyetlen különálló*, az osztrák az *egységes különálló* közigazgatási terület kifejezést szerette volna elérni („*einziges*” ill. „*einheitliches besonderes Verwaltungsgebiet*”). Az 1909. szeptember 14-i közös minisztertanács végül az osztrák kormány javaslatát fogadta el, így ez került be a TSz-ba.⁵⁶²

A TSz tehát, a törvényjavaslatokhoz hasonlóan, semmit nem mond Bosznia-Hercegovina Ausztriához és Magyarországhoz fűződő viszonyáról.⁵⁶³ Sőt, a TSz-t kihirdető uralkodói manifesztum külön hangsúlyozta, hogy az nem érinti Bosznia-Hercegovinának a Monarchia két államához való viszonyát.⁵⁶⁴ Vagyis azt a viszonyt nem érintette, amit egyébiránt semmilyen jogszabály nem szabályozott, így nem is lehetett megállapítani, hogy tulajdonképpen milyen alkotmányjogi viszony létezett Bosznia-Hercegovina,

---

⁵⁵⁹ „*Bosnien und die Herzegowina kein Staat sind, sondern bloß ein Verwaltungsgebiet*”. HHStA PA I. 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁵⁶⁰ 1909. június 7-i közös miniszteri megbeszélés. HHStA PA I. 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁵⁶¹ Protokoll über die unter dem Vorsitze des k. u. k. Ministers des kaiserl. und königl. Hauses und des Aeußern, Grafen Aehrenthal am 6. September 1909, Vormittags und Nachmittags, zu Wien stattgehabte Konferenz, der k. u. k. gemeinsamen Minister (továbbiakban Protokoll vom 6. September 1909.). HHStA PA I. 6. VIII c 12/1.

⁵⁶² Protokoll vom 14. September 1909.

⁵⁶³ SCHMID, 1914, 42. p.

⁵⁶⁴ „*daß durch die verfassungsmäßigen Einrichtungen Bosniens und der Herzegowina in keiner Weise die durch Gesetze beider Staaten der Monarchie festgestellten Beziehungen Bosniens und der Herzegowina zu dieser Staaten berührt werden können*”. BERNATZIK, 1911, 1037. p. SCHMID, 1914, 28. p. Ez a megállapítás már Buriánnak Aehrenthalhoz eljuttatott 1909. április 30-i tervezetében is szerepelt, és a közös külügyminiszter is egyetértett azzal, hogy a Bosznia-Hercegovina számára adandó alkotmányos szabályok a Monarchia két államának Bosznia-Hercegovinához való viszonyát nem érinthetik: „*Dieses Verhältnis soll durch die neue Verfassung nicht tangiert werden*”. HHStA PA I. 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1. A manifesztum szövegét az 1910. február 12-i közös minisztertanács fogadta el. HHStA PA XL Interna Karton 309. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1910. Vrankic szerint a manifesztum preambuluma tisztázta Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetét. VRANKIC, 1998, 30. p. Ilyen rendelkezés a manifesztumban nem található. Egyébként is: Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetét nem egy uralkodói manifesztumnak, hanem a két parlament által megalkotott törvénynek kellett volna tisztáznia.

Ausztria és Magyarország között: nem volt megállapítva, hogy melyik állam szuverenitása terjedt ki Bosznia-Hercegovinára, az osztrák vagy a magyar trónöröklési rendet vezették-e be, milyen alkotmányjogi státusba került az uralkodó és milyen állampolgársággal rendelkeztek a bosnyákok.⁵⁶⁵ Mivel nem létezett semmilyen jogszabály, amely választ adhatott volna ezekre a kérdésekre, ezért a szakirodalomra hárult a feladat, hogy megpróbáljanak valamilyen magyarázatot adni ezekre a problémákra.

6. Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetének megítélése a szakirodalomban

Bosznia-Hercegovina mint állam. Bosznia-Hercegovina olyan területet képez, amely nem tartozott sem Ausztriához, sem Magyarországhoz. Egységes külön közigazgatási területet alkotott, ami megfelel az államterület fogalmának.⁵⁶⁶ Területén a TSz értelmében a két államétól elkülönülő törvényhozás és végrehajtás működött, amelyek révén a bosnyákok képesek voltak akaratuk kifejezésére. A bosznia-hercegovinai tartományi gyűlés (továbbiakban TGy) hatásköre Geller szerint nagyjából megfelelt az osztrák és magyar parlament hatáskörének.⁵⁶⁷ A bosnyákok saját, mind az osztrák, mind a magyar állampolgárságtól elkülönülő illetőséggel rendelkeztek. A bosnyákok saját illetőségük révén vesznek részt Bosznia-Hercegovina közügyeinek gyakorlásában. A magyarok és osztrákok idegeneknek számítottak Bosznia-Hercegovinában ugyanígy a bosnyák honosok is a két állam területén.

Az uralkodó saját hatalmánál fogva, a másik két állam közreműködése nélkül hirdette ki a TSz-t. Más az alkotmányos státusa, mint Ausztriában vagy

---

⁵⁶⁵ Királyfi szerint az, ami miatt 1908-ban szükség volt az annexióra –vagyis a szuverenitás kérdése a Monarchia és Törökország között- az 1908 után sem oldódott meg, mivel ugyanaz a kérdés most Ausztria és Magyarország között vetődött fel. KIRÁLYFI, 1910, 244. p. RÉZ, 1914, 198. p. Buza és Schmid szerint az annexió „államjogilag” befejezetlen maradt, mert nem született róla törvény. BUZA, 1911, 3. p. SCHMID, 1914, 26-27. p. A Budapesti Hírlap szerint Bosznia-Hercegovina a két ország között lebeg, mint Mohamed koporsója. Budapesti Hírlap 1908. október 6. „*Bosznia annexiója*”.

⁵⁶⁶ GELLER, 1910, 12. p. Egyedül Leo Geller nézete szerint volt Bosznia-Hercegovina állam.

⁵⁶⁷ GELLER, 1910, 6. p.

Magyarországon, mivel abszolút hatalommal rendelkezik, nincs kötve a Tartományi Gyűléshez, a TSz-t saját akaratából bármikor hatályon kívül helyezheti. Az uralkodó Bosznia-Hercegovinában gyakorolt hatalmát a másik két állam nem korlátozhatja.⁵⁶⁸ Ezért Bosznia-Hercegovina az osztrák-magyar államszövetség harmadik, egyenrangú tagja, vagyis Bosznia-Hercegovina nincs alárendelve a másik két államnak. Bosznia-Hercegovina a török állam kötelékéből az osztrák-magyar államszövetség kötelékébe lépett át. A Berlini Szerződést aláíró hatalmaknak pedig nem az volt a céljuk, hogy Bosznia-Hercegovina *capitis deminutiót* szenvedjen el. Emiatt kizárt, hogy Bosznia-Hercegovina a Monarchia gyarmata lenne.

Geller szerint Bosznia-Hercegovina önálló államisága mellett felhozható, hogy felvették a vám –és kereskedelmi szövetségbe. Csak annyiban lett a Monarchia két államának alárendelve, amennyiben a közös minisztérium Bosznia-Hercegovina tekintetében nem csak végrehajtó, hanem felügyeleti és irányító jogokkal is rendelkezik. Ausztriát és Magyarországot megilleti egyfajta ellenőrzési jogkör, protektorátus Bosznia-Hercegovina felett. Ezért Bosznia-Hercegovina olyan társként viszonyul a két államhoz, mint az ügyvezetési és képviseleti jogokból kizárt társ az ilyen jogokkal rendelkezőkhöz.⁵⁶⁹

Bosznia-Hercegovina mint Reichsland (Reichsprovinz). A *Reichsland* elmélet képviselőinek nem volt egységes álláspontjuk. Dantscher és Jaeger a Monarchiából, mint egységes államból indult ki, ebből a nézőpontból elemezték Bosznia-Hercegovina helyzetét.⁵⁷⁰ Dantscher szerint Bosznia-Hercegovina „*közös osztrák birodalmi terület*”, amely csak a „*birodalmi*” szerveknek és a közös uralkodónak van alárendelve. Bosznia-Hercegovina számára az „*Einzelstaaten*”, vagyis Ausztria és Magyarország nem képes normákat alkotni, csak a „*Gesamttmonarchie*”.⁵⁷¹ Jaeger szerint Bosznia-

---

⁵⁶⁸ LAMP, 1911, 168-169. p. WURMBRAND, 1915, 61-64. p. Lamp és Wurmbrand nem fogadták el Bosznia-Hercegovina államiságát, ezeket az érveket azért hozták fel, hogy később megcáfolhassák. Elutasította Bosznia-Hercegovina államiságát JUZBASIC, 1999, 265. p.

⁵⁶⁹ GELLER, 1910, 7-11. p.

⁵⁷⁰ Lényeges, hogy Dantscher még akkor fejtette ki nézeteit, amikor a Berlini Szerződés 25. cikkelye még hatályban volt.

⁵⁷¹ DANTSCHER, 1901, 9. p. JAEGER, 1911, 24. p.

Hercegovina a proklamáció révén ugyanolyan jogviszonyba került a Monarchiával, mint a birodalom többi országa. Bosznia-Hercegovina a Monarchia 3. része („*Reichsteil*”), így a másik két „*birodalomrész*”-nek nincs joga beleavatkozni Bosznia-Hercegovina ügyeibe. Szerinte ezért teljesen téves, hogy az uralkodó által szerzett terület felett az uralkodó szuverenitása csak úgy terjeszthető ki, hogy arról egy általa uralt másik két ország törvényhozása hoz törvényt.⁵⁷²

Gumplowicz, Lingg, Schmid és Walther szerint Bosznia-Hercegovina helyzete hasonló Elzász-Lotharingia Németországon belüli helyzetével. A tartományok nem rendelkeznek szuverenitással, államisággal, hanem a Monarchia alávetett területét képezik, igazgatási szervezetüket, jogrendjüket a Monarchiától kapták. A tartományok a Monarchia hatalmának tárgyai, ott a Monarchia korlátlan és teljes hatalmat gyakorol, szerepük a Monarchiával szemben passzív. A tartományok a TSz kibocsátása után is csak korlátozott autonómiával bírtak. Schmid szerint Bosznia-Hercegovina helyzetét nem lehet a „*mellékország*” kategóriájával leírni, mivel ez a fogalom leginkább Horvátország Magyarországon belüli helyzetére alkalmazható. A horvátok rendelkeznek állampolgársággal, a bosnyákok nem. Horvátország messze nem passzív tárgya a magyar államhatalomnak, autonómiával rendelkezik, részt vesz az államhatalom gyakorlásában, nincs alárendelve a „*főállam*” hatalmának.⁵⁷³

Bosznia-Hercegovina mint Ausztria és Magyarország közös tartománya (kondomíniuma). Bosznia-Hercegovina helyzetével kapcsolatosan a kondomínium –elmélet volt a leginkább elfogadott nézet mind a magyar, mind

---

⁵⁷² JAEGER, 1911, 18. 23-24. és 26. p.

⁵⁷³ LINGG, 1890, 522. p. Gumplowicz szerint Bosznia-Hercegovina és Elzász-Lotaringia helyzete annyiban hasonló, hogy mindkét terület kívül áll a felette szuverenitást gyakorló államhatalom alkotmányos keretein. GUMLOWICZ, *Das österreichische Staatsrecht*, 41-42. p. WALTHER, Carl, Österreich-Ungarns Verwaltung und Wirtschaftspolitik in Bosnien und der Herzegowina, *Zeitschrift für Politik*, IV. Band, Berlin, 1911, 139-141. p. Elismerte azonban, hogy Bosznia-Hercegovina esete annyiban más, hogy nem áll felette egy birodalom, mint jogi személy. A Monarchia provinciájának tartotta Bosznia-Hercegovinát *Heinrich Rauchberg*, de ő elutasította, hogy helyzete hasonló lenne Elzász-Lotaringiáéval. SCHMID, 1914, 19. és 42-44. p. Ernst Plener még 1880. február 3-án az igazgatási törvényjavaslat vitájában Bosznia-Hercegovinát, mint „*eine Art provisorisches Reichsland*” jellemezte. PLENER, Ernst, *Reden 1873-1911*, Deutsche Verlags –Anstalt, Stuttgart und Leipzig, 1911, 155. p. Az újabb munkák közül WALTER, 1972, 143. p. VRANKIC, 1998, 37. p. NEUMAYER, 2002, 122. p.

az osztrák jogászok között, bár ez nem jelenti azt, hogy az elmélet hívei mindenben azonos nézetet vallottak volna. Jellinek értelmezésében a kondomínium akkor jön létre, amikor egy terület felett egyszerre több állam gyakorolja az uralmat. A kondomíniumot csak ideiglenes jellegűnek tudta elképzelni, amíg a terület hovatartozása feletti vitát el nem döntenek. Jellinek azonosnak tekintette a kondomíniumot a koimpérium fogalmával.⁵⁷⁴ Verdross viszont élesen elhatárolta egymástól a két fogalmat. Szerinte a koimpérium idegen terület feletti felségjog gyakorlását jelenti, a kondomínium viszont saját terület feletti közös uralmat jelent.⁵⁷⁵ Királyfi szerint kondomínium akkor keletkezik, ha egy vitatott terület hovatartozásának eldöntéséig a területet közösen birtokolják és meghatározzák, hogy a vita lezárásáig hogyan gyakorolják az államhatalmat. Minderről szerződésben rendelkeznek.⁵⁷⁶

A kondomínium –elmélet egyúttal annak tagadását is jelentette, hogy Bosznia-Hercegovina állam lenne, illetve, hogy a Monarchia egységes államot alkotna, hiszen ez annak elfogadását is jelentette, hogy Ausztria és Magyarország két önálló, szuverén állam.⁵⁷⁷ Ebből pedig az is következett, hogy Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetét nem lehet Elzász-Lotharingia Német Birodalomban elfoglalt helyzetéhez hasonlítani, hiszen a Német Birodalom szövetségi állam volt, míg Ausztria és Magyarország kapcsolata egy államszövetséget alkotott.

Sok érv támasztotta alá, hogy Bosznia-Hercegovina Ausztria és Magyarország közös tartománya. Bosznia-Hercegovinának nem volt saját uralkodója: az osztrák császár és magyar király nem hozott létre új szuverenitást Bosznia-Hercegovinában, hanem a már meglévő szuverenitását terjesztette ki Bosznia-Hercegovinára. Nem volt saját trónöröklési rendje sem.

---

⁵⁷⁴ JELLINEK, 1905, 383. p. Buza szerint a kondomínium lényege, hogy egy adott terület egyszerre több állam hatalmának van alárendelve, vagyis a területen több állam közös államhatalma érvényesül egyszerre. BUZA, 1911, 11. p. Tihanyi szerint a kondomínium egymástól független államok szuverenitásának találkozása ugyanazon területen. TIHANYI, 1911, 21. p.

⁵⁷⁵ KRÄMMER, 1971, 91. p.

⁵⁷⁶ KIRÁLYFI, 1909, 7. p. Királyfi vitatta, hogy a kondomínium létrehozásáról szerződés született volna. Buza azonban kifejti, hogy a kondomínium létrehozására vonatkozó szerződés abban nyilvánul meg, hogy mindkét állam fenn kívánta tartani az 1880. évi igazgatási törvények hatályát. BUZA, 1911, 10. p.

⁵⁷⁷ Bosznia-Hercegovina nem lehet része annak (az egységes Monarchiának), ami jogilag nem is létezik. KIRÁLYFI, 1914, 469. p.

Bosznia-Hercegovina uralkodója tehát Ausztria és Magyarország uralkodója, aki ebben a minőségében gyakorolta az államhatalmat, ilyen minőségében képviselte Bosznia-Hercegovinát a nemzetközi kapcsolatokban és kötött Bosznia-Hercegovinára is érvényes nemzetközi szerződéseket. Bosznia-Hercegovina követeket nem küldhetett, nem fogadhatott, neve az osztrák-magyar diplomácia titulájában nem volt feltüntetve. A TGy határozatait Ausztria és Magyarország uralkodója szentesítette, miután a határozat elnyerte az osztrák és a magyar kormány támogatását. A tartományi hivatalnokok és a tartományi gyűlés tagjai is az osztrák császárnak és magyar királynak tettek hűségesküt.

Bosznia-Hercegovina nem volt képes meghatározni önállóan saját állami létét, szervezetét és viszonyát a Monarchiához. A tartományi szervek hatásköre a legfontosabb állami ügyekre (külpolitika, hadsereg, saját jogrendszer és államszervezet kiépítése) nem terjedt ki, a TSz-t Ausztria és Magyarország uralkodója, tehát egy, a tartományok számára idegen hatalom államfője hirdette ki, aki azt bármikor, a tartományi szervek hozzájárulása nélkül visszavonhatta.⁵⁷⁸ A tartományok igazgatását ellátó kormányzat a közös minisztériumnak, az pedig az osztrák császárnak és magyar királynak, ill. a delegációknak tartozott felelősséggel.⁵⁷⁹

Bosznia-Hercegovina nem lehetett *Reichsland*, mert a Monarchia esetében hiányzott a szövetségi szint, az egységes, önálló, szuverén központi hatalom, amihez Bosznia-Hercegovina közvetlenül kapcsolódhatna. Bosznia-

---

⁵⁷⁸ Az 1909. szeptember 18-i közös minisztertanácson felmerült, hogy a TGy jogosult lenne a bosnyák alkotmányt megváltoztatni. A magyar miniszterelnök azonban elutasította ezt, mivel az volt a véleménye, hogy ha az uralkodó joga a bosnyák alkotmány jóváhagyása, akkor megváltoztatni is csak ő legyen jogosult. Protokoll vom 18. September 1909. K. Z. 62 G. M. C. P. Z. 476 HHStA PA XL Interna Karton 308. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1909.

⁵⁷⁹ LAMP, 1911, 170-175. p. PÁL, 1913, 12-17. p. WURMBRAND, 1915, 65-69. 139. és 146. p. Baernreither szerint Bosznia-Hercegovina „*dominium imperatoris et regis*”, a Habsburg „*Länderkomplex*” 3. része, de a Reichsland elméletet elutasította. BAERNREITHER, 1908, 52. p. A kondominium –elméletet fogadta el HERRNRITT, 1909, 262. p. KIRÁLYFI, 1910, 426-428. p. KLEINWAECHTER, 1910, 158. p. STEINBACH, 1910, 481. p. TIHANYI, 1911, 7-8. p. REDSLOB, 1914, 230. és 236-237. p. RÉZ, 1914, 199. és 203. p. KELSEN, Hans, *Österreichisches Staatsrecht*, Mohr, Tübingen, 1923, 71. p. KRÄMMER, 1971, 248. p. Lingg, aki szerint Bosznia-Hercegovina már a Berliini Szerződés révén a Monarchia szuverenitása alá került, szintén kondominiumnak minősítette Bosznia-Hercegovinát, bár a Reichsland megnevezést használta. LINGG, 1890, 520. p. Olechowski, aki szerint Bosznia-Hercegovinát a Monarchia nemzetközi jogi kötelékébe kebelezték be, szintén a kondominium –elméletet fogadja el. OLECHOWSKI, 2001, 201. 228. p.

Hercegovina lakosai nem rendelkeztek sem magyar, sem osztrák állampolgársággal, míg Elzász-Lotharingia lakosai a Német Birodalom állampolgárai. Elzász-Lotharingia törvényhozására és igazgatására a Német Birodalom egyik tagállama sem gyakorolt befolyást, míg Bosznia-Hercegovina állami életére Ausztria és Magyarország is komoly befolyást gyakorolt. Elzász-Lotharingia a Német Birodalom integráns része volt, Bosznia-Hercegovina viszont nem volt része sem Magyarországnak, sem Ausztriának. Az elzásziak 1911-óta ugyanolyan politikai jogokkal rendelkeztek, mint a Német Birodalom többi tagállamának polgárai és részt vettek a Birodalom alkotmányos, politikai életében, vagyis a Német Birodalom politikai közösségének egyenrangú tagjai voltak. Ugyanezt a bosnyákokról nem lehetett elmondani.⁵⁸⁰

A kondominium –elmélet hívei közül Steinbach, Buza, és Pál azt a nézetet képviselték, hogy Bosznia-Hercegovina Ausztria és Magyarország *mellékországa* (*melléktartománya*) mivel Bosznia-Hercegovina nem vesz részt a közös ügyek intézésében, Ausztria és Magyarország viszont az 1880. évi törvények révén jelentős mértékű befolyást gyakorol Bosznia-Hercegovina igazgatására. Jellinek a mellékország („*Nebenland*”) kategóriát nem jogi, hanem politikai fogalomnak tekintette. Szerinte a mellékország egy államkapcsolat olyan része, amely politikailag alárendelt szerepet játszik, a „*főország*” –ban („*Hauptland*”) koncentráldó államélet lényeges tartalmában nem vesz részt. Területileg elkülönül a „*főország*” –tól, hiányzik a szerves kapcsolat a két terület között. Egy állam és mellékországa nem államkapcsolatot, hanem egységes államot alkotnak.⁵⁸¹ A két állam alkotta meg a tartományi szabályzatot és egy sor Bosznia-Hercegovina igazgatását érintő intézkedést pedig csak a két kormány beleegyezésével lehet meghozni. Bosznia-Hercegovina a „*főország*”-tól eltérően van kormányozva, lakosai az

---

⁵⁸⁰ TEZNER, 1909, 268. p. LAMP, 1911, 212. p. REDSLOB, 1914, 237-239. p. WURMBRAND, 1915, 71-73. p. KELLER, 1917, 100. p.

⁵⁸¹ JELLINEK, 1882, 63. p.

anyaországnak nem polgárai, nem rendelkeznek az anyaország polgárait megillető politikai jogokkal.⁵⁸²

Lamp viszont –akinek nézeteivel ebben a tekintetben Schmid és Tezner is egyetértett- úgy vélte, hogy Bosznia-Hercegovina Ausztria és Magyarország *gyarmata*. Bosznia-Hercegovina ugyanis az anektáló államokétól eltérő, azoknak alárendelt, nem egyenrangú szervezettel rendelkezik. A tartományok nem részei a bekebelező államok alkotmányos rendszerének, Ausztria és Magyarország alkotmányai nem terjednek ki Bosznia-Hercegovinára. Bosznia-Hercegovina lakói Ausztria és Magyarország polgáraival nem egyenrangúak, nem részesülnek ugyanazokban a jogokban. Bosznia-Hercegovina egyoldalúan alá van vetve a bekebelező államoknak, még az őt érintő döntések meghozatalában sem vesz részt.⁵⁸³

Wurmbrand a világos és tiszta fogalomhasználat érdekében elutasította a gyarmat meghatározást, mivel szerinte az sokkal inkább politikai, gazdasági, kulturális tartalommal bír, mintsem közjogival.⁵⁸⁴ Réz szerint Bosznia-Hercegovina „*az önálló Magyarországnak és az önálló Ausztriának együttesen szerzett közös területe*”.⁵⁸⁵ Keller szerint pedig közös tartománya („*Sondergebiet*”).⁵⁸⁶ Tihanyi szerint a Berliini Szerződésből fakadó együttes birtoklás változott át az annexió révén együttes tulajdonná.⁵⁸⁷ Királyfi első, Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetéről szóló írásaiban elutasította a kondomínium –elméletet. Szerinte Bosznia-Hercegovina *de iure* Magyarország kizárólagos tulajdona („*exclusiv dominiuma*”), *de facto* Magyarország és Ausztria közös kormányzata alatt álló terület. Tehát a közösséget csak a kormányzás tekintetében ismerte el. Királyfi szerint a magyar közjog alapján Bosznia-Hercegovina felett egyedül Magyarország szuverenitása áll fenn, de az annexió becikkelyezéséig a Bosznia-Hercegovina

---

⁵⁸² STEINBACH, 1910, 481-482. és 484. p. BUZA, 1911, 14. p. PÁL, 1913, 36. p.

⁵⁸³ LAMP, 1911, 213-214. p. SCHMID, 1914, 1. és 42-45. p. Tezner a kondomínium–elméletet doktrínének minősítette, szerinte Bosznia-Hercegovina az uralkodó alatt álló „*Kolonialland*”. TEZNER, 1909, 269. p. 1912, 407. p. VRANKIC, 1998, 48. p.

⁵⁸⁴ WURMBRAND, 1915, 75. p.

⁵⁸⁵ RÉZ, 1914, 207. p.

⁵⁸⁶ KELLER, 1917, 105-106. p.

⁵⁸⁷ TIHANYI, 1911, 8. p.

feletti kizárólagos magyar felségjogot Magyarország együtt gyakorolja Ausztriával.⁵⁸⁸

Királyfi un. „*dologi jogi*” álláspontja:

	A Bosznia-Hercegovina feletti felségjog	A felségjog gyakorlása
Az annexiós törvény elfogadása előtt	magyar	közös
Az annexiós törvény elfogadása után	magyar	közös

Buza, Pál és Tihanyi un. „*kötelmi jogi*” álláspontja

	A Bosznia-Hercegovina feletti felségjog	A felségjog gyakorlása
Az annexiós törvény elfogadása előtt	közös	közös
Az annexiós törvény elfogadása után	közös	közös

7. Következtetések

A kondomínium –felfogással kapcsolatosan Classen megjegyzi, hogy ennek hívei eltértek a kondomínium nemzetközi jogilag elfogadott meghatározásától, nevezetesen Bosznia-Hercegovinát olyan osztrák-magyar közös tartományként határozták meg, amely külön-külön nem tartozott sem

⁵⁸⁸ A magyar korona a boszniai államhatalomból „*pusztán részesedik*” a „*tényleges közös birtoklás*” miatt. KIRÁLYFI, 1909, 11-13. p. 1910, 430. p. Hasonlóan KMETY, 1911, 147. p. Ezt az álláspontot Pál „*dologi jogi*”, míg Buza, Tihanyi és a saját véleményét „*kötelmi jogi*” álláspontnak minősítette. PÁL, 1913, 30. p. Hozzá kell tennünk, Királyfi 1909-es műve hemzseg az ellentmondásoktól. Pl. „*A magyar közjog szempontjából Bosznia jogi helyzete e szerint világos és határozott: Bosznia de iure a magyar szent korona exclusiv dominiuma, de facto azonban ideiglenesen Magyarország és Ausztria condominiumaként fog kezeltetni*”. 11. p. „*A királyi kéziratnak Magyarországra nézve ez idő szerint csak nemzetközi jelentősége van és a souverain jogok kiterjesztése csak az erről szóló magyar törvény megalkotásával lesz jogilag is hatályossá, vagyis Magyarország és Bosznia között csakis akkor fog a közjogi kapcsolat létre jönni*”. 28. p.

Ausztriához, sem Magyarországhoz.⁵⁸⁹ Vagyis a kondomínium –felfogás alapján Bosznia-Hercegovina felett úgy érvényesült Ausztria és Magyarország felségjoga, szuverenitása, hogy külön-külön nem érvényesült sem Ausztriáé, sem Magyarorszáé.⁵⁹⁰ Ha Bosznia-Hercegovina nem tartozott sem Ausztriához, sem Magyarországhoz, tartozhatott-e egyszerre mindkettőhöz?⁵⁹¹ A hivatalos vélemények is konzekvensen azt hangsúlyozták, hogy Bosznia-Hercegovina a Monarchia egyik országához sem tartozott.⁵⁹²

A magyar kormány jegyzéket intézett a közös külügyminisztériumhoz, hogy a IV. hágai magánjogi konferencián (1905. július 17.) a polgári eljárásról és a gondnokságról kötött egyezmény ipso iure lépjen hatályba Bosznia-Hercegovinában is, mivel a szuverenitás kiterjesztése miatt vagy a Monarchia mindkét államához, vagy az egyikhez tartoznak.⁵⁹³ A reagálás azonban leszögezte, hogy a magyar kormány nézete téves („*unzutreffend*”), mivel Bosznia-Hercegovina nem tartozik a Monarchia egyik államához sem („*eben nicht 'territoires' der Staaten sind*”). A külügyminisztérium állásfoglalása szerint a szuverenitás kiterjesztése csak a tartományok nemzetközi jogi helyzetét érintette, az alkotmányjogot nem. Ahhoz, hogy Bosznia-Hercegovina a Monarchia valamely országához kerüljön, szükséges Ausztria és Magyarország megegyezése és az azt becikkelyező törvények.⁵⁹⁴

---

⁵⁸⁹ CLASSEN, 2004, 7. p.

⁵⁹⁰ LINGG, 1890, 519. p. KLEINWAECHTER, 1910, 140. p. STEINBACH, 1910, 481. p. BERNATZIK, 1911, 1036. p. LAMP, 1911, 177. és 214. p. REDSLOB, 1914, 229. p. WURMBRAND, 1915, 87. p. VARGA, 2009, 110. p.

⁵⁹¹ Érdekesség, hogy Bosznia-Hercegovina címerét (arany mezőben a bal szélén ezüst felhőből kinyúló, könyökben hajlított, vörös ruhás, görbe szablyát tartó kéz) mind a magyar, mind az osztrák, mind a Monarchia 1915. évi címerében feltüntették. BERTÉNYI Iván, Miről tudósítanak a címerek? *Rubicon*, 2009/4. 12-13. p.

⁵⁹² „*daß Bosnien und die Herzegovina weder dem einen noch dem anderen Teile der Monarchie einverleibt wird*” Bienert osztrák miniszterelnök nyilatkozata az osztrák annexiós bizottság 1909. január 28-i ülésén. AFVA Ministerrats-Präsidium 1908 Karton 81/b.

⁵⁹³ „*infolge der Ausdehnung der Souveränitätsrechte auf Bosnien und die Herzegovina, diese Provinzen entweder als zu den Gebieten der beiden Staaten, oder zu dem Gebiete eines der beiden Staaten gehörig betrachtet werden müssen*”. AFVA Ministerrats-Präsidium 1908 Karton 87.

⁵⁹⁴ „*die Ausdehnung der Souveränitätsrechte hat nur die völkerrechtliche Souveränitätsfrage entschieden, während die Frage der staatsrechtliche Einverleibung Bosniens und der Herzegovina hiedurch unberührt geblieben ist*”. AFVA Ministerrats-Präsidium 1908 Karton 87. A lap másik felén kézírásos kiegészítés található arról, hogy a Monarchia igazi területi viszonyaira vonatkozó osztrák álláspontnak nagyon is megfelel, hogy Bosznia-Hercegovina az annexió után sem tartozik sem Ausztriához, sem Magyarországhoz, mivel így kézenfekvő, hogy csak a *Monarchia* területét képezheti.

Nézetem szerint téves Királyfi és Kmety nézete, hogy Bosznia-Hercegovina de iure Magyarországhoz tartozott. Kmety saját maga cáfolta tankönyvi nézeteit, mikor 1909. július 10-én a Képviselőházban kijelentette, hogy addig nem lehet hatályba léptetni a boszniai tartományi szabályzatot, amíg az annexió nincs törvénybe iktatva.⁵⁹⁵ A Pesti Hírlapban megjelent cikkében pedig indítványozta, hogy a magyar Országgyűlés azonnal állapítsa meg Bosznia-Hercegovina hovatartozását, jelentse ki, hogy a tartományok a Szent Korona területéhez tartoznak.⁵⁹⁶ Nem tett volna ilyen indítványt, ha Bosznia-Hercegovina *eo ipso*, a Szent Korona területéhez tartozott volna. Bosznia-Hercegovina csak akkor alkotta volna Magyarország területének részét, ha ezt törvény állapította volna meg.

Alkotmányjogilag alaptalan az a vélemény is, hogy Bosznia-Hercegovina önálló állam lenne. Ezt a nézetet a szakirodalom elutasította. Jellinek szerint egy bekebelezett terület az inkorporáció által megszűnik állam lenni.⁵⁹⁷ Ha egy közösség az alkotmányát egy másik hatalomtól nyeri, vagyis alkotmánya nem saját akarata folytán keletkezik, ha az alkotmányt a közösség önszántából nem módosíthatja, akkor ilyen esetben nem lehet államról beszélni. Egy állam léte jogilag csak saját akaratán alapulhat, egy állam nem teremthet egy tőle idegen, másik államot.⁵⁹⁸ Hivatalos források sem támasztják alá ezt az álláspontot.⁵⁹⁹ A TSz megalkotása során ügyeltek arra, hogy sem a létrehozandó jogszabály elnevezése, se az uralkodó megnevezése ne utaljon arra, hogy Bosznia-Hercegovina önálló állam lenne. Az 1909. szeptember 6-án tartott közös miniszteri megbeszélésen a magyar kormány javaslata szerint a TSz-ban az uralkodót a „*Seine k. u. k. Apostolische Majestät*” megnevezéssel

---

⁵⁹⁵ Képviselőházi Napló XXV. kötet, 453. ülés, 1909. július 10.

⁵⁹⁶ Pesti Hírlap, 1908. október 11.

⁵⁹⁷ Jellinek úgy vélte, a bekebelezett terület az állam része lesz. Arról nem nyilatkozott, hogy az inkorporáció, mint nemzetközi jogi aktus mellett szükséges-e alkotmányjogi aktus (pl. egy bekebelezést becikkelyező törvény) a folyamat érvényességéhez. Véleményem szerint ezt a kérdést csak a bekebelező állam erre vonatkozó jogszabályainak ismeretében lehet eldönteni. Viszont így Jellinek megállapítása pontatlan, mert az adott állam jogrendje a területszerzés érvényességét törvényhozási aktushoz kötheti. JELLINEK, 1882, 78. p.

⁵⁹⁸ JELLINEK, 1905, 267. és 476. p. REDSLOB, 1914, 51. p.

⁵⁹⁹ Bienerth szavaival „*Sie bilden ein von Oesterreich-Ungarn beherrschtes Gebiet, aber keinen dritten Staat – also kein Trialismus*”. AFVA Ministerrats-Präsidium Karton 83.

illessék a „*Seine Majestät der Kaiser und König*” helyett.⁶⁰⁰ A 15-i közös minisztertanácson Wekerle azzal indokolta a kérést, hogy különben a magyar parlamentben vita bontakozhatna ki a szuverenitás kérdése kapcsán. Javaslatát végül elfogadták.⁶⁰¹ Az uralkodó Bosznia-Hercegovina szuverénjeként tehát nem kapott külön titulust.

Hogy Bosznia-Hercegovinát nem tekintették államnak, ezt bizonyítja a TSz elnevezése és az elnevezés körüli vita is. A közös pénzügyminisztérium a „*Landesstatut*” elnevezést javasolta.⁶⁰² Redlich Bienert osztrák miniszterelnöknek szóló emlékiratában kritizálta a „*Statut*” elnevezést, mert ilyen névvel bankok, takarékpénztárak, egyesületek szabályzatait szokás elnevezni. Szerinte az elnevezés Bosznia-Hercegovinában olyan benyomást keltene, mintha lefokoznák a tartományokat. Helyette a „*Landesordnung*” vagy „*Landesverfassung*” elnevezést javasolta.⁶⁰³ Javaslatát az osztrák kormány nem támogatta, ugyanis így hívták az osztrák koronatarományok tartományi rendszabályait is, és azokat nem tekintették alkotmánynak. Másrészt viszont a tartományi alkotmány elnevezés messzemenő aspirációkat idézne elő Bosznia-Hercegovinában.⁶⁰⁴

A külügyminisztérium a „*Landesverfassung*” elnevezést ajánlotta, mivel az 1908. október 5-i uralkodói proklamáció is ezt az elnevezést tartalmazta. A statútum vagy rendszabály elnevezés rossz visszhangot váltana ki külföldön és Bosznia-Hercegovinában is. A külügyminisztérium szerint ez az elnevezés semmilyen módon sem utalna arra, hogy Bosznia-Hercegovina a Monarchia harmadik állama, mivel a „*Landesverfassung*” kifejezés pontosan mutatná, hogy nem állami, hanem csupán tartományi alkotmányról van szó. Ha már nem lehet Bosznia-Hercegovina számára állami alkotmányt adni, legalább az elnevezéssel enyhítsük az ellenérzésüket, nehogy azt mondhassák, hogy az uralkodó ígéretéből egy betű sem valósult meg.⁶⁰⁵ Burián 1909. április

---

⁶⁰⁰ HHStA PA I. 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁶⁰¹ Protokoll vom 15. September 1909. K. Z. 61. G. M. C. P. Z. 475. HHStA PA XL Interna Karton 308. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1909.

⁶⁰² HHStA PA I. 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁶⁰³ HHStA PA XL Interna Karton 247. HHStA PA I. 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁶⁰⁴ „*weitgehende verfassungspolitische Aspirationen*”

⁶⁰⁵ HHStA PA I. 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1.

30-án küldte meg Aehrenthalnak az alkotmányos intézmények tervezetét. Ebben a „*Rechtsnormen*” kifejezés szerepelt.⁶⁰⁶ A közkeletűen bosnyák alkotmánynak nevezett jogszabálygyűjteményt hivatalosan nem nevezték alkotmánynak. A több részből álló jogszabályanyagot kihirdető uralkodói manifesztum egyszerűen alkotmányos intézmények („*verfassungsmäßige Einrichtungen*”) bevezetéséről szólt, amelyek közül a legfontosabb a tartományi szabályzat („*Landesstatut*”) volt.⁶⁰⁷

Az alkotmányos intézmények bevezetéséről szóló jogszabálygyűjteményt, így a TSz-t sem terjesztették a törvényhozások elé. Ezt mindkét parlamentben kifogásolták.⁶⁰⁸ A bosnyák alkotmány tervezetét eredetileg be kívánták terjeszteni a parlamentek elé. Ezt bizonyítja az is, hogy Wekerle a parlamenti vitától tartva kérte az uralkodó megnevezésére vonatkozó rész módosítását. Az 1909. szeptember 18-i közös minisztertanácson Wekerle kérte, hogy a várható parlamenti nehézségekre tekintettel a bosnyák alkotmány ne minden részét terjesszék be.⁶⁰⁹ Burián azt javasolta, hogy a jogszabályok közül azokat, amelyekről már nincs vita, rendeleti úton léptessék hatályba. Ezzel Wekerle is egyetértett.⁶¹⁰ A bosnyák

---

⁶⁰⁶ HHStA PA I. 6. Kabinet des Ministers 638 VIII. c 12/1. Burián a szeptember 6-i közös miniszteri konferencián is ellenezte, hogy a Bosznia-Hercegovina számára kibocsátandó alkotmányos intézményeket alkotmánynak nevezzék.

⁶⁰⁷ BERNATZIK, 1911, 1037. p. Az egyszerűség kedvéért a továbbiakban a bosnyák alkotmány kifejezést fogom használni.

⁶⁰⁸ *Hoffmann Ottó* felszólalása, Képviselőházi Napló XXIV. kötet, 424. ülés, 1909. február 20. *Kmety Károly* felszólalása, Képviselőházi Napló XXV. kötet, 453. ülés, 1909. július 10. *Gróf Batthyány Tivadar* felszólalása, Képviselőházi Napló I. kötet, 8. ülés, 1910. július 8. 58-59. p. Az osztrák képviselőházban *Ivan Sustersic* arra kérte a miniszterelnököt, hogy mutassa be a bosnyák alkotmányra vonatkozó elképzeléseit. SPA XVIII. ülés, 111. ülés, 1908. november 26. 8066. p. *Antonin Kalina* sürgősségi indítványt terjesztett elő, hogy a bosnyák alkotmánytervezetet mihamarabb az Abgeordnetenhaus elé terjesszék, de indítványát elutasították. SPA XIX. ülés, 28. ülés, 1909. június 15. 1580. és 1619. p. *Friedrich Ploj* és képviselőtársai sürgősségi indítványukban arra kérték a kormányt, hogy ismertesse az Abgeordnetenhaus előtt a bosnyák alkotmány alapjait, a tervezetet terjessze a plénum elé és vesse latba befolyását a minél hamarabbi megvalósítás érdekében. SPA XX. ülés, 2. ülés, 1909. október 26. 139. p. Indítványukat december 2-án visszavonták. SPA XX. ülés, 11. ülés, 1909. december 2. 691. p.

⁶⁰⁹ A bosnyák alkotmányt eredetileg a TSz, egy választási rendtartás, a TGy ügyrendje, a kerületi tanácsokról, a tartományi illetőségről, valamint a gyülekezési és egyesületi jogról szóló jogszabály alkotta. BERNATZIK, 1911, 1037. p. A tartományi illetőségről szóló jogszabály az állampolgárság kérdése miatt okozott alkotmányjogi problémákat.

⁶¹⁰ Aehrenthal hiába nyomatékosította, hogy az uralkodó a proklamáció évfordulójára ki szeretné hirdetni a jogszabályokat, abból nem lett semmi, mivel az elhúzódó magyar kormányválság ezt nem tette lehetővé. Protokoll vom 18. September 1909. Még 1910. február 11-én is azt közölte a magyar kormány, hogy problémái támadtak a jogszabályok hatályba lépésével kapcsolatban. HHStA PA I. 6. Kabinet des Ministers VIII. c 12/1.

alkotmány parlamenti tárgyalásának mellőzését azzal indokolták, hogy azok kizárólag Bosznia-Hercegovina ügyeit szabályozzák és nem érintik a tartományok Ausztriához és Magyarországhoz való viszonyát.⁶¹¹ Másrészt csak olyan kérdéseket érint, amelyek eddig az uralkodó hatásköréhez tartoztak.⁶¹² Redlich kifejtette, hogy ha mindkét parlament tárgyalná a javaslatot, akkor végtelen ideig tartana, míg döntés születne.⁶¹³ Ez az eljárás megfelelt annak az álláspontnak, hogy Bosznia-Hercegovina olyan *corpus separatum*, amely a Monarchia egyik államának a területéhez sem tartozik.

Többen jogsértőnek találták ezt a megoldást. Királyfi szerint, mivel a TSz megváltoztatta a boszniai illetőségű osztrák és magyar állampolgárok jogállását, vagyis érintette a két állam Bosznia-Hercegovinához való viszonyát, ezért a bosnyák alkotmányról mindenképpen a két parlamentnek kellett volna dönteni.⁶¹⁴ Wurmbrand szintén elutasította, hogy az alkotmányos intézményeket a parlamentek hozzájárulása nélkül vezették be. Mivel Bosznia-Hercegovina uralkodója az osztrák császár és a magyar király, ezért a tartományok vonatkozásában is csak annyit tehet, amennyit a két állam uralkodójaként az alkotmányok szerint jogosult megtenni. A tartományokban bevezetett intézmények alapvető államszervezeti változásokat idéztek elő. Ezeket egyoldalúan, a törvényhozások megkerülése nélkül nem lehetett volna hatályba léptetni, mivel lényegesen érinti a dualista szerkezetet, nevezetesen a közös minisztérium hatáskörét.⁶¹⁵

---

⁶¹¹ „Das Maß des Einflusses der gesetzgebenden Körperschaften in beiden Staaten der Monarchie auf die Gesetzgebung und Verwaltung Bosniens und der Hercegovina ist in der Gesetzen vom Jahre 1880 festgestellt. Danach hat sich ihre Kompetenz auf die Regelung der wirtschaftlichen, finanziellen und rechtlichen Beziehungen der beiden Staaten zu Bosnien und der Hercegovina beschränken, zur Regelung der inneren Rechtsordnung dieser Provinzen selbst aber sind sie nicht zuständig”. Bienert nyilatkozata az Abgeordnetenhaus 1909. június 15-i ülésén. Álláspontjával egyetértett KLEINWAECHTER, 1910, 157. p. STEINBACH, 1910, 485. p.

⁶¹² „Denn diese Landesverfassung (...) wird sich vorläufig auf die Angelegenheiten der inneren Verwaltung, also auf jene Belange erstrecken, die im Sinne der bisher geltenden Rechtsgrundlagen ausschließlichen Verfügungsrechte des gemeinsamen Monarchen unterliegen”. Ministerrats-Präsidium Karton 81/b.

⁶¹³ SPA XIX. ülészak, 28. ülés, 1909. június 15. 1612. p.

⁶¹⁴ KIRÁLYFI, 1910, 440. p. Mivel Magyarországon csak egy miniszterelnöki rendelet (az 1910. évi 1424. sz. rendelet) hirdette ki a bosnyák alkotmányt, így ha annak tartalma magyar törvénnyel ellentétes volt, akkor –a jogszabályi hierarchia elve alapján- a magyar törvényeket kellett alkalmazni. KIRÁLYFI, 1914, 377. p.

⁶¹⁵ WURMBRAND, 1915, 36-40. p.

Mivel az 1880. évi igazgatási törvények hatályát a bosnyák alkotmány nem érintette, így ez alapján kell a parlamentek hatáskörét megítélni. Azokban az ügyekben, amelyekre az 1880. évi törvények értelmében nem terjedt ki a parlamentek hatásköre, be lehetett vezetni uralkodói rendelettel az alkotmányos intézményeket, hiszen Bosznia-Hercegovina a Monarchia egyik államának területéhez sem tartozott, így a parlamentek nem igényelhetek beleszólási jogkört a tartományok szervezetének és jogrendjének kialakításába. A TSz-ban rendezett ügyek, amelyek viszont érintették Ausztria és Magyarország alkotmányos berendezkedését (így a bosnyák illetőségű osztrák és magyar állampolgárok jogállása), külön törvényi szabályozást igényeltek volna.

Nézetem szerint, mivel alkotmányjogilag Bosznia-Hercegovina nem képezte sem Ausztria, sem Magyarország területének integráns részét, helyesebb, ha Bosznia-Hercegovinát Verdross álláspontját elfogadva Ausztria és Magyarország *koimpériumának* minősítjük. Ausztria és Magyarország közös uralmat, közös hatalmat gyakorolt egy olyan terület felett, amely egyik ország területéhez sem tartozott, vagyis számukra idegen területet jelentett.⁶¹⁶ Bosznia-Hercegovina alkotmányjogi helyzetének rendezetlensége világosan megmutatta, hogy az Ausztria és Magyarország közötti közjogi viszonyra nem

---

⁶¹⁶ KIRÁLYFI, 1911, 26. p. 1914, 476. és 701. p. EÖTTEVÉNYI NAGY, 1913, 249-250. p. A magyar jogalkalmazás Bosznia-Hercegovina hovatartozása szempontjából nem volt egységes. A Magyar Királyi Kúria 6924/1909. számú ítéletében Bosznia-Hercegovinát büntetőjogi szempontból belföldnek tekintette. Ezen ítélet alapján Ferenc Ferdinánd trónörökösöt *magyar* területen gyilkolták meg, így a merényletet magyar hatóságoknak kellett volna kivizsgálni. A Közigazgatási Bíróság egyik ítéletében viszont Bosznia-Hercegovinát harmadik idegen állam területének minősítette. KIRÁLYFI, 1911, 93. p. Bosznia-Hercegovinában 1879-ben bevezették az 1855. évi osztrák katonai büntető törvénykönyv átdolgozott változatát, amely a bosnyák alkotmány kihirdetésekor is hatályban volt. FINKEY Ferenc, *A magyar büntetőjog tankönyve*, Grill, Budapest, 1914, 113-114. p.

A tartományi nyelv. A hivatalos nyelv esetén nem volt észlelhető az Ausztria és Magyarország közötti paritás. 1881-től a törvények és rendeletek gyűjteménye hasábosan, német és szerb-horvát nyelven, latin betűkkel jelent meg. 1887-től a cirill írásmód is hivatalossá vált. 1905-től a német és a szerb-horvát nyelvű latin és cirill betűs hivatalos lap különálló kiadásban jelentek meg. A bosnyák alkotmány a TGy hivatalos nyelvének a szerb-horvátot tette, ez volt a tárgyalási nyelv és ezen a nyelven vezették a jegyzőkönyveket is. A tartományi közszolgálatban a szerb-horvát mellett a német nyelv ismeretét követelték meg. PÁL, 1913, 54-57. p. 1913. november 27-én a közös pénzügyminiszter másolatot küldött a közös külügyminiszternek a hivatali és oktatási nyelvet szabályozó törvényjavaslatról. Ennek 1. §-a kimondta, hogy a polgári közigazgatás hivatali nyelve a szerb-horvát. A tervezet 4. §-a szerint a szerb-horvát nyelv ismerete nélkül senkit sem lehet Bosznia-Hercegovina polgári igazgatásában alkalmazni. HHStA PA I 6 Kabinett des Ministers 639. VIII c. 12/4. A javaslat az uralkodói szentesítés elmaradása miatt nem lépett hatályba. HEUBERGER, 2000, 2409. p. Mindenesetre látható, hogy a magyar nyelv Bosznia-Hercegovina igazgatásában semmilyen szerepe sem játszott.

lehetséges a *Gesamtmonarchie* vagy a szövetségi állam elméletét alkalmazni. Ha ugyanis Ausztria és Magyarország szövetségi államot vagy egy egységes államként létező birodalmat alkottak volna, akkor Bosznia-Hercegovina annexiója és a tartományok bekebelezése semmilyen alkotmányjogi problémát nem okozott volna.

8. A tartományi illetőség problémája

Mivel Bosznia-Hercegovina nem volt állam, lakosai nem lehettek bosnyák állampolgárok. Az osztrák-magyar szuverenitás nemzetközi elismerése után török állampolgárságukat is elvesztették. Azonban nem nyertek sem osztrák, sem magyar állampolgárságot, hiszen egyik állam területéhez sem tartoztak. A TSz számukra a tartományi illetőség kategóriáját vezette be. Így a bosnyákok nem rendelkeztek állampolgársággal, nem voltak állampolgárai egy államnak sem, pusztán tartományi illetőséggel rendelkeztek.⁶¹⁷ Ilyennel rendelkeztek a TSz 3. §-a alapján azok az osztrák és magyar állampolgárok is, akik a boszniai közszolgálatban végleges alkalmazást nyertek.⁶¹⁸ A tartományi illetőség különös honossági státus, mivel önálló volt, nem következett az osztrák vagy magyar állampolgári státus meglétéből, nem az osztrák vagy magyar jog, hanem külön jogforrás szabályozta. A tartományi illetőségből fakadó jogok nem az osztrák vagy magyar állampolgári státus létéből következtek.⁶¹⁹

A bosnyák alkotmány csak a tartományi illetőséggel rendelkezőknek biztosította a szabad tartózkodás és lakhatás jogát, ingatlantulajdon korlátlan szerzését. A tartományi illetőséggel rendelkezőket nem lehetett kiutasítani, biztosították számukra nyelvük és nemzeti jellegük tiszteletben tartását, csak

---

⁶¹⁷ Királyfi 1909-es művében a bosnyákokat a hontalanok különleges kategóriájaként jellemezte. KIRÁLYFI, 1909, 15. p. Később osztrák-magyar alattvalóknak minősítette őket. KIRÁLYFI, 1910, 242. p. Ezt más szerzők is elfogadták BUZA, 1911, 18. p. SCHMID, 1914, 30. p. Igaz, ő használta a „*csekélyebb jogú birodalmi polgárok*” kifejezést is. WURMBRAND, 1915, 95. p. NEUMAYER, 2002, 123. p. Lamp viszont „*birodalmi állampolgárok*”-nak tartotta a bosnyákokat, ami viszont ellentmond annak, hogy Bosznia-Hercegovinát gyarmatnak minősítette. LAMP, 1911, 211. p.

⁶¹⁸ BERNATZIK, 1911, 1038. p.

⁶¹⁹ KIRÁLYFI, 1910, 337-339. p. KIRÁLYFI, 1911, 28-31. p. WURMBRAND, 1915, 92. p.

ők alapíthattak nevelő –és tanintézeteket, ezekben csak ők oktathattak, politikai jogokkal csak ők rendelkeztek.⁶²⁰ Ez alól egyetlen kivétel volt: a választójog. Tartományi választójoggal ugyanis nem kizárólag tartományi illetőségűek rendelkeztek, hanem olyan osztrák és magyar állampolgárok is, akik községi választójoggal rendelkeztek, akik tartományi hivatalnokok vagy tanítók voltak, vagy a boszniai vasút alkalmazásában álltak. A községi választójog nem járt együtt a tartományi illetőséggel. Tartományi választójoggal rendelkeztek a boszniai közszolgalatban csak ideiglenesen alkalmazott osztrák vagy magyar állampolgárok is, akik így választójoggal igen, de tartományi illetőséggel nem rendelkeztek.⁶²¹

Királyfi hívta fel a figyelmet azokra a veszélyekre, amelyek abból adódtak, hogy politikai jogokkal kizárólag tartományi illetőségűek rendelkeztek. Így osztrák vagy magyar állampolgárt, ha tartományi illetőséggel nem rendelkezett, ki lehetett utasítani, nem mozoghatott szabadon, gyűléseken semmilyen minőségben sem vehetett részt, nem lehetett egyesületnek tagja, sőt –szigorúan véve- még a törvény előtti egyenlőség sem illette meg.⁶²² Így akár a TGy osztrák vagy magyar tagjait is ki lehetett utasítani. Hiába rendelkeztek választójoggal, az „*alsóbb fokú politikai jogokból*” ki voltak zárva, hiszen politikai céljaik érdekében gyűlést nem tarthattak, egyesületben nem tevékenykedhettek.⁶²³

Eredetileg a tartományi illetőséget külön „*törvény*” szabályozta volna.⁶²⁴ A javaslat abból az alapelvből indult ki, hogy ha az osztrák és magyar állampolgárok tartományi illetőségi státust nyernek, ne veszítsék el állampolgárságukat. A javaslat értelmében a tartományi illetőség nem lenne azonos az állampolgári státussal, valamely állampolgársághoz való kapcsolódás csak ideiglenes jellegű lenne és az állampolgári státussal

---

⁶²⁰ Aehrenthal az 1909. szeptember 6-i közös miniszteri megbeszélésen kifejtette, hogy csak tartományi illetőségű élvezheti a polgári szabadságjogokat. Protokoll vom 6. September 1909. TSz 5-18. §§ BERNATZIK, 1911, 1039-1041. p. PÁL, 1913, 39-40. p.

⁶²¹ Választási rendtartás 1. §. BERNATZIK, 1911, 1050. p. PÁL, 1913, 87-88. p.

⁶²² TSz 2. § „*Alle Landesangehörigen sind vor dem Gesetze gleich*”. BERNATZIK, 1911, 1038. p.

⁶²³ KIRÁLYFI, 1910, 259-261. és 327-329. p.

⁶²⁴ Gesetz betreffend die Landesangehörigkeit in Bosnien-Herzegovina. HHStA PA I. 6. Kabinetts des Ministers 638 VIII. c 12/1.

összeegyeztethető.⁶²⁵ A közös pénzügyminisztérium tervezetét azonban a magyar kormány elutasította, mert úgy vélték, hogy a javaslat a Monarchia keretein belül egy 3. állampolgári státust hozna létre.⁶²⁶ A magyar kormány kérte, hogy a jogszabályt ne léptessék hatályba. Az osztrák kormány kisebb módosításokkal elfogadta volna a javaslatot, de Burián –tekintettel a magyar kormány elutasító álláspontjára- az 1909. szeptember 6-i közös miniszteri megbeszélésen visszavonta a tervezetet.⁶²⁷ A szeptember 18-i közös minisztertanácson elhatározták, hogy az illetőségi törvény legfontosabb rendelkezéseit a TSz-ba illesztik, a többit később rendeleti úton léptetik hatályba.⁶²⁸

A TSz tehát az osztrák és magyar állampolgárok előbb említett csoportja számára lehetővé tette, hogy állampolgársági jogviszonyuk megszűnése nélkül tartományi illetőséget szerezzenek. A boszniai közszolgalatban nem alkalmazott osztrák és magyar állampolgárok azonban csak 1911 illetve 1912 után nyerhettek tartományi illetőséget állampolgárságuk meghagyása mellett. Ekkortól nyerhettek a bosnyák illetőségűek osztrák vagy magyar állampolgárságot anélkül, hogy tartományi illetőségüket elvesztették volna.⁶²⁹ Nyilvánvaló, hogy azokat, akik tartományi illetőséggel és állampolgársággal is rendelkeztek, az állampolgárságuk szerinti jog alapján kellett elbírálni –legalábbis az állampolgárságuk szerinti állam területén.⁶³⁰ Kétséges volt azonban, vajon hogyan fogja megítélni egy osztrák hatóság egy tartományi illetőséggel rendelkező magyar állampolgár státusát,

---

⁶²⁵ Erläuternde Bemerkungen zu dem Gesetze über die Landesangehörigkeit. HHStA PA I. 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁶²⁶ Thallóczy 1909. január 19-i naplófeljegyzése említi, hogy elkészült az illetőségi törvénnyel. A 20-i bejegyzés szerint Burián elégedett volt a tervezettel. TÖMÖRY, 1966, 910. p.

⁶²⁷ HHStA PA I. 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁶²⁸ Protokoll vom 18. September 1909. A magyar kormány 1910. február 9-én tárgyalta és fogadta el a bosnyák alkotmányt. <http://digitarchiv.hu>. Az osztrák kormány vonatkozó jegyzőkönyve megsemmisült.

⁶²⁹ Az 1911. évi május 4-i 6670. B. H. számú közös pénzügyminiszteri rendelet tette lehetővé, hogy magyar állampolgár anélkül szerezze meg a tartományi illetőséget, hogy állampolgári státusából elbocsátának. Az 1912. évi február 6-i 772. B. H. számú közös pénzügyminiszteri rendelet ugyanezt a lehetőséget az osztrák állampolgároknak is biztosította. PÁL, 1913, 46-47. p.

⁶³⁰ BUZA, 1911, 26. p. KIRÁLYFI, 1911, 79. p. PÁL, 1913, 48. p.

vagy egy magyar hatóság egy tartományi illetőséggel rendelkező osztrák állampolgárét.⁶³¹

Ezzel szemben Bosznia-Hercegovinában a tartományi illetőség volt a döntő. Mivel Bosznia-Hercegovina mind a magán-, mind a büntetőjog tekintetében külön jogrendszert alkotott, ebből komoly problémák keletkeztek. A védkötelezettséget Bosznia-Hercegovinában külön bosnyák véderőtörvény szabályozta, amely a sorkötelezettséget a 20. életév betöltéséhez kötötte. Magyarországon a magyar véderőtörvény értelmében viszont csak 21. életévének betöltésétől. A bosnyák törvény lehetővé tette a védkötelezettség megváltását, a magyar nem. Vagyis egy magyar állampolgár tartományi illetőséget szerezve (pl. egy magyar állampolgár és tartományi illetőségű egyén gyermeke) kibújhatott a magyar törvény szigorúbb szabálya alól.⁶³² Ha egy tartományi illetőségű magyar állampolgár Bosznia-Hercegovina és Magyarország területén is rendelkezett ingatlannal akár mindkét helyen gyakorolhatta választójogát.

Különös helyzet állhatott elő abban az esetben, ha egy tartományi illetőségű osztrák vagy magyar állampolgár áttért az iszlámra. Bosznia-Hercegovinában ugyanis a muzulmánokra az iszlám előírásait kellett alkalmazni a házassági és örökösödési ügyekben. Így egy iszlám férfi egyszerre négy nővel köthetett házasságot. Mivel a magyar jog nem ismerte el a többes házasságot, az ilyen kapcsolatból sem családjogi, sem öröklési jogi joghatás nem származhatott. Az utódok nem számítottak törvényes leszármazóknak, így magyar állampolgárságot sem szerezhettek. Bonyolíthatta a helyzetet, ha az ilyen kapcsolatot külföldi bíróság bírálta el, hiszen adott esetben érvényesnek, érvénytelennek vagy nem létezőnek minősíthette a kapcsolatot. Sőt, előfordulhatott még ennél is pikánsabb helyzet, ha a

---

⁶³¹ KIRÁLYFI, 1911, 79. p. Szerinte a külföldi hatóságok esetén is kérdéses, vajon az állampolgárságot vagy a bosnyák honos státust fogják-e figyelembe venni, sőt az is elképzelhető, hogy ugyanazon állam egyik hatósága az illetőséget, egy másik pedig az állampolgárságot fogja figyelembe venni. KIRÁLYFI, 1911, 89-90. p. Buza viszont úgy vélte, hogy kétség esetén a külföldi bíróság vagy a lakhely szerinti jogot fogja alkalmazni, vagy a később szerzett státus szerint fogja megítélni a jogalanyt. BUZA, 1911, 26. p. Buza álláspontja azonban nem zárja ki a vagylagosságot, hiszen nem egyértelmű, hogy a külföldi hatóságok mi alapján fognak dönteni.

⁶³² KIRÁLYFI, 1911, 82-83. p.

tartományi illetőségű magyar állampolgár török területen tér át az iszlámra, mivel ezzel megszerezte a török állampolgárságot is.⁶³³

A tartományi illetőség és az osztrák vagy magyar állampolgárság egyidejű meglétéből következett tehát az, hogy a TSz –azzal a kifejezetten kinyilvánított elvvel ellentétben, hogy nem érintheti Bosznia-Hercegovina Ausztriához és Magyarországhoz való viszonyát- mégis érintette azt, hiszen befolyásolta osztrák és magyar állampolgárok jogállását, amit csak osztrák vagy magyar törvényben lehetett volna szabályozni.⁶³⁴ Hasonló következtetést vont le Királyfi a tartományi választójog rendelkezéseiből is. A vonatkozó szabályok alapján ugyanis magyar és osztrák állampolgárok egy számukra idegen területen politikai joggal rendelkeztek. A TGy tagja lehetett egy tartományi illetőséggel nem rendelkező osztrák vagy magyar állampolgár is.

Királyfi rendkívül aggályosnak tartotta a magyar közjogra nézve, hogy létrejött a Monarchia első olyan képviseleti szerve, ahol osztrák és magyar állampolgárok közösen vettek részt, anélkül, hogy összekötötte volna őket egy azonos, felettük álló államhatalom. Egy ilyen törvényhozás szerinte állami egységet teremthet azáltal, hogy az ott kifejezett akarat egységes akaratnyilatkozatként jelenik meg. Szerinte ez muníciót ad azok számára, akik szerint Magyarország és Ausztria felett létezik egy „*Oberstaat*”. A tartományi választójog ily módon való szabályozása azoknak kedvez, akik a Monarchiát egységes birodalomként fogják fel.⁶³⁵ Véleményét a magyar jogászok elutasították. Buza szerint, ha osztrák és magyar állampolgárok részt vehetnek a boszniai végrehajtó hatalom gyakorlásában, értelmetlen lenne őket kizárni a törvényhozásból. Ha abnormális, hogy osztrák és magyar állampolgárok részt vesznek a törvényhozó hatalom gyakorlásából, akkor abnormális az is, ha a végrehajtó hatalom gyakorlásában vesznek részt.⁶³⁶

---

⁶³³ KIRÁLYFI, 1911, 82-86. p. Királyfi szerint a magyar jog az ilyen kapcsolatot nem létezőnek tekinti, ezért a magyar állampolgár iszlám felekezetű bosnyák honosok Bosznia-Hercegovinában büntetlenül folytathattak poligámiát. KIRÁLYFI, 1911, 86. p.

⁶³⁴ KIRÁLYFI, 1911, 78-79. p.

⁶³⁵ KIRÁLYFI, 1910, 246-248. és 430. p.

⁶³⁶ BUZA, 1911, 22-23. p.

Nézetem szerint Királyfi álláspontja megalapozatlan. Hiszen egy szerződés is a felek egységes akaratát tükrözi, mégsem teszi a szerződő feleket egységgé. A közös minisztérium léte sem tette Magyarországot és Ausztriát állami egységgé, mivel a közös miniszter döntésében Ausztria és Magyarország közös állami akarata testesült meg.⁶³⁷ A bosnyák tartományi illetőség egy, a magyar és osztrák állampolgárságnál alacsonyabb rangú honossági státus volt, amely a bosnyákokat Magyarországgal és Ausztriával szemben továbbra is külföldieknek tekintette, ugyanúgy, ahogy az osztrák és magyar állampolgárok is külföldieknek számítottak Bosznia-Hercegovinában.⁶³⁸

---

⁶³⁷ Királyfi tartományi választójogról írott munkája is számos ellentmondást tartalmaz. A 248. oldalon ez olvasható: „amikor tehát a bosnyák alkotmány a választói jogot a vegyes állampolgárság alapján szervezte, csakis abból a feltevésből indulhatott ki, hogy létezik olyan állami személyiség, amely a magyarokat, osztrákokat és a bosznia-hercegovinai tartományi illetőségű személyeket egyaránt átfogja”. Vagyis Királyfi feltételezte, hogy a bosnyák alkotmány készítői a Monarchiát egységes birodalomnak tekintették. A következő oldalon viszont azt írta: „hiszük, hogy a boszniai alaptörvényeket alkotó faktorokat nem ilyen célzat vezérelte”. Majd a 256. oldalon egyenesen kizárja az egységes birodalom feltételezésének lehetőségét, amitől néhány oldallal előbb még annyira félt.

⁶³⁸ Az 1910-ben hatályban levő bosnyák büntető törvénykönyv 71. §-a kifejezetten külföldinek minősítette a magyar és osztrák állampolgárokat. KIRÁLYFI, 1910, 258. p. WURMBRAND, 1915, 94-95. p.

V. FEJEZET. BOSZNIA-HERCEGOVINA IGAZGATÁSA 1878-1918

1. A megszállt tartományok igazgatásának kiépítése

Kállay 1877. évi emlékirata foglalkozott először a megszállás után kiépítendő közigazgatás kérdésével. Úgy vélte, célszerű lenne polgári közigazgatást létrehozni, mivel egy katonai igazgatás Ausztriában és Magyarországon is ellenkezést váltana ki. a tartományok élén az uralkodó által kinevezett kormányzó vagy helytartó állna, aki a közös minisztériumnak lenne alárendelve. Jogi aktusai a közös minisztérium hozzájárulását igényelnék. A kormányzó munkáját a közös minisztérium által kinevezett négy tanácsadó segítené, akik a tartományok belügyeit, igazságszolgáltatását, az egyházak és az oktatás ügyeit, valamint a pénzügyeket irányítanák. Kállay szervezetileg és hatáskörileg is különválasztotta volna a polgári igazgatástól a katonai ügyeket, amiket a katonai parancsnok a közös hadügyminiszter vezetése alatt intézett volna, aki a polgári kormányzat ügyeibe nem avatkozhatott volna bele.⁶³⁹ 1878. május 1-én Thoemmel Gusztáv alezredes, a közös hadsereg vezérkarának Balkán-szakértője nyújtott be egy emlékiratot. Az írás Bosznia-Hercegovina esetleges megszállására vonatkozó adminisztratív, igazságszolgáltatási és rendőri intézkedések bevezetéséről tartalmaz elképzeléseket.⁶⁴⁰ Thoemmel valószínűsítette, hogy Bosznia-Hercegovina megszállása Törökország ellenére fog történni, ezért javasolta az osztrák-magyar közigazgatás azonnali bevezetéséhez szükséges intézkedések megtételét.⁶⁴¹

---

⁶³⁹ WERTHEIMER, 1914, 260-265. p.

⁶⁴⁰ HHStA PA XL Interna Karton 208. Thoemmel Gusztáv (1831-1902) magyar állampolgár volt, aki már 1867-ben könyvet írt Boszniáról (Geschichtliche, politische und topographisch-statistische Beschreibung des Vilajet Bosnien, das ist das eigentliche Bosnien). 1879-1883 között a Monarchia cetinjei, 1887-1889 között teheráni, 1889-1895 között pedig belgrádi követe volt. 1880-ban osztrák bárói rangot nyert. MATSCH, 1986, 130. és 154-155. p. SOMOGYI, 2006, 153-161. p.

⁶⁴¹ „es ist ein Gebot der Nothwendigkeit, gleichzeitig mit den Vorbereitungen militärischer Natur auch alle jene Vorbereitungen festzustellen, damit die –mit einem erspriesslichen Gange der militärischen Occupation gänzlich unverträgliche türkische Verwaltung gegebenen Falles sofort durch einen österreichischen-ungarischen administrativen und judiciellen Apparat substituiert werden könne”.

Bosznia-Hercegovina megszállása már folyamatban volt, amikor az 1878. szeptember 1-i közös minisztertanácson szóba került a tartományok leendő közigazgatásának a kérdése.⁶⁴² Logikusnak tűnik, hogy először a megszállás költségei kapcsán merült fel a közigazgatás kialakításának mikéntje. A megbeszélést a közös hadügyminiszter kezdeményezte, mert tisztázni kellett, mennyi hivatalnokra van szükség, és hogyan kapják az illetményüket. Ferenc József hozzászólásából kiderült: eddig a csapattestek parancsnokai látták el az adminisztratív feladatokat, mígnem kérésükre 26 hivatalnokot küldtek ki.⁶⁴³ Hofmann közös pénzügyminiszter megjegyezte, hogy ezek a tisztviselők egyelőre csak ideiglenesen látnak el igazgatási feladatokat, mivel az igazgatáshoz szükséges tisztviselők számát, illetményét csak akkor lehet véglegesen megállapítani, ha már lehet tudni, hogy milyen bevételi források állnak rendelkezésre és mennyi hivatalnokra lesz szükség az igazgatási teendők ellátásához.⁶⁴⁴ Andrassy szintén azt hangoztatta, hogy amennyire lehetséges, az adminisztráció költségeit a tartományok bevételeihez kell igazítani.

Bár a Berliini Szerződés semmilyen előírást nem tartalmazott az igazgatás mikéntjéről, Andrassy Hofmann és Tisza Kálmán is azt szerette volna, ha a tartományi igazgatás minél hamarabb polgári irányítás alá kerüljön. Andrassynak az volt a véleménye, hogy Bosznia-Hercegovina 'pacifikációját' politikai eszközökkel kell elérni, mert tartott attól, hogy a boszniai katonai jelenlét miatt Szerbia és Montenegró azt gondolná, hogy a

---

⁶⁴² Protokoll vom 1. September 1878. K. Z. 111 R.M. R. Z. 214. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878.

⁶⁴³ A jegyzőkönyv nem tartalmaz adatokat arra vonatkozóan, hogy kiket és honnan küldtek Boszniába. Feltehetőleg a nyelvismeret miatt főleg horvátul beszélő tisztviselők kerültek ki, legalább is erre utal Arthur Bylandt-Rheidt közös hadügyminiszter megjegyzése: „Dagegen ist aber gewiß, daß die croatische Landesregierung das Verlangen stellt, daß nicht nur die zeitweiligen Auslagen für die von ihrer Seite entsendeten Beamten, sondern auch ihre fixen Bezüge auf die gemeinsamen Finanzen übernommen werden”. SAX, 1905, 623. p.

⁶⁴⁴ „Für den Fall aber, daß diese Beamten als bosnische Landesbeamte definitiv behalten werden sollten, müßte seinerzeit wegen ihrer Bezüge eine weite Anordnung getroffen werden, welche jedoch voraussetzt, daß der Kommandierende in Bosnien sich schon darüber geäußert habe, wie viele Beamte er brauchen dürfte, wieviel ihre Bezüge ausmachen und was im Lande zu Aktiven der Regierung vorhanden ist, um ihre Bezüge zu decken”.

Monarchia csapatai nem állnak meg Bosznia-Hercegovina határainál.⁶⁴⁵ De Pretis osztrák pénzügyminiszter viszont a helyzet normalizálódásáig a katonai igazgatás fenntartását támogatta.⁶⁴⁶ Ferenc József egyelőre nem kívánt polgári igazgatást bevezetni. Utasítást adott Phillipovich tábornoknak, hogy készítsen javaslatot a hivatalnokkérdés általános szabályozására.⁶⁴⁷ Az uralkodó az igazgatási feladatok ellátását inkább a hadsereg, mint a lakosság igényeihez kívánta igazítani.

Phillipovich a szeptember 12-i közös minisztertanácsra készítette el jelentését.⁶⁴⁸ A jelentést az osztrák és a magyar kormánynak is bemutatták. Az osztrák minisztertanács 1878. október 15-én, a magyar október 18-án tárgyalta.⁶⁴⁹ Az osztrák kormány tanácskozásának anyaga sajnos megsemmisült. „*A boszniai és hercegovinai tartományi kormányzat főnökének ideiglenes hatásköréről szóló tervezet*” csak azzal a kiegészítéssel nyerte el a magyar kormány támogatását, hogy emelje ki jobban a ChL közös minisztertanács felé irányuló felelősségét és szabályozni kell a ChL kinevezési módját is. A magyar kormány azt kívánta, hogy a ChL-t a két miniszterelnök beleegyezésével a közös minisztertanács javaslatára az uralkodó nevezze ki.⁶⁵⁰ Miután a két kormány elfogadta a javaslatot, október 29-én az uralkodó is jóváhagyta.⁶⁵¹

---

⁶⁴⁵ Protokoll vom 18. August 1878. K. Z. 95 R. M. R. Z. 211. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 290. Tisza az 1879. január 17-i közös minisztertanácsban javasolta az igazgatás polgári jellegű átszervezését. Protokoll vom 17. Jänner 1879. K. Z. 23 R. M. R. Z. 225. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 290. Az 1879. évi jegyzőkönyvek is az 1878. évi jegyzőkönyveket tartalmazó kartonban találhatók.

⁶⁴⁶ Protokoll vom 17. Jänner 1879.

⁶⁴⁷ Protokoll vom 1. September 1878.

⁶⁴⁸ Protokoll vom 12. September 1878.

⁶⁴⁹ AFVA Ministerrats-Protokolle 43 Abschriften (Brandakten) 1876/90 K. Z. 98. 15. Oktober 1878. M. R. Z. 76. V. Über die provisorische Normen für die Einrichtung der Civilverwaltung in Bosnien und der Herzegowina. Az osztrák kormány egy olyan központi irányítást szeretett volna, amely magába foglalná az igazságszolgáltatást is („*eine stramme Centralgewalt geschaffen wird, welche vorläufig auch die Justizverwaltung umfasst und in Betreff die Gerichte mit weitgehenden Vollmachten ausgestattet wird*”). AFVA Ministerrats-Präsidium Karton 10/b. MOL K 27 Miniszterelnökségi Levéltár Minisztertanácsai jegyzőkönyvek 28. csomó 2028/32 1878. október 18. 1. napirendi pont. A magyar kormány javaslatát a Commission október 19-én tárgyalta. AFVA Ministerrats-Präsidium Karton 10/b.

⁶⁵⁰ „*ad §. 1. als letztes alinea (wäre) anzufügen 'Denselben ernennt Seine k. u. k. apostolische Majestät über Vorschlag des gemeinsamen Ministeriums, welches hierüber mit den beiderseitigen Ministerpräsidenten das Einvernehmen pflegen wird'*”. AFVA Ministerrats-Präsidium Karton 10/b.

⁶⁵¹ Sammlung I. 10. p.

Ennek értelmében Bosznia-Hercegovina közigazgatását a Szarajevóban székelő tartományi kormányzat főnöke („*Chef der Landesregierung*”) irányította, aki egyben a Bosznia-Hercegovina területén állomásozó császári és királyi csapatok parancsnoka is volt. Ebben a minőségében rendelkezésére álló hatalmát és katonai szolgálati viszonyát tartományi főnöki hatásköre nem érintette. Így tehát a polgári és katonai igazgatás szervezetenként nem vált szét. Mint a Boszniában állomásozó csapatok parancsnoka nem volt a közös minisztertanácsnak alárendelve, csak mint ChL tartozott a közös minisztertanács alárendeltségébe.⁶⁵² Ebben a minőségében a polgári igazgatás minden terén együtt kellett működnie a közös minisztertanáccsal, csak rajta keresztül tarthatott kapcsolat a két kormánnyal.⁶⁵³

A ChL irányította a tartományi kormányzat tevékenységét, amely a hatáskörébe tartozó ügyekben mint legfelsőbb közigazgatási szerv („*letzte Instanz im Lande*”) járt el. A ChL határozta meg a kormányzat ügyrendjét (WChL. §. 1.), vezette a tartományi rendőrséget, gondoskodott a rend és nyugalom fenntartásáról, hatáskörébe tartozott az útlevel- és idegenrendészet. (WChL. §. 2.). ügyelnie kellett rá, nehogy túllépjék a költségvetést. Ellenőrizte az összes tartományi hatóság és bíróság tevékenységét, örködött azon, hogy minden hivatal kötelelességtudóan és szorgalmasan végezze tevékenységét („*pflichtgetreue und eifrige Thätigkeit*”). Fegyelmi hatóságként járt el a hivatalnokok ilyen jellegű ügyeiben (WChL. §. 3.). Saját kezdeményezésére javaslatokat és kérvényeket intézhetett a közös minisztertanácshoz (WChL. §. 6.) A tartományi kormányzatot három osztályba szervezték: belügyi, igazságügyi és pénzügyi. A beosztás nagyjából megfelelt a Kállay

---

⁶⁵² Provisorisches Wirkungskreis des Chefs der Landesregierung. Übergangsbestimmungen §. 1. „*Insolange der Chef der Landesregierung zugleich der Commandant der k. k. Occupationstruppen in Bosnien und der Herzegowina ist, werden die ihm in letzterer Eigenschaft zukommenden Gewalten und sein militärisches Dienstverhältniss durch seinen abgesonderten Wirkungskreis als Chef der Landesregierung nicht berührt und wird derselbe daher nur in seiner Eigenschaft als Chef der Landesregierung dem gemeinsamen Ministerium untergeordnet*”. Sammlung I. 13. p. Provisorisches Wirkungskreis als Chef der Landesregierung §. 1. „*An der Spitze der Civilverwaltung Bosniens und der Herzegowina steht der Chef der Landesregierung, welcher dem Ministerium für gemeinsame Angelegenheiten untergeordnet ist*”. Sammlung I. 10. p. A jogszabályt a továbbiakban WChL. rövidítéssel jelzem.

⁶⁵³ Verwaltung, 7. p.

tervezetében leírtakkal, annyi különbséggel, hogy egyház- és oktatási osztályt egyelőre nem szerveztek (WChL. §. 10.).

A tartományi kormányzat szervezetét egy 1882. szeptember 29-i Legfelsőbb Elhatározás állapította meg.⁶⁵⁴ A kormányzat négy osztályból (politikai-adminisztratív, pénzügyi, igazságügyi és az un. „*Bauabteilung*”, amihez a gazdasági ügyek tartoztak) állt, élükön osztályvezetőkkel.⁶⁵⁵ A ChL kvázi helyettese az un. „*Ziviladlatus*” felett gyakorlatilag a teljes polgári közigazgatásért.⁶⁵⁶ Neki jogában állt, hogy jelentést tegyen a közös minisztertanácsnak, ha nem értett egyet a ChL véleményével. A vitatott ügyben azután a közös minisztertanács hozta meg a végső döntést. Az osztályvezetők a Ziviladlatus elnökletével kormányüléseket („*Regierungskonferenz*”) tartottak. Az üléseken hozott döntések nem kötötték a Ziviladlatus.⁶⁵⁷ Sem 1882-ben, sem 1896-ban, amikor az annexió gondolata újból felmerült, nem kívántak foglalkozni a tartományi kormányzat szervezeti reformjával. Ez Kállay 11 pontos javaslatából és az annak alapján készült annexiós törvénytervezetből is kitűnik.⁶⁵⁸

Csak a bosnyák alkotmány megalkotása idején került sor a tartományi kormányzat átalakítására. Burián 1907. évi emlékiratában már szerepelt Bosznia-Hercegovina önkormányzatának létrehozása.⁶⁵⁹ Az 1908. augusztus 19-i közös minisztertanácson kifejtette, hogy a létrehozandó TGy hatásköre egy osztrák tartományi gyűlés hatáskörével lenne azonos.⁶⁶⁰ Abban minden fél egyetértett, hogy a létrejövő TGy csak kifejezetten Bosznia-Hercegovina saját ügyeivel foglalkozhat.⁶⁶¹ Burián 1909. április 30-án közölte a bosnyák

---

⁶⁵⁴ Bericht, 25. p.

⁶⁵⁵ Bericht, 25. p. STEINBACH, 1910, 484. p. NEUMAYER, 2002, 124. p. A Bauabteilung megszervezésére csak 1890-ben került sor. PÁL, 1913, 162. p. SCHMID, 1914, 55. p.

⁶⁵⁶ „*Ihm (vagyis a ChL) zur Seite steht der sogenannte Ziviladlatus d. i. der Leiter der gesamten Zivilverwaltung*”. Bericht, 26. p.

⁶⁵⁷ Bericht, 26. p.

⁶⁵⁸ „*Die bisherige Organisation der Verwaltung dieser Provinzen bleibt aufrecht erhalten*”. Protokoll des zu Wien am 26. August 1896 abgehaltenen Ministerrates für gemeinsamen Angelegenheiten. SOMOGYI, 1991, 20. p.

⁶⁵⁹ Kabinettsarchiv –Geheimakten Karton 25 (alt 28).

⁶⁶⁰ Protokoll vom 19. August 1908.

⁶⁶¹ Aehrenthal javaslata az augusztus 19-i közös minisztertanácson: „*Bosnien und die Herzegovina erhalten eine Provinzialverwaltung mit einem zur Beratung des Landesangelegenheiten berufenen Landtage*”. Beck javaslata a szeptember 10-i közös minisztertanácson: „*Diese Länder (...) werden*

alkotmány első, már konkrét rendelkezéseket is tartalmazó szövegét. A TGy hatáskörét a TSz. III. fejezete 42-48. §§ szabályozták. A 42. § szerint a TGy hatásköre csak a kizárólag Bosznia-Hercegovinát érintő ügyekre terjedt ki.⁶⁶²

A tervezet külön fel is sorolta, hogy melyek azok a jogszabályok, amiket a TGy nem vehet tárgyalás alá. Így a két kiegyezési törvény, az Ausztria és Magyarország közötti kereskedelmi szerződést becikkelyező törvények, a Bosznia-Hercegovinát az osztrák-magyar vámterületbe vonó törvények, az 1880. évi igazgatási törvények alapján külön törvényi szabályozást igénylő ügyek, illetve a sorkötelezettségre és újoncjutalékra vonatkozó törvények. Nem tartoztak a TGy hatáskörébe a Monarchia által kötött nemzetközi szerződések sem.⁶⁶³ Az 1909. május 28-án a külügyminisztérium épületében tartott tanácskozáson Roessler kifejtette, hogy módosítani kellene a TGy hatáskörére vonatkozó szabályokon, mivel az un. kiegyezési kérdéseket és a nemzetközi szerződéseket el kellene különíteni egymástól.⁶⁶⁴

A június 3-i megbeszélésen hozzáfűzte, hogy az „*Ausgleichsverträge*” nem minden rendelkezései vonatkoznak Bosznia-Hercegovinára (pl. a közvetett adók esetén), ezért nem is kellene minden rendelkezését kiterjeszteni Bosznia-Hercegovinára.⁶⁶⁵ Szerinte a TGy hatáskörébe nem tartozó ügyek három kategóriát alkotnak. Először is minden ügy, amit az 1867. évi törvények közös ügyként határoztak meg, másrészt ezekben a törvényekben megállapított minden ügy, amennyiben azok Bosznia-Hercegovinára

---

einem zur Mitwirkung bei der Gesetzgebung und Verwaltung in Landesangelegenheiten berufenen Landtag erhalten”. Protokoll vom 10. September 1908. Burián 1909. január 5-i levele Bienert osztrák miniszterelnökhöz hangsúlyozta, hogy a TGy hatáskörébe csak azon ügyek fognak tartozni, amelyek egyedül Bosznia-Hercegovinát érintik. Abschrift einer Note des gemeinsamen Finanzministers Baron Burian vom 5. Jänner 1909, Zahl 44/Pr. B. H. vertraulich an den k. k. Ministerpräsidenten Freiherrn von Bienert (továbbiakban Burián, Abschrift). HHStA PA I 6. Kabinetts des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁶⁶² „*Der Wirkungskreis des bosnisch-hercegovinischen Landtages als gesetzgebende Körperschaft erstreckt sich nur auf ausschließlich bosnisch-hercegovinische Angelegenheiten. Alle Angelegenheiten, welche nicht bloß Bosnien und Hercegovina, sondern auch einen oder beide Staaten der Monarchie betreffen, sind diesem Wirkungskreis entrückt*”. HHStA PA I 6. Kabinetts des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁶⁶³ HHStA PA I 6. Kabinetts des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁶⁶⁴ HHStA PA I 6. Kabinetts des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁶⁶⁵ A Bosznia-Hercegovina területén szedett közvetett adókról ugyanis az 1880. évi törvények rendelkeznek.

alkalmazhatók, végül minden ügy, amiket az 1879-1880. évi törvények szabályoznak.⁶⁶⁶ A TSz végső változatába végül egy Roessler javaslatának megfelelő variáció került be.⁶⁶⁷

Az eredeti tervekben szerepelt a tartományi tanács („*Landesrat*”), amely tanácsokkal és javaslatokkal látta volna el a tartományi kormányzatot. A május 28-i megbeszélésen azonban *Rudolf Pogatscher*, a közös külügyminisztérium keleti ügyekkel foglalkozó referatúrájának befolyásos vezetője aggodalmainak adott hangot, nehogy a tanácsban esetleg létrejövő ellenzéki többség megzavarja a TGy munkáját. A résztvevők a hosszas vita után abban egyeztek meg, hogy a tartományi tanácsnak csak a tartományi kormányzat külön megkeresése esetén legyen joga javaslatot vagy véleményt közölni. A június 3-i konferencián ehhez még annyit tettek hozzá, hogy a közös minisztertanács útján a két kormánynak is lehetősége lenne kérdést intézni a tartományi tanácshoz.⁶⁶⁸ Redlich emlékiratában erőteljes kritikával illette a tartományi tanácsra vonatkozó terveket. Magát az elképzelést is helytelenítette, a tervezet szövegezését pedig egyenesen szerencsétlennek minősítette. Mivel a tartományi tanács tagjai a TGy kebeléből kerülnének ki, így olyan ügyekben is hozzászólási joggal rendelkeznének, amelyek ki vannak vonva a TGy hatásköréből.⁶⁶⁹

A szeptember 6-i megbeszélésen a magyar kormány álláspontja az volt, hogy a tartományi tanácsot csak a két kormány közösen kérdezhetné meg és a választ is mindkét kormánynak meg kellene kapnia. Aehrenthal szerint ez a tartományi tanács munkáját gátolná és jogát látszatjoggá alacsonyítaná.⁶⁷⁰ Végül abban állapodtak meg, hogy a két kormány bármelyike a közös

---

⁶⁶⁶ HHStA PA I 6. Kabinet des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁶⁶⁷ PÁL, 1913, 75-76. p.

⁶⁶⁸ Burián és *Franz Freiherr von Schönauich* közös hadügyminiszter is ellenvetéseit fogalmazta meg a tartományi tanács hatásköre tervezett csökkentése miatt, mondván, könnyebb az elégedetlenséget a törvényes határokon belül kezelni, mint engedni, hogy az elégedetlenség Bosznia-Hercegovinában kezelhetetlen legyen.

⁶⁶⁹ Redlich, Denkschrift.

⁶⁷⁰ Protokoll vom 6. September 1909.

minisztertanács útján a másik előzetes beleegyezésével intézhet kérdést a tartományi tanácshoz és a választ haladéktalanul közölni kell vele.⁶⁷¹

A tartományi kormányzat újabb reformjára 1912-ben került sor.⁶⁷² Az 1912. március 14-én tartott közös minisztertanács tárgyalta a tartományi főnök hatáskörének átalakításáról szóló jogszabály kérdését. Az új szabályozás értelmében minden politikai irányítás a ChL kezébe kerül, egyúttal megszűnik a Zivladlatus tisztsége, helyette létrehozzák a ChL helyettesének tisztségét („*Landeschefstellvertreter*”), akinek viszont sokkal korlátozottabb hatáskör áll rendelkezésére, megszűnik pl. az a joga, hogy a közös minisztertanácshoz fordulhat, ha nem ért egyet a ChL véleményével.⁶⁷³ Feladata pusztán abban áll, hogy helyettesítse a ChL-t a tartományi gyűlésen.⁶⁷⁴ A közös minisztertanács úgy döntött, hogy a Zivladlatus tisztségének megszüntetéséről a magyar és az osztrák kormányt csak akkor értesítetik, amikor az erről szóló felség-előterjesztést már benyújtották. *Leo Ritter von Bilinski* közös pénzügyminiszter hangsúlyozta, hogy a tartományi kormányzatot érintő korábbi változtatásokról sem értesítették előre a két kormányt.⁶⁷⁵

A tartományi kormányzat jellegére vonatkozóan Pál Alfréd joggal jegyezte meg bírálóan, hogy „*katonai személyeknek a polgári igazgatásban való alkalmazása s a polgári hatóságoknak szűkebb-tágabb körben a katonaiak alá való rendelése*” végig jellemző maradt.⁶⁷⁶ Ezzel függ össze,

---

⁶⁷¹ PÁL, 1913, 73. p.

⁶⁷² A ChL már korábban is panaszkodott, hogy hatásköre csekély azokhoz a problémákhoz képest, amelyeket Bosznia-Hercegovinában meg kellene oldania. Thallóczy 1907. december 22-i naplóbejegyzése említi, hogy a trónörökös és a vezérkari főnök, *Franz Freiherr Conrad von Hötzen Dorf* szerint „*el kell az 1882. civiladlatusi törvényt törölni s a katonai uralmat illetve kormányzatot helyreállítani*”. TÖMÖRY, 1966, 891. p. Ezt tanúsítja Burián naplójának 1908. április 1-i bejegyzése is. A közös külügy- és pénzügyminiszter azt kívánta, hogy „*a Landeschef és a Civiladlatus hatáskörei újjá szabályoztassanak. Ellene szegültem, mint felesleges és káros dolog ellen*”. HORVÁTH-TENKE, 1999, 13. p.

⁶⁷³ Protokoll vom 14. März 1912. K. Z. 25 G. M. K. P. Z. 491. HHStA PA XL Interna Karton 310. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1911-1912.

⁶⁷⁴ SCHMID, 1914, 55-56. p. HEUBERGER, 2000, 2421. p.

⁶⁷⁵ Az ülésen a két kormány részéről senki nem vett részt. Protokoll vom 14. März 1912. Pál szerint ezzel a módosítással a tartományi kormányzat katonai jellege erősödött. PÁL, 1913, 166. p. A módosítást egyébként a tartományi kormányzat főnökévé 1911-ben Ferenc Ferdinánd trónörökös nyomására kinevezett *Oskar Potiorek* tábornok kezdeményezte, aki a március 14-i megbeszélésen is jelen volt és többször is hozzászólt a témához. BRAUNER, 1929, 319. p. BAUER, 1971, 98-99. p. Burián és Thallóczy naplói alapján ki lehet jelteni, hogy a tartományi kormányzat főnökét érintő változásokat nem véletlenül tudták csak Burián István távozása után bevezetni.

⁶⁷⁶ PÁL, 1913, 164. p.

hogy a ChL kinevezését a jogszabály nem szabályozta (volt már róla szó, hogy ezt már a magyar kormány is kifogásolta). A tartományi kormányzat élén mindvégig katona állt, az uralkodó pedig nem kívánta a katonai kinevezések kapcsán meglévő hatalmát korlátozni.⁶⁷⁷

2. A tartományi igazgatás irányításának megszervezésére tett első kísérlet

Az 1878. szeptember 12-i közös minisztertanácson Ferenc József kijelentette, hogy szükség lenne egy olyan hivatalra, amely Bosznia-Hercegovina igazgatásának irányítását végezné. Az uralkodó az irodát átmenetinek képzelte, amit később át lehetne alakítani. Mivel szerinte Bosznia-Hercegovina ügyét egyik közös miniszter alá sem lehet rendelni, így az iroda a közös minisztertanács alárendeltségében működne és hatásköre csak a legfontosabb ügyekre terjedne ki. Andrassy egyetértett az iroda létrehozásával és 14-én Ferenc József elé terjesztette javaslatát egy Bosznia-Hercegovina ügyeivel foglalkozó bizottság („*Commission*”) létrehozásáról, amit 16-án az uralkodó elfogadott.⁶⁷⁸ A *Commission* hatáskörébe szervezési, jogszabály-előkészítési és véleményezési ügyek tartoztak.⁶⁷⁹

---

⁶⁷⁷ A Neue Freie Presse 1911. május 11-i száma közölte, hogy a tartományi kormányzat élére 1909-ben kinevezett *Marian Freiherr von Varesanin* helyére az uralkodó Oskar Potiorek tábornokot nevezte ki. A lap megjegyezte, hogy a kinevezés nem kapott miniszteri ellenjegyzést. Ez megerősíti azt, hogy a tartományi kormányzat feje inkább katona, mint civil. A lap szerint ennek ellenére szükséges lett volna a kinevezéshez a miniszteri ellenjegyzés, mivel a tartományi kormányzat feje a közös minisztertanácsnak felelős. AFVA Ministerrats-Präsidium 1908 Karton 81/b.

⁶⁷⁸ Allerunterthänigster Vortrag des Ministers des Aeussern, vom 14. September 1878, betreffend die Einsetzung der Commission für die Angelegenheiten Bosniens und der Hercegovina. Nachträge, 3. p.

⁶⁷⁹ „Im Sinne der Besprechungen des unter dem Vorsitze Euer Majestät am 12. d. M. abgehaltenen gemeinsamen Ministerrathes soll die Aufgabe dieser Commission darin bestehen, vor Allem sowohl ihren eigenen, als den Wirkungskreis der Landesbehörden in Bosnien und der Hercegovina zum Zwecke der Einrichtung eines den Verhältnisses entsprechenden Verwaltungsapparates zu präcisiren und zu diesem Behufe bestimmte Vorschläge auszuarbeiten, die dem gemeinsamen Ministerrathe zur Prüfung und durch denselben Euer Majestät in Vorlage gebracht werden sollen. Die Commission soll ferner die Aufgabe haben, sich schon jetzt auch mit anderen einschlägigen Fragen zu befassen, die ihr auf Befehl Euer Majestät vom Ministerrathe zur Bearbeitung zugewiesen werden”. Nachträge, 3. p. „Zur geschäftlichen Behandlung der bosnisch-herzegowinischen Angelegenheiten im Centrum und namentlich für organisatorische Fragen und Begutachtung von Gesetzentwürfen” hozták létre a Commissiót. *Verwaltung*, 5. p. A közös hadügyminiszter már szeptember 7-én kifejtette Phillipovich tábornoknak, hogy felállítanak egy testületet, amely az igazgatás számára irányadó szabályokat elkészíti. Utalt arra is, hogy a *Commission* olyan hatáskörrel fog rendelkezni, amellyel eddig a konstantinápolyi szervek rendelkeztek. *РОЈК*, 1980, 43-44. p.

A Commission minden, Bosznia-Hercegovinával kapcsolatos hivatalos ügyben hatáskörrel rendelkezett (*Provisorischer Wirkungskreis der Commission für die Angelegenheiten Bosnien's und der Herzegowina*, a továbbiakban PW §. 1.).⁶⁸⁰ A Commission a közös miniszterek és a két kormány képviselőiből állt (PW. §. 1.).⁶⁸¹ Elnöke a közös külügyminiszter képviselője volt, akadályoztatása esetén a helyettese (PW. §. 2.). A közös minisztertanácshoz beérkezett ügyeket a közös külügyminiszter bocsátotta a Commission rendelkezésére és az Elnök terjesztette elő (PW. §. 4.). A pénzügyi vonatkozású ügyekről a közös pénzügyminiszter, a katonai ügyekről a közös hadügyminiszter, minden más ügyről a közös külügyminiszter képviselője készített jelentést (PW. §. 5.). A Commission feladatainak ellátásához szükséges személyzetet a közös minisztertanács biztosította. A személyzet az Elnök alárendeltségében tevékenykedett, neki tartozott felelősséggel (PW. §. 13.).

A folyamatban levő ügyek intézését azonban átruházták egy, a Commission köréből alakult külön testületre („Comité”).⁶⁸² A Comité kizárólag a közös miniszterek képviselőiből állt és egyfajta végrehajtó szervként működött (PW. §. 10.). Vezetője a Commission vezetője, vagy annak helyettese volt (PW. §. 9.). Ha a Comité tagjai között véleménykülönbség lépett fel egy fontosabb ügyben, vagy olyan kérdés merült fel, amire vonatkozóan a tagoknak nem volt felhatalmazásuk, akkor az Elnök az ügy ismertetésével együtt előterjesztést nyújtott be a közös minisztertanácshoz a döntés meghozatala érdekében. Ha a közös minisztertanács nem ülésezett, de az ügy fontos volt, akkor a leginkább

---

⁶⁸⁰ A Nachträge szerint az uralkodó október 29-én fogadta el a Commission hatásköri szabályzatát, viszont Gabriel szerint már szeptember 25-én megtartotta első ülését. GABRIEL, 2002, 55. p. Valószínű, hogy Gabriel adata pontos, mivel egy levéltári forrás szerint 1878. október 2-án kezdte el a Commission kidolgozni a ChL hatáskörére vonatkozó jogszabály-tervezetet. AFVA Ministerrats-Präsidium Karton 10/b. Ezek szerint a Commission már az előtt megkezdte tevékenységét, hogy Ferenc József jóváhagyta volna hatásköri szabályzatát.

⁶⁸¹ Tisza az október 18-i minisztertanácson *Jekelfalussy Lajos* belügyminisztériumi tanácsost nevezte ki a Commission tagjává, helyettesévé pedig *Ghyczy Emil* belügyminisztériumi tanácsost. A közös hadügyminiszter képviselője *Rudolf Boroviczka Ritter von Theman*, a közös pénzügyminiszteré *Mérey Sándor*, a közös külügyminiszteré *Joseph von Schwegel*, az osztrák kormányé pedig *Hermann Freiherr von Gödel-Lannoy* volt. HHStA PA XL Interna Karton 208.

⁶⁸² „Die Besorgung der laufenden Administrationsangelegenheiten aber wurde einem aus der Mitte dieser Commission entnommenen Comité übertragen”. Verwaltung, 5. p.

érdekelt közös miniszterhez nyújthatta be (PW. §. 11.). A PW. §. 14. előírta, hogy a Comité hozzon létre saját ügyrendet.

A *Geschäftsordnung des Comité's für die Angelegenheiten Bosnien's und der Herzegowina* (a továbbiakban GO.) 1. §-a előírta, hogy minden, a közös miniszterek által Bosznia-Hercegovina ideiglenes polgári igazgatása tárgyában keletkezett ügyirat a Comitéhez kerüljön. A csekélyebb súlyú ügyeket a hivatalvezető irányításával intézték el (GO. §. 3.) a kiutalt ügyiratokat a referensek véleményezték (GO. §. 4.), majd a Comité döntött. A döntéshozatal folyamatossága és zavartalansága érdekében az ügyrend előírta a heti legalább kétszeri ülésezést (GO. §. 5.).⁶⁸³

Bár az október 11-i közös minisztertanácson Andrassy elismerően szólt a Commission tevékenységéről, az uralkodó a november 16-i közös minisztertanácson a munka felgyorsításának szükségességére tett utalást.⁶⁸⁴ Mindenesetre a Commission berkein belül arra a megfontolásra jutottak, hogy a tartományok igazgatási feladatainak bonyolultsága olyan kihívásokat támaszt a Comité elé, amiknek nem képes megfelelni, ezért át kell szervezni.⁶⁸⁵ Az 1879. február 19-i közös minisztertanácsot –ahol a két miniszterelnök egyébként nem volt jelen– az uralkodó már kifejezetten azzal a céllal hívta össze, hogy megbeszéljék a Commission hatáskörének átalakítását.⁶⁸⁶ A tervek szerint a Commission a jövőben pusztán a legfontosabb szervezési kérdések kapcsán folytatna elvi jellegű megbeszéléseket, míg a végrehajtást egy külön szerv végezné, ami a közös minisztertanács és a tartományi kormányzat közötti kapcsolattartásért is felelne.

---

⁶⁸³ A Commission rendszerint hetente ülésezett a külügyminisztériumban (PW. §. 3.).

⁶⁸⁴ „übrigens arbeite die beim Ministerium des Aeußern eingesetzte gemischte Commission für Bosnien sehr eifrig und werde ihr Operat derart rechtzeitig fertig stellen, daß bis zum Beginn der Delegationsverhandlungen annäherungsweise ermittelt worden können wird”. Andrassy feltehetően a Chef és a Commission hatásköri szabályainak elkészítésére gondolt. Protokoll vom 11. Oktober 1878. K. Z. 5-879 R. M. R. Z. 220. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878. Protokoll vom 16. November 1878. K. Z. 123 R. M. R. Z. 222. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878.

⁶⁸⁵ Verwaltung, 6. p. „Diese Organisation erwies sich jedoch bald als nicht ausreichend”. Bericht, 20. p.

⁶⁸⁶ Protokoll vom 19. Februar 1879. K. Z. 29 R. M. R. Z. 228. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878.

Schwegel felsorolta az okokat, amelyek akadályozták a gyors ügyintézését.⁶⁸⁷ Ferenc József megjegyezte, hogy a végrehajtást egy miniszternek kellene átvennie. Hofmann javasolta, hogy ehhez kapjon külön személyzetet, Andrassy pedig hozzáfűzte, hogy a miniszter személyéről a közös minisztertanácsnak kellene döntenie. Egyedül a közös hadügyminiszter nem lelkesedett azért, hogy egy kézbe kerüljön a végrehajtás. Végül a közös minisztertanács elhatározta, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatását egy miniszterre bízzák, aki a közös minisztertanácsnak és az uralkodónak lesz felelős. Megbízták Hofmant, dolgozzon ki egy tervezetet a Commission hatáskörének átalakításáról. Február 24-én a közös külügyminiszter be is nyújtott egy javaslatot az uralkodóhoz, hogy az eddig a Comité által intézett ügyeket a közös minisztertanács felelősségének fenntartása mellett bízza az egyik közös miniszterre.⁶⁸⁸ Az uralkodó a javaslatot 26-án elfogadta és a tartományok igazgatásának ügyeit a közös pénzügyminiszter hatáskörébe utalta és megbízta egy megfelelő hivatal felállításával is.⁶⁸⁹

Andrassy nem tartotta helyesnek, hogy a változtatásról a miniszterelnököt előzetesen értesítsék, mivel szerinte indokolatlanul nagy befolyásolási lehetőséghez jutnának. Hofmann szerint jogaik nem csorbulnak, hiszen a változtatás nem a Commissiont, hanem a Comitét érinti.⁶⁹⁰ A két miniszterelnököt csak utólag, a közös külügyminiszter 25-i jegyzékével

---

⁶⁸⁷ Az 1879. február 24-i felségfelterjesztés alapján: „1. Der Mangel einer einheitlichen und raschen Executive und 2. die controlirende, in die Details der Administration eingreifende Thätigkeit der Commissionsmitglieder der Regierungen beider Reichshälften”. Nachträge, 8. p. A Comité hiányosságairól a közös külügyminiszter két miniszterelnöknek írt jegyzékben is beszámolt: „Ungeachtet des redlichen Willens und eifrigsten Schaffens der Comitémitglieder hat sich dieser Apparat lediglich in Folge seiner organischen Zusammensetzung als zu schwerfällig herausgestellt, um den steigenden Bedürfnissen der Execution entsprechen zu können”. Note des Ministers des Aeussern an die beiden Ministerpräsidenten vom 25. Februar 1879. Nr. 621 B. H. betreffend die Uebertragung der Functionen des Comité's an Einen der gemeinsamen Minister. Nachträge, 11. p.

⁶⁸⁸ „Behufs Erzielung einer actionsfähigen und energischen Executive wären alle Administrationsangelegenheiten Bosniens in der Hand eines der gemeinsamen Minister zu vereinigen, der dieselben im Namen des gemeinsamen Ministeriums zu führen hätte”. Allerunterthänigster Vortrag des gemeinsamen Ministeriums, vom 24. Februar 1879, betreffend die Einschränkung des Wirkungskreises der Commission für die Angelegenheiten Bosniens und der Herzegowina. Nachträge, 8. p.

⁶⁸⁹ Nachträge, 10. p. A közös pénzügyminiszter feladatairól és a közös pénzügyminisztérium Bosznia-Hercegovinával foglalkozó hivatalainak felépítéséről PÁL, 1913, 155-161. p. HEUBERGER, 2000, 2389-2392. p.

⁶⁹⁰ Protokoll vom 24. Februar 1879. K. Z. 30 R. M. R. Z. 229. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878.

értesítették a változásokról. bár Hofmann szerint a változtatással nem sérült a két kormány joga, azonban itt mégis lényegesen többről volt szó, mint pusztán formális változásról. Ugyanis a Comité a Commission szerve volt, ahol a két kormány képviselői is részt vettek. Miután a végrehajtás kikerült a Comité hatásköréből és átkerült az egyik közös miniszter hatáskörébe, a két kormány – az 1880. évi törvények hatályba lépéséig mindenképpen – elvesztette a végrehajtásra gyakorolt befolyásának jelentős részét.

Az immár a közös pénzügyminiszter alárendeltségéhez tartozó hivatal március 9-én nyerte el az uralkodó jóváhagyását és 11-én kezdte meg tevékenységét.⁶⁹¹ A Commission szerepe ezzel formálissá vált, utolsó alkalommal 1879. május 27-én ültek össze.⁶⁹² Ezért a közös pénzügyminiszter – a két miniszterelnök előzetes beleegyezését kikérve – 1880. június 3-án javasolta a Commission megszüntetését, amit az uralkodó 8-án jóvá is hagyott.⁶⁹³

3. Az 1880. évi törvények megalkotása

Az 1879. január 17-i közös minisztertanács foglalkozott először Bosznia-Hercegovina igazgatásának legfelsőbb szintű irányítását szabályozó törvényjavaslat tervezetével.⁶⁹⁴ A 18-i közös minisztertanács jegyzőkönyvéből kiderül, hogy a törvényjavaslat ötlete a magyar féltől származott.⁶⁹⁵ A magyar álláspont szerint Bosznia-Hercegovina igazgatásának legfelsőbb szintű irányításához nem elegendő a Berlieni Szerződésben kapott felhatalmazás – ahogy az osztrák kormány vélte – hanem szükséges a Monarchia minden

---

⁶⁹¹ Bericht, 20. p. Verwaltung, 6. p. GABRIEL, 2002, 59. p.

⁶⁹² A Commission összesen 34 ülést tartott. GABRIEL, 2002, 55. p.

⁶⁹³ Note des Reichsfinanzministers an die beiden Ministerpräsidenten, vom 29. Mai 1880, Nr. 3483 B. H. betreffend die Constituirung des bosnischen Bureaus. Allerunterthänigster Vortrag des Reichsfinanzministers vom 3. Juni 1880, betreffend die Auflösung der Commission für die Angelegenheiten Bosniens und der Herzegowina und die Organisirung des bosnischen Bureaus (Auszug). Nachträge, 12-15. p. SAX, 1905, 623. p. Bericht, 20. p. Királyfi említi, hogy magyar részről kívánták a Commission megszüntetését, mert a paritást ebben a formában nem látták megvalósíthatónak. KIRÁLYFI, 1910, 430. p. Ezt az állítást primer forrásokkal nem tudom alátámasztani.

⁶⁹⁴ Protokoll vom 17. Jänner 1879.

⁶⁹⁵ Protokoll vom 18. Jänner 1879. K. Z. 214 R. M. R. Z. 226. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878.

államterületének törvényben megállapított felhatalmazása. Tisza Kálmán a törvényhozás előtti miniszteri felelősséget hangsúlyozta és ragaszkodott egy törvényjavaslat benyújtásához.⁶⁹⁶ A Képviselőház elé benyújtott javaslat indokolásából kiderül, hogy amennyire csak lehetséges, biztosítani kívánta az igazgatáshoz szükséges költségek feletti parlamenti ellenőrzést, valamint, hogy parlamenti ellenőrzés nélkül ne lehessen megváltoztatni a tartományok igazgatására vonatkozó legalapvetőbb szabályokat.⁶⁹⁷

Adolf Wilhelm Daniel Fürst von Auersperg osztrák kormányfő szerint a törvényhozásoknak nincs joguk beleszólni, hogy az uralkodó hogyan rendezi be Bosznia-Hercegovina igazgatását. Az igazgatás kapcsán Andrassy és De Pretis is elegendőnek tartotta a közös ügyek intézésére vonatkozó törvényeket. *Eduard Taaffe* osztrák belügyminiszter is azt hangoztatta, hogy egy új törvény semmi olyat nem tartalmazhat, amit a kiegyezési törvények már ne szabályoztak volna. Nem tartotta ugyanis valószínűnek, hogy egy azonos szövegű javaslatot a két törvényhozás elfogadna, ami pedig nagyon felizgatná a közvéleményt. Ezért elegendőnek vélte, ha a két kormány a parlamentek előtt kijelentené, hogy a hatáskörükre vonatkozóan a kiegyezési törvényeket tartják magukra nézve követendőnek.⁶⁹⁸ Arra az esetre, ha a törvényhozások egy Bosznia-Hercegovina igazgatására vonatkozó javaslat beterjesztését kérnék, a március 1-i közös minisztertanács leszögezte, hogy ebben az esetben a kormányoknak ki kell jelenteniük, hogy az csak akkor lépne hatályba, ha mindkét parlament elfogadná.

A magyar kormány ekkor már rendelkezett egy tervezettel, amit a közös minisztertanács el is fogadott, mint elvi alapot. A két kormány ezt tekintette tárgyalási alapnak. Megegyezés született arról, hogy akkor is ragaszkodni fognak a fennálló törvényes keretekhez, ha egyezség nem jönne létre.⁶⁹⁹ De Pretis azt szerette volna, ha a javaslatokat nem a két kormány

---

⁶⁹⁶ Eltökéltéset az is jelzi, hogy kijelentette: tevékenységét nem lenne képes a javaslat benyújtásához szükséges felhatalmazás nélkül folytatni.

⁶⁹⁷ Az 1878. évi október 17-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának Irományai IV. kötet 323. p.

⁶⁹⁸ Protokoll vom 1. März 1879. K. Z. 59 R. M. R. Z. 230. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878.

⁶⁹⁹ „gestern wurde der vom kgl. ung. Ministerium ausgearbeitete Gesetzentwurf im Prinzip als Basis acceptirt und der Beschluß gefaßt gegenwärtig auf etwaige Anträgen vorläufig mit der Erklärung zu

nyújtaná be, mivel azzal elismernék Bosznia-Hercegovina igazgatása kapcsán a törvényes alap hiányát.⁷⁰⁰ Az uralkodó szűkíteni szeretne volna a javaslat terjedelmét, szerinte nem lenne szerencsés, ha a parlamentek ellenőrzési joga a tartományi igazgatás szervezetének ügyeire is kiterjedne, hiszen Bosznia-Hercegovina számukra idegen terület. Andrássy szintén nehezményezte, hogyan szólhatnak bele a törvényhozások olyan terület ügyeibe, amelynek nincs képviselője körükben.⁷⁰¹

Ezután kezdődtek el a két kormány közötti tárgyalások. A magyar minisztertanács április 4-én foglalkozott először a kérdéssel.⁷⁰² Miután Tisza felolvasta az osztrák fél tervezetét, „*a minisztertanács azt már alaki tekintetben is elfogadhatatlannak találta*”. Nem tartották célszerűnek, hogy az ideiglenes közigazgatásról és a kormányok befolyásáról „*a monarchia két államának kormányai között formaszzerű egyezmény köttessék*”, mivel úgy tünne, hogy új államjogi és gazdasági kiegyezést kötnének. A parlamenti felhatalmazás csak arra szorítkozzék, ha a tartományok bevételeiből nem lehetne fedezni a kiadásokat. A minisztertanács azt sem fogadta el, hogy a megszállásból és az igazgatásból eredő jogokat és kárpótlási igényeket a két állam számára állapítsák meg. Ez olyan feltételezésekre adhatna okot, hogy többről van szó pusztán megszállásnál. Az osztrák tervezet hiányosságának tudták be azt is, hogy nem gondoskodott arról, hogy mi történjen, ha a tartományok bevételei nem fedeznék az igazgatás költségeit. A magyar javaslat szerint ilyenkor a hiányt az 1867. évi XII. törvény „szellemében” a delegációk engedélyezzék.

---

antworten, daß man im Begriffe sei sich über einen Gesetzesvorschlag zu einigen, daß es jedoch bei den bestehenden Gesetzen verbleiben werde, wenn eine Einigung nicht zu Hande kommt”.

⁷⁰⁰ De Pretis „*möchte unterscheiden, ob die Initiative von den Legislativen, oder von der Regierung ausgeht. Im ersten Falle kann der Wortlaut der Gesetze entgegengehalten werden, im letzteren würde die Regierung eingestehen, daß ihr die gesetzliche Basis fehlt*”.

⁷⁰¹ „*den beiden Legislativen dies Recht (az ellenőrzés) zuzugestehen hält, aber schon deshalb schwer, weil es sich für sie um einen dritten handelt, welcher in ihrer Mitte nicht vertreten ist*”. A március 1-i közös minisztertanácscon felmerült az a lehetőség is, hogy csak a magyar Országgyűlés elé terjesszék be a javaslatot. Andrássy felvetette, hogy terjesszék be a javaslatot a magyar törvényhozás elé, az osztrákban pedig interpelláljanak ez ügyben. Miután erről Tisza az uralkodó véleményét kérte, Ferenc József úgy vélekedett, hogy egy ilyen lépés nem lenne túl bizalomgerjesztő és egyébként is a boszniai igazgatás ügyében teljes egyetértésre kell törekedni.

⁷⁰² MOL K 27 Miniszterelnökségi Levéltár Minisztertanácsai jegyzőkönyvek 29. csomó 1084/18 1879. április 4. 3. napirendi pont. Az osztrák minisztertanács már februárban napirendre tűzte az ügyet. K. Z. 12. 17. Februar 1879. M. R. Z. 11. K. Z. 16. 26. Februar 1879. M. R. Z. 15.

Elfogadhatónak tartották viszont az osztrák javaslat azon rendelkezését, hogy középítkezések vagy hasonló költségek címén a „*monarchia pénzügy hozzájárulása*” (sic!) kívántatna. Ezt azonban a törvényhozásokkal mindig jóvá kell hagyatni. Mivel a közös érdekű ügyekben azonos tartalmú osztrák és magyar törvények születtek, az ilyen ügyeket Bosznia-Hercegovina esetében is hasonló módon kellene szabályozni. A boszniai igazgatásra vonatkozó törvény kapcsán a magyar minisztertanács nem tartotta szükségesnek, hogy a beterjesztendő javaslatok szövege azonos legyen, „*miután csak a benne foglalt elvi intézkedések egyformasága igényeltetik*”.⁷⁰³

Az 1879. április 23-i közös minisztertanács tartalmaz egy Andrássytól származó utalást a két kormány között Budapesten folyó tárgyalásokra. E szerint sikerült a javaslat pontok szerinti megbeszélése és a szakaszok megállapítása.⁷⁰⁴ Lényeges, hogy a javaslat tartalmának végleges meghatározására a két kormány egyezkedései révén került sor. Semmi sem utal arra, hogy a javaslat tartalmáról a közös minisztertanács ülésein vitatkoztak volna. Egyedül a március 1-i minisztertanácson utalt rá Karl von Stremayr osztrák miniszterelnök, hogy a 4. § túl általános, kapjon konkrétabb megfogalmazást. Hogy a közös külügyminiszter milyen szerepet játszott a javaslat elkészültében, erre vonatkozóan a források nem tartalmaznak információt.

Az április 24-i közös minisztertanácson terjesztették elő a Bosznia-Hercegovina igazgatásáról szóló törvényjavaslat első változatát.⁷⁰⁵ Az 1. § felhatalmazta a két minisztériumot, hogy Bosznia-Hercegovina közös minisztertanács által vezetett ideiglenes igazgatásába alkotmányos felelősség mellett befolyást gyakoroljon. A 2. § szerint a két kormány részt vehet minden, az ideiglenes igazgatás elveit és irányait megállapító tanácskozáson. A 3. § értelmében a tartományok igazgatásának költségeit a tartományi bevételekből kell fedezni. Ha ez nem lehetséges, akkor a közös ügyekre

---

⁷⁰³ Az osztrák kormány 1879. március–április folyamán gyakran tárgyalt a javaslatról (lásd az osztrák minisztertanács jegyzőkönyveire vonatkozó korábbi hivatkozásokat).

⁷⁰⁴ Protokoll vom 23. April 1879. K. Z. 62 R. M. R. Z. 234. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878.

⁷⁰⁵ Protokoll vom 24. April 1879.

vonatkozó törvények *szellemében* a Monarchia mindkét kormánya egyetértésével fognak javaslatokat előterjeszteni (amint ez a magyar minisztertanács április 4-i jegyzőkönyvéből megállapítható, ez a rész feltehetőleg magyar javaslatra került bele a tervezetbe).

A 3. § utolsó fordulatát, miszerint különálló tartós beruházásokat (pl. középítkezések), a két kormány közötti megállapodások alapján kellene szabályozni, a tervezet első változatából kihúzták.⁷⁰⁶ A 4. § megállapította, hogy ugyanígy kell szabályozni és igazgatni a vámintézményeket, a Monarchia mindkét államában azonos törvények által rendezett közvetett adókat, a pénzrendszert és a vasúti létesítményeket. A Bosznia-Hercegovina hovatartozása során már elemzett 5. § mondta ki, hogy a tartományok Monarchiához fűződő viszonyának bármilyen jellegű (a tervezet első változata szerint végleges, „*definitive*”) megváltoztatásához a két törvényhozás egyetértése szükséges. A 6. § kijelentette, hogy a törvény a kihirdetése napjával lép hatályba, ami a „*birodalom mindkét felében*” egyidejűleg kell megtörténjen. Ezt a kitételel szintén kihúzták az első változatból.

A május 1-i közös minisztertanácson Ferenc József elfogadta a tervezetet.⁷⁰⁷ Április 24-e és május 1-e között minden bizonnyal még újabb tárgyalások zajlottak a két kormány között, mivel a május 1-re előterjesztett javaslat 1. §-a már pontosan megjelölte azokat a törvényeket (az 1867. évi XII. törvényt és az osztrák 1867. december 21-i RGBI. 146. számú törvényt) amelyekre a javaslat hivatkozott. A 4. §-ból a 2. §-ba került át a vasúti létesítményekre vonatkozó rész. A 3. §-on egyrészt stilisztikai változtatást hajtottak végre (kihagyták, hogy alapelv szerint, „*nach dem Grundsatz*”), másrészt kisebb módosításokkal visszakerült az első változatból kihúzott rész. Az 5. §-ból kikerült a „*végleges*” kifejezés és „*ezen tartományok*” helyett „*a tartományok*” kifejezés szerepelt. A 6. §-ból eltűnt a „*birodalom mindkét fele*” kitétel, helyette „*a magyar korona országai*” illetve „*a Reichsratban képviselt királyságok és országok*” megfogalmazást alkalmazták. A közös

---

⁷⁰⁶ A magyar minisztertanács jegyzőkönyve alapján ez a rész az osztrák kormány javaslata volt.

⁷⁰⁷ Protokoll vom 1. Mai 1879. K. Z. 64 R. M. R. Z. 237. HHStA PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878.

minisztertanács elhatározta, hogy a két kormány azonos időpontban fogja javaslatot a törvényhozások elé benyújtani 1879 őszén. A közös hadügyminiszter képviselőjének kezdeményezésére megállapították, hogy a 3. §-ban szereplő építkezések katonai célú építkezésekre nem vonatkoznak.

A javaslatot 1879. október 15-én nyújtotta be a két kormány a Képviselőház illetve az Abgeordnetenhaus elé.⁷⁰⁸ A Képviselőház bizottsága általánosságban elfogadta a javaslatot, azzal a kiegészítéssel, hogy az 1. § harmadik sorába a „*felhatalmaztatik*” szó után javasolta felvenni az „*utasítottatik*” kifejezést is.⁷⁰⁹ A javaslatot az általános vitában 188 igen, 169 nem ellenében, 85 távollévő szavazat mellett a részletes vita alapjául elfogadták.⁷¹⁰ *Éles Henrik* és *Dárday Sándor* 1. §-hoz benyújtott módosító indítványa miatt újra összeült a javaslattal foglalkozó bizottság és 1879. november 22-én egy saját módosító indítványt terjesztett elő.⁷¹¹ Az indítvány javasolta, hogy kerüljön ki az 1. §-ból az osztrák kiegyezési törvényre való utalás, „*mert ezen kihagyás által mellőztetik azon nehézség, hogy nem magyar törvényre történik hivatkozás*”, valamint a közös ügyekre nézve fennálló törvények „*értelmében*” helyett a „*szellemében*” szerepeljen.

A módosított javaslatot a Képviselőház 1879. november 28-án harmadszori olvasatban is elfogadta, így az a Főrendiház elé került.⁷¹² A Főrendiház hármaskörös bizottsága álláspontját *gróf Cziráky János* terjesztette elő 1880. február 7-én, amelyben a javaslatot elfogadásra ajánlotta.⁷¹³ A javaslatot a Főrendiház elfogadta, majd az elfogadott törvényjavaslatot az uralkodó szentesítése (február 28.) után kihirdették.⁷¹⁴ Az osztrák kormány szintén 1879. október 15-én nyújtotta be a törvényjavaslatot

---

⁷⁰⁸ Képviselőházi Napló VII. kötet, 151. ülés, 1879. október 15. 238. p. ill. SPA IX. ülészak, 3. ülés, 1879. október 15. 49. p.

⁷⁰⁹ Az 1878. évi október hó 17-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai IX. kötet, 333. szám 248. p. *Szilágyi Dezső* szerint így olyan lett, mint egy alispáni végzés egy szolgabírónak. Képviselőházi Napló VIII. kötet, 164. ülés, 1879. november 11. 78. p.

⁷¹⁰ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 168. ülés 1879. november 17. 186. p.

⁷¹¹ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 172. ülés, 1879. november 22. 248. p.

⁷¹² Képviselőházi Napló VIII. kötet, 177. ülés, 1879. november 28. 359. p.

⁷¹³ Az 1878. évi október hó 17-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának Naplója I. kötet, LXXX. ülés, 1880. február 7. 379-380. p.

⁷¹⁴ Főrendiházi Napló I. kötet, LXXX. ülés, 1880. február 7. 392. p. ill. I. kötet, LXXXII. ülés, 1880. február 28. 396. p. A törvény a Budapesti Közlönyben 29-én jelent meg. DANTSCHER, 1880, 281. p.

az Abgeordnetenhaus elé. A javaslat egy külön, e célra megalakított bizottság elé került és a plénum csak 1880. február 3-án vitatta meg. Aznap a javaslatot 2. és 3. olvasatban is elfogadták és a Herrenhaus elé került.⁷¹⁵ A Herrenhaus február 16-án fogadta el 2. és 3. olvasatban a javaslatot.⁷¹⁶ A szentesítés 22-én történt és 28-án jelent meg a Reichsgesetzblatt 18. és a Wiener Zeitung 48. számában.⁷¹⁷

4. Tervek az igazgatás irányításának átalakítására

Az így megalkotott azonos szövegű 1880. évi VI. és 1880. február 22-i RGBI. 18. számú törvények szabályozták Bosznia-Hercegovina igazgatását egészen 1918-ig. Az idők folyamán azonban többször felmerült az igazgatási rendszer és ezzel együtt a törvények reformja. Már a parlamenti viták során felmerültek alternatív javaslatok. A magyar Képviselőházban *Simonyi Ernő* „bennszülött felelős ministerium” felállítását, *Hódossy Imre* közös kormányzót javasolt.⁷¹⁸ A kormány és a kormánypárt ezeket az ötleteket a dualizmussal ellentéteseknek minősítette és elutasította.⁷¹⁹ Éles Henrik felrótta, hogy éppenséggel Hódossy ötlete nyomán jönne létre egy új közös szerv, ezért célszerűbb egy már meglévőt megbízni az igazgatási teendők ellátásával.⁷²⁰ Az Abgeordnetenhausban *Nikolaus Dumba* felvetette, hogy a Porta (sic!) nevezzen ki 5 évre egy kormányzót a Berliini Szerződés részes államai beleegyezésével. A kormányzó mellé egy létrehozandó tartományi gyűlés választana egy végrehajtó testületet. A tartományi gyűlés pedig főként az adóüggyel foglalkozna.⁷²¹

---

⁷¹⁵ SPA IX. ülés, 1879. október 15. 49. p. 42. ülés, 1880. február 3. 1184. p.

⁷¹⁶ Stenographische Protokolle des Herrenhauses, 8. ülés, 15. ülés, 1880. február 16. 118. p. (továbbiakban SPH).

⁷¹⁷ DANTSCHER, 1880, 280-281. p.

⁷¹⁸ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 164. és 167. ülés, 1879. november 11. és 14. 65-68. és 142. p.

⁷¹⁹ Tisza Kálmán szerint egy bosnyák kormány felállítása a trialista tendenciákat erősítené. Képviselőházi Napló VIII. kötet, 165. ülés, 1879. november 12. 100-102. p. *Jókai Mór* és *Pulay Kornél* abszurdnak minősítette az ellenzék elképzeléseit. Képviselőházi Napló VIII. kötet, 165. és 168. ülés, 1879. november 12. és 17. 90-91. és 174-177. p.

⁷²⁰ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 168. ülés, 1879. november 17. 168. p.

⁷²¹ SPA IX. ülés, 1880. február 3. 1162. p.

1882-ben szóba került, hogy a tartományok igazgatását egy külön miniszter lássa el, aki ülési és szavazati joggal rendelkező tagja lenne a közös minisztertanácsnak, és a delegációknak lenne felelős. Ezzel kapcsolatban felmerült a delegációk hatáskörének kibővítése is: a tartományok minden pénzügyi vonatkozású ügyeiben a delegációk rendelkeznének hatáskörrel.⁷²² Kállay a közös pénzügyminiszter és a delegációk hatáskörének erősítése mellett foglalt állást.⁷²³ Döntés azonban nem született.

1896-ban Kállay indíttatására ismét felmerült az igazgatás átalakításának ügye. Nemcsak módosítani kívánták a fennálló törvényeket, hanem kifejezetten újakat akartak megalkotni.⁷²⁴ Bosznia-Hercegovina igazgatásának legfelsőbb szintű irányítását továbbra is a közös minisztertanács látta volna el, de az uralkodónak jogában állt volna az egyik közös miniszterre bízni az igazgatás vezetését.⁷²⁵ A Bosznia-Hercegovinában állomásozó csapatok költségeit (az un. okkupációs hitelt) beolvasztották volna a közös haderő költségvetésébe és a boszniai csapatokat is a közös hadsereg részévé tették volna.⁷²⁶ Mindkét miniszterelnök elviekben egyetértett a közös pénzügyminiszter terveivel, de hangsúlyozták (főleg Bánffy magyar

---

⁷²² Az esetleges változtatásokról a magyar minisztertanács 1882. november 7-i ülésén is tárgyaltak. Támogatták, „*hogy az említett tartományok kormányzatának vezetése a felelősségi eszme határozottabb kifejezése végett a közös minisztérium helyett a közös miniszterek valamelyikére, név szerint a közös pénzügyminiszterre bizassék*”. A delegációk hatáskörének bővülését viszont határozottan elutasították: „*Különösen pedig kizárva kell maradnia minden oly megoldási módozatnak, melynélfogva a delegatiók hatásköre az 1867: XII. törvényzikkben oda utasított teendőkön túl tágíthatnék; tehát elfogadhatatlannak tekintendő minden oly intézkedés, amely szerint Bosznia és Hercegovina kormányzatának ügye és e tartományok igazgatása költségeinek kérdései az 1880: VI. t. cz. határozatain túlmenőleg a delegatiók elhatározási jogkörébe vonatnának*”. MOL Digitarchiv. <http://www.digitarchiv.hu> Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. RUTKOWSKI, 1957, 125-130. p.

⁷²³ „*In seinem Memoire sprach sich Kállay weiter auch für die Festigung der Rolle des gemeinsamen Finanzministers und Leiters der Delegationen aus, und zwar in Angelegenheiten der bosnischen Politik, für die Regelung und Festigung der Administration, für den Zivilcharakter der Behörde*”. REDZIC, 1965, 368. p.

⁷²⁴ „*In einem dritten Paragraph wäre sodann auszusprechen: Das österreichische Gesetz vom 22. Februar 1880, RGBl. 18, beziehungsweise der ungarische Gesetzartikel VI vom Jahre 1880 tritt mit dem heutigen Tage außer Kraft*”. Protokoll des zu Wien am 26. August 1896 abgehaltenen Ministerrates für gemeinsamen Angelegenheiten. SOMOGYI, 1991, 20. p.

⁷²⁵ „*Punkt 2: Bosnien und Herzegovina werden durch das gemeinsame Ministerium verwaltet. Se. Majestät bestimmen, welches von den gemeinsamen Ministerien mit dieser Verwaltung betraut wird*”. Kállay, Projekt.

⁷²⁶ „*Punkt 5: Die bosnisch-hercegovinischen Truppen, Kommanden und Militäranstalten werden dem k. u. k. gemeinsamen Heer einverleibt. Punkt 6: Infolgedessen wird das Erforderniss für die bosnisch-hercegovinischen Truppen in das allgemeine Erforderniss für das k. u. k. Heer aufgenommen*”. Kállay, Projekt.

miniszterelnök), hogy azok külön törvényi szabályozás nélkül nem lennének végrehajthatók. Különösen aggodalmasnak találták azt, hogy a boszniai csapatok közös hadseregbe történő bekebelezését követően Bosznia-Hercegovina hozzájárulna a közös kiadásokhoz. Bánffy szerint ez az 1867-es állapotok módosítását jelentené.⁷²⁷

Ahogy a közös minisztertanács következő ülésén Kállay részéről el is hangzott, a tartományok közös költségvetéshez való hozzájárulása azért lett volna a közös ügyekre fennálló törvények szempontjából aggályos, mert akkor felvetődhetett volna Bosznia-Hercegovina delegációkban való képviselésének kérdése. Hiszen ha hozzájárulnának a közös ügyekhez, akkor jogosan támadhatna igényük a közös ügyekben hatáskörrel rendelkező fórumokban való képviselésre is.⁷²⁸ A magyar kormányfő javasolta, hogy a bosnyák csapatok költségeit, azok közös hadseregbe vonása után vagy a közös bevételekhez kell befizetni vagy a külön bosnyák bevételeknél kell feltüntetni. Ezt viszont az uralkodó és a közös hadügyminiszter nem fogadta el, mivel az a két kormány számára túl nagy befolyást engedne a boszniai igazgatás és a közös hadsereg ügyeibe.⁷²⁹

Az 1896-os tervek ad acta kerültek, viszont az 1908-as annexiós nyilatkozat után megkezdődött bosnyák alkotmány kidolgozása során újra felmerült a tartományi igazgatás irányításának átszervezése. Burián hangsúlyozta, hogy a tervezett átalakítások nem érinthetik a közös ügyeket és így nincs szükség a rájuk vonatkozó szabályok módosítására.⁷³⁰ Ennek ellentmond Buriánnak már az 1908. szeptember 10-i közös minisztertanácson

---

⁷²⁷ A javasolt változtatás ugyanis jelentősen érintette volna a véderőre vonatkozó törvényeket.

⁷²⁸ Badeni osztrák miniszterelnök véleménye. Protokoll des zu Wien am 26. August 1896 abgehaltenen Ministerrates für gemeinsame Angelegenheiten, ill. Protokoll vom 30. August 1896. SOMOGYI, 1991, 18. és 39. p.

⁷²⁹ „entweder fixirt und an die gemeinsamen Einnahmen abgeführt oder aber im bosnisch-hercegovinischen Budget speciell aufgeführt werden”. Protokoll vom 31. Jänner 1897. SOMOGYI, 1991, 85. p.

⁷³⁰ „Für den gegenwärtigen Moment, wo es sich nur um die Einrichtung der Landesverfassung handelt, muß daran festgehalten werden, daß in Betreff der gemeinsamen Angelegenheiten auch in ihren Beziehungen zu Bosnien und der Herzegowina eine Aenderung des status quo nicht einzutreten hat (...) so entfällt auch jede Notwendigkeit, dermalen eine besondere gesetzliche Vorsorge für die Ingerenz der berufenen Faktoren der Monarchie in Betreff der gemeinsamen Angelegenheiten in ihrer Beziehung auf Bosnien und die Herzegowina zu treffen”. Bienerth január 14-i Buriánnak írott levelében ugyanígy vélekedett. Einsichtstück des k. k. Ministerratspräsidiums 5. /7. Jänner 1909, Nr. 106/M. P. HHStA PA I 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1.

felvetett elképzelése arról, hogy el kellene érni, hogy Bosznia-Hercegovina lakói valamilyen formában részt vegyenek a Monarchia általános politikájának meghatározásában, esetleg úgy, hogy a delegációkban részt vesznek.⁷³¹ Ezt az elképzelését Bienertnek is megemlítette, ekkor már azonban sokkal finomabb formában. Annak lehetőségét, hogy a bosnyákoknak a Monarchia ügyeiben való részvételéről valamilyen formában a készülő bosnyák alkotmányban szó legyen, kategorikusan kizárta.⁷³²

Burián később úgy módosította elgondolását a bosnyákok Monarchia ügyeibe való bevonásáról, hogy csak olyan ügyekhez szólhatnának hozzá, amelyek valamilyen módon érintik Bosznia-Hercegovina önkormányzatát is. Ezért felmerült a bosnyák alkotmánytervezet olyan módosításának lehetősége, hogy a Monarchia által a jövőben kötendő olyan nemzetközi szerződések esetén, amelyek tárgya érinti a tartományok autonóm ügyeit, meg kellene hallgatni a tartományi önkormányzati szervek véleményét is. Ez egyfajta „belső” meghallgatást jelentene, vagyis Bosznia-Hercegovina képviselői nem vehetnének részt azokban a szervekben és azokon a tárgyalásokon, ahol ezen ügyeket intézik.⁷³³

Mások is előhozakodtak olyan intézményi reformokkal, amelyek azt célozták, hogy a bosnyákok vegyenek részt olyan tanácskozásokon, ahol a Monarchia azon ügyeiről van szó, amelyek Bosznia-Hercegovina önkormányzatiságát is érintik és kapjanak beleszólási lehetőséget ezekhez az ügyekhez. Így a május 28-i megbeszélésen Roessler is felvetette, hogy a vám – és kereskedelmi konferencián részt vehetnének a bosnyákok is.⁷³⁴ A szeptember 6-i megbeszélésen azonban a magyar kormány határozottan elutasította, hogy Bosznia-Hercegovina képviselőit bevonják a vám –és

---

⁷³¹ Protokoll vom 10. September 1908.

⁷³² „Es würde höchstens ein noch zu konstruierender Konsultativer Modus hinsichtlich des b. h. Anteils an den gemeinsamen oder gemeinsam zu behandelnden Materien in Erwägung gezogen werden können. Von einer etwaigen Aenderung des in dieser Hinsicht in der Monarchie bestehenden status quo kann in der für Bosnien-Hercegovina auszuarbeitenden Vorlagen selbstverständlich keine Rede sein”. Abschrift Z. 165/Pr. B. H. HHStA PA I 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁷³³ HHStA PA I 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1.

⁷³⁴ „Hiebei könnte etwa an die Schaffung einen internen Zoll –und Handelskonferenz gedacht werden, an der sich Bosnien und die Herzegovina zu beteiligen hätten”. HHStA PA I 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1.

kereskedelmi konferenciába. Először is, mivel úgy tűnne, hogy Bosznia-Hercegovina a Monarchia 3. állama, másfelől az elképzelés ellentétes az 1907. október 8-án megkötött szerződés 22. cikkelyével. Álláspontját a magyar kormány a szeptember 14-i közös minisztertanácson is fenntartotta és sikerült elérnie, hogy az elképzelés ne kerüljön be a bosnyák alkotmányba.⁷³⁵

Joseph Baernreither 1909. június 26-án a Herrenhausban tartott beszédében valamint egy ahhoz kapcsolódó emlékiratban sürgette egy „*vierte Zentralstelle*”, vagyis egy új közös miniszteri tisztség létrehozását. Mivel számított rá, hogy ez a magyarok ellenállása miatt aligha fog megvalósulni, ezért alternatív megoldásként egy bosnyák konferencia létrehozását javasolta, mintegy a már létező vám –és kereskedelmi konferencia mintájára. A konferencia –amely a közös minisztérium, a két kormány és a tartományi kormányzat képviselőiből állna- segítene a nézeteltérések csökkentésében, közvetlen kapcsolatot alakítana ki a közös minisztertanács, a kormányok és a tartományi kormányzat között, amivel felgyorsítaná az ügyintézését.⁷³⁶ Tervét felkarolta az osztrák miniszterelnök, aki egy konferencia összehívását javasolta 1909 őszére, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatása számára kialakítandó reformokról tárgyaljanak. A terv azonban megbukott Magyarország ellenállásán, mivel a magyar kormány nem kívánt hozzájárulni semmiféle új közös szerv létrehozásához.⁷³⁷

Moritz Ritter von Auffenberg közös hadügyminiszter írta, hogy horvát politikusok Bosznia-Hercegovina igazgatását a közös külügyminiszter, mint az uralkodóház minisztere hatáskörébe utalták volna és a tartományok igazgatása

---

⁷³⁵ Protokoll vom 14. September 1909. Az Ausztriával kötött gazdasági és pénzügyi megállapodásról van szó, amit az 1907. évi LIV. törvénnyel fogadtak el. 1912 októberében Bilinski közös pénzügyminiszter ismét megpendítette annak lehetőségét, hogy a TGy 6 tagja vegyen részt a delegációkban. Potiorek nem támogatta az ötletet, mert nem kívánta, hogy a TGy beleszóljon a katonai és külpolitikai ügyekbe. Helyette azt javasolta, küldjék a TGy 6-6 tagját mindkét parlamentbe. Wekerle csak akkor fogadta volna el ezeket a terveket, miután rendezik Bosznia-Hercegovina hovatarozásának kérdését. Érvelését Potiorek is elfogadta. JUZBASIC, 1999, 283-284. p.

⁷³⁶ SPH XIX. ülés, 7. ülés, 1909. június 26. 206-207. p. Memorandum in Sachen der bosnisch-herzegowinischen Militär –und Zivilverwaltung. BAERNREITHER, 1928, 115-120. p.

⁷³⁷ 1910 elején Baernreither Ferenc Ferdinándhoz írott emlékiratában megismételte javaslatait. Az osztrák politikus leszögezte, hogy mindenképpen ki kell venni Bosznia-Hercegovina igazgatásának irányítását a közös pénzügyminiszter kezéből és a létrehozandó új szerv élére semmiképpen sem kerülhet magyar. Kifejtette, hogy az új szerv tevékenységét egyértelműen osztrák szellemben kell folytatnia. JUZBASIC, 1999, 271. p.

közvetlenül az uralkodó irányítása alá került volna. A hadsereg vezetésében Baernreither javaslatához hasonló elképzelés merült fel a tartományok igazgatásának átalakítására vonatkozóan. A ChL-t kivonták volna a közös pénzügyminiszter alárendeltségéből és Bécsben felállítottak volna egy bosnyák kancelláriát. Ezek a tervek azonban megbuktak az uralkodó ellenállásán, aki alkotmányellenesnek és politikailag kivitelezhetetlennek minősítette őket.⁷³⁸

5. A Bosznia-Hercegovina igazgatására vonatkozó normák megítélése

1. Bosznia-Hercegovina igazgatása, mint közös ügy. Az egyik álláspont szerint Bosznia-Hercegovina igazgatása közös ügy. Az álláspont képviselői között különbséget tehetünk az alapján, hogy a tartományok igazgatását valamely, az 1867. évi törvényekben is szereplő közös ügynek tartották, vagy éppenséggel a közös ügyekre vonatkozó törvényeket módosítva egy újabb közös ügynek minősítették. Ferdinandy, *Franz Hauke*, Starczynski, Jaeger, Lamp, Schmid és Wurmbrand szerint Bosznia-Hercegovina igazgatása 1908-ig a közös külügyekhez tartozott. Fenti szerzők abból indultak ki, hogy az 1867. évi törvények értelmében a nemzetközi szerződések végrehajtása is a közös külpolitikához tartozik.⁷³⁹ Hasonlóan vélekedett De Pretis, Andrassy és Taaffe is.⁷⁴⁰

Olechowski viszont abból indult ki, hogy a nemzetközi szerződések végrehajtása a két kormány hatáskörébe tartozott, ezért az 1867. évi XII. törvény 27. és az 1867. december 21. RGBl. 146. számú törvény 5. §-a alapján

---

⁷³⁸ JUZBASIC, 1999, 272-273. p. Hogy Ferenc József szerint ezek az elgondolások a bosnyák alkotmányba, vagy az osztrák-magyar kiegyezést létrehozó törvényekbe, mint a Monarchia 'alkotmányába' ütköztek volna, az nem állapítható meg egyértelműen.

⁷³⁹ FERDINANDY, 1902, 573. p. (Korábbi művében még azt írta, hogy új közös ügy keletkezett FERDINANDY, 1892, 180. p.) HAUKE, Franz, *Grundriß des Verfassungsrechts*, Duncker –Humblot, Leipzig, 1905, 147-148. p. STARCZYNSKI, 1905, 354. p. JAEGER, 1911, 21. p. LAMP, 1911, 216-217. p. SCHMID, 1914, 19-20. p. WURMBRAND, 1915, 36-37. p. Volt hasonló vélemény az Abgeordnetenhaus illetékes bizottságában is. PLENER, 1911, 157. p. Ezt a véleményt Réz általános osztrák felfogásként mutatja be művében, ez azonban túl sommás megállapítás. RÉZ, 1914, 178. p.

⁷⁴⁰ Andrassy szerint „Bosnien ist nun eine gemeinsame Angelegenheit in jeder Beziehung, sowohl politisch, als militärisch”. Protokoll vom 24. August 1878. Protokoll vom 18. Jänner 1879. Protokoll vom 1. März 1879. HEGEDÜS, 1941, 216. p.

tartozott az igazgatás a közös ügyekhez. Adós marad azonban annak megválaszolásával, hogy ezek szerint *melyik* közös ügghöz tartozik a tartományok igazgatása.⁷⁴¹ A Tisza Kálmán vezette magyar kormány és a kormánypárti képviselők zöme szintén a magyar kiegyezési törvény 27. §-a alapján minősítette Bosznia-Hercegovina igazgatását közös ügynek.⁷⁴² Szerintük nem lehet a kiegyezési törvénynek olyan értelmezést adni, mintha célzatosan maradt volna ki az ilyen esetek szabályozása a törvényből, hiszen ezzel azt feltételeznék, hogy a kiegyezési törvény alkotói szándékosan képtelenné akarták tenni a Monarchiát külügyi akciókra.⁷⁴³

Éles Henrik szerint akkor rontanák le a kiegyezési törvényt, ha olyan ügyet tennének közössé, amit az önállónak ismert el. Mivel az 1867. évi XII. törvény Bosznia-Hercegovina igazgatását nem minősítette magyar belügynek, az nem tartozott Magyarország közjogi önállósága körébe, így az igazgatási törvény semmit sem vesz el Magyarország önállóságából. Magyarország alkotmányos jogai akkor csorbulnának, „*ha abból a jogkörből vennénk ki valamit, a mi jelenleg Magyarországot önállóságánál fogva illeti, és ebből csinálnánk közös ügyet*”.⁷⁴⁴ Bauszner Guidó ezzel szemben az 1867. évi XII. törvény 2. 8. és 9. §§ a alapján minősítette a tartományok igazgatását közös ügynek, mivel az „*a közös biztosság közös és együttes védelmének és fenntartásának egyik eszközét*” képezi.⁷⁴⁵

Dantscher szerint Bosznia-Hercegovina igazgatása az 1867. évi törvényekből következően eo ipso közös ügy (ahogy fogalmazott: újabb osztrák-magyar ügy), mivel egyik „*Einzelstaaten*” ügyeihez sem tartozhat.⁷⁴⁶ Felfogása abban különbözik Olechowskiétól, hogy az 1880. évi törvények alapján értelmezi az 1867. évi törvények közös ügyekre vonatkozó

---

⁷⁴¹ OLECHOWSKI, 2001, 227-228. p.

⁷⁴² Jókai Mór úgy vélte, Bosznia-Hercegovina igazgatása a dolog természetéből fakadóan tartozik a közös ügyekhez. Képviselőházi Napló VIII. kötet, 165. ülés, 1879. november 12. 91. p. Álláspontja hasonlít Joseph Redlich véleményére. Redlich, Bericht.

⁷⁴³ Éber Nándor, Dárday Sándor és Máriássy Sándor felszólalása, Képviselőházi Napló VIII. kötet, 164. ülés, 1879. november 11. 81. p. 166. ülés, 1879. november 13. 123. és 128. p.

⁷⁴⁴ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 168. ülés, 1879. november 17. 165-167. p.

⁷⁴⁵ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 163. ülés, 1879. november 10. 50-52. p.

⁷⁴⁶ „*Die Verwaltung der von der österreichisch-ungarischen Monarchie occupirten Provinzen ist eine österreichisch-ungarische, eine (mit Rücksicht auf die beiden Reichsprovinzen Cisleithanien und Ungarn) gemeinsame Angelegenheit*”. DANTSCHER, 1880, 281. 284. 286. és 310. p.

rendelkezéseit és így jut arra a következtetésre, hogy ha az 1880. évi törvények szerint Bosznia-Hercegovina igazgatása közös ügy, akkor az 1867. évi törvények mégsem taxatívén sorolták fel a közös ügyeket.⁷⁴⁷ Lamp pedig azt hangoztatta, hogy az annexió megváltoztatta a helyzetet, mivel a nemzetközi jogi jogcím helyett államjogi jogcím alapján igazgatták Bosznia-Hercegovinát. Ettől az időponttól kezdve szerinte már nem lehet a tartományok igazgatását közös külügynek tekinteni, hanem egy új közös ügy keletkezett.⁷⁴⁸

Lingg, Steinbach, Redslob, Juzbasic valamint az Abgeordnetenhaus illetékes bizottsága is azt a nézetet képviselte, hogy a Bosznia-Hercegovina igazgatásáról szóló törvényjavaslat elfogadása révén egy új közös ügy keletkezett, vagyis az 1867. évi kiegyezési törvényekben megállapított közös ügyek száma bővült. Ezen álláspont szerint tehát Ausztria és Magyarország között már az 1880. évi törvények új közös ügyet teremtettek.⁷⁴⁹ Hasonlóan vélekedett *Victor Russ* osztrák Abgeordnetenhaus képviselő, ill. Éber Nándor és Éles Henrik magyar kormánypárti képviselők is.⁷⁵⁰ Éles szerint a törvényjavaslatban kifejezetten ki kell mondani, hogy „*Bosznia és Hercegovinának ideiglenes közigazgatása a monarchiának közös ügyei közé felvételük és a jelen törvényben foglalt módosításokkal az 1867. XII. t. cz. rendelkezései szerint intézendő*”.⁷⁵¹ *Johann Fur* osztrák képviselő szerint az igazgatási törvény csak akkor bővítheti ki a taxatívén felsorolt közös ügyeket, ha kiegészítik az 1867. decemberi delegációs törvényt. Vagyis a megszállt tartományok igazgatását kifejezetten be kell illeszteni a közös ügyek közé. A

---

⁷⁴⁷ DANTSCHER, 1880, 299. p. 1901, 8-9. p.

⁷⁴⁸ LAMP, 1911, 217. p. Álláspontjával egyetértett OLECHOWSKI, 2001, 229. p.

⁷⁴⁹ LINGG, 1890, 526. p. STEINBACH, 1910, 484. p. REDSLOB, 1914, 219. p. JUZBASIC, 1999, 265. p. PLENER, 1911, 158-159. p.

⁷⁵⁰ SPA IX. ülés, 4. ülés, 1879. október 17. 61. p. Képviselőházi Napló VIII. kötet, 168. ülés, 1879. november 17. 165-167. p. Éber szerint Bosznia-Hercegovina igazgatását a két törvényhozás külön intézkedése révén, a kiegyezési törvény szellemében rendelik a közös ügyekhez. Képviselőházi Napló VIII. kötet, 164. ülés, 1879. november 11. 82. p.

⁷⁵¹ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 169. ülés, 1879. november 18. 187. p.

birodalmi képviseltről szóló valamint az 1873. évi április 2-i törvények alapján azonban ezt csak kétharmados többséggel lehet.⁷⁵²

Bosznia-Hercegovina igazgatása nem közös ügy. Wekerle 1908-as emlékiratából is kitűnik, hogy ezt az álláspontot leginkább a magyar közjogi irodalom képviselte, ami az 1867. évi XII. törvény ismeretében nem véletlen. 1879-hez képest bizonyos változás volt tapasztalható a magyar kormány álláspontjában is. Wekerle emlékiratában nyomatékosan elutasította, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatását közös ügynek nyilvánítsák.⁷⁵³ Az igazgatási törvényjavaslat vitájában Szilágyi Dezső egyértelműen azt vallotta, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatását az 1867. évi XII. törvény szerint nem lehet közös ügynek tekinteni, hiszen a törvény világosan és taxatívén tartalmazza a közös ügyeket. Ebből adódóan közös ügy csak az lehet, amit a törvény kifejezetten annak tart.⁷⁵⁴ „*Már most t. ház, ha egyszer felállítatik azon elmélet, hogy a törvényben lefektetett indokok alapján, a törvényben világosan meg nem nevezett ügy, a nélkül, hogy a két állam törvénye által pótlólag közösnek nyilváníttassék, igénybe vehető, mint törvényes jogkör, a közös kormány által; akkor alkotmányunk jogi biztosítéka le van rombolva*”. Szerinte „*az északi sark nincs oly távol a déli sarktól, mint ezen törvényjavaslat szelleme*” az 1867. évi törvény szellemétől.

A törvényjavaslat részletes vitájában az 1. §-hoz benyújtott módosító javaslat kapcsán leszögezte, hogy a javaslat két felfogást igyekszik összemosni: az egyik szerint az igazgatás az 1867. évi XII. törvény szerint is közös ügynek számít, a másik szerint pedig ezt egy új törvényben kell

---

⁷⁵² A birodalmi képviseltről szóló 1867. december 21-i RGBl. 141. ill. az azt módosító 1873. április 2-i RGBl. 40. számú törvényről van szó.

⁷⁵³ „*Der erste Plan war, daß nachdem Bosnien und die Herzegowina eine gemeinsame Eroberung bilden, die Eroberung aber als ein Zweig der auswärtigen Angelegenheiten anzusehen ist, somit eine gemeinsame Angelegenheit bildet. Hiegegen verwahrten sich jedoch die ungarischen Staatsrechtskundigen auf das schärfste, weil sie darin eine gewissermaßen verkäppte neue gemeinsame Angelegenheit erblickten*”. „*Wollen wir die Rechte Ungarns nicht verkürzen und (...) daß hieraus für unsere Zukunft keine schädlichen Konsequenzen entstehen, so müssen aus jeder Diskussion ausgeschlossen bleiben: (...) daß Bosnien und die Herzegowina eine ausgesprochen gemeinsame Angelegenheit bilden*”. WANK, 2004, 784. és 787. p. Nem zárható ki az olyan értelmezés, miszerint Wekerle csak azt utasította el, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatását kifejezetten (ausgesprochen) közös ügynek minősítsék, de hogy hallgatólágnak kezeljék, azt nem.

⁷⁵⁴ Hasonlóan RÉZ, 1914, 179. p. Igaz, mindketten hangoztatták, hogy a javaslat, ill. elfogadása után az 1880. évi VI. törvény új közös ügyet hozott létre, ezzel módosítva az 1867. évi XII. törvényt. RÉZ, 1914, 187. p.

kimondani. Ráadásul a javaslat egyik felfogást sem mondja ki nyíltan.⁷⁵⁵ *Helpy Ignác* szerint, ha Bosznia-Hercegovina igazgatása az 1867. évi XII. törvény értelmében közös ügy lenne, akkor felesleges új törvény, hiszen a kiegyezési törvény egyértelműen szabályozza a közös ügyeket és azok intézési módját.⁷⁵⁶

Apponyi Albert szerint, ha Bosznia-Hercegovina igazgatása közös ügy, akkor a törvényhozás hallgatólag elfogadná, hogy „*beleértett*” módon, új törvény nélkül egyszerű interpretáció révén tágítani lehetne a közös ügyekre vonatkozó rendelkezéseket. Ráadásul az 1867. évi XII. törvény területi hatálya a Szent Korona országaira terjed ki, márpedig Bosznia-Hercegovina nem tartozik oda és az igazgatási törvényjavaslat sem terjeszti ki rá. A javaslat „*meghamisítja alkotmányunkat, alapja fictio, tartalma valótlanság*” –mondta *Mandel Pál*.⁷⁵⁷ *Molnár Aladár* hangsúlyozta, hogy a közös ügyek a Pragmatica Sanctióból erednek, márpedig Bosznia-Hercegovina igazgatása nemzetközi szerződésen alapul.⁷⁵⁸

A vélemények megoszlottak abban a tekintetben, hogy miként lehet jellemezni Bosznia-Hercegovina igazgatásának helyzetét az 1867. évi kiegyezési törvények alapján. Wurmbrand az 1908 utáni helyzetre vonatkozóan fogalmazta meg azt a véleményét, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatása már nem közös ügy: szerinte Bosznia-Hercegovina igazgatása Ausztria és Magyarország „*belső ügye*”.⁷⁵⁹ Kmety hallgat e kérdésben, míg Buza szerint nem közös ügy, hanem közös terület.⁷⁶⁰ Királyfi, Réz és Kleinwaechter szerint pedig a fennálló törvények alapján egész egyszerűen nem lehet a közös ügyekre vonatkozó szerkezetbe illeszteni.⁷⁶¹ Királyfi úgy

---

⁷⁵⁵ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 164. ülés, 1879. november 11. 79. p. ill. 176. ülés, 1879. november 27. 342-344. p. Péter László szerint Szilágyi a kiegyezési törvény „*szoros értelmezését és következetes alkalmazását*” követelte. PÉTER, 2004, 549. p.

⁷⁵⁶ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 166. ülés, 1879. november 13. 120. p. Véleményét Éles Henrik is osztotta.

⁷⁵⁷ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 166. ülés, 1879. november 13. 132. p. ill. 126-127. p.

⁷⁵⁸ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 169. ülés, 1879. november 18. 196. p.

⁷⁵⁹ Használta a *communio* incidens kifejezést is. WURMBRAND, 1915, 38. és 138. p.

⁷⁶⁰ BUZA, 1911, 13. p. Hasonlóan HELLBLING, 1974, 374. p.

⁷⁶¹ KMETY, 1911, 145-146. p. KIRÁLYFI, 1910, 430. p. KLEINWAECHTER, 1910, 140. p. RÉZ, 1914, 187-189. p. Hasonlóan CUPIC-AMREIN, 1987, 37. p. Hasonlóan vélekedett *Polit Mihály* országgyűlési képviselő: „*Bizonyos az, t. ház, hogy ezen törvényjavaslat a monarchia két államának keretébe be nem illeszthető, akárhogy forgatjuk is a dolgot a két parlamentben, a delegációkkal ezen törvényjavaslatot,*

vélte „*e tartományok igazgatásának ügye (...) az 1867: XII. t. –cz. keretein kívül álló ügye a két államnak és az a közösség, mely jelenleg Boszniára nézve Ausztria és Magyarország között fennáll, az e törvényben felsorolt ügyektől független, különálló ügy, egy ad hoc közösség, mondhatnók, egy communio incidens, a mely csak ezután lesz a dualisztikus kapcsolat keretébe beilleszthető*”.⁷⁶²

Öttevényi, Herrnritt, Redslob, Tihanyi, Molnár Aladár országgyűlési képviselő, ill. *Samassa József* főrendiházi tag közös érdekű, közös elvek alapján intézendő ügynek tekintették Bosznia-Hercegovina igazgatását. Tegyük hozzá, hogy az osztrák kiegyezési törvény nem ismerte a közös és közös elvek alapján kezelendő ügyek közötti különbséget, hanem pragmatikus és dualisztikus közös ügyeket ismert. Ezért, amikor osztrák szerzők a dualisztikus közös ügyekhez sorolták Bosznia-Hercegovina igazgatását –és ezzel összefüggésben a közös ügyek szaporodásáról írtak- akkor ezen a magyar kiegyezési törvény szerinti közös érdekű ügyek bővülését értették.⁷⁶³ Azzal, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatását a dualisztikus közös ügyek közé sorolták, közvetve elismerték, hogy nem a Pragmatica Sanctióból ered, tehát nem tartozik a magyar kiegyezési törvény szerinti közös ügyekhez.

Molnár szerint, mivel a nemzetközi szerződések végrehajtása a két állam kormányára és a törvényhozásokra tartozik, ezért az, hogy a Monarchia milyen eszközökkel, milyen szervek által hajtja végre az adminisztráció megszervezését, belügynek számít, és nem a Pragmatica Sanctio folyamánya. Így Bosznia-Hercegovina igazgatását a két kormány által kötött szerződésben kellene szabályozni. Ezért javasolta, hogy fűzzék a tervezet 6. §-hoz, hogy

---

a formulázást, mintát a bosnyák ügy elintézésére nem fogunk találni”. Képviselőházi Napló VIII. kötet, 163. ülés, 1879. november 10. 46. p.

⁷⁶² KIRÁLYFI, 1911, 49. p. Korábbi művében még úgy vélte, hogy csak az annexió szüntette meg a tartományok közös ügyi jellegét. KIRÁLYFI, 1909, 4. p.

⁷⁶³ „*Das Doppelgesetz von 1880 hat (...) eine Kategorie von Gegenständen zu dualistisch gemeinsamen Angelegenheiten erklärt*”. REDSLOB, 1914, 234. p. Hasonlóan HERRNRITT, 1909, 237. és 256. p.

1882. december 31-ig marad hatályban. Tisza szerint azonban „a törvény ideiglenessége magában az occupatio természetében rejlik”.⁷⁶⁴

Öttevényi nem indokolta nézetét.⁷⁶⁵ Tihanyi érvelése azon alapult, hogy az 1867. évi XII. törvény nem kimerítően sorolta fel a közös érdekű ügyeket és –mivel ezen ügyek alapja a célszerűség- nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy más ügyeket is ilyennek minősíthessenek. Ez kizárólag a parlament hatásköre. Elismerte azonban, hogy Bosznia-Hercegovina ügye lényegesen különbözik a közös érdekű ügyekre nézve az 1867. évi XII. törvény 52. §-ban megállapított szabályoktól. A tartományok igazgatása ugyanis nem időről időre megkötendő szerződésen, hanem a közös tulajdonlás tényén alapul. Ezért a Bosznia-Hercegovina igazgatására vonatkozó szabályokat sem Ausztria, sem Magyarország nem módosíthatja egyoldalúan, míg a többi közös érdekű ügy kapcsán a közösséget bármely fél saját akaratából is megszüntetheti.⁷⁶⁶

Réz igyekezett cáfolni, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatása a közös elvek alapján intézendő ügyek közé tartozna. A területet közös szerv igazgatja, a vámügyet is beleértve. Az Osztrák-Magyar Bank hatályát is kiterjesztették Bosznia-Hercegovinára. Kifejti, hogy „Boszniára nézve még a hadügyi törvényhozás körébe eső ügyek is közös szerv által –a közös kormány által- intézendők”. Bosznia-Hercegovina szervezetét nem Ausztria és Magyarország között időről-időre születendő megegyezések határozzák meg. Vagyis az 1880. évi VI. törvény kevesebbet ad Magyarországnak, mint az 1867. évi XII. törvény a közös ügyekre nézve, ezért „lehetetlen Bosznia ügyét azon közös egyetértéssel elintézendő ügyek közé sorolni, amelyekben több jog van biztosítva önrendelkezési jogunk szempontjából, mint azon ügyekben, melyek közösek”. Ha például Magyarország meg kívánná változtatni a közös vámterületre vagy az Osztrák-Magyar Bankra vonatkozó szabályokat, akkor ezekben az ügyekben, Bosznia-Hercegovina vonatkozásában külön

---

⁷⁶⁴ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 167. és 169. ülés, 1879. november 14. és 18. 144-147. és 196-198. p.

⁷⁶⁵ ÖTTEVÉNYI, 1913, 223. és 246. p.

⁷⁶⁶ TIHANYI, 1911, 14-20. p. Réz szintén hangsúlyozta, hogy „a közös egyetértéssel elintézendő ügyek természete Boszniáétól tényleg különböző”. RÉZ, 1914, 182. p.

megállapodásokra lenne szükség. „Nem közös egyetértéssel intézendő ügy tehát Bosznia ügye, de igenis lényegesen alterálja a közös egyetértéssel elintézendő ügyeket”.⁷⁶⁷

6. Következtetések

Kállay már az 1896. augusztus 26-i közös minisztertanácson felvetette, hogy Bosznia-Hercegovinát a közös ügyekre megállapított elvek szerint kellene kezelni.⁷⁶⁸ Badeni és Goluchowski is egyetértett ezzel. A közös minisztertanács el is fogadta Kállay tervezetének erre vonatkozó pontját.⁷⁶⁹ A tartományok igazgatásáról szóló 1906. évi jelentés is, mint alapelvet szögezte le, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatását úgy kell kezelni, ahogyan a közös ügyeket.⁷⁷⁰ Mindebből lesűrhető, hogy az 1880. évi törvényeket nem úgy értelmezték, hogy azok Bosznia-Hercegovina igazgatását közös üggyé tették volna, hanem hogy a tartományok igazgatását a közös ügyekre nézve fennálló elvek szerint kell intézni.⁷⁷¹ Mindez azért lehetséges, mert az 1880. évi törvények kikerülték a választ arra a kérdésre, hogyan illeszkedik Bosznia-Hercegovina igazgatása a közös ügyek rendszerébe.⁷⁷² A törvényjavaslat indokolása csak annyit mondott, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatása „*közös külügyi és hadügyi actiónak lévén következménye*”.⁷⁷³ Az igazgatási törvények

---

⁷⁶⁷ RÉZ, 1914, 182-186. p.

⁷⁶⁸ „Es erübrige demnach nur, eine provisorische Lösung, die indessen von sehr langen Dauer sein könnte, zu finden. Dieselbe bestände darin, daß man, so paradoxal dies auch klingen möge, diese Provinzen als gemeinsame Angelegenheit erklären würde. Es wäre dies allerdings nur ein provisorischer Zustand, aber er würde der heutigen staatsrechtlichen Organisation der Monarchie entsprechen. Alle auf jene Provinzen Bezug habenden Angelegenheiten würden dann nach jenen Prinzipien behandelt werden, welche heute für die gemeinsamen Angelegenheiten gelten”. Protokoll des zu Wien am 26. August 1896 abgehaltenen Ministerrates für gemeinsame Angelegenheiten. SOMOGYI, 1991, 17-18. p.

⁷⁶⁹ Bosznia-Hercegovina „werden von nun an bis auf weiteres als eine gemeinsame Angelegenheit behandelt”.

⁷⁷⁰ Bericht, 22. p.

⁷⁷¹ Ez legfeljebb az osztrák kiegyezési törvény alapján igazolható, az 1867. évi XII. törvény alapján azonban semmiképpen sem.

⁷⁷² A közös pénzügyminisztérium Bosznia-Hercegovina igazgatásáról szóló 1906. évi jelentése konkrétan fogalmazott, mikor kijelentette, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatása bár a közös ügyekhez tartozik, a kiegyezési törvények nyilvánvalóan nem említik („zwar den gemeinsamen Angelegenheiten zugezählt sind, aber in der grundlegenden Gesetzgebung, die aus dem Jahre 1867 stammt, selbstverständlich nicht erwähnt sein könnten”). Bericht, 23-24. p.

⁷⁷³ Az 1878. évi október hó 17-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának Irományai IV. kötet, 323. p.

szerint Bosznia-Hercegovina igazgatását a közös ügyekre fennálló törvények „szellemében” kell kezelni. Más szóval a kiegyezési törvényeket tágan kellett értelmezni ahhoz, nehogy a tartományok igazgatása miatt új kiegyezési törvény alkotása legyen szükséges. Az 1879. április 4-i magyar minisztertanács is kijelentette, hogy el kell kerülni, hogy „*a monarchia két államának kormányai között formyszerű egyezmény köttessék*”.⁷⁷⁴

A tartományok igazgatása és a közös ügyek viszonya más-más problémát okozott az osztrák és magyar kiegyezési törvények alapján. Mivel az osztrák törvény eleve nem zárta ki újabb közös ügy keletkezését (hiszen nem a magyar Pragmatica Sanctióból vezette le a közös ügyeket), ezért náluk fel sem merült az a kérdés, ami a magyar kiegyezési törvény alapján a magyar alkotmányjog kardinális problémájává lett, vagyis, hogy közös ügy -e Bosznia-Hercegovina igazgatása vagy sem. Bosznia-Hercegovina igazgatása az osztrák kiegyezési törvény rendelkezései alapján egy újabb olyan ügyet jelentett, amelyet a Reichsratban képviselt királyságok és országok, valamint a magyar szent korona országai közösen intéztek. Az a tény sem ütközött az osztrák kiegyezési törvény határozataiba, hogy a megszállt területek igazgatásáról törvény rendelkezett, hiszen az osztrák kiegyezési törvény 36. §-a kifejezetten úgy rendelkezett, hogy azokat a közös ügyeket, amelyeket nem közös szervek intéznek, a két parlament által elfogadott egybehangzó törvények szabályozzanak. A megszállt tartományok igazgatásának rendezése tehát az osztrák kiegyezési törvénynek teljesen megfelelt.

Az 1867. évi XII. törvény viszont gyakorlatilag lehetetlenné tette a közös ügyek szaporítását anélkül, hogy magát a törvényt, vagy az alapjául szolgáló 1723. évi I. II. és III. törvényeket kifejezetten módosították volna, vagyis kifejezetten kijelentették volna, hogy megváltoztatják a kiegyezési törvény és a Pragmatica Sanctio közös ügyekre vonatkozó rendelkezéseit. Az 1867. évi XII. törvény ugyanis a Pragmatica Sanctio értelmezése révén ismert el bizonyos ügyeket közöseknek. Ahhoz tehát, hogy új közös ügy keletkezzen,

---

⁷⁷⁴MOL K 27 Miniszterelnökségi Levéltár Minisztertanácsai jegyzőkönyvek 29. csomó 1084/18. 1879. április 4.

kifejezetten módosítani kellett volna a Pragmatica Sanctiót vagy annak az 1867. évi XII. törvényben megállapított értelmezését.⁷⁷⁵

Az 1880. évi VI. törvény azonban egyáltalán nem módosított azon az értelmezésen, hogy a magyar alkotmányjog szerint csak az minősül közös ügynek, ami a Pragmatica Sanctióból folyik. Bosznia-Hercegovina igazgatása azonban nem a Pragmatica Sanctióból eredt, hanem nemzetközi szerződésben vállalt kötelezettség volt.⁷⁷⁶ A Pragmatica Sanctióból levezetett „közös biztosság” elvét nem lehetett Bosznia-Hercegovinára vonatkoztatni, mivel a Pragmatica Sanctio keletkezésekor Bosznia-Hercegovina még török uralom alatt állt, így a közös védelem elvét erre a területre még nem mondhatták ki. Mivel a török szuverenitás egészen 1909-ig fennmaradt, és a tartományokat utána sem kapcsolták a Monarchia egyik országához sem, így a Pragmatica Sanctio rendelkezéseinek hatálya egyáltalán nem terjedhetett ki rá, ezáltal a belőle fakadó rendelkezéseket sem lehetett alkalmazni. Ebből következően a magyar alkotmányjog szerint Bosznia-Hercegovina ügye a Pragmatica Sanctio és az 1867. évi XII. törvény alapján *sem lehetett közös ügy*.

A levéltári források alapján egyértelműen bizonyítható, hogy az 1880. évi törvények létrehozása a két kormány egyezkedései, tárgyalásai révén jött létre. Amint láttuk, ugyanez volt a helyzet az annexió előkészítése kapcsán is. Sőt, a bosnyák alkotmány elkészítése során is megfigyelhető ez az eljárás. Burián 1909. január 5-i levelében arról tájékoztatta Bienenrth osztrák miniszterelnököt, hogy az alkotmányt csak azután fogja a közös minisztertanács elé terjeszteni, miután a két kormány elfogadta a javaslatot.⁷⁷⁷ Az 1909. május 28-án a Ballhausplatzon tartott megbeszélés („*interne Besprechung*”) alkalmával Aehrenthal is kifejtette, hogy a leendő bosnyák

---

⁷⁷⁵ Tezner ezzel szemben azt hangoztatta, hogy az 1867. évi XII. törvény 8. §-a lehetőséget adott az uralkodó számára, hogy nemzetközi jogi aktus révén új közös ügyet hozzon létre. Példának a Berliini Szerződést hozta fel, amivel közvetve elfogadta, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatása új közös ügy. TEZNER, 1912, 405. p.

⁷⁷⁶ Egyetértek Samassa József Főrendiházban elhangzott véleményével. Főrendiházi Napló I. kötet, LXXX. ülés, 1880. február 7. 384-386. p.

⁷⁷⁷ „*erst nach vorhergehender Prüfung und Genehmigung durch die beiden Regierungen als fertige und feststehende Vorschläge des gemeinsamen Ministeriums werden angesehen können*”. Burián, Abschrift. KLEINWAECHTER, 1910, 157. p.

alkotmány részletkérdéseiben elsősorban a kormányok egyezzenek meg.⁷⁷⁸ Ez a forma hasonlít arra, ahogyan a két kormány a közös érdekű ügyeket intézte. Csakhogy a tartományok igazgatásáról nem időről időre megújítandó megállapodást kötöttek, hanem törvényt alkottak. Ráadásul nem a Berliini Szerződésre hivatkoztak jogalapként, hanem a kiegyezési törvényre.

A törvény 1. §-a viszont kifejezetten a tartományok ideiglenes közigazgatásáról rendelkezett, vagyis elvileg nem zárta ki, hogy bizonyos idő múlva új törvényt alkossanak. Amint láttuk, erre valóban történtek kísérletek. Az 1880. évi törvényeket tehát lehetséges egyfajta, az osztrák és a magyar kormány közötti megállapodásként értelmezni. A közös érdekű ügyekben hozott megállapodások elmaradása esetén az 1867. évi XII. törvény 68. §-a fenntartotta az ország önálló intézkedési jogát. Ezt az 1880. évi VI. törvény 5. §-a kifejezetten kizárta. Bosznia-Hercegovina esetében tehát nézetem szerint egy olyan új közös érdekű ügy keletkezett, amelynek elintézésénél eltértek az ilyen ügyekre az 1867. évi XII. törvényben előírt rendelkezések alkalmazásától.

7. Az 1880. évi törvények alkotmányjogi következményei

1. A közös minisztertanács hatáskörének módosulása. Az 1880. évi igazgatási törvények 1. §-a értelmében a megszállt tartományok ideiglenes igazgatását a közös minisztertanács vezette. Az 1880. évi VI. törvény 2. §-a ezen kívül még azt is kimondta, hogy az ideiglenes igazgatás elveinek és irányainak kidolgozását, valamint a vasútépítést meghatározó tanácskozások „a közös ministeriumban tartatnak”. Bár az 1879. április 24-i és május 1-i közös minisztertanácson elfogadott tervezetekben még szerepelt hasonló megállapítás, de az 1880. február 22-i R. G. B. l. 18. számú törvény erre

---

⁷⁷⁸ A részletek kidolgozását a két kormányra lehet bízni („könne in erster Reihe den beiden Regierungen überlassen bleiben”). HHStA PA I 6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1. „Die Sanktionierung und Kundmachung der Verfassung erfolgte erst, nachdem die Regierungen Oesterreichs und Ungarns ihre Zustimmung zu derselben erteilt hatten”. STEINBACH, 1910, 485. p.

vonatkozó rendelkezést mégsem tartalmazott.⁷⁷⁹ A bosnyák alkotmányt kihirdető pátens szintén leszögezte, hogy az uralkodó az igazgatás felelős vezetésével és felügyeletével a közös minisztertanácsot bízta meg.⁷⁸⁰

Az 1867. évi XII. törvény közös érdekű ügyekre vonatkozó rendelkezései nem tartalmaztak olyan megállapítást, hogy ezekkel az ügyekkel a közös minisztertanács nem foglalkozhat, viszont a 27. § kifejezetten úgy rendelkezett, hogy a közös minisztertanács csak közös ügyeket intézhet. Hasonló szabályozást tartalmazott az osztrák kiegyezési törvény is.⁷⁸¹ Az 1880. évi igazgatási törvények tehát egy közös érdekű (az osztrák kiegyezési törvény szóhasználata alapján dualisztikus) ügyre vonatkozóan biztosítottak hatáskört egy olyan szervnek, amelynek eredetileg, a két kiegyezési törvény szerint csak közös (pragmatikus) ügyekre volt hatásköre.⁷⁸²

Aligha meglepő, hogy a magyar Képviselőházban erőteljes bírálat érte a javaslat vonatkozó részét.⁷⁸³ A magyar kormánypárti képviselők is elismerték, hogy Bosznia-Hercegovinát olyan szerv kormányozza, amit eredetileg nem erre a célra hoztak létre.⁷⁸⁴ Ugyanakkor hangoztatták, hogy a megoldás nem sérti a dualizmust és a magyar állam alkotmányos önállóságát.⁷⁸⁵ Tisza Kálmán szerint csakis a közös minisztertanácsra lehetett bízni az igazgatást, más megoldás sértette volna az 1867. évi XII. törvényt.⁷⁸⁶ Lamp azt hangsúlyozta, hogy a közös minisztertanács (ami szerinte „*Reichsbehörde*”)

---

⁷⁷⁹ Az 1879. április 24-i közös minisztertanácscon szereplő tervezet 2. §-a szerint „*An allen jenen Berathungen, welche behufs Feststellung der Richtung und Principien dieser provisorischen Verwaltung im gemeinsamen Ministerium abgehalten werden, nehmen die Regierungen der beiden Staatsgebiete theil*”. Protokoll vom 24. April 1879. A május 1-i ülésen a „*nimmt das Ministerium theil*” fordulat került a mondat utolsó részébe, feltehetőleg azért, mert ez már kifejezetten az osztrák parlament elé terjesztendő javaslat szövege volt, így feleslegesnek tűnhetett a magyar kormányra való utalás. Protokoll vom 1. Mai 1879.

⁷⁸⁰ BERNATZIK, 1911, 1038. p.

⁷⁸¹ DANTSCHER, 1880, 298. p.

⁷⁸² RÉZ, 1914, 187. p.

⁷⁸³ Simonyi Ernő és Szilágyi Dezső felszólalásai. Képviselőházi Napló VIII. kötet, 164. ülés, 1879. november 11. 66. és 68. p. Hasonlóan Samassa József főrendiházi tag: „*Lehet-e oly ügyeket, a melyek ezen törvények helyes felfogásánál és inteniójánál fogva a monarchia két államának tartattak fenn, ezeknek jogköréből kivonni, hogy azok a közös kormányra bízassanak?*” Főrendiházi Napló I. kötet, LXXX. ülés, 1880. február 7. 384-386. p.

⁷⁸⁴ Éber Nándor, Dárday Sándor és Máriássy Sándor felszólalásai. Képviselőházi Napló VIII. kötet, 164. és 166. ülés, 1879. november 11. és 13. 81. 123. és 128. p.

⁷⁸⁵ Éles Henrik felszólalása. Képviselőházi Napló VIII. kötet, 168. ülés, 1879. november 17. 168. p.

⁷⁸⁶ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 168. ülés, 1879. november 17. 183. p. Hasonlóan gróf *Schmidegg János*. Főrendiházi Napló I. kötet, LXXX. ülés, 1880. február 7. 382-383. p. PLENER, 1911, 154. és 158. p.

jogállása azért új és különleges, mert eddigi tevékenységétől eltérően Bosznia-Hercegovina vonatkozásában közvetlen végrehajtó hatalommal ruházták fel, amit a neki alárendelt szerveken keresztül folytat és kapcsolatot teremt az uralkodó, a parlamentek és a tartományi kormányzat között.⁷⁸⁷

A közös minisztertanács hatáskörének bővülése még akkor is tény, ha Bosznia-Hercegovina igazgatásával a közös pénzügyminiszter volt megbízva. Sőt, nemcsak hatáskörbővülésről, hanem még annál is többről van szó: *új közös minisztertanács létrehozásáról*. 1909-ben vita folyt arról, hogy a közös minisztertanács szerepeljen-e a leendő bosnyák alkotmányban, mint legfelsőbb közigazgatási szerv, ahogyan azt az 1880. évi törvények is tartalmazták, vagy a közös pénzügyminiszter, ahogyan az a gyakorlatban, az 1879. február 26-i uralkodói kéziratban szerepelt.⁷⁸⁸ Az 1909. május 28-i megbeszélésen Roessler utalt rá, hogy lesznek olyan ügyek, amelyekben a közös minisztertanács döntése szükséges. Észlelték azonban, hogy a tervezetben nem konzekvensen használták a közös minisztertanács, a közös pénzügyminiszter, ill. pénzügyminisztérium fogalmakat. Ez pedig olyan banális problémákhoz vezethet, hogy a tartományi kormányzat ill. az autonóm intézmények nem fogják tudni, kinek címezzék beadványaikat.⁷⁸⁹ Éppen ezért a tervezet némely szakaszában különbséget tettek a közös minisztertanács, mint a közös miniszterek alkotta testület, ill. a tartományok legfelsőbb igazgatásával megbízott szerv, nevezetesen a közös pénzügyminiszter között. Vagyis a bosnyák alkotmány egyes szakaszaiban (TSz 1. és 39. §§) az 1880. évi törvényeknek megfelelően közös minisztertanács, míg másutt az 1879. évi uralkodói elhatározás szerint a közös pénzügyminiszter szerepelt (TSz 38. §).

Ez a megoldás azonban kiváltotta úgy az osztrák, mint a magyar kormány ellenkezését. Az 1909. szeptember 6-i délutáni megbeszélésen az osztrák kormány a közös minisztertanács bosnyák alkotmányban való megnevezése kapcsán el kívánt térni a közös külügyminisztériumtól származó

---

⁷⁸⁷ LAMP, 1911, 202. p. WURMBRAND, 1915, 40. p.

⁷⁸⁸ JUZBASIC, 1999, 269. p.

⁷⁸⁹ A bizonytalanságot mutatja, hogy a jegyzőkönyvbe több helyen ceruzával belejavítottak és a minisztérium kifejezést a miniszter szóra cserélték.

megjelöléstől („*Das mit der obersten Leitung der bosnisch-herzegovinischen Verwaltung betraute gemeinsame Ministerium*”). Helyette mindenütt egyszerűen a „*Das k. u. k. gemeinsame Ministerium*” jelölést kívánták alkalmazni, hivatkozva az 1880. évi törvényekre. Szerintük az 1879. évi kézirat csupán adminisztratív és technikai jellegű, ami nem változtathatja meg a törvényt. A magyar kormány egyik változatot sem fogadta el, ők a közös minisztertanács helyett mindenütt a közös pénzügyminiszter jelölést akarták látni, hivatkozva a gyakorlatra.⁷⁹⁰ Wekerle kifejtette, hogy a közös minisztertanács nem képez egy grémiumot, pusztán arról van szó, hogy a tartományok különböző igazgatási tevékenységei ellátásával különböző közös miniszterek lettek megbízva. Közös felelősségük azonban nincs.⁷⁹¹

Aehrenthal és Burián kompromisszumot javasolt. Aehrenthal szerint a közös miniszterek összességükben képezik Bosznia-Hercegovina legfelsőbb igazgatási szervét. Az 1879. évi uralkodói kéziratot megelőző javaslat szerint az uralkodó bízta Bosznia-Hercegovina igazgatásának irányítását az egyik közös miniszterre, aki az igazgatást a közös minisztertanács nevében fogja vezetni. Olyan megoldást kell találni, fűzte hozzá a közös külügyminiszter, ami megfelel a törvényeknek és a gyakorlatnak is, úgy, hogy eközben a status quo is fennmaradjon. Ez úgy lehetséges, hogy a bosnyák alkotmány érintett szakaszaiban precíz különbséget kell tenni az 1880. évi törvények értelmében Bosznia-Hercegovina legfelsőbb igazgatásával megbízott közös minisztertanács és a nevében az igazgatást ténylegesen ellátó közös pénzügyminiszter között.

„Der Vorsitzende schlägt daher vor, in den Gesetzentwürfen überall, dort, wo es sich lediglich um die Adresse der mit der Verwaltung heute tatsächlich betraute Zentralstelle handle, den Ausdruck ’Das mit der Führung der bosnisch-herzegovinischen Verwaltung betraute gemeinsame Ministerium’ zu setzen, während an all jenen Stellen, wo es sich um die oberste Leitung also um Fragen prinzipieller Natur handelt, im Sinne des Gesetzes, der Ausdruck: ’

---

⁷⁹⁰ Protokoll vom 6. September 1909. Az ügy politikai vonatkozásáról lásd JUZBASIC, 1999, 270. p.

⁷⁹¹ „*Es könnten daher die Begriffe der Solidarität und gemeinsamen Verantwortlichkeit auf das gemeinsame Ministerium auch keine Anwendung finden*”. Protokoll vom 15. September 1909.

das k. und k. gemeinsame Ministerium' zur Anwendung zu kommen hätte". Javaslatát elfogadták. A szeptember 15-i közös minisztertanácson Burián a közös külügyminisztérium által javasolt fordulathoz tért vissza, kiegészítve a közös miniszterre vonatkozó megjelöléssel. Aehrenthal a közös miniszter megnevezése kapcsán a 'legfelsőbb' („*oberste*") jelző kivételét javasolta, mivel szerinte azt az 1880. évi törvények értelmében csak a közös minisztertanácsra lehet használni.⁷⁹²

A közös minisztertanács megnevezéséről folyó polémia azért rendkívül fontos, mert Aehrenthal az 1880. évi törvényekre egészen nyíltan úgy hivatkozott, mint amelyek nem pusztán megváltoztatták a közös minisztertanács hatáskörét, hanem azzal, hogy megkülönböztették az 1867. évi törvények szerint a közös ügyekben tanácskozó közös minisztertanácsot az 1880. évi törvények által létrehozott, Bosznia-Hercegovina igazgatását legfelsőbb szinten irányító közös minisztertanácstól, tulajdonképpen új közös minisztertanácsot hoztak létre. Lamp tehát helyesen ismerte fel, hogy amikor a közös minisztertanács az 1880. évi törvények alapján Bosznia-Hercegovina legfelsőbb szintű irányítását végzi, tulajdonképpen egy terület legfelsőbb szintű közigazgatási szerveként jár el.

Ilyen jogkört az 1867. évi törvények –kiváltképp az 1867. évi XII. törvény- szándékosan nem biztosítottak a közös minisztertanács számára. Sőt, a magyar alkotmány még kormánynak sem tartotta. Azzal, hogy a bosnyák alkotmány létrehozása során a Monarchia felelős tényezői elfogadták, hogy a közös minisztertanács az 1880. évi törvények értelmezése alapján legfelsőbb szintű közigazgatási szerv, új, a kiegyezési törvényben nem szereplő hatáskörrel ruházták fel, tulajdonképpen megkettőzték a közös minisztertanácsot, amivel *egyértelműen módosították a kiegyezési törvények közös minisztertanácsra vonatkozó rendelkezéseit.*

2. *A közös pénzügyminiszter hatáskörének módosulása.* Az 1880. évi törvények egyáltalán nem tettek említést a közös pénzügyminiszterről.

---

⁷⁹² Protokoll vom 15. September 1909. A jelző végül a közös minisztertanács előtt sem szerepelt. BERNATZIK, 1911, 1038. p.

Bosznia-Hercegovina adminisztrációjának vezetésével az 1879. február 26-i „*Allerhöchste Entschliessung*” bízta meg a közös pénzügyminisztert. A dokumentum a „*betrauen*”, vagyis a megbíz, rábíz ígét használta.⁷⁹³ Az uralkodó tehát egy közös érdekű ügy intézésével bízta meg az egyik közös minisztert. A gyakorlatban már korábban is előfordult olyan eset, amikor egy közös szerv nem közös ügyet intézett.⁷⁹⁴ Önmagában a közös pénzügyminiszter hatáskörének bővülése nem lett volna ellentétes a kiegyezési törvényekkel, hiszen a magyar alig, az osztrák pedig egyáltalán nem tett említést a közös pénzügyminiszterről és hatásköréről.⁷⁹⁵

Az 1879. február 26-i pátens annyiban volt ellentétes a kiegyezési törvényekkel, amennyiben olyan hatáskörrel ruházta fel a közös pénzügyminisztert –nevezetesen egy közös érdekű ügy intézésével–amellyel a kiegyezési törvények alapján nem foglalkozhatott volna. A jogszabályi hierarchia adott korban is érvényesülő elve alapján egy uralkodói rendelet törvénnyel nem lehetett ellentétes. Egy közös érdekű ügyet csak egy újabb, a kiegyezési törvényeket módosító törvény ruházhatott volna egy közös miniszterre. Ebből adódóan az 1879. február 26-i uralkodói kézirat *törvényellenes* volt.⁷⁹⁶

3. *A delegációk hatáskörének módosulása.* Az 1880. évi igazgatási törvények 3. §-a főszabályként úgy határozott, hogy az igazgatás költségeit elsősorban a tartományok bevételeiből kell finanszírozni.⁷⁹⁷ „*Ha, és a mennyiben ez azonnal teljes mértékben elérhető nem lenne, - a rendes közigazgatás érdekében fedezendő összegekre vonatkozó előterjesztések a közös ügyekre nézve fennálló törvények értelmében, - a monarchia két felének*

---

⁷⁹³ Nachträge, 10. p.

⁷⁹⁴ A közös külügyminiszter, mint az uralkodóház minisztere funkciója. POLNER, 1901, 57. p. KMETY, 1911, 514. p. Valamint az 1908. február 25-én szentesített megállapodás a nemzetközi szerződések és konferenciák kapcsán követett eljárásról.

⁷⁹⁵ Elismeri a közös pénzügyminiszter hatáskörének kiszélesedését LAMP, 1911, 219. p. WURMBRAND, 1915, 140. p.

⁷⁹⁶ Elképzelhető, bár semmilyen forrás alapján nem igazolható, hogy Kállay ezért is törekedett arra, hogy törvény szabályozza ezt a helyzetet. Lásd a Kállay tervezetének 2. pontját. Kállay, Projekt.

⁷⁹⁷ Herrnritt említi, hogy a bosnyák költségvetés egyensúlyi helyzete miatt nem került sor arra, hogy a rendes igazgatás költségeinek fedezésére a közös költségvetésből („*aus gemeinsamen Mitteln*”) nyújtsanak támogatást. HERRNRITT, 1909, 256. p. Hasonlóan *Magyar Jogi Lexikon*, II. kötet, szerk. MÁRKUS Dezső, Pallas, Budapest, 1899, 256. p.

kormányával egyetértőleg állapítandók meg”.⁷⁹⁸ A törvény tehát homályban hagyta, hogy milyen szerepet szán Bosznia-Hercegovina igazgatása kapcsán a delegációk számára.⁷⁹⁹ Ferenc József viszont nyíltan fogalmazott, amikor leszögezte, hogy a delegációk semmilyen körülmények között sem szólhatnak bele a tartományok szervezetének kialakításába. Hatáskörük csak arra korlátozódhat, hogy a költségek megszavazása fejében felvilágosítást kérhetnek és előterjeszthetik kívánságaikat.⁸⁰⁰

Kállay 1896. évi tervezetének 9. pontja világosan szabályozta volna a delegációk hatáskörét Bosznia-Hercegovina igazgatása kapcsán. *„Das Budget der Landesverwaltung Bosniens und der Hercegovina wird von dem mit der letzteren betrauten gemeinsamen Ministerium verfaßt, den übrigen gemeinsamen und den Regierungen der beiden Staatsgebiete der österreichisch-ungarische Monarchie mitgeteilt, sodann der Beratung in gemeinsamen Ministerrathe unterzogen und nach derart bewirkter Feststellung der Ausgaben –État dieses Budgets gemeinsam mit den Erforderniss –État der übrigen gemeinsamen Verwaltungszweige den Delegationen zur Schlußfassung vorgelegt (werden soll –e két szó csak a jegyzőkönyvben szerepel).* Kállay az 1896. augusztus 30-i közös minisztertanácson megjegyezte, hogy a 26-i közös minisztertanács jegyzőkönyvében foglaltak nem felelnek meg az ott elfogadottaknak, mivel a

---

⁷⁹⁸ 22. 02. 1880. RGBl. 18. §. 3. *„Wenn und inwieweit dies nicht allsoogleich in vollem Maße erreichbar wäre, sind die Vorlagen hinsichtlich der zu bedeckenden Summen für die ordentliche Verwaltung im Sinne der bestehenden Gesetze für die gemeinsamen Angelegenheiten im Einvernehmen mit den Regierungen der beiden Theile der Monarchie festzustellen“.*

⁷⁹⁹ *„Ein verfassungsmäßiger Einfluß der Delegationen auf die Verwaltung Bosniens konnte weder in Theorie noch in Praxis festgestellt werden“.* BAUER, 1971, 118. p.

⁸⁰⁰ *„Seine Majestät gerufen beizufügen, daß selbst in ausschliesslich internen Angelegenheiten Bosnien's eine Einflußnahme der beiden Landesministerium, ja selbst der Delegationen oder sogar der Legislativen denkbar wäre und (...) wenn von beiden Reichshälften Zuschüsse verlangt werden, sei es solche, welche die Delegationen notiren können oder solche, wegen deren man an beide Legislativen appelliren (...). In einem solchen Falle sei es immerhin möglich, daß bei der Geldwilligung der Wunsch nach gewissen Maßregeln ausgesprochen werden, welche in Bosnien getroffen werden sollen. Dies könne jedoch nicht dazu führen, daß die Delegationen oder Legislativen irgendein Gesetzgebungsrecht oder Budgetbewilligungsrecht für Bosnien ausüben können. Sie können nur die verlangten Credite allerdings noch den ihren alle gewünschten Aufklärungen gegeben worden sind, sie können bezüglich der Administration Bosnien's Wünsche aussprechen, aber die Erfüllung dieser Wünsche bleibt Sache der gemeinsamen Regierung“.* Protokoll vom 26. November 1879. K. Z. 4/886. R. M. R. Z. 244. HHSa PA XL Interna Karton 290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878.

bosnyák költségvetést nem terjesztenék a delegációk elé határozathozatal végett, hatáskörük csupán az esetleges deficit fedezésére terjedne ki.⁸⁰¹

A hivatalos álláspontot minden bizonnyal tükröző, Bosznia-Hercegovina igazgatásáról kibocsátott 1906. évi jelentés szerint a delegációk csak közvetett befolyással rendelkeznek Bosznia-Hercegovina igazgatása tekintetében –hivatkozva arra, hogy a kiegyezési törvények csak az ott említett közös ügyekben biztosítottak jogot a delegációk számára. Ebből adódóan sem törvényhozó, sem a bosnyák költségvetés jóváhagyására vonatkozó joguk sincs. Hatáskörük terjedelme a közös minisztertanács delegációk előtti felelősségéig terjed.⁸⁰²

Bosznia-Hercegovina igazgatásának költségvetését, miután megszerezte a két kormány hozzájárulását, az uralkodó szentesítette, és csak ezután nyújtották be a delegációk elé, mint a közös haderő költségvetésének csatolmányát.⁸⁰³ *„Um hiezu die nötige Grundlage zu schaffen, wird als Annex zu dem gemeinsamen Budgetvoranschlag, welcher über den Okkupationskredit handelt, das bereits Allerhöchst sanktionierte bosnisch-hercegovinische Verwaltungsbudget für die gleiche Jahresperiode 'zur Information' den Delegationen vorgelegt*”. A tartományok területén lévő csapatok és létesítmények fedezésére szolgáló 'okkupációs hitel' a közös hadsereg költségvetésének részét képezte, s mint ilyet a delegációknak kellett megszavazniuk, de a bosnyák költségvetést a delegációk érdemben már nem módosíthatták.⁸⁰⁴ A Steinbach által említett ellenőrzési jogról

---

⁸⁰¹ Protokoll vom 30. August 1896. SOMOGYI, 1991, 22-23. és 38. p.

⁸⁰² *„Nur insofern das gemeinsame Ministerium ein verantwortliches Ministerium ist, steht den Delegationen das Recht zu, auch die bosnisch-hercegovinischen Angelegenheiten in den Bereich ihrer Verhandlungen zu ziehen*”. Bericht, 24 p. STEINBACH, 1910, 484-485. p. *„Eine Teilnahme an der Gesetzgebung war schon deshalb ausgeschlossen, weil diese Befugnis den Delegationen prinzipiell nicht zukam*”. OLECHOWSKI, 2001, 421 422. p.

⁸⁰³ *„Das bosnisch-hercegovinische Budget, und zwar sowohl des Erfordernisses als der Bedeckung der gesamten Verwaltung, hat bereits vorher nach eingeholter Zustimmung der beiden Regierungen die Allerhöchste Sanktion erhalten und bildet in dieser abgeschlossenen Form einen Annex der obigen Vorlage*”. Bericht, 24. p. OLECHOWSKI, 2001, 326. p.

⁸⁰⁴ Bericht, 24. p. Hasonlóan LINGG, 1890, 528. p. SCHMID, 1914, 22-23. p. CUPIC-AMREIN, 1987, 44. és 54. p. VRANKIC, 1998, 40. p. HEUBERGER, 2000, 2891-2392. p.

Az okkupációs hitel történetéhez: még 1878 tavaszán szavazták meg a delegációk a közös minisztertanács által kért 60 millió forint *„rendkívüli hadi szükségletet*”. Az összeg azonban nem fedezte Bosznia-Hercegovina megszállásának költségeit, ezért a közös minisztertanács november 23-án újabb 41. 720. 000 forintot, az 1879. évre pedig még 33. 560. 000 forintot kért. Az osztrák

(„*Kontrollrecht*”) éppen ezért csak erős jóindulattal beszélhetünk.⁸⁰⁵ A közös pénzügyminiszter a magyar delegáció 1904. február 15-i ülésén kijelentette, hogy a delegációnak „*nincsen alkotmányos hivatása arra, hogy a bosnyák budget fölött vitát folytasson és a zárszámadások sem tartozhatnak megvizsgálás szempontjából az országos bizottság elé*”. Gróf Tisza István magyar miniszterelnök egyetértett az elhangzottakkal és hozzáfűzte, hogy ilyen jogot csak újabb törvény adhatna a delegációk számára.⁸⁰⁶

Az igazgatási törvényjavaslat képviselőházi vitájában *Pulszky Ágost* hangsúlyozta, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatásának költségeit csak a

---

delegáció költségvetési bizottsága azonban elhatározta, hogy addig nem tárgyal a pénzről, amíg az annak alapjául szolgáló Berliini Szerződésről a Reichsrat nem döntött. Ezért a közös minisztertanács a javaslatot november 28-án visszavonta. Andrassy úgy próbálta megtörni a politikáját elutasító osztrák liberálisok ellenállását, hogy december 2-án a Bosznia-Hercegovinában állomásozó csapatok részére 33 és fél millió forintot kért, amit a közös hadsereg 1879. évi költségvetése részeként nyújtott be. Az osztrák delegáció végül 15 millió forintot szavazott meg december 7-én, hiszen akárhogy is elleneztek az osztrák liberálisok Andrassy politikáját, mégsem hagyhatták éhezni azokat a katonákat, akiknek bátorságát és hősiességét az Abgeordnetenhausban annyira magasztalták. A magyar delegáció december 14-én *Hegedüs Sándor* indítványára 20 millió forintot hagyott jóvá. MATLEKOVITS, 1894, 114-117. p. WERTHEIMER, 1913, 182-191. p. PLENER, 1921, 140-141. p. ODÖRFER, 1939, 73-87. p.

A megszállás költségeinek problémájához tartozott Széll Kálmán magyar pénzügyminiszter 1878. szeptember 28-i lemondása. Szeptember 20-án Tisza Kálmán magyar miniszterelnökhöz írt levelében így indokolta döntését: „*A szerencsétlen boszniai okkupáció, mely ellen mindig oly erősen kikeltem, tönkretesz az országot. A mobilizáció alkalmával, anélkül, hogy célját nekünk elárulták volna, kijelentettem számtalanszor, hogy 30 millión túl én előteremteni nem vagyok képes pénzt. Augusztus 19-ig nem mondtak semmit és azon jogos föltevésben voltam, hogy legfeljebb 50-60 millióval végleg befejezik a békés állásfoglalást. Félre lettem vezetve –megengedem bona fide történetmegmondtam minden alkalommal, az országot pénzügyileg tönkretesz, mert oly nagy költséggel és permanens terheléssel járó akció. Nem hallgattak rám. Én nem bírom, és mert nem bírom a magam módja szerint, nem akarom előteremteni a további szükségletet, sőt a novemberit sem, mert én csak desperátus pénzügyi rendszabályok lehetőségét látom már, ezekhez pedig én nem nyúlok*”. SÁRKÁNY, 1943, 61. p. Tisza egyetértett Széll indokaival: „*Szükségét éreztem vele együtt annak, hogy óvakodnunk kell, nehogy azok (a költségek) a legszükségesebbeken felül terjedjenek és épen ezért egyéni nézetemként azt fejeztem ki, hogy illető helyen fejezzük ki határozott nyíltsággal, hogy szükséges ezen költségeket az elkerülhetetlenek korlátai közé szorítani és hogy szükséges magát az elvállalt ideiglenes közigazgatást úgy berendezni, hogy ebből ha háramlik is, nagyon csekély teher háramolják a monarchia két államának pénztárára*”. MATLEKOVITS, 1894, 184. p.

Széll „*Bosznia megszállását nem ellenezte és azokat a költségeket, amelyek Berlinben a monarchiára ruházott megbízás teljesítéséhez szükségesek voltak, készségesen folyósította a közös kormány részére. A katonai körök megismétlődő új és új pénzkövetelései azonban azt a benyomást keltették benne, hogy messzemenő terveik vannak, amelyek a magyar pénzügyek rendbehozatalának érdekében megindult és sikeresen folytatott fáradozásainak gyümölcseit meg fogják semmisíteni, ezért pedig nem akart felelősséget vállalni és lemondott*”. Széll lemondását követte az egész magyar kormány lemondása. GRATZ, I. 1934, 178. p. Wertheimer hangsúlyozta, hogy Széll a lemondással Andrassy politikáját támogatta. Megakadályozta a katonai körök Bosznia-Hercegovina megszállásán túlmenő kívánalmait. „*Der ehemalige ungarische Finanzminister hegt noch heute die feste Überzeugung, daß nur allein sein Rücktritt die militärischen Kreise veranlaßte, dem Marsche auf Salonichi zu entsagen und demgemäß ihre übermäßigen Geldforderungen herabzusetzen*”. WERTHEIMER, 1913, 172. p. Hasonlóan SÁRKÁNY, 1943, 64-66. p.

⁸⁰⁵ STEINBACH, 1910, 484. p.

⁸⁰⁶ KMETY, 1911, 146. p. Ferdinandy szerint a rendes kiadások költségvetése a delegációk által „*tárgyaltatik*”. FERDINANDY, 1892, 179. p. Kijelentése azonban a források alapján nem igazolható.

törvényhozás állapíthatja meg, mivel a delegációk hatáskörének bővítését jelentené, ha a költségekre vonatkozó előterjesztést eléjük utalnák és ott szavaznák meg. Attól tartott, hogy a delegációk hatásköre annyira kibővül, hogy a megszállt területek vonatkozásában parlamentként fognak működni, amiből könnyen összbirodalmi törvényhozás nőhet ki.⁸⁰⁷ Simonyi Ernő az 1867. évi XII. törvény 17. 37. és 40. §§-ra hivatkozva zárta ki annak lehetőségét, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatásának költségeit a delegációk hatáskörébe utalják.⁸⁰⁸ A kormány és a kormánypárti képviselők szerint a javaslat csak annyit hagy a delegációk hatáskörében, amennyi feltétlenül szükséges. Mivel álláspontjuk értelmében Bosznia-Hercegovina igazgatása a közös külügyi és hadügyi akció következménye, így a költségek tekintetében a fennálló törvények az irányadók. Igaz, Jókai Mór is úgy találta, hogy a javaslat nem tartalmazza egyértelműen, hogy a közös minisztertanács a Bosznia-Hercegovinára vonatkozó költségeket a delegációk elé fogja terjeszteni.⁸⁰⁹

Az Abgeordnetenhaus bizottságában is vita folyt a költségek kezelésének módjáról. Azok, akik Bosznia-Hercegovina igazgatását a már létező közös ügyekhez sorolták, az igazgatásra fordítandó összes kiadás megszavazásának jogát a delegációk számára kívánták biztosítani. E felfogás alapján, ha a tartományok bevételei nem fedeznék a kiadásokat, a két kormány egyetértésével egy külön javaslatot nyújtsanak be a delegációk elé.⁸¹⁰ A kormánynak a parlamenttől csak néhány, taxatív felsorolt beruházás fedezetét kellene kérnie. Ez megoldaná azt a terminológiai problémát, hogy mi számít a 'rendes igazgatás' és mi a 'beruházás' kategóriájába. Mások azt javasolták,

---

⁸⁰⁷ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 165. ülés, 1879. november 12. 96. p. Hasonlóan gróf Schmidegg János. Főrendiházi Napló I. kötet, LXXX. ülés, 1880. február 7. 382-383. p.

⁸⁰⁸ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 164. ülés, 1879. november 11. 66-67. p. Osztrák részről *Nikolaus Dumba* fejezte ki aggodalmait a delegációk hatáskörének kiszélesítése miatt. Fur viszont éppen azt hiányolta, hogy a javaslatban nem egyértelmű, hogy milyen szerv fog törvényeket alkotni Bosznia-Hercegovina számára. SPA 9. ülés, 42. ülés, 1880. február 3. 1158. és 1168. p.

⁸⁰⁹ Tisza Kálmán, Dárday Sándor, Máriássy Sándor és Jókai Mór felszólalásai. Képviselőházi Napló VIII. kötet, 165. és 166. ülés, 1879. november 12. és 13. 91. és 105. ill. 123. és 127. p.

⁸¹⁰ „die notwendigen Summen mittelst abgesonderter Vorlagen, welche im Einvernehmen mit den Regierungen beider Ländergebiete der Monarchie festzustellen sind, im Sinne der bestehenden Gesetze über die gemeinsamen Angelegenheiten bei den gemeinsamen Delegationen anzusprechen”. PLENER, 1911, 160. p.

hogy a delegációk hatásköre csak bizonyos összegig terjedjen; azon túl minden kiadásról a törvényhozás gondoskodik.

Volt olyan nézet is, miszerint a költségek fedezetét nem a delegációknak, hanem a két törvényhozásnak kellene jóváhagynia.⁸¹¹ Ernst Plener, a bizottság előadója szerint a javaslat vonatkozó rendelkezése megfelel annak a logikának, hogy ha a közös minisztertanács vezeti a tartományok igazgatását, akkor neki kell felelősséget vállalnia a költségekért, amit a fennálló törvény értelmében csak a delegációkkal szemben tehet meg. A fennálló törvényekből folyó felelősség következményeként, ha nem is jóváhagyás, de mindenesetre bemutatás végett a közös minisztertanács be kell, hogy nyújtsa a tartományok igazgatására fordított kiadásokra vonatkozó tervezetét.⁸¹²

Dantscher a hivatalosnak tekinthető állásponttal szemben a delegációk Bosznia-Hercegovina igazgatására vonatkozó teljes törvényhozó hatáskörét próbálta bebizonyítani. Úgy vélte, a delegáció, mint osztrák-magyar népképviselői szerv, egyedül jogosított arra, hogy kifejezze a közös népakaratot. Bosznia-Hercegovina a „*osztrák birodalmi ügy*”, ilyen ügyben pedig csak a delegáció hozhat érvényesen törvényt. Az 1880. évi törvényeket csak annyiban tekintette érvényesnek és hatályosnak, amennyiben azokat birodalmi törvényeknek lehet tekinteni.⁸¹³ Hasonlóan nyilatkozott Andrassy is az 1878. augusztus 24-i közös minisztertanácson: szerinte, mivel Bosznia-

---

⁸¹¹ Hasonló felfogást képviselt a Herrenhaus bizottságának jelentése, amely hangsúlyozta, hogy a képviselőtestületek hatáskörét Bosznia-Hercegovina igazgatása kapcsán nem lehet mellőzni, mivel jelentős áldozatokat hoztak és fognak hozni a megszállt tartományok érdekében. 35 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Herrenhauses –IX. Session.

⁸¹² „*In den ersten Paragraphen werden zur Konstruktion der Rechtsverhältnisse Bosniens zwei Grundsätze aufgestellt. Der eine Grundsatz ist, daß die Verwaltung von der gemeinsamen Regierung geführt werden soll. Nun ist die gemeinsame Regierung in Bezug auf ihre gesammte Amtsführung, also auch in Bezug auf diese ihr nun übertragene Tätigkeit den Delegationen verantwortlich. Sie wird daher voraussichtlich, um dieser Verantwortlichkeit in Bezug auf die bosnische Verwaltung nachzukommen, einen Verwaltungsbericht sowie das Landesbudget, wenn auch nicht zur Votierung, so doch zur Kenntnisnahme den Delegationen vorlegen*”. PLENER, 1911, 161. p.

⁸¹³ „*Insoweit diese Verwaltung der fremden Provinzen –z. B. auf wirtschaftlichen Gebiete- durch den constitutionellen österreichisch-ungarischen Reichswillen und die verfassungsmäßige Verordnung erfolgen soll, können zur Mitwirkung an der provisorischen Gesetzgebung durch das Reich und zur Controle der Reichsverwaltung nur die österreichisch-ungarische Reichsvolksvertretungsorgane –weiterer Reichstag und Delegation- herangezogen werden*”. DANTSCHER, 1880, 296. 301. és 310. p. „*wenn supponirt wird, dass dieses Gesetz vom weiteren Reichstage unter Mitwirkung der das gemeinsame Ministerium vertretenden Einzelstaatsministerien (also von diesen als Reichsorgane) geschaffen*”. DANTSCHER, 1901, 9. és 21. p.

Hercegovina megszállása közös ügy, egyértelmű, hogy a delegációk rendelkeznek a törvényhozó hatáskörrel.⁸¹⁴ Redlich is azt hangoztatta, hogy az osztrák kiegyezési törvény alapján Bosznia-Hercegovina ügyében a delegációnak kellene törvényt alkotni –így az uralkodó annexiós nyilatkozatát is becikkelyezni- és csak az eltérő magyar kiegyezési törvény miatt szükséges ezt a jogot a két parlamentnek átadni.⁸¹⁵ Réz, Lamp, és Pál úgy vélekedett, hogy az 1880. évi VI. törvény kiszélesítette a delegációk hatáskörét. Utóbbi kettő egyenesen azt hangoztatta, hogy a delegációk jogalkotó tényezőkké váltak Bosznia-Hercegovina vonatkozásában.⁸¹⁶

Milyen értelemben beszélhetünk a delegációk hatáskörének bővüléséről? Ha Bosznia-Hercegovina igazgatása közös ügy lett volna, akkor a vele kapcsolatos minden kérdésben a delegációk rendelkeztek volna hatáskörrel. Azonban az 1880. évi törvények nem így rendelkeztek, egyáltalán nem is említették a delegációk hatáskörét, annál inkább a két kormány jogait. Ha azonban elfogadjuk, hogy Bosznia-Hercegovina igazgatása a közös érdekű ügyek kategóriájába tartozott, úgy valóban megállapítható a *magyar* delegáció hatáskörének kiszélesedése, hiszen az 1867. évi XII. törvény csak az ott felsorolt közös ügyekben biztosított hatáskört *a magyar* delegációnak.

Ha azonban az osztrák kiegyezési törvény szemszögéből vizsgáljuk *az osztrák delegáció* hatáskörének kérdését, éppen ellenkező eredményre jutunk, mivel az osztrák kiegyezési törvény törvényhozó jogkört biztosított a delegációknak és *minden* közös ügyben –tehát abban is, ami az osztrák kiegyezési törvényben nem szerepelt- hatáskört juttatott a delegációnak. Ez

---

⁸¹⁴ Protokoll vom 24. August 1878. HEGEDÜS, 1941, 216. p.

⁸¹⁵ „Im Grunde genommen ist aber auch diese verfassungsmäßige Zustimmung zu dem Annexionsakte des gemeinsamen Monarchen ausschliesslich eine gemeinsame Angelegenheit und nach der Fassung des österreichischen Gesetzes vom 21. Dezember 1867. R. G. Bl. Nr. 146, (...) insbesondere nach den Bestimmungen des § 6., kann es keinem Zweifel unterliegen, daß die verfassungsmäßige Zustimmung zu dem kaiserlichen und königlichen Souveränitätsakte vom 5. Oktober 1908. als eine gemeinsame Gesetzgebungsangelegenheit verfassungsmäßig durch die beiden Delegationen zu erfolgen hätte”. „Die Tatsache, daß in dem ungarischen Gesetzartikel XII. ex 1867 in vollem Widerspruch zu dem österreichischen Gesetze die Delegationen als bloße Ausschüsse der betreffenden Parlamente konstruiert werden und daß ihnen ein Gesetzgebungsrecht nach ungarischer Fassung nicht zusteht (...) ist nun der Grund dafür, daß hier im Falle der Annexion von Bosnien und der Hercegovina von vornherein die Funktion der verfassungsmäßigen Zustimmung der Legislativen der beiden Staaten überwiesen worden ist”. Redlich, Bericht.

⁸¹⁶ RÉZ, 1914, 187. p. LAMP, 1911, 189-190. és 221-222. p. PÁL, 1913, 61. p.

alapján viszont az osztrák delegáció hatáskörének *csökkenéséről* beszélhetünk, hiszen az 1880. február 22-i RGBl. 18. számú törvény úgy határozott, hogy csak a rendes közigazgatás érdekében fedezendő összegekre vonatkozó előterjesztéseket kell a delegációk elé benyújtani, ráadásul nem döntéshozatal, hanem csak betekintés végett.⁸¹⁷ Az 1880. évi igazgatási törvények következtében tehát a magyar delegáció hatásköre az 1867. évi XII. törvényben foglaltakhoz képest bővült, az osztrák delegáció hatásköre viszont az osztrák kiegészítési törvényben foglaltakhoz képest csökkent.

4. *A két kormány és parlament hatáskörének módosulása.* Az 1880. évi igazgatási törvények leginkább a két kormány és parlament számára biztosítottak jogokat. Ezt a legnagyobb nyomatékkal az 5. § tartalma fejezte ki, de tulajdonképpen a törvények létrehozásának a célja a két kormány és a parlamentek jogainak a biztosítása volt.⁸¹⁸ Az 1880. évi VI. törvény 1. §-a felhatalmazta, illetőleg utasította a kormányt, *„hogy Bosznia és Hercegovinának a közös ministerium által vezetendő ideiglenes közigazgatásába alkotmányos felelősség mellett befolyjon”*. A 2. § szerint *„a ministerium részt vesz mindazon tanácskozásokban, melyek ezen ideiglenes közigazgatás irányának és elveinek megállapítása, valamint vasutak építése céljából, a közös ministeriumban tartatnak”*. A 3. § biztosította a két parlament számára a jogot, hogy az állandó beruházásokra (vasutak,

---

⁸¹⁷ *„Im Budgetausschuss der österreichischen Delegation wurde nun die Frage aufgeworfen, ob das bosnische Budget bloss 'zur Information der Delegation' oder zur Beschlussfassung vorgelegt sei. Der Ausschuss entschied sich für das erstere”*. LINGG, 1890, 527. p. *„Nach dem österreichischen Standpunkte müßte grundsätzlich das gesamte Budgetrecht für die –einen neuen Bestandteil der gemeinsamen Angelegenheiten bildende –Verwaltung des Neulandes ipso jure in die Kompetenz der Delegationen fallen. Statt dessen aber wurde durch das Gesetz vom 22. Februar 1880, bezw. durch dessen Aufnahme in die bosnische Verfassung nur ein geringer Teil des auf Bosnien bezüglichen Budgetrechtes den Delegationen überlassen, nämlich die Budgetierung der laufenden, durch die Eigeneinnahmen des Landes nicht gedeckten Kosten. (...) Die Delegationskompetenz erfuhr also vom Standpunkte der ungarischen Verfassung aus betrachtet, eine Erweiterung, von jenem der österreichischen Verfassung aus eine Einschränkung”*. LAMP, 1911, 221. p.

⁸¹⁸ Ezt a magyar törvényjavaslat indokolása is hangsúlyozta. *„De midőn e törvényjavaslat ezt (ti. a tartományok közös minisztertanács általi igazgatását) elismeri, egyúttal utasítja a két kormányt befolyásának felelősség mellett gyakorlására, és ily módon biztosítja a két törvényhozásnak ellenőrzési jogát, indirecte a közigazgatás mindennapi teendőire nézve, és a mindennapi közigazgatás költségeire nézve is. (...) A 4. §-ban továbbá biztosítja a törvényhozások befolyását azon ügyek szabályozására nézve, melyek a monarchia két államának pénzügyeire és államgazdászati viszonyaira befolyást gyakorolhatnak”*. Az 1878. évi október hó 17-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának Irományai IV. kötet, 323. p. Az osztrák törvényjavaslathoz nem csatoltak indokolást. 13 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses –IX. Session.

középitkezések és egyéb rendkívüli kiadások) csak törvény adhatott felhatalmazást. A 4. § értelmében ugyanilyen módon kellett megállapítani a vám –és pénzrendszerre, valamint az azonos tartalmú osztrák és magyar törvények által meghatározott közvetett adókra vonatkozó szabályokat.⁸¹⁹ A delegációk hatáskörének módosulása kapcsán már említésre került, hogy az uralkodó a tartományok rendes költségvetését is csak a két kormány jóváhagyása után szentesítette. Az 1879. évi LII. és az 1879. december 20-i RGBl. 136. számú törvények egyéb konkrét intézkedéseket tartalmaztak a kormányok jogaira vonatkozóan.⁸²⁰

Szilágyi Dezső szerint a javaslat nem tartalmazta pontosan, hogy mire terjed ki a kormány és a parlament befolyása. Úgy vélte, a befolyást kifejezetten az igazgatás szervezetére és rá vonatkozó anyagi és eljárási szabályok alkotásában való közreműködésre kellett volna kimondani. *Török Kálmán* a magyar kormány beleegyezési jogát hiányolta, aminek következtében nem lesz képes megakadályozni a közös minisztertanács magyar érdekekkel és alkotmánnyal ellentétes tevékenységét. Molnár Aladár azt kifogásolta, hogy a kormányt nem lehet majd felelősségre vonni, ha a tanácsát vagy javaslatát nem fogadják el.⁸²¹ Tisza Kálmán azt válaszolta, hogy a magyar kormány befolyása Bosznia-Hercegovina igazgatására biztosított, nélküle elvi döntések nem születhetnek. Szerinte a javaslat még több jogot biztosít a magyar kormány számára, mint az 1867. évi XII. törvény 8. §-a a

---

⁸¹⁹ 22. 02. 1880. RGBl. 18. § 1. „Das Ministerium ist (...) ermächtigt, beziehungsweise angewiesen, auf die durch das gemeinsame Ministerium zu leitende provisorische Verwaltung Bosniens und der Herzegowina unter verfassungsmäßiger Einfluß zu nehmen”. § 2. „Insbesondere hat die Feststellung der Richtung und Prinzipien dieser provisorischer Verwaltung und die Anlage von Eisenbahnen im Einvernehmen mit den Regierungen der beiden Ländergebiete der österreichisch-ungarischen Monarchie zu erfolgen”. § 3. „Insofern jedoch die Verwaltung Bosniens und der Herzegowina für bleibende Investitionen, die nicht in den Bereich der laufenden Administration gehören, wie für Eisenbahnen, öffentliche Bauten oder ähnliche außerordentliche Ausgabsposten finanzielle Leistungen der Monarchie in Anspruch nehmen sollte, dürfen solche Leistungen nur auf Grund von in beiden Teilen der Monarchie übereinstimmend zu stande gekommenen Gesetzen gewährt werden”. § 4. „Auf demselben Wege sind die Grundsätze festzustellen, nach welchen die nachfolgenden Angelegenheiten in Bosnien und der Herzegowina geregelt und verwaltet werden sollen: 1. die Zolleinrichtungen; 2. diejenigen indirekten Abgaben, welche in beiden Teilen der Monarchie nach vereinbarten gleichartigen Gesetzen gehandhabt werden; 3. die Münzwesen”.

⁸²⁰ Lásd 3. 4. 5. 10. és 12. §§.

⁸²¹ Képviselőházi Napló VIII. kötet, 164. és 167. ülés, 1879. november 11. és 14. 79. 137-138. és 149. p. megjegyzendő, hogy Salamon Ferenc azt tanácsolta Andrássynak, hogy se a közös minisztertanács, se a „külön minisztériumok” ne gyakoroljanak közvetlen befolyást a tartományok kormányzatára. TÖMÖRY, 1966, 896. p.

külgügyek tekintetében, hiszen ott még annyi sincs, hogy a magyar kormányfő nélkül nem lehet tanácskozni.⁸²²

Az Abgeordnetenhaus vitájában Fur hívta fel a figyelmet arra, hogy az osztrák kiegyezési törvény semmilyen beleszólási jogot nem biztosított az osztrák kormány számára a közös ügyekben, így tulajdonképpen az osztrák kormánynak semmilyen jogalapja nem volt arra, hogy bármilyen csekély befolyást gyakoroljon Bosznia-Hercegovina igazgatására. Emiatt kellett megváltoztatni a törvényjavaslat 1. §-ban eredetileg szereplő, a közös ügyekre nézve fennálló törvény „értelmében” („*im Sinne*”) kifejezést a „szellemében” kifejezésre („*im Geiste*”).⁸²³ Az Abgeordnetenhaus bizottsága az igazgatás alapvető ügyeiben és a vasút kérdésében kifejezetten döntési jogot kívánt biztosítani a két kormány számára. Vagyis azt szerette volna elérni, hogy a legfontosabb ügyekben a közös minisztertanács csak a két kormány egyetértésével hozhasson döntést.⁸²⁴ A Herrenhaus bizottságának jelentése pedig azt hangsúlyozta, hogy a törvénynek garanciát kell nyújtania, hogy a két „*birodalomfél*” befektetéseit ne lehessen parlamenti hozzájárulás nélkül meghozni.⁸²⁵

A két kormány és a parlament hatáskörének kérdése a bosnyák alkotmány létrehozása során újra felmerült. Problémaként főleg a két kormánynak a TGy határozataihoz való hozzájárulása vetődött fel.⁸²⁶ A magyar kormány álláspontja szerint a két kormány hozzájárulása már a TGy elé kerülő javaslatokhoz is kellene. A TGy által elfogadott javaslat érvényességéhez pedig, még az uralkodó szentesítése előtt, újra be kellene szerezni a két kormány jóváhagyását. Burián támogatta a magyar álláspontot. Aehrenthal hozzáfűzte, hogy amennyiben valamely kormány késlekedne a

---

⁸²² Képviselőházi Napló VIII. kötet, 165. ülés, 1879. november 12. 96. p.

⁸²³ Ezt egyébként az Abgeordnetenhaus bizottsági jelentése is kiemelte. PLENER, 1911, 158. p. Fur kifogásolta továbbá azt is, hogy a javaslat nem állapítja meg, hogy szükséges-e a bosnyák költségvetés elfogadásához a két kormány jóváhagyása vagy sem. Amint láttuk, az 1880. évi törvények 3. §-a biztosította a kormányok számára a bosnyák költségvetés megállapításához az egyetértési jogot, tehát kifogása alaptalan volt. SPA 9. ülés, 42. ülés, 1880. február 3. 1169. p.

⁸²⁴ PLENER, 1911, 159. p.

⁸²⁵ 35 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Herrenhauses –IX. Session.

⁸²⁶ Lásd az 1909. május 28-i és június 3-i tanácskozások jegyzőkönyveit. HHStA PA I 6. Kabinet des Ministers 638 VIII. c 12/1.

válással, a közös pénzügyminiszter terjessze a az ügyet a közös minisztertanács elé. Javaslátát elfogadták.⁸²⁷ A magyar kormány javaslata végül bekerült a TSz szövegébe.⁸²⁸

Dantscher a Gesamtmonarchie elvéből kiindulva elutasította, hogy az osztrák és magyar kormánynak jogában állt volna a Bosznia-Hercegovina igazgatására vonatkozó törvényjavaslatokat a két parlament elé terjeszteni, ill. hogy azoknak joguk lett volna a javaslatokat elfogadni.⁸²⁹ Egyedül a közös minisztertanácsot, mint közös kormányt tartotta felelősnek Bosznia-Hercegovina igazgatása tekintetében. Ha a két kormány beleszólási jogot kapna Bosznia-Hercegovina igazgatására, akkor a közös minisztertanács nekik tartozna felelősséggel, és nem a „*birodalom törvényhozó testületeinek*”.⁸³⁰ A két parlament csak arra kötelezheti a két kormányt, hogy érdekeiket a közös minisztertanács tudomására hozzák.⁸³¹ Felfogása szerint ezért úgy a javaslatról

---

⁸²⁷ Protokoll vom 6. September 1909.

⁸²⁸ TSz 37-38. §§.

⁸²⁹ „*Merkwürdiger Weise hat nicht die Reichsregierung welche occupirte, bisher verwaltete und für diese Verwaltung verantwortlich ist diesen Gesetzentwurf über die Gesetzgebung und Verwaltung in den occupirten Provinzen den gemeinsamen Volksvertretungskörpern unterbreitet, die Regierungen der beiden Sonderstaaten, die kaiserlich cisleithanische Regierung und das königlich ungarische Ministerium brachten je eine ihrem Inhalte nach identische Regierungsvorlage betreffs der Verwaltung der occupirten Provinzen durch die Gesamtmonarchie in den Staatsparlamenten der souveränen Sonderstaaten ein! Der grosse Irrthum (...) hat auch hier zu dem staatsrechtlich und praktisch Unmöglichen geführt, die Bildung des österreichisch-ungarischen Staatswillens –des gemeinsamen Gesetzes– für Bosnien und die Herzegowina entstehen lassen zu wollen durch die Parlamente zweier Staaten, welche rücksichtlich dieser Provinzen gar keine Willen zu äussern haben*”. „*Der Gesetzentwurf über die Verwaltung der occupirten Provinzen konnte daher der Natur der Sache nach, und gemäss der Ausgleichsgesetzgebung nur dem weiteren Reichstage, eventuell der Delegation, und zwar von dem gemeinsamen Ministerium vorgelegt werden*”. DANTSCHER, 1880, 288. és 296. p.

⁸³⁰ „*Wenn das gemeinsame Ministerium diejenigen Anschauungen und Weisungen der Sonderministerien befolgen und ausführen müsste, welche diese vom Standpunkte des Sonderinteresses ihrer Staaten für die Leitung der gemeinsamen Angelegenheiten aussprechen, dann könnte nur das gemeinsame Ministerium den Sonderstaatsministerien verantwortlich sein, nicht aber der österreichisch-ungarischen Volksvertretung und ihrem Stellvertreter; diese aber müssten dann politisch und rechtlich für den Inhalt der Akte und für die Amtsführung des gemeinsamen Ministeriums den gemeinsamen gesetzgebenden Körperschaften der Gesamtmonarchie verantwortlich sein*”. DANTSCHER, 1880, 290-292. p.

⁸³¹ „*Das Unorganische und staatsrechtlich Unmögliche also, dass die Staatsparlamente der beiden Sonderstaaten mitwirken an der Schaffung der objectiven Rechtsnormen für die (provisorische) Gesetzgebung und Verwaltung des Staates Oesterreich-Ungarn in den durch ihn occupirten Provinzen, kann auch nicht zu einem staatsrechtlich Möglichen und Organischen erhoben werden durch die Behauptung, die Parlamente der Sonderstaaten wirkten nur mit an der Gesetzgebung über den Einfluss der Sonderregierung auf die Gesetzgebung und Verwaltung in den occupirten Provinzen. Denn in diesem Falle könnte der Inhalt eines wirklich cisleithanischen und ungarischen Gesetzes über die Verwaltung Bosniens und der Herzegowina nur die Verpflichtung der Regierungen der Staaten Cisleithanien und Ungarn aussprechen, die Interessen der Einzelstaaten –da diese indirect durch die Verwaltung Bosniens und der Herzegowina seitens der österreichisch-ungarischen Reiches berührt*

szóló bizottsági jelentés, mint maga a törvény alkotmányjogi lehetetlenség és alkotmányellenes.

„Es ist aber unmöglich, dass eine durch Action des Gesamtstaates entstehende öffentliche Reichsangelegenheit erst durch den Willen –das heißt durch die Gesetze- der Sonderstaaten zu einer solchem gemeinsamen Reichsangelegenheit gemacht werde, dass daher dieses ungarische und cisleithanische Gesetz 'den Kreis der gemeinsamen Angelegenheiten erweitert', es ist unmöglich, dass die Regierungen der Sonderstaaten als solche in derselben staatsrechtlichen Eigenschaft im Bundesstaate wieder Reichsorgane seien und bei der Reichsgesetzgebung und in der Verwaltung der Reichsangelegenheiten mitwirken, oder dass sie gar die 'lebendigeren Träger' der Reichstaatsgewalt vorstellen, und daher durch das bosnische Verwaltungsgesetz Cisleithaniens 'die diesseitige Regierung zu einer ihr bisher nicht zustehenden Aufgaben berufen' werde”.

*„Es ist daher eine staatsbegriffliche und staatsrechtliche Unmöglichkeit, dass etwa die souveränen Einzelstaaten Ungarn und Cisleithanien Gesetze identischen Inhaltes über die Verwaltung der occupirten Provinzen seitens des Reiches schaffen. Solche cisleithanische und ungarische Staatsgesetze mit übereinstimmenden Inhalte über die Verwaltung der occupirten Provinzen wären daher rechtlich vollkommen ungiltig und unwirksam”.*⁸³² Redlich, mivel eredendően a delegációkat tartotta illetékes törvényhozó testületeknek Bosznia-Hercegovina igazgatása ügyében, a törvényhozásoknak csak kiegészítő szerepet tulajdonított.⁸³³

Leginkább a Bosznia-Hercegovina igazgatása kapcsán a két kormányt megillető kétszeres ellenjegyzési jog váltott ki bírálatot, mégpedig a

---

worden- der k. und k. österreichisch-ungarischen Regierung zur Kenntnis zu bringen. In der Mittheilung dieser Interessen der Sonderstaaten könnte allein dieser 'Einfluss' der Einzelstaatsregierungen bestehen”. DANTSCHER, 1880, 293-294. p.

⁸³² DANTSCHER, 1880, 303-305. és 310. p. Hasonló véleményt képvisel későbbi munkájában is. DANTSCHER, 1901, 18-31. és 38-44. p. Jaeger szintén a Gesamtmonarchie elvéből kiindulva utasította el, hogy az 1880. évi igazgatási törvénynek alkotmányjogi jelentőségük lenne. JAEGER, 1911, 21. p.

⁸³³ *„Aber die beiden Legislativen (...) fungieren dabei nur als subsidiäre Organe der Monarchie, die zur Genehmigung der Willenserklärung des gemeinsamen Monarchen berufen sind”.* Redlich, Bericht.

rendelkezések nehézkessége miatt.⁸³⁴ Baernreither szerint a két kormány minden bosnyák ügyben a saját érdekeit fogja nézni és saját álláspontját fogja képviselni, így képtelenség lesz fontos ügyekben sürgős döntést hozni. A két kormány befolyásának ilyen erőteljes megerősödése jelentős mértékben megnehezíti a tartományi kormányzat helyzetét is.⁸³⁵

Kétségtelen, hogy a rendelkezések eléggé megnehezítették a TGy számára a jogalkotást, azonban ez a tény csak részben volt oka a bírálatnak. Legalább ilyen súllyal esett latba Burián személye és állampolgársága. A két kormány törvényjavaslatokhoz való hozzájárulását (vagyis az előzetes ellenjegyzési jogot) azzal lehetett indokolni, hogy ezzel megelőzhető, hogy a tartományi kormányzat a két kormánnyal ellentétbe kerüljön.⁸³⁶ Szintén csak ezzel a megoldással lehetett elkerülni, hogy a tartományi kormányzat által előterjesztett javaslat csak az osztrák, vagy csak a magyar kormány érdekeit szolgálja. Steinbach a vasút ügyét hozta fel példának. Mivel vasútépítéshez a tartományi kormányzat előterjesztésére volt szükség, a mindkét kormányt megillető előzetes ellenjegyzési jog hiányában az osztrák vagy a magyar kormány hitelt vagy egyéb támogatást nyújthatott volna a számára kedvező vasútvonal megépítéséhez.

Felmerülhet a kérdés, vajon az előzetes ellenjegyzés megléte esetén miért volt szükséges az utólagos ellenjegyzés, vagyis, hogy a TGy által elfogadott határozat érvényességéhez az uralkodó szentesítése előtt még a két kormány beleegyezése is kellett. Először is, mert egy, a két kormány által ellenjegyzett előterjesztést a vita során bármikor módosító javaslatokkal megváltoztathattak, másrészt törvényjavaslatot a TGy képviselői is benyújthattak. Előzetes ellenjegyzés pedig csak a tartományi kormányzat által előterjesztett javaslathoz volt szükséges.⁸³⁷

---

⁸³⁴ „Niemand kann sich auch nur annähernd die Anstrengungen, den Zeitverlust, die Kränkungen, den Aegerer und die Bosheiten vorstellen, die dem gemeinsamen Finanzminister aus der Anwendung der Verfassungsgesetze vom Jahre 1867 in Verbindung mit der Landesverfassung B. H. erwachsen”. Bilinski véleményét idézi BRAUNER, 1929, 321. p.

⁸³⁵ BAERNREITHER, 1928, 118. p.

⁸³⁶ PÁL, 1913, 72. p.

⁸³⁷ STEINBACH, 1910, 488-489. p. PÁL, 1913, 73. p. SCHMID, 1914, 39. p.

Összességében igazat adhatunk Vrankicnak, aki szerint a két kormány jelentős szerepet játszott Bosznia-Hercegovina igazgatásában és az 1880. évi törvények komoly befolyást biztosítottak számukra.⁸³⁸ Ez a befolyás a bosnyák alkotmány hatályba lépése után is megmaradt, sőt a kétszeres ellenjegyzési jog megszerzésével még erősödött is. A parlament hatáskörének bővüléséről azonban nem beszélhetünk. Lamp szerint az 1880. évi igazgatási törvények biztosították azt a lehetőséget a két parlamentnek, hogy egy Ausztriától és Magyarországtól különálló terület számára normákat alkothattak. Ezért a parlament hatáskörének területi kibővüléséről írt.⁸³⁹ Az 1880. évi igazgatási törvények azonban nem Bosznia-Hercegovina, hanem Ausztria és Magyarország számára alkottak normákat, Ausztria és Magyarország számára állapítottak meg kötelezettségeket. Ugyanez vonatkozott a megszállt területeket az osztrák-magyar vámterülethez kapcsoló 1879. évi törvényekre is.

---

⁸³⁸ VRANKIC, 1998, 39. p.

⁸³⁹ LAMP, 1911, 224. p.

ÖSSZEFOGLALÁS

A Bosznia-Hercegovina 1878 és 1918 közötti nemzetközi és alkotmányjogi helyzetét vizsgáló kutatás legfontosabb eredményeit az alábbiakban lehet összefoglalni.

1. Bosznia-Hercegovina szuverenitását a Berliini Szerződés és az 1879. április 21-i osztrák-magyar török konvenció nem érintette, a tartományok török szuverenitás, de osztrák-magyar igazgatás alatt álló területek voltak. Ausztria és Magyarország idegen területen végzett közigazgatási tevékenységet.

2. Bosznia-Hercegovina 1878. évi osztrák-magyar megszállását nemzetközi jogi értelemben nem lehet okkupációnak tekinteni. Az eseményekre a közigazgatási cesszió a helyes kifejezés.

3. Ausztria és Magyarország csak 1909. április 19-e után szerezte meg a megszállt tartományok feletti szuverenitást, mivel Bosznia-Hercegovina megszállása nemzetközi szerződésen alapult és csak a részes államok hozzájárulásával lehetett az annexiót nemzetközi jogilag érvényesen végrehajtani.

4. Bosznia-Hercegovinát nem csatolták sem Magyarországnak, sem Ausztria területéhez; a tartományok Ausztria és Magyarország koimpériumát képezték. Az alkotmányjogi helyzet megoldatlansága közvetetten arra is bizonyítékot szolgáltat, hogy Ausztria és Magyarország nem alkotott sem szövetségi államot, sem egységes birodalmat.

5. Bosznia-Hercegovina megszállása és igazgatása következtében módosult a közös minisztertanács hatásköre, sőt, új közös minisztertanács keletkezett. Bővült, igaz törvényellenesen, a közös pénzügyminiszter hatásköre is. A magyar delegáció hatásköre az 1867. évi XII. törvényhez képest bővült, viszont az osztrák delegációé az 1867. évi december 21-i törvényhez képest szűkült.

6. Egy új, speciális közös érdekű ügy keletkezett. A közös ügyek száma nem gyarapodott, mivel Bosznia-Hercegovina ügye nem a Pragmatica Sanctiából, hanem nemzetközi szerződésből eredt.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Feststellungen der Forschung über die völker –und verfassungsrechtliche Lage Bosnien-Hercegovina dürfen im Nachfolgenden zusammengefasst werden.

1. Die türkische Oberhoheit wurde durch den Berliner Vertrag und durch die von der österreichisch-ungarischen Monarchie mit dem osmanischen Reich abgeschlossenen Konvention vom 21. 04. 1879. nicht berührt. Die Provinzen waren unter österreichisch-ungarischen Besetzung und Verwaltung stehenden ottomanischen Gebiete.

2. Die Besetzung der Provinzen war laut des klassischen Völkerrechts kein Okkupation, sondern nur die Zession der Verwaltungsgewalt. Nach dem Mandat der Signatarmächte des Berliner Vertrages haben Österreich und Ungarn die volle Verwaltungsgewalt ausgeübt.

3. Nachdem die Besetzung und Verwaltung Bosniens durch Österreich und Ungarn wurden aufgrund eines internationalen Vertrages perfekt, konnte die Annexion Bosniens durch Österreich und Ungarn nur mit der Zustimmung der Signatarmächte des Berliner Vertrages durchgeführt werden.

4. Gebietsrechtlich haben die Provinzen weder dem einen noch dem anderen Staaten der Monarchie gehört. Daher darf man Bosnien-Hercegovina als Koimperium beider Staaten der Monarchie betrachten. Aus der ungelösten verfassungsrechtlichen Lage Bosniens ist zu schließen, daß Österreich und Ungarn kein Gesamtmonarchie und kein Bundesstaat gebildet haben.

5. Infolge der Besetzung und Verwaltung der Provinzen durch Österreich und Ungarn hat sich der Kompetenz des gemeinsamen

Ministerrates erweitert, sogar darf man die Herstellung eines neuen gemeinsamen Ministerrates sprechen. Zwar mit gesetzwidriger Weise, hat sich aber die Kompetenz des gemeinsamen Finanzministers auch erweitert. Das ungarische Gesetz VI. aus 1880. hat den Wirkungskreis der ungarischen Delegation erweitert, dagegen hat das österreichische Gesetz vom 22. 02. 1880 den Kompetenzbereich der österreichischen Delegation wesentlich verkleinert.

6. Bosnien-Hercegovina hat kein gemeinsame Angelegenheit zwischen Österreich und Ungarn gebildet. Nach der Auslegung des ungarischen Ausgleichsgesetzes haben sich die gemeinsame Angelegenheiten aus der (ungarischen) pragmatischen Sanktion ergeben. Die Besetzung und Verwaltung der Provinzen haben sich aber aus dem Berliner Vertrag ergeben. Deshalb muß die Angelegenheit Bosniens als spezieller Form der nach gemeinsamen Prinzipien behandelnden Angelegenheit Österreichs und Ungarns betrachtet werden.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Levéltári források

Allgemeines Finanz- und Verwaltungsarchiv (AFVA)

Ministerrats-Protokolle 43. Abschriften (Brandakten) 1876/90.

Ministerrats-Protokolle 45. Tagesordnungen zu den Separat Protokollen 1896-1915.

Ministerrats-Präsidium 1908 Karton 10/b.

Karton 81/b.

Karton 83.

Karton 87.

Finanz- und Hofkammerarchiv

FA provisorisches Verzeichnis K. u. k. Reichsfinanzministerium Allgemeine Akten 1868-1921. Bosnische Abteilung.

Haus- Hof- und Staatsarchiv (HHStA)

Politisches Archiv (PA) I. Allgemeines

2. Geheime Akten 459. Liasse IX. Akten betreffend Bosnien-Herzegowina 1877-79, 1882-83.

485. Liasse XXXIX. Annexion Bosniens und der Herzegowina 1908/1909.

6. Kabinett des Ministers 638 VIII. c 12/1. ill. 639 VIII. c 12/4.

XL Interna

Karton 137.

208. Die provisorische Verwaltung Bosniens und der Herzegowina seit der Occupation.

247. Denkschrift des Reichsrats –und Landtagsabgeordneten Prof. Dr. Josef Redlich zu den Gesetzentwürfen des gemeinsamen Ministeriums, betreffend die Verleitung einer Verfassung an Bosnien und die Herzegowina, erstattet Sr. Exzellenz dem Herrn Ministerpräsidenten Dr. Richard Freiherrn von Bienerth.

290. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1878.

297. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1895-1896.

298. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1896-1897.

306. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1907-1908. V.

307. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1908. V-XII.

308. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1909.

309. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1910.

310. Gemeinsame Ministerratsprotokolle 1911-1912.

Kabinettsarchiv –Geheimakten

Karton 25 (alt 28).

Magyar Országos Levéltár (MOL)

K 27 Miniszterelnökségi Levéltár Minisztertanácsi jegyzőkönyvek

28. csomó

29. csomó.

85. doboz.

2. Kiadott források és feldolgozások

ADAM, Robert, *Völkerrechtliche Okkupation und deutsche Kolonialstaatsrecht*, Mohr, Freiburg, 1891.

A Kiegyezés, szerk. CIEGER András, Osiris Kiadó Budapest, 2004.

ANDRÁSSY Gyula, *Az 1867-iki Kiegyezésről*, Franklin, Budapest, 1896.

ANGYAL Dávid, A boszniai válság története (1908, 1909) *Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve*, I. évfolyam, Budapest, 1931, 343-354. p.

ANGYAL Dávid, A boszniai válság története (1908, 1909) *Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve*, II. évfolyam, Budapest, 1932, 313-355. p.

APPONYI, Albert Graf, *Die rechtliche Natur der Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn*, Carl Fromme, Wien und Leipzig, 1911.

Aus dem Nachlaß Aehrenthal. Briefe und Dokumente zur österreichisch-ungarischen Innen- und Außenpolitik 1885-1912, in 2 Teilen. Herausgegeben von Solomon WANK unter Mitarbeit von Christine M. GRAFINGER und Franz ADLGASSER, Wolfgang Neugebauer Verlag, Graz, 1994.

Az 1878. évi október hó 17-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának Irományai.

Az 1878. évi október hó 17-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának Naplója.

Az 1878. évi október hó 17-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai.

Az 1878. évi október hó 17-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója.

Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója.

Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Főrendiházának Naplója.

Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója.

BAERNREITHER, Joseph M. *Bosnische Eindrücke*, Manz, Wien, 1908.

BAERNREITHER, Joseph M. *Fragmente eines politisches Tagebuches*. Herausgegeben von Joseph REDLICH, Verlag für Kulturpolitik, Berlin, 1928.

BALLA Antal, Az annexiós válság és következményei, *Magyar Szemle*, IX. évfolyam, 1930 augusztus, 387-396. p.

BALOGH Arthur, *Magyar közjog*, Stampfel Károly kiadása, Pozsony-Budapest, 1903.

- BALOGH Arthur, Az 1867: XII. t. –cz. felfogásának kérdéséhez, *Athenaeum*, 1913, 1. szám, 34-57. p.
- BALOGH Judit, Közös érdekű ügyek a dualizmus rendszerében, *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 3. szám, 2-7. p.
- Báró Burián István naplói 1907-1922*, szerk. HORVÁTH Erzsébet, TENKE Sándor, Református Egyház Zsinati Levéltára, Budapest, 1999.
- BAUER, Ernest, *Zwischen Halbmond und Doppeladler. 40 Jahre österreichische Verwaltung in Bosnien-Herzegowina*, Herold, Wien-München, 1971.
- BEER, Adolf, *Die orientalische Politik Österreichs seit 1774*, Tempsky-Freytag, Prag-Leipzig, 1883.
- BEKSICS Gusztáv, *A dualizmus*, Athenaeum, Budapest, 1892.
- BENCZE László, *Bosznia és Hercegovina okkupációja 1878-ban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.
- Bericht über die Verwaltung von Bosnien und Hercegovina 1906*, herausgegeben von k. und k. gemeinsamen Finanzministerium, Adolf Holzhausen, Wien, 1906.
- BERNATZIK, Edmund, Das Annexionsgesetz und die staatsrechtlichen Verhältnisse Bosniens und der Herzegowina, *Neue Freie Presse*, 21. September 1909.
- BERTÉNYI Iván, Miről tudósítanak a címerek? *Rubicon*, 2009/4. 6-36. p.
- BITTNER, Ludwig, Das österreichisch-ungarische Ministerium des Aeußern, seine Geschichte und seine Organisation, *Berliner Monatshefte*, Fünfzehntes Jahr, Oktober 1937, 819-842. p.
- BLUNTSCHLI, Johann-Caspar, *Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staten*, C. H. Beck, Nördlingen, 1872.
- Bluntschli's Staatswörterbuch in drei Bänden*, bearbeitet und herausgegeben von DR. LÖNING, Dritter Band, Friedrich Schultheß, Zürich, 1872.
- BONFILS, Henry, FAUCHILLE, Paul, *Lehrbuch des Völkerrechts*, Carl Heymanns Verlag, Berlin, 1904.

BRAUNER, Josef, Bosnien und Herzegowina. Politik, Verwaltung und leitende Personen vor Kriegsausbruch, *Berliner Monatshefte*, Jahrgang VII. Berlin, NW/6 1929, 313-344. p.

BRAUNEDER, Wilhelm, Die Pragmatische Sanktion als Grundgesetz der Monarchia Austriaca von 1713 bis 1918, *Recht und Geschichte*, herausgegeben von Hellfried VALENTINITSCH, Leykam, Graz, 1988, 51-84. p.

BRAUNEDER, Wilhelm, *Österreichische Verfassungsgeschichte*, Manz, Wien, 2005.

BRAUNEDER, Wilhelm, Az osztrák császári cím, *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 3. szám, 9-15. p.

BRIE, Siegfried, *Theorie der Staatenverbindungen*, Ferdinand Enke, Stuttgart, 1886.

BULMERINCQ, August von, *Das Völkerrecht oder das internationale Recht*, Mohr, Freiburg, 1889.

BUZA László, Bosznia és Hercegovina államjogi helyzete, *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, III. évfolyam 24. füzet, 1911. október, 3-26. p.

BUZA László, Az 1867: XII. t.-c. jogi természete, *Magyar Figyelő*, 1917, 7. évfolyam, 1. kötet, 32-37. p.

CLASSEN, Lothar, *Der völkerrechtliche Status von Bosnien-Herzegowina nach dem Berliner Vertrag vom 13. 7. 1878*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2004.

CONCHA Győző, *Politika. Alkotmánytan*, I. kötet, Eggenberger, Budapest, 1895.

Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytár, 1879-1880. évi törvéncikkek, szerk. MÁRKUS Dezső, Franklin, Budapest, 1896.

Corpus Iuris Hungarici-Magyar Törvénytár, 1657-1740. évi törvéncikkek, szerk. MÁRKUS Dezső, Franklin, Budapest, 1900.

CUPIC-AMREIN, Martha M. *Die Opposition gegen die österreichisch-ungarische Herrschaft in Bosnien-Hercegovina (1878-1914)*, Peter Lang, Bern, 1987.

DÁN Károly, Kállay Béni és a magyar imperializmus (Egy bátortalan kísérlet maradványai), *Aetas*, 15. évfolyam, 1-2. szám, 2000, 220-249. p.

DANTSCHER VON KOLLESBERG, Theodor Ritter, *Der monarchische Bundesstaat Oesterreich-Ungarn und der Berliner Vertrag nebst der Bosnischen Vorlage*, Alfred Hölder, Wien, 1880.

DANTSCHER VON KOLLESBERG, Theodor Ritter, *Oesterreich und die bosnischen Bahnen. Eine staatsrechtliche Erörterung*, Manz, Wien, 1901.

DANTSCHER VON KOLLESBERG, Theodor Ritter, *Der staatsrechtliche Charakter der Delegationen*, Manz, Wien, 1903.

DEÁK Ferenc, *Adalék a magyar közjoghoz*, Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1865.

DEÁK Ferenc első felirati javaslata, 1861. május 3. *Rubicon*, 2003/9-10. 62-72. p.

Deák Ferenc: Válogatott politikai írások és beszédek, 2. kötet, szerk. DEÁK Ágnes, Osiris, Budapest, 2001.

DEUSCH, Engelbert, Andrassy und die Okkupation Bosniens und der Hercegovina. Untersuchung mit besonderer Berücksichtigung der österreichisch-ungarischen Konsulatsberichte, *Österreichische Osthefte*, Jahrgang 12, Heft 1, 1970, 18-36. p.

Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung, Band 5 *Zeitalter des Absolutismus 1648-1789* Herausgegeben von Helmut NEUHAUS, Reclam, Stuttgart, 1997.

Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung Band 8 *Kaiserreich und Erster Weltkrieg 1871-1918* Herausgegeben von Rüdiger vom BRUCH und Björn HOFMEISTER, Reclam, Stuttgart, 2002.

DIÓSZEGI István, A magyar ellenzéki pártok és a közös külpolitika, *A magyar külpolitika útjai*, Gondolat, Budapest, 1984.

DIÓSZEGI István, Az Osztrák –Magyar Monarchia közös minisztertanácsa 1883-1895, *Jogtörténeti Szemle*, 3. évfolyam, 4. szám, 1992, 15-29. p.

DIÓSZEGI István, *Bismarck és Andrassy; Magyarország a német hatalmi politikában a XIX. század második felében*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1998.

DIÓSZEGI István, *Az osztrák-magyar Monarchia külpolitikája 1867-1918*, Vince Kiadó, Budapest, 2001.

Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen. Herausgegeben von Edmund BERNATZIK, Manz, Wien, 1911.

Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1896-1907. Bearbeitet von Éva SOMOGYI unter Mitarbeit von Inge SIEGHART, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.

DZAJA, Srecko M. *Bosnien-Herzegowina in der österreichisch-ungarischen Epoche (1878-1918)*, Oldenbourg, München, 1994.

ECKHART Ferenc, *Magyar alkotmány-és jogtörténet*, Osiris, Budapest, 2000.

EÖTTEVÉNYI NAGY Olivér, *Osztrák közjog*, Hornyánszky Viktor kiadása, Budapest, 1913.

FERDINANDY Gejza, *Magyarország közjogi viszony Ausztriához és annak történelmi fejlődése*, Pallas, Budapest, 1892.

FERDINANDY Gejza, *Magyarország közjoga*, Politzer Zsigmond és fia, Budapest, 1902.

FINKEY Ferenc, *A magyar büntetőjog tankönyve*, Grill, Budapest, 1914.

FRÄNKEL, Arié, *Die Annexion Bosniens und der Herzegowina im Lichte der Wiener Presse*, Diss. Wien, 1935.

GABRIEL, Karl, *Der Aufbau der Verwaltung in Bosnien-Herzegowina 1878*. Diss. Wien, 2002.

GELLER, Leo, *Bosnisch-Hercegovinische Verfassungs- und politische Grundgesetze*, Moritz Perles, Wien, 1910, 1-12. p.

GEMEINHARDT, Heinz-Alfred, *Deutsche und österreichische Pressepolitik während der Bosnischen Krise*, Historische Studien Heft 437. Matthiesen Verlag, Husum, 1980.

GRATZ Gusztáv, *A dualizmus kora; Magyarország története 1867-1918*, 1-2. kötet, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1934.

Gróf Andrassy Gyula Bosznia okkupációjáról 1878. november 30-án, december 6-án és 14-én tartott három beszéde, bevezette WERTHEIMER Ede, Franklin-társulat, Budapest, 1914.

GULYA Károly, *Az annexiós válság és az Osztrák-Magyar Monarchia balkáni politikája*, József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1965.

GUMPLOWICZ, Ludwig, *Allgemeines Staatsrecht*, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, Innsbruck, 1907.

GUMPLOWICZ, Ludwig, *Das österreichische Staatsrecht*, Manz, Wien, 1907.

HANÁK Péter, Deák és a kiegyezés közjogi megalapozása *A Kiegyezés*, 2004, 486-509. p.

HAUKE, Franz, *Grundriß des Verfassungsrechts*, Duncker-Humblot, Leipzig, 1905.

HEFFTER, August Wilhelm, *Das europäische Völkerrecht der Gegenwart*, Müller, Berlin, 1888.

HEGEDÜS Lóránt, *Két Andrassy és két Tisza*, Athenaeum, Budapest, 1941.

HEIMBURGER, Karl, *Der Erwerb der Gebietshoheit*, G. Braun'schen Hofbuchdruckerei, Karlsruhe, 1888.

HEISZLER Vilmos, *Az osztrák katonai vezetés és az osztrák-magyar Monarchia külpolitikája 1867-1882 között*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.

HEKA László, A horvát-magyar kiegyezésről. Az 1868: I. tc. illetve az 1868: XXX. tc. elemzése, *Jogtudományi Közlöny*, 1997. 3. szám, 131-141. p.

HEKA László, *A délszláv államok alkotmánytörténete*, k. n. Szeged, 2002.

HEKA László, *A magyar-horvát államközösség alkotmány-és jogtörténete*, Bába Kiadó, Szeged, 2004.

HELLBLING, Ernst C. *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*, Springer, Wien-New York, 1974.

HELLBLING, Ernst C. *Das österreichische Gesetz vom Jahre 1867 über die gemeinsamen Angelegenheiten der Monarchie*, Herold, Wien München, 1967, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band VII. 1. Teilband, Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, herausgegeben von Helmut RUMPLER und Peter URBANITSCH, Wien, 2000.

HERRNRITT, Rudolf von, *Handbuch des österreichischen Verfassungsrechtes*, Mohr, Tübingen, 1909.

HEUBERGER, Valeria, Politische Institutionen und Verwaltung in Bosnien und der Hercegovina 1878-1918. *Die Habsburgermonarchie 1848-1918 Band VII.*

Verfassung und Parlamentarismus, 2. Teilband, Die regionalen Repräsentativkörperschaften. Herausgegeben von Helmut RUMPLER und Peter URBANITSCH, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2000, 2383-2425. p.

HOLTZENDORFF, Franz von, *Handbuch des Völkerrechts, Zweiter Band: Die völkerrechtliche Verfassung und Grundordnung der auswärtigen Staatsbeziehungen*, Richter, Hamburg, 1887.

HORVÁTH János, *Az 1867. évi kiegyezés. Történelmi, közjogi és politikai tanulmány*, Dobrowsky és Franke, Budapest, 1895.

HORVÁTH JÁNOS, *Az 1722/23: I. II. III. törvényczikkek által elfogadott pragmatica sanctio lényege és annak helyzete a magyar közjogban, Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 146. XVI. kötet, 4. füzet, Budapest, Franklin, 1898.

HORVÁTH JENŐ, *Magyar diplomácia. A magyar állam külpolitikai összeköttetései a bécsi végzésektől a kettős monarchia felbomlásáig 1815-1918.* Pfeifer Ferdinánd, Budapest, 1928.

JAEGER, Carl Ritter von, *Gesammelte Aufsätze. Einige Reichsfragen im Lichte der geschriebenen Verfassung*, Moritz Perles, Wien, 1911.

JÁSZI Viktor, *Tanulmányok a magyar-horvát közjogi viszony köréből*, Eggenberger, Budapest, 1897.

JELLINEK, Georg, *Die Lehre von den Staatenverbindungen*, Alfred Hölder, Wien, 1882.

JELLINEK, Georg, *Allgemeine Staatslehre*, O. Häring, Berlin, 1905.

JELLINEK, Georg, *Balkankrise und Völkerrecht*, *Neue Freie Presse*, 25. Dezember 1908. 2-3. p.

JUZBASIC, Dzevad, *Das österreichisch-ungarische „gemeinsame Ministerium“ und die Verwaltung von Bosnien-Hercegovina*, *Österreichische Osthefte*, Jahrgang 41, Heft 2, 1999, 265-285. p.

KAJTÁR István, *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*, Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2003.

KAMLER, Heinz-Georg, *Annexion und Erwerb Bosniens und der Herzegowina durch Österreich-Ungarn im Jahre 1908*, Diss. Wien, 1967.

- KELLER, Fritz, *Österreichisches und ungarisches Staatsrecht*, Guttentag, Berlin, 1917.
- KELSEN, Hans, *Österreichisches Staatsrecht*, Mohr, Tübingen, 1923.
- KIRÁLYFI Árpád, *Az állampolgári jogviszonyok Boszniában és Hercegovinában*, Különnyomat a *Jogállam* VIII. évfolyam 6. füzetéből, Franklin, Budapest, 1909.
- KIRÁLYFI Árpád, A választói jog és a tartományi illetőség Boszniában és Hercegovinában, *Jogállam*, 1910, IX. évfolyam, 4. füzet, 241-262. p. 5. füzet 327-343. p. és 6. füzet 422-443. p.
- KIRÁLYFI Árpád, A bosnyák-hercegovinai tartományi illetőség és következményei, *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, III. évfolyam 21. füzet, 1911. július, 12-102. p.
- KIRÁLYFI Árpád, A nemzetközi szerződések hatálya Boszniában, *Jogállam*, XIII. évfolyam, 1914, 372-387. 468-482. és 689-714. p.
- KLEINWAECHTER, Friedrich, *Die Annexion Bosniens und der Herzegowina*, *Zeitschrift für Politik*, Dritter Band, Berlin, 1910, 138-158. p.
- KMETY Károly, *Quid juris*, *Egyetértés*, 1908. október 8. 1-2. p.
- KMETY Károly, *A magyar közjogi tankönyve*, Grill, Budapest, 1911.
- KOS, Franz Josef, *Die Politik Österreich-Ungarns während der Okkupationskrise 1874/75-1879*, Böhlau, Köln-Wien, 1984.
- KOVÁCS István, *Deák „Adalék”-a és a magyar közjog. Utószó és jegyzetek Deák Ferenc „Adalék a magyar közjoghoz” című könyvéhez*, KJK, Budapest, 1987, oldalszám nélkül.
- KOZÁRI Monika, *A dualista rendszer*, Pannonica Kiadó, h. n. 2005.
- KRÄMMER, Peter M. *Okkupation und Annexion Bosniens und der Herzegowina in historischer und völkerrechtlicher Sicht*, Diss. Wien, 1971.
- LAMP, Karl, *Die Verfassung von Bosnien und der Herzegowina vom 17. Februar 1910*. *Jahrbuch des öffentlichen Rechts*, Band V. Tübingen, 1911, 136-229. p.
- LINGG, Emil, *Die staatsrechtliche Stellung Bosniens und der Herzegowina*, *Archiv für öffentliches Recht*, V. Band, Freiburg, 1890, 480-528. p.

- LISZT, Franz von, *Das Völkerrecht*, O. Häring, Berlin, 1906.
- LUSTKANDL, Wenzel, *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht*, Wilhelm Braumüller, Wien, 1863.
- LUTTER János, Az annexiós válság a diplomáciai okmányok tükrében, *Külgügyi Szemle*, 1931 április, 157-174. p.
- Magyar alkotmánytörténet*, szerk. MEZEY Barna, Osiris, Budapest, 2003.
- Magyar Jogi Lexikon*, II. kötet, szerk. MÁRKUS Dezső, Pallas, Budapest, 1899.
- Magyar Jogi Lexikon*, VI. kötet, szerk. MÁRKUS Dezső, Pallas, Budapest, 1907.
- MÁRFFY-MANTUANO Rezső, *Külgyeink közössége Ausztriával*, Benkő Gyula Könyvkereskedése, Budapest, 1908.
- MÁTHÉ, Gábor, Der bürgerliche Rechtsstaat in Ungarn, *Rechtsgeschichtliche Vorträge 35*. Publikation der Rechtsgeschichtlichen Forschungsgruppe der Ungarischen Akademie für Wissenschaften an dem Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte Eötvös Loránd Universität. Herausgegeben von Prof. Dr. Barna MEZEY, Budapest, 2005.
- MÁTHÉ Gábor, Közjogi argumentáció. Gondolatok a Lustkandl –Deák vitához, *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 3. szám, 58-63. p.
- MATLEKOVITS Sándor, *Magyarország államháztartásának története 1867-1893*, II. kötet, Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1894.
- MATSCH, Erwin *Der auswärtige Dienst von Österreich (-Ungarn) 1720-1920*, Hermann Böhlau Nachf. Wien-Köln-Graz, 1986.
- MILOBAR, Franz, *Der Berliner Kongreß und die bosnische Frage, eine diplomatisch-juristische Abhandlung*, Hans Fischer, Zürich, 1902.
- Nachträge zur Sammlung der für Bosnien und die Herzegowina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, aus der k. k. Hof-und Staatsdruckerei, Wien, 1881.
- NAGY Ernő, *Magyarország közjoga (Államjog)*, Athenaeum, Budapest, 1907.
- NAGY KÁROLY, *Nemzetközi Jog*. Püski, Budapest, 1999,
- NEUMAYER, Brunhilde, *Bosnien-Herzegowina unter der Verwaltung Österreich-Ungarns 1878-1918*. Diss. Wien, 2002.

- NOVOTNY, Alexander, *Quellen und Studien zur Geschichte des Berliner Kongresses 1878*, Böhlau, Graz-Köln, 1957.
- OFFERMANN, Alfred Freiherr von, *Das Verhältnis Ungarns zu „Österreich“*, Braumüller, Wien, 1902.
- OLECHOWSKI-HRDLIČKA, Karin, *Die gemeinsamen Angelegenheiten der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2001.
- ODÖRFER, Sieglinde Georgine, *Die Okkupation und Annexion Bosniens und der Herzegowina im Spiegel der österreichisch-ungarischen Volksvertretungen*, Mößl, München, 1939.
- PÁL Alfréd, *Bosznia-Hercegovina politikai szervezete*, Eggenberger, Budapest, 1913.
- PETRINJENSIS, *Bosnien und das kroatische Staatsrecht*, Scholz, Agram, 1898.
- PÉTER László, Verfassungsentwicklung in Ungarn, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band VII. 1. Teilband, Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, herausgegeben von Helmut RUMPLER und Peter URBANITSCH, Wien, 2000. 239-540. p.
- PÉTER László, Ország és királya a hatvanhetes kiegyezésben, *A Kiegyezés*, 2004, 546-584. p.
- PLENER, Ernst, *Reden 1873-1911*, Deutsche Verlags –Anstalt, Stuttgart und Leipzig, 1911.
- PLENER, Ernst von, *Erinnerungen*, Deutsche Verlags–Anstalt, Stuttgart und Leipzig, 1921.
- PLIVERIC, Josef, *Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte*, Hartman, Agram, 1886.
- POLNER Ödön, *Magyarország és Ausztria közjogi viszonya*, Singer és Wolfner, Budapest, 1891.
- POLNER Ödön, *Közös ügyek*, különlenyomat a *Jogi lexikon* IV. kötetéből, Singer és Wolfner, Budapest, 1901.

- POLNER Ödön, A pragmática sanctio és a házi törvények, különnyomat a *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, XXV. Kötet, 3. füzetéből, Franklin, Budapest, 1902.
- REDSLOB, Robert, *Abhängige Länder*, Veit, Leipzig, 1914.
- REDZIC, Enver, Kállays bosnische Politik, *Österreichische Osthefte*, Jahrgang 7, Heft 5, 1965, 368-379. p.
- REDZIC, Enver, Die österreichische Sozialdemokratie und die Frage Bosniens und der Hercegovina, *Österreichische Osthefte*, Jahrgang 9, Heft 5, 1967, 361-378. p.
- RESCH, Peter, *Europäisches Völkerrecht der Gegenwart*, U. Moser, Graz–Leipzig, 1885.
- RÉZ Mihály, *Magyarország és Ausztria közjogi viszonya*, Pallas, Budapest, 1910.
- RÉZ Mihály, A királyi ház törvényei, *Közjogi tanulmányok*, Pallas, Budapest, 1914, 89-138. p.
- RÉZ Mihály, Bosznia közjogi helyzete, *Közjogi tanulmányok*, Pallas, Budapest, 1914, 161-208. p.
- RIVIER, Alphons, *Lehrbuch des Völkerrechts*, Ferdinand Enke, Stuttgart, 1899.
- RESS Imre, Magyarok a közös pénzügyminisztériumban, *Kapcsolatok és keresztutak*, L'Harmattan, Budapest, 2004, 230-236. p.
- RESS Imre, Kállay Béni bosnyák nemzetteremtési kísérlete, *Kapcsolatok és keresztutak*, L'Harmattan, Budapest, 2004, 243-254. p.
- ROJIK, Walter, *Die Errichtung der öffentlichen Verwaltung in Bosnien und der Hercegovina durch Österreich-Ungarn nach der Occupation im Jahre 1878*. Diss. Wien, 1980.
- RUSZOLY József, A kiegyezés újabb historiográfiája és a jogtörténet, *Jogtudományi Közlöny*, 42. évfolyam, 1987, 10. szám, 559-565. p.
- RUSZOLY József, *Európa alkotmánytörténete*, Püski, Budapest, 2005.
- RUTKOWSKI, Ernst R. Der Plan für eine Annexion Bosniens und der Herzegowina aus den Jahren 1882/83, *Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs*, 5. Band 1957, 112-142. p.

Sammlung der für Bosnien und die Herzegowina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen I. Band Allgemeiner Theil Politische Verwaltung, aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1880.

Sammlung der für Bosnien und die Herzegowina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen II. Band Justizverwaltung, aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1881.

SÁRKÁNY SÁNDORNÉ HALÁSZ Terézia, *Széll Kálmán életrajza*, k. n. Budapest, 1943.

SAX, Karl, Bosnien-Herzegowina, *Österreichisches Staatswörterbuch*, I. Band, herausgegeben von Ernst MISCHLER –Josef ULBRICH, Hölder, Wien, 1905.

SCHMID, Ferdinand, *Bosnien und die Hercegovina unter der Verwaltung Österreich-Ungarns*, Veit, Leipzig, 1914.

SCHNELLER, Hans, *Die staatsrechtliche Stellung von Bosnien und der Herzegowina*, Wallmann, Leipzig, 1892.

SOMOGYI Éva, A közös minisztertanács működése (1896-1907), *Századok*, 138. évfolyam, 5-6. szám, 1985, 1105-1150. p.

SOMOGYI Éva, Aehrenthal birodalmi reformtörekvései 1906-1907, *Századok*, 139. évfolyam, 4. szám, 1986, 787-801. p.

SOMOGYI Éva, A delegáció, *Századok*, 147. évfolyam, 3-4. szám, 1994, 465-517. p.

SOMOGYI Éva, *A „közös ügyek” 1867-1914*. História MTA TTI, Budapest, 1995.

SOMOGYI Éva, *Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában (A közös minisztertanács 1867-1906)*, História Alapítvány, MTA TTI, Budapest, 1996.

SOMOGYI Éva, *Hagyomány és átalakulás: állam és bürokrácia a dualista Habsburg Monarchiában*, L'Harmattan, Budapest, 2006.

SOSNOSKY, Theodor von, *Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866*, Erster Band, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart und Berlin, 1913.

STARCZYNSKI, Stanislaus Ritter von, Gemeinsame Angelegenheiten, *Österreichisches Staatswörterbuch*, II. Band, herausgegeben von Ernst MISCHLER –Josef ULBRICH, Hölder, Wien, 1905.

STEINBACH, Gustav, Die bosnische Verfassung, *Jahrbuch des öffentlichen Rechts*, Band IV. Tübingen, 1910, 479-495. p.

STIPTA, István, Die verfassungsrechtlichen Grundlagen der öffentlichen Verwaltung, *Die vertikale Gewaltentrennung (Verfassungs –und rechtsgeschichtliche Studien)*, Gondolat, Budapest, 2005. 69-94. p.

STRÖHER, Doris, *Die Okkupation Bosniens und der Herzegovina und die öffentliche Meinung Österreich-Ungarns*, Diss. Wien, 1949.

SZABÓ Szilárd, Bosznia-Hercegovina 1908–as annexiójának közjogi vonatkozásai, *Történelmi Tanulmányok– Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LV*, A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadványa, Debrecen, 2003. 179–197. p. (207. p.)

SZABÓ Szilárd, Deák Ferenc és a Habsburg– Birodalom nagyhatalmi helyzete, *Doktoranduszok Fóruma*, Miskolci Egyetem Állam–és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Doktori Iskola. A 2003. november 6–án tartott konferencia szerkesztett kötete. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2003. 332–338. (446. p.)

SZABÓ Szilárd, A közös külügyek alkotmányos kérdései, *Jogtörténelmi Szemle 2004. 3. szám.* 48–54. p. (72. p.)

SZABÓ Szilárd, Az 1880. évi VI. törvény– a Kiegyezés módosítása? *Doktoranduszok Fóruma*, Miskolci Egyetem. A 2004. november 4–én elhangzott konferencia szerkesztett kötete. ME ÁJK szekciókiadványa, 248-251. p.

SZABÓ Szilárd, A dualista berendezkedés és Bosznia-Hercegovina közjogi helyzete 1878-1908. A Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozóján (2005. március 18-19. Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK) elhangzott előadás szerkesztett változata, *Collega*, IX. évfolyam 2. szám 2005. április, 69-72. p.

SZABÓ Szilárd, Bosznia-Hercegovina 1908 –as annexiójának közjogi vonatkozásai, *Collega*, IX. évfolyam 3. szám 2005. augusztus, 41-43. p.

SZABÓ Szilárd, Magyarország és Ausztria közötti közjogi viszony értelmezése a korabeli magyar szakirodalomban az 1867. évi XII. törvény alapján, *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium- Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai*, Tomus: 6/2, Fasciculus: 9. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2005, 175-193 p.

SZABÓ Szilárd, A Bosznia-Hercegovina okkupációjára és annexiójára vonatkozó levéltári források a Haus-Hof und Staatsarchiv anyagában, *Doktoranduszok Fóruma*, Miskolci Egyetem. A 2005. november 9 –én tartott konferencia szerkesztett kötete, ME ÁJK szekciókiadványa, 256-259. p.

SZABÓ Szilárd, A Magyarország és Ausztria közötti közjogi viszonyt érintő részek problémái a Csemegi-kódexben, *Debreceni Jogi Műhely*, III. évfolyam I. szám, 2006. január 1. www.law.klte.hu/jogimuhely.

SZABÓ Szilárd, Kézikönyv a dualizmusról –recenzió *Kozári Monika: A dualista rendszer (1867 –1918)*, /Pannonica Kiadó, Budapest, 2005, 319. p./ című könyvéről, *Jogtörténeti Szemle*, 2006. 1. szám, 90 –91. p.

SZABÓ Szilárd, Az 1880. évi VI. törvény keletkezése, *Jogtörténeti Szemle*, 2006. 2. szám, 70-77. p.

SZABÓ Szilárd, Jászi Viktor, *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) II.* Szerkesztette: P. SZABÓ Béla. *Historia facultatis iuridicae III.* A Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványsorozata, sorozatszerkesztő: BALOGH Judit-P. SZABÓ Béla, Debrecen, Debreceni Egyetem Állam –és Jogtudományi Kar, 2006, 15-40. p.

SZABÓ Szilárd, Kovács Gábor, *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) II.* Szerkesztette: P. SZABÓ Béla. *Historia facultatis iuridicae III.* A Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványsorozata, sorozatszerkesztő: BALOGH Judit-P. SZABÓ Béla, Debrecen, Debreceni Egyetem Állam –és Jogtudományi Kar, 2006, 43-51. p. (KÁROLYI Gézával közösen).

SZABÓ Szilárd, Az 1879. évi VIII. törvény megalkotása, *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium*, *Miskolci doktoranduszok*

jogtudományi tanulmányai, Tomus 7/2. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2006, 205-227. p.

SZABÓ Szilárd, A Bosznia-Hercegovina okkupációjára és annexiójára vonatkozó levéltári források a bécsi Haus-Hof und Staatsarchiv anyagában, A Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozóján (2006. április 22. Budapest Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK) elhangzott előadás szerkesztett változata, *Collega*, X. évfolyam, 2-3. szám, 2006. 64-67. p.

SZABÓ Szilárd, Vita a Pragmatica Sanctio értelmezése körül az 1900. évi XXIV. törvénycikk kapcsán, avagy egy szerelmi házasság következményei *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis VII.* Debrecen, DE ÁJK , 2007, 247-304. p.

SZABÓ Szilárd, Bosznia-Hercegovina közjogi viszonya Magyarországhoz és Ausztriához az okkupáció után. *Aetas*, 23. évfolyam, 2008, 3. szám, 184-214. p.

SZIJÁRTÓ M. István, *A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708-1792*, Osiris, Budapest, 2005.

TEZNER, Friedrich, *Der österreichische Kaisertitel, das ungarische Staatsrecht und die ungarische Publizistik*, Alfred Hölder, Wien, 1899.

TEZNER, Friedrich, Das österreichisch-ungarische Staatsrecht des Grafen Theodor Zichy, *Deutsche Rundschau*, fünfunddreißigster Jahrgang. Heft 4. Januar 1909, 124-143. p.

TEZNER, Friedrich, Österreichisches Staatsrecht in Einzeldarstellungen für den praktischen Gebrauch. Der Kaiser. Manz, Wien, 1909.

TIHANYI Lajos, Bosznia-Herczegovinát érintő viszonyaink jogi természete, *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, III. évfolyam 23. füzet, 1911. szeptember 3-21. p.

TIMON Ákos, Die Annexion und das Recht der heiligen Krone, *Pester Lloyd*, 1908. október 11. 2-3. p.

TÖMÖRY Márta, Bosznia-Hercegovina anektálásának történetéből (Részletek Thallóczy Lajos naplójából), *Századok*, 100. évfolyam, 4-5. szám, 1966, 878-923. p.

- TURBA, Gustav, *Die Pragmatische Sanktion. Authentische Texte samt Erläuterungen und Übersetzungen*, Schulbücher-Verlag, Wien, 1913.
- ULBRICH, Joseph, *Die rechtliche Natur der oesterreichisch-ungarischen Monarchie*, Dominicus, Prag, 1879.
- ULBRICH, Josef, *Das österreichische Staatsrecht*, Mohr, Tübingen, 1909.
- VARGA Norbert, *A Magyarországi állampolgársági jog a 19. században*, PhD értekezés, Miskolc, 2009.
- VRANKIC, Petar, *Religion und Politik in Bosnien und der Herzegowina (1878-1918)*, Ferdinand Schöningh, Paderborn-Wien, 1998.
- WALTER, Friedrich, *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500- 1955*. Aus dem Nachlass herausgegeben von Adam WANDRUSZKA, Verlag Hermann Böhlau Nachf. Wien-Köln-Graz, 1972.
- WALTHER, Carl, Österreich-Ungarns Verwaltung und Wirtschaftspolitik in Bosnien und der Herzegowina, *Zeitschrift für Politik*, IV. Band, Berlin, 1911, 139-146. p.
- WELLER Mónika, Az Osztrák-Magyar Monarchia kialakulásával és fennállásával kapcsolatos egyes nemzetközi jogi kérdésekről, *Állam- és Jogtudomány*, XXXVIII/1-2. 1996-1997. 97-102. p.
- WERTHEIMER Ede, Kállay Béni kiadatlan emlékirata Bosznia annexiójáról, *Történeti Szemle*, III. évfolyam, 1914, 257-266. p.
- WERTHEIMER, Eduard, *Graf Julius Andrássy, sein Leben und seine Zeit*, Band 1-3. Deutsche Verlags- Anstalt, Stuttgart 1913.
- WURMBRAND, Norbert, *Die rechtliche Stellung Bosniens und der Herzegowina*, Deuticke, Wien und Leipzig, 1915.
- ZOLGER, Ivan, *Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Oesterreich und Ungarn*, Duncker –Humboldt, Leipzig, 1911.

3. Internetes adatbázisok

www.1000ev.hu

<http://alex.onb.ac.at> Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhauses des Reichsrates 1861-1918.

<http://anno.onb.ac.at> Wiener Zeitung

MOL Digitarchiv. <http://www.digitarchiv.hu> Minisztertanácsi jegyzőkönyvek.

4. Folyóiratok

Az Újság

Budapesti Közlöny

Budapesti Napló

Egyetértés

Magyarország

Pesti Hírlap

Pesti Napló

SZERZŐSÉGI NYILATKOZAT

Ezennel kijelentem, hogy a doktori fokozat megszerzése céljából benyújtott értekezésem kizárólag saját, önálló munkám. A benne található, másoktól származó, nyilvánosságra hozott vagy közzé nem tett gondolatok és adatok eredeti leőhelyét a hivatkozásokban (lábjegyzetekben), az irodalomjegyzékben, illetve a felhasznált források között hiánytalanul feltüntetem.

Kijelentem továbbá azt is, hogy a benyújtott értekezéssel azonos tartalmú értekezést más egyetemen nem nyújtottam be tudományos fokozat megszerzése céljából.

E kijelentésemet büntetőjogi felelősségem tudatában tettem.

2010. április 6.

Szabó Szilárd